

Bárka

XIII. évfolyam 2005/4. szám

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Tartalom

- 3 Lászlóffy Aladár: A beszélő faragvány; Genezáreth *(versek)*
5 Kántor Péter: Schubert hallgatása közben; Idegen táj *(versek)*
7 Méhes Károly: Teplicére ment meghalni *(elbeszélés)*
31 Csehy Zoltán: Ősi mozdulat; A perzsa freskófestő;
Ebéd Éjinán *(versek)*
33 Polgár Anikó: A régész nő körömcipőben II.; Iamosz születése;
Nafplio; Januarius apoteózisa *(versek)*
36 Kiss Ottó: A terepasztal lovagjai *(gyerektregény – részlet)*
43 Farkas Wellmann Éva: Túlvilági interjúrészlet *(vers)*
44 Orcsik Roland: Dubrovnik peripátosz *(vers)*
48 Czifrik Balázs: Nyár, víz; Bátor lesz *(versek)*
50 Acsai Roland: Cipődön kiütött a só; Hogy lépted betemesse *(versek)*
52 Balogh Tamás: Múzsza és múzsza *(elbeszélés)*
58 Nagy Mihály Tibor: az ágakat zilálva; ha szétteríti; megérkezik;
szavainak terében *(versek)*
60 Szabó László: Búcsúvers Marinak; Szerelmi történet; Ölelésed *(versek)*
61 Magyar Barna: A gyönyör kezében; Megremeg a fal;
Emberrajz *(versek)*
63 Szilágyi András: A kezdetektől úgysem; Némáság;
A kiürült szem *(versek)*
65 Szabó Tibor: A cékú, Hajnalka meg a cici *(próza)*
70 Tornai József: A Teremtés Könyve; „A Teológia amidőn jó erőben”;
„A címzett ismeretlen”; Elnyelte az Örökkévalóság *(versek)*
72 Tandori Dezső: A versreszelő *(vers)*

Műhely

- 77 Bedecs László: A költészet határai
Ready-made és jelvers a hetvenes évek Tandori-költészetében

87 Darvasi Ferenc: *Kivezetés a szépirodalomból?*
Krasznahorkai László Rombolás és bánat az Ég alatt
című regényéről

93 Papp Tibor: Magyar író francia földön

* * *

98 Sicz György: Stark Adolf szőlőnemesítő

107 Szabó Ferenc: Emléksorok az egy évszázada született
Dedinszky Gyuláról

111 Niedzielsky Katalin: Klasszikus drámák előnyben Jókai Színházban
Az ünnepi repertoáron magyarországi ősbemutatóként
Charles Aznavour musicalje

* * *

119 Havassy Péter: A gyulai vár új állandó kiállítása

131 Szuromi Pál: Tisztán, takarékosan és tömbösen
Oroján István művészetéről

F i g y e l ő

135 Füzi László: A szükséges felesleg

Tolnai Ottó: Költő disznózsírból – Egy rádióinterjú regénye

139 Tóth László: A belső utak könyve,
avagy az út mint élmény és léttapasztalat
Füzi László: Maszkok, terek...

145 Tarján Tamás: Fényháló
Kiss Ottó: Javrik könyve

149 G. Komoróczy Emőke: „A múlt a jelenbe csúszik,
a jövő a múltba...”
Papp Tibor: Olivér könyve

153 Erdész Ádám: Pygmalion az iskolában
Szabó Tibor: A ciprusi király

Számunkat a gyulai vár új állandó kiállításáról készült fotókkal illusztráltuk. 1. Tüzek ábrázolása egy 17. századi, a gyulai várat ábrázoló metszeten (a borító 2. oldalán),
2. Középkori kivégzési módok (1509) (a borító 4. oldalán). Fotók: Nagy Imre

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.bmk.iif.hu/barka

Lászlóffy Aladár

A beszélő faragvány

Múzeum-perc, sarokba
odaállított oltár,
színét az olcsó festék
nem védi már, pereg.
Urunk, te mindig, végig
csak oltalmunkra voltál
és váltig ostromoltak
együgyű emberek.

Most példádba ragadva
hajtunk hasznot a köznek,
alak örökre adva,
s mint riadt denevért
kiszegeztek a napra
vagy sonkát, felkötözték
vak balkáni falakra –
így fest rajtunk a vért.

Kavics vagyunk az áldott,
az Úr fatenyérében,
hajók vagyunk alatta,
az Úr fatengerén...
Lángoló szívnek lenni
egy ikon kebelében,
s mert bogból van faragva,
a kő se ily kemény.

Genezáreth

Hajnali nagy vihar lenézett a tóra,
halászbárkát lát meg... Tora! Tora! Tora!
Abban szenderegnek legfőbb tanítványok.
Mester, a bűsz vihar támad rád, az álnok...

Szelek gyülekeznek, óceáni orkán
Kirké szigetén és Ithakán, Mallorcán.
Hadd lám, Uramisten, mire megyünk ketten?
Ennek mindegy, csakhoggy pusztítani lehessen.

Kinn a kozmikumban, legendák korában
be is következik később vagy korábban,
s mert a végzet szintjén nem számít a márka:
lélekvesztő vagy csak Titanic a bárka.

Kántor Péter

Schubert hallgatása közben

1.

Ne csöngessen be ismeretlenül,
ne hazudja, hogy én őt ismerem,
ne mondja, hogy elvesztette a pénzét,
ne kérjen vonatjegyre, hazaútra,
ne mondja nekem, hogy rákos beteg,
ne bámuljam a vörös képét,
ne hallgassam őt vörös képpel,
ne kérjem meg, hogy menjen el,
ne mondjak neki semmit,
ne adjak neki semmit,
ne csöngessen be,
ne nyissak ajtót!

2.

Ne haljon meg az a sovány nő!
aki a Fedél nélkült árulta a megállóban,
aki sose hallgatott Schubertet,
akinek adtam egyszer egy takarót,
sietve hozza, azt mondta,
aki eltűnt múlt tavasszal,
akinek rossz volt a szíve, azt mondta,
akitől kaptam egyszer egy bizsut,
add a feleségednek, azt mondta.

Idegen táj

Csak ácsorog bután a táj előtt
és lajstromozza a részleteit,
hogy az segítene, de nem segít.
Mit kezdjen vele? Kellene neki
egy olyan képzeletbeli csavar,
amivel hozzásrófná magát,
amivel hozzásrófolta, mikor
nem is ismerte, ismerhette még,
csak egy kis dallamocska, nem egyéb,
csábította, vonta maga után.
Volt itt valami dolga valaha?
Neki? Vagy kinek? Talán az övé
az az arany szaloncukorpapír
ott a vödör mellett a kapualjban?
Az ő édessége? Köszöni szépen!
Nem neki énekel az idegen táj.

11. Az alabárdos terem részlete

Méhes Károly

Teplicére ment meghalni

Villanyt se gyújtott. A kulcsot ledobta az asztalra. Irgalmatlanul csörgött az üveglapon. Hogy mindig elfelejti ezt a rohadt üvegasztalt! Mert csak a flanc. A francnak vette meg. Egyszer úgyis összetörik. Már várta. Lezötytyent a kanapéra, innen a karfáról lelógó keze épp elérte az üzenetrögzítő gombját. Ez már csak így szokott menni esténként. Kulcskoppanás, káromkodás, kanapényikkanás, gombnyomás. Utána aztán vagy megszólal valakinek a hangja, vagy nem.

Lenyomta a gombot.

Borka meghalt. Ha van időd, ha van kedved... Jesszus, de hülyeségeket beszélek itt... Mit tudom én, majd eldöntöd, mit akarsz. Pénteken lesz a temetés. Talán még időben szoltam. Jól vagy...? Okosakat kérdezek, mi? Csókollak, drágaságom.

Kattanás, aztán sípolás.

Eszébe jutott, hogy amikor megáll valakinek a szíve, akkor ad ilyen sípoló hangot a monitor..., vagyis fenét a monitor, ott csak kisimul a zöld vonal, nem ugrál többé, egyenesen halad. A gép sípol, sípolni a gép szokott. És a tüdő? A tüdő is sípol, tanult róla. Még nem találkozott ilyen emberrel soha.

Szóval ez is ennyire... ennyire egyszerű, megtudni, hogy meghalt az apja.

A Borka meghalt. Meghalt.

Mit jelent ez? Úgy érezte, nem kap levegőt. Mint akit víz alá nyomtak. Fel kell állnia, fel, hogy kidughassa a fejét a vízből.

Felugrott és szuszogott kétségbeesetten.

Anya most is Borkát mondott. Mindenki így hívta, ahogy nagymama becézte kisgyerekként az ő szemefényét, a Gáborkáját, Borka, pici Borkám.

A pici, öreg Borka meghalt. Mennyi idős volt? Hatvanöt lett volna karácsonykor. Hatvanöt se, baszki. Nagyon nem szeretnék hatvanöt évesen meghalni. Alig harminc évem lenne csak vissza, kevesebb, mint amennyit eddig éltem. Rohadék vagyok, már magamat siratom, közben Borka...

Nem, ezentúl úgy mondom: apám. Micsoda örület, hogy egy gyerek sose hívta apunak vagy apának az apját, mert annak Borka volt a neve. Az ellenőrzőjébe, a *Szüllő (gondviselő) neve* rovatba is azt írta oda: Ádventi Borka. A tanítónő meg is kérdezte, miféle név ez. Azt felelte, így hívják az apámat. De ez nem lánynev, te? Nem, felelte végtelen öntudattal, férfinév.

Mindegy. Mostantól nincs többé Borka. Tényleg nincs... De apa van. Így mondja majd: apa? Vagy apu? Apus netán? Az már túl gügyögő. Nem illik egy halottnhoz. Apu lesz, apura keresztelem. Az örök életben a neved ezentúl legyen apu...!

Fel kell hívni anyát. Most nem lehet, otthon hajnali három óra van. De vajon alszik-e? Ébren ül a sötétben és cigarettázik? Olvas? Ugyan mit olvasna. Rejt-

vényt fejt tán. Meg akarja nyerni a luxuskonyhát vagy a perui utat vagy a pénzeszsákokat.

Kereken húsz éve költöztek külön, de sose váltak el. Nagymama, anya anyja mindennap elszajkózta az első időkben: Meglásd, úgy fogja visszakönyörögni magát, itt fog nyüszíteni a lábad előtt, kaparni fogja az ajtót. Akkor beengedheted, de attól fogva te mondd meg, mi történjék ebben a házban. Nem fogja kaparni az ajtót, mama, felelte szinte összepréselt ajkai közül anya. Ismerte Borkát, pont ez az, hogy ismerte. Ha elment, akkor nem jön vissza többé. Vagy ha visszajön, az még rosszabb, mert az már nem ugyanaz a Borka lesz, akit anya ismert. És akit szeretett.

Nyomogatta a számokat. Az első csöngetés után felvették a kagylót.

Nem tudsz aludni?

Nem.

Aztán csak hallgattak.

Anya végre megkérdezte: És? Hazajössz?

Persze.

Várt picit. Ki akarta mondani a *nevét*, amire keresztelte.

Szegény apu.

Micsoda?, kapta fel a hangját anya. Róla beszélsz?

Róla hát.

Borkáról?

Persze.

Anya ezek után megállapította, mindenkinek egy apja van, aki csak egyszer hal meg az életben. Egyedülálló pillanat.

Inkább hihetetlen.

A halál ilyen. Te még kevés halállal találkoztál. Még nem hiszed. Azt képzeled, olyan, mint nálatok, a filmben. Hogy majd felkel utána. Hát nem olyan.

Tudom. De akkor is.

Anya megint várt picit, utána folytatta.

Főleg, ha megtudod, hol történt.

Micsoda?

Micsoda! Hogy meghalt. Borka halála.

Nem otthon halt meg?

Otthon? Csak hiszed. Megmondjam hol?

Persze.

Sose találod ki.

Mondd meg inkább.

Teplicén.

Miféle Teplicén?

Ezt kérdeztem én is. Teplice. Ez egy város Csehországban. Az isten háta mögött, északon, a német határ mellett. Ott történt. Egy ócska kis motelban. Rátörték az ajtót. Alvás közben ment el, valószínűleg. Erre mondják, hogy szép halál.

Teplice, ismételte egyre, Teplice.

Teplice. Tudod, mivel jött öreganyád? Hogy a halálba álmodta magát, meg hogy mindig olyan kis álmodozó volt ez a Borka.

Azt gondolta: apu álmodozó? Jó vicc. Amikor előadta neki, hogy filmrendező akar lenni, a képébe röhögött. Álmodozzál csak, fiacskám, álmodozzál szépen, jó álmokat. De közben nekem tanulj! Apu szerint egy filmrendező, meg minden ilyen művészféle csak a lelkét gyurmázza, nem intézkedik, nem szerez, nem gyarapít, helyette haszontalanságra pazarolja a temérdek idejét, mennyi elpazarolt idő, márpedig pazarolni vétek, mit vétek, bűn. És bűnösként élni, ezt bele is mondta a szemébe, rosszabb, mint a halál.

No, a halál.

Apu álmodozó lett volna?, kérdezte egyszerre hangosan.

Nagyanyád szerint. Miközben harminchét éve mást se hallok, mint hogy öntörvényű, akaratos és fejjel megy a falnak. És mindent túlzásba visz. Mindegy. Én Borkáról nem nyilatkozom többé. Ilyeneket főleg nem. Hogy mi volt, mi nem volt. Elteltek az évek, és tessék, máris nem él. Nem lehet akármit fecsegni összevissza.

Na de a Teplice... Hogy került oda? Mit csinált ott?

Senki se tudja. Gondolhatod, a cseh rendőrséget mennyire izgatta egy magyar halott sorsa. Megkérdezték a recepcióst, észlelt-e valami rendelleneset a vendég viselkedésében, mire azt felelte, hogy nem, azzal végeztek.

Odament... meghalni?

Én nem tudom, fiam, ne gyötörj ezekkel a kérdésekkel. Azt tudom, hogy egy vagyon volt hazahozatni szegényt, mert biztosítása persze nem volt.

Hozok magammal pénz, kifizetem majd.

Nem arról van szó. Nem a pénz. Ne legyél már te is ilyen...

Nem vagyok én semmilyen.

Helyes. Legjobb semmilyennek lenni, nem mindig csak címkézgetni és a fejére olvasni másnak, hogy milyen.

Csend volt megint.

Anya...

Tessék.

Te sírtál?

Amikor megtudtam?

Akkor vagy azóta. Mindegy, mikor.

Nem sírtam, édes fiam, egy szemet se. Annyi könnyet elsírtam miatta *akkor*, úgy látszik nem maradt több. Pedig érzem, jobb lenne sírni, mint beszélni. A könnyek ilyenkor okosabbak a szavaknál. Talán majd a temetésen... mondjam azt: sikerül.

Mennyire lehet úgy is dolgozni, intézkedni, hogy teljesen másutt jár az esze. Repülőjegyet rendelni, szólni a stúdióban, pénzt felvenni, barátoknak, munkatársaknak telefonálni, munkát átszervezni, ígérni és megígértetni. És miközben egyfolytában arról beszélt a telefonba, hogy meghalt az apja, akkor is másutt járt az esze, nevezetesen azon, hogy apu meghalt, nincs, Teplicére ment, mit keresett

ott, semmit se tudok róla, álmodozó volt vagy zsarnok, te jó ég, hiszen minden zsarnok betegesen álmodozó, nem tudom, mi volt, ki volt, Teplice, a francba, halál Teplicén, na majd én, majd én...

Feküdt csukott szemmel, a kettes csatornára állította be a fejhallgatót, a relaxzenére, zsongítom magamat, ez már nem én vagyok, most elrepülök messze, olyan messze, hogy nem is tudom, hol van, Teplicén van, megyek temetni, megyek keresni, és talán majd egyszer, ha magamhoz térek, akkor ebből lesz valami, mondjuk, film lesz, és akkor úgy tűnik majd, hogy szép kis mesetörténet, főszereplővel és mellékszereplőkkel, egy apával, egy anyával, szerelemmel, veszekedéssel, ahogy az kell, de nem amolyan flancos hollywoodi módon, hanem emberi hangon, úgy, mintha meg is történt volna, pont úgy.

A relaxzene elhallgatott, recsegés jött helyette. Aztán a kapitány hangja szólalt meg.

Kérem, amennyiben orvos van a gép fedélzetén, jelentkezzen az utaskísérőnél.

Csönd lett, susogó hang, relaxzene nélkül, halk susogás, mintha valaki a fülébe szuszogna, nem is szuszogna, csak eresztené ki magából a levegőt, tele lenne levegővel, és azt most mind kiárasztaná magából.

Megismétlem, jelentkezett újra a kapitány, ha van önök között orvos, haladéktalanul jelentkezzen az utaskísérőnél.

Tizenhárom éve hagyta ott a medicinát. Ötödéven, a gyermekgyógyászat gyakorlat közben. Pedig szerette csinálni, ezt a leginkább, annyira igazságtalannak érezte, hogy a gyerekek betegek lehetnek, őket tényleg, minden áron meg kell gyógyítani, meg kell menteni, hadd éljenek, hadd szaladjanak játszani, hiszen ezért születtek erre a világra. De akkor is már csak arra tudott gondolni, milyen forgatókönyvet lehetne írni arról az orvosról, aki megtudja, hogy saját gyereke leukémiás, hogyan döntené a homlokát a hideg csempének a folyosón, hogyan folyna a csempén a könnye lefelé. Belágyi professzor háttal állt neki, kinézett a lassan tavaszodó klinikakertre. Ádventi, én nem értem, mért döntött így. De azt az egyet tudom, hogy nem fogom győzködni magát. Aki nem akar orvos lenni, az ne is legyen. Aztán este Borka (igen, akkor még Borka) felhívta. Hallom, megőrültél, utódom. Csak azért nem üvöltök veled, mert fáj a torkom. Egy haverom azt mondta, amikor ott szentségeltem neki, hogy tökös gyerek vagy. Kicsit eltűnődtem ezen. Jó, lehet, hogy tökös vagy, kisapám, de én akkor is legszívesebben letépném a tökeidet. Amúgy meg azt csinálsz, amit akarsz. Ez egy ilyen család, mindenki mindig azt csinál, amit akar. Úgyhogy egyben gratulál a bácsi.

Odament a stewardesshez.

Került orvos?

Nem, senki. Maga az?

Öt évet jártam az egyetemre, az is elég rég volt, de hátha...

Jöjjön velem.

A gép végében egy fiatal lány feküdt az ülésoron. Nehezen lélegzett, rimánkodón vetette a szemét a fölője hajoló férfire. Megfogta a kezét, pulzust mért. Hirtelen elkezdett zakatolni az agya, neonnarancssárga gondolatok ezrei cikáztak

a fejében. Itt vannak tizenkétezer méter magasságban. Ennyivel közelebb az Úristenhez, mint a lent, a földön. A jó francba. Öt év az orvosin, hogy legyen belőle valaki. Mert Borka ezt szerette volna, helyette, ő annak idején hiába akarta mindennél jobban, nem ment, és most benne bízott.

Mi az, hogy nem megy! Csak akarni kell!, meresztette rá a szemét, de hányzor. Néha még anya is azzal jött, ha duzzogott a sorsa felett: Legalább Borka kedvéért. Pedig anya már semmit se tett volna Borka kedvéért.

A tüdőkanül, suttogta a lány.

Odakapott a mellkasához, és érezte, a tüdő és a mellhártya közötti tér telítődik levegővel.

Mi a baja?, kérdezte szigorúan a stewardess.

Összeeshetett a tüdeje, és most a beszívott levegő nem tud távozni, bent reked.

Lehajolt a lányhoz. Magának nem lett volna szabad repülőre szállnia, igaz?

Csak bólintott, könnyes szemmel. A vőlegényem...

Mi van vele?

El akar hagyni.

Ezért utazott ki hozzá?

A lány megint csak bólintott, a könny végigfolyt a halántékán.

Fáj neki?, kérdezte a stewardess.

Fáj, mondta rekedten.

A kapitány magához kéri. Sasorrú, acélkék szemű ember volt.

Már túl vagyunk a felezési ponton, visszafordulni nem lehet, közölte. Az első leszállóhely Shannon, Írországbán, de ott szerintem kórház sincs. És mindez azal járna, hogy a gépet át kell vizsgálják, a személyzetnek kötelező a nyolc órai pihenő. Egy nap veszteség.

Akkor lekésem a temetést.

Kije halt meg?

Az apám.

Értem. És részvétem. Megpróbáljuk hazamenteni a szerencsétlent. Mit javasol?

Itt beavatkozni lehetetlenség, mert az inkább hasonlítana egy disznóölésre. Nem is vállalnám, mondta. Tegye meg, hogy ereszkedünk lassan, hogy csökkenjen a légnyomás. És majd meglátjuk.

Rendben. Menjen ki hozzá, de néha jöjjön vissza. Most itt a helye a pilótafülkében.

Így telt az éjszaka. Készül a film, gondolta, és egyszerre utálta magát ezért a gondolatért. Hiszen ilyen rettentő hosszú film nincs is, ezt megvágni lehetetlenség. Mindegy, a szeme, ez a mohó, mindent bekebelező kamera, dolgozott. Még akkor is, ha csukva volt. Azt is felvette, amit nem látott, csak gondolt.

Hosszú idő után megint hívatta a kapitány.

Jöjjön, mondta, olyat láthat, amit még soha. Mindjárt kel fel a nap. Nekem ez a százhuszonnyolcadik utam, de még nem tudtam megunni.

A pilótakabin ablakán túl végtelen sötétkék mező terült el. Fodrozódott kissé

a teteje, mintha bolyhos lenne. Mintha valaminek a belsejében jártak volna, ami jótékonyan körülölel mindent. A hajtóművek egyenletes, halk zümmögése volt az egyetlen hang, pedig az épp szolgálaton kívüli utaskísérők is bejöttek a kabinba. Vártak lélegzetvisszafojtva. És akkor a távolban, olyan messze, hogy azt lehetne hinni, ennyire messze el se látni, megjelent egy éles, vakítóan sárga fénypötty. A következő pillanatban ebből a pöttyből nyílegyenes fénysugár lövellt ki felénk, egyenesen a szemük közepébe. Bele a kamerába. A körben elterülő sötét-kék mező kivilágosodott, a fodrocskák élesebbé váltak. Aztán, mintha hatalmas mélységből, hosszú-hosszú idő után dugná elő a fejét, kibukkant a nap. Nappali világos lett. Szinte egyszerre sóhajtott fel mindenki.

Hát erről beszéltem, mondta halkan a kapitány, továbbra is mereven nézve előre, a kápráztató fénybe.

És most fogod magad, és itt hagysz?

Anya gyászruhában állt a tükör előtt, cigarettázott. Ahogy nézte, azt gondolta, milyen jól állt neki a fekete, a komorságával együtt is megszépíti. Mintha anya is ezt érezte volna. Haját egy mozdulattal feltúrta a feje tetejére.

Na, milyen dögös özvegy vagyok? Rémes, mondta aztán.

Beült a szobába, amíg anya, ahogy mondta, előkészíti a halotti tort.

Lencsét főztem, kiáltotta a konyhából. Újév napján szokás enni, hogy bőséget hozzon az esztendő. Ha úgy vesszük, most egy egészen új időszámítás kezdődik, a Borka nélküli.

Odaállt az ajtóba.

Hallod egyáltalán, amit mondok, fiam?

Persze.

És mit szólsz hozzá?

Azt hittem, számodra már eddig se létezett. Vagyis *azóta*.

Nem létezett, az igaz. De élt.

Anya elfordult most. Ekkor eszébe jutott a telefonbeszélgetésük, amikor anya azért fohászkodott szinte, hogy sikerüljön sírnia a temetésen. Nem látta, hogy egyetlen könnyet is ejtett volna.

Most a kezébe nyomott két mélytányért.

Bent fogunk enni. Ennyit megérdemel. Illetve mi érdemeljük meg.

Bevitte a tányérokat, de csak épp lerakta őket az asztal szélére. A könyvespolc-hoz lépett, ahol a nagy albumok között ott kellett legyen egy világatlasz is. Rá is talált a Csontváry-album és a Barcsay-féle anatómiai atlasz között – két csont között, mintha a sírban... Kartográfiai Vállalat, 1980. Talán karácsonyra hozta az angyal, igen. Ő kapta, a nagyfiú, aki képzeletben annyit bolyongott idegen tájakon, Verne Gyula meg Thor Heyerdal nyomában. Hát most visszatért bolyongásaiból, ehhez az atlaszhoz. Itt vagyok, mondhatta volna, sokfelé jártam már, sok mindent láttam tájaidból, te atlasz, de Teplicéről, látod, még csak nem is hallottam eddig. Gyere, mint régen, mutasd meg nekem, hol van ez a nyomorult hely, ahová nem Verne Gyula, se a Rá papirusztutaj vezet el, hanem Borka, vagyis apu, apu volt az, aki előrement, és én, mint hú, engedelmes fia, aki sose voltam, most követni szándékozom őt.

Ez neked a terítés? Anya az ajtóban állt, kezében a gőzölgő lábossal, amiből már kilógott a merőkanál nyele. Legalább egy alátétet tegyél oda gyorsan, találsz a kredencen.

Kapkodva rakodott ide-oda. Aztán leült, de nem a tányért, hanem az atlaszt vette maga elé, mintha bizony abban lenne a táplálék, amire igazából vágyik. Kinyitotta, és a súlyos könyv ott nyílt ki, Csehszlovákiánál. Csehszlovák Népköztársaság, területe 127 900 négyzetkilométer, lakossága 15,6 millió, fővárosa Prága. Itt nyílt ki az atlasz. És a két lap között jelzést talált, egy kis papírdarabot. Ahogy megnézte, látta, hogy minden bizonnyal egy borítékról tépett fecni, mert egy fél postabélyegző halovány körvonalai is látszottak rajta. Az évszám 1984. Az is olimpiai év volt, akár csak az 1980. Csak azon a másodikon mi nem vettünk részt, a szovjetek miatt. Apu is 1984-ben távozott, vagy mi a francot csinált... Ami utána történt, abban mi már nem vettünk részt, gondolta.

Mi van veled? Megőrültél, édesem? Most eszünk, nem képeskönyvet nézegetünk.

Ez nem képeskönyv.

Nem érdekel. Rakd el.

Szerintem száz kilométer sincs.

Na, ha ezt Borka látná. Mintha nem tudnád, mennyire utálta, ha evés közben mással foglalkoznak... Mi száz kilométer?

Teplice. Prágától.

Teplice... Edd a lencsét. Főztem bele oldalast. Vagy nem szereted?

De szeretem.

Megmondhatod, ha nem. Úgy emlékeztem, szereted.

Szeretem is.

Akkor egyél.

Eszem.

Megmondom neked őszintén, hogy engem egyáltalán nem tud érdekelni ez a Teplice.

Engem igen. Úgy érzem, semmi más nem érdekel.

Te jó isten, Prága.

Amikor először járt itt, és azon hátizsákosan, koszosan, izzadtan egyenesen az Arany Tigrisbe masírozott, mert a cókémokja súlyának felét Bohumil Hrabal könyvei tették ki, szakadozott, ronggyá olvasott könyvek, Hrabal vette át Verne és az összes kalandvágyó helyét, Hrabal, aki egész életét Prágában töltötte, otthon maradt kalandvágyból. És az Arany Tigris csaposa, miközben csodálatosan sárga sört csapolt az egyenes falú korsókba, a lehető legtermészetesebb hangon közölte vele angolul, hogy Hrabal úr Amerikába utazott, ez az otthon ülő Hrabal ilyen messzire szökött előre. Letette a hátizsákját a lócára, kért egy sört, és a csapos, miközben csapolta a sörét, amit Hrabal társaságában kellett volna megígyon, az állával a zsákra bökött, és csak annyit kérdezett, könyvek vannak benne?, mire bólintott, és a csapos azzal fájdította a szívét, hogy Hrabal úr csodaszép dedikációkat tud osztogatni, de csak ha jó kedvében van, ha már elég sört ivott,

mert megesett olyan is, hogy jöttek hozzá hasonló hátizsákosok, és a hátizsákjaikból egy szekrényre való Hrabal-könyv került elő, csakhogy az író csak nem mozdult ki kedvenc sarkából, mesélt valamit a körülötte ülőknek, szaporodtak az elfogyasztott söröket jelző tollvonások a cédulán, teltek az órák, ám az is igaz, hogy a hátizsákosok soha nem türelmetlenkedtek, el se mentek, hanem ültek és nézték őt, mert jól tudták, hogy most benne vannak egy Hrabal-könyvben, kis híján szereplői, és egy Hrabal-könyvben semmit sem lehet siettetni, minden pontosan akkor történik meg, amikor eljön az ideje, és ez akkor is igaz, ha sose jön el az ideje.

Ideje lett volna, hogy apu meghaljon?

Át kellett autózson Prágán, olyan kerületeken, ahol nyomokban sem lehetett felfedezni az Óvárosi tér hangulatát. A szürke házakon ugyan a világcégek reklámjai páváskodtak, de a házak szürkéek voltak, az autók és az ósdi teherkocsik koszosak, és a díbdáb buszmegállóban várakozó emberek arca ugyanolyan szürke, mint a házak fala, mintha sose olvastak volna egy sort se Hrabaltól. Ha arany Prága ilyen, milyen lesz Teplice?

Tovább a 8-as úton, ahol már (még) nincsen autópálya. Táblákat látott, balra lehet menni Kladnóba, jobbra Mladá Boleslavba. Kladno még egyszer Hrabal, a másik az autójuk, a Skoda 120S. Borka (akkor még, skodás korszakában, mindenképp Borka) vezeti a farmotoros csodát, amit három és fél éves várakozás után vehettek át, és arról szónokol, hogy a cseh mégis csak európai nép, ezért rendelt Skodát és nem Zsigulit. És a német, a német neked nem kultúrnép?, kérdezte anya élesen, német tanári minőségében, mire Borka vad rántással végre négyesbe vágta a váltót, nem hörgött úgy a motor az ő háta mögött, Dehogy-nem, drágaságom, kultúr, de még mennyire. De csak nem képzeled, hogy beülök egy Trabantba vagy Wartburgba? Beethoven se ülne bele, Thomas Mann se ülne bele!

Így utazgattak, a család.

Ezzel a Skodával távozott Borka, távozott apu. Anya úgyse volt hajlandó megtanulni vezetni. Nagymama sópáncodott állandóan, hogy Borka úgy vezet, mint egy nuvolás, ezt mondták valaha régen az őrült sofőrökre.

Road movie, utazni valahová, menni, s közben időben is megteszed a magad útját. Ezt egy tizenhárom *off*-fal ellátott moziproducernek se tudom elsütni: poroszkálók két Liaz közé szorulva a 8-as úton az őszi szürkességben haldokló Teplice felé. Még ha lenne itt egy bige, akivel, teszem azt, veszekszem, vagy miközben vezetek, elkezd matatni a sliccemen és előveszi a..., a francba is. Nem, nem. Átvált a kép. A bérelt Ford Focus helyett barna Skoda, jár az ablaktörő, maszatolja a szürke nyirkot, Borka vezet, és én ülök mellette az anyósülésen... Apu vezet, az orromnál fogva vezet, visz magával egy totálisan ismeretlen helyre. Mert mindig ellenszegültem, pedig ő megmondta, mit kellene tennem, megmondta, hogy csak akarni kell. Akarni mindenki tud. Hát majd most, végre ez egyszer ő diktál, nincs menekvés, úgy lesz, ahogy kigondolta. Gyerünk, utódom!

A Teplicét jelző tábla oly mértékben le volt fröcskölve sárral, hogy csak

az első két betűt lehetett teljes bizonyossággal kivenni, azt, hogy „Te”, mintha megszólította volna az érkezőt, természetesen magyarul, és így, tegezve. Elvégre egy apa minden esetben tegezi a fiát, még holtában is. Aztán, hogy mit is akar mondani..., azt elhallgatja még, titkolózik, a film dramaturgiájának megfelelően késlelteti az eseményeket, hiszen nyilván nem azt szeretné közölni, hogy „Te, *plíce*”, mert annak nem sok teteje lenne, bár, a körülmények alakulását figyelembe véve, még az sem teljesen kizárt.

Apu a Két Naphoz címzett motelban lakott. Vajon hány napot töltött itt? Tényleg csak kettőt, és a második napnak így kellett véget érnie? Kísértetszálló lenne, ha az összes vendég elhalálozna a második nap végén. Nem kéne minden egyes szó mögé egész rémtörténeteket álmodnom, gondolta. Úgy látszik, sose tanulom meg, hogy a film láttat és nem filozofál. Nem mondja, hanem mutatja. Ha csupán mondja, mehetek vele a francba, mehetek vele... Teplicére!

Két Nap, jó vicc. Egy napot látott szemtől szembe, ott, a pilótafülkében, de mi van a másikkal? A fényes nap párja, a fekete nap, az hol van? Ami kitölti a 24 óra másik felét. Lehet, hogy ezt is itt fogom megtalálni? Apu eldugta a fekete napot? És elvárja, mert ennyit elvárhat annyi ellenszegülés és szófogadatlanság után, hogy megkeressem?

A város pontosan olyan volt, amilyennek Prága-külsőn elképzelte. De az is biztos, ha egy szívfájdító kelet-európai történetről akarna filmet csinálni, nem is menne máshová, mint az esőtől áztatott, sötétszürke Teplicére. Ahol a trolibuszok huzaljai teljesen berácsolják még ezt a szürke égboltot is. Ahol a régi belváros girbegurba, kopottas utcái nem a dicső múltat idézik, hanem a párnacsíkkal védett, homályos ablakocskák mögött most is dúló pestisjárványt és koleravészst sejteni.

A főtéren megkérdezte, merre leli a fogadót. A férfi, aki esernyője alól az autó ablakához hajolt, a kérdés elhangzása után felegyenesedett, majd merev karral előre mutatott, de egyetlen szót sem szólt. Keskeny, macskaköves, egyirányú utcácska vitt felfelé a domboldalba. A harmadik ház volt a Két Nap motel.

A recepciós kis híján összeesett, amikor ő kijelentette, hogy abba a szobába szeretne beköltözni, amelyikben a múlt héten meghalt a „vendég”.

Szabad?, kérdezte, részben, persze önmagától is, hogy szabad-e ugyanabba szobába bekvártélyozni magát, ahol apu, bár ez nem *cselekedet*, mégis így mondjuk, meghalt, nem pedig meghalasztódott.

Szabad, kérem, felelte a kese hajú fiú megilletődötten, majd közelebb hajolva még hozzátette, ki lett fertőtlenítve...!

Ugyebár, a pestis- és kolerajárvány, amit az ablakok mögé látott gonosz módon; sose lehet eleget fertőtleníteni, annyi szenny és bűn bújik meg minden kis sarokban... Tökhülye vagyok már? Miért ácsingózok akár csak egy aprócska bűnre, mint valami inkvizítor? Apu *kedvéért* jöttem ide, ő hívott, az ő vendége vagyok, természetes hát, hogy a tékozló fiacskáját befogadja abba a szobába, ahol lakozik..., még akkor is, ha mindez múlt idő.

Az első emeletre mentek fel, és tisztán látta, hogy a recepciós fiú keze remeg, ahogy az 5-ös számú szoba ajtajába valósággal beleerőlteti az ide-oda ugráló kul-

csot. Vajon apu választotta az 5-öst? Hányszor kérdezte, még a hazahozott 4-eseknél is, miért nem 5-ös? Volt, aki 5-öst kapott? Volt. Ezek szerint meg lehet tanulni 5-ösre is, csak akarni kell. Ugye, fiam?

Ilyenkor morgott valamit az orra alatt, de apu... vagyis Borka, nem hagyta annyiban, visszakérdezett: Nem hallom! Meg lehet tanulni vagy nem?

És akkor már hangosan kellett ki kellett mondania, meg lehet tanulni, igen, meg lehet!

Tessék parancsolni, nyújtotta át a kulcsot a recepciós fiú. Remélem..., és itt mintha elakadt volna a szava egy pillanatra, ...jól fogja érezni magát nálunk.

Biztos vagyok benne!, felelte kissé túl hangosan is, a száját széles mosolyra húzta, miközben az villant át a fején, vajon a szoba előző vendégének is ezt kívánták-e, amikor beköltözött.

Becsukódott az ajtó.

Akkor most köszönni kéne... Vagy ne csavarodjak be teljesen? Hogyan is szoktam köszönni neki? Szia Borka... Olyan idétlen. Mintha egy lábamhoz dörgölődő kutusnak vakarnám meg a füle tövét, Hát szia, te Borka. Igaza volt szegény Magdi néninek az általános suliban, tényleg lánynévnek hangzik.

Nincs kinek köszönni, hiszen egyedül vagyok. A vendéglátó már távozott. Bármit is teszek, nem találom a nyomát. Hiába feküdnek bele az ágyba, ahol..., megnyugtattott a fiú, fertőtlenítettek. Talán el is tüzelték az ágyneműt. Nem apuszagú volt, hanem hullaszagú. Tűzbe vele.

Égészen tűzbe hozta a gondolat, hogy hiába zárandokolt el Teplicére, nincs itt semmi, nem maradt semmi, így hát ebből a kifertőtlenített, de azóta már csomóssá, szürkévé ázott semmiből kell megtudja a titkot. Egy filmrendezőnek kell tudnia titkot, különben nincs film és ő nem filmrendező, olyan, mintha nem is élne, mintha ő is halott lenne.

Kopogtak az ajtón. Kisvártatva még egyszer, tehát nem hallucináció volt, szellemek jelzése. Odakint egy magas, sovány, öltönyös úr várakozott.

Ne haragudjon a zavarását, kezdte szertartásosan. Én vagyok a Két Nap szálló igazgatója.

Tessék.

Értesültem róla, hogy kifejezetten ezt a szobát kérte, ahol a közelmúltban az a sajnálatos haláleset történt.

Így van.

És ugyebár ön is Magyarországról való?

Igen.

Ne vegye tolakodásnak, de megkérdezem, van-e valami köze az elhunythoz?

A fia voltam. Illetve vagyok, helyesbített gyorsan.

Értem. Akkor először is fogadja őszinte részvételemet. Ezen túl, és itt az igazgató elővett a belső zsebéből egy kis noteszt, kötelességem önnek átadni ezt a füzetkét. Csak akkor letek rá, miután a hullát..., elnézést, az édesapja holttestét elszállították. Tudja, kötelező volt elvégezni a fertőtlenítést.

Hallottam. Természetesnek veszem.

Nos, akkor került elő ez a füzetke, be volt szorulva a matrac és az ágytámla

közé. Gondolkodtam rajta, kinek továbbbíthatnám, elvégre az a cím, ahol a megboldogult lakott, ugyebár... A pincérünk emlékezett rá, hogy a halál előtti este, vacsoránál mondta az édesapja, hogy egyedül él, úgyhogy kinek küldtem volna, nem igaz? De így, hogy ön eljött, ez is megoldódott.

Apu füzetkéje. Az örökös noteszei. Ne vess ki, derék utódom, de csak az nem hord magánál noteszt, akinek nincsenek gondolatai. Apunak állandóan eszébe jutott valami, amit fel kellett írnia. A fogával lehúzta a tollról a kupakot, és a leglehetőlenebb helyzetben is kapart valamit a noteszlapra.

Az igazgató apró, barna és fehér kockás fedelű füzetet nyújtott át. Rögtön látta, hogy ez valóban csak apué lehetett: a címke üres téglalapjába nem a neve volt beleírva, hanem a pár vonallal rajzolt koszorún négy gyertya világított. Ádventi. Az egész élet várakozás, derék utódom, jobb, ha tőlem tudod. És mire várakozol? Semmi egyéb, mint hogy elpatkolj.

Tényleg ezt mondta egyszer, még arra is emlékezett, hogy világoskék pulóverben volt, széttárta a kezét és lebiggyesztette az ajkát. Mért nem vágta akkor Borka fejéhez, hogy aki nem akar, az nem is hal meg? Vagy nem így van? Akarni mindenki tud, vagy mi a franc!

Várjon!, szólt szinte kiáltva, amikor az igazgató már félig hátat fordítva távozni akart. Csak azt szeretném megkérdezni, hogy nem tudják, mit keresett itt? Mit csinált?

A magas ember erre még inkább felszegte a fejét.

Nem szokásunk, hogy nyomozunk a vendégeink után.

Persze, persze. De ő, mármint az apám, nem mondott semmit? Például, amikor a pincérrel diskurált?

Semmi különös. Vett egy képeslapot, megkérdezte, mennyi bélyeg kell rá. Légipostával küldte Amerikába.

Amerikába?

Oda, New Yorkba. Látta a recepciós, az orra előtt írta. Két-három szó volt az egész. Ezt elmondtam a rendőröknek is.

Két-három szó, döbrent meg. Te jó ég, mi lehetett apu utolsó két-három szava hozzá, „derék utódjához” a messzeségbe? Az egyik minden bizonnyal az volt, Borka. És a másik kettő? Vagy csak egy? Mindennél élesebben látta keleti 83. utca 327-es házának a postaládasorát, azt az ütött-kopott, horpadozott bádoglabirintust, aminek a 65-ös rekeszében már ott hever a sötétben a képeslap, ami Teplicét ábrázolja, minden bizonnyal egy kék egű, nyári felvételen, Teplice legszebb arcát mutatva, és a kis kártya másik oldalán olvasható a két-három szó, amit a recepciós fiú látott, csak nem értett.

Még egyet mondjon meg, szólt aztán. Hány napot töltött itt az apám?

Ha jól emlékszem, kettőt. Illetve a harmadik nap reggelén, igen, akkor találta rá. Ön, ha nem sértem meg, meddig szándékozik maradni?

Még nem tudom. Két napot, talán többet is. De kettőt biztosan.

Egy kis füzet. Füzetke. Hát persze. Egész életekkel vannak tele az ilyen füzetkék. Titkos szavakkal, számokkal. Hogy aztán a sok életjelből kiderül-e a halál? Kér-

dés, igazság szerint, mért kell mindig megmagyarázni a halált? Egy filmben egy ilyen füzet épp csak felvillan. Nem játszhat főszerepet. Nem a füzet mesél. Kamera ráközelít, egy kéz kinyitja, látható pár titkos szó, vagy a titkos szám. De a következő snittben a kamera az arcot mutatja, annak a valakinek az arcát, aki kinyitotta a füzetkét és meglátta ezeket a jeleket.

Tehát kinyitom a füzetkét és meglátom a titkos jeleket. Apu ákombákomjai. Az első szó, nagy zöld betűkkel vésve, hogy „HORDÓ”. A francba! Egyetlen szó után tudom, hogy nem..., ezt nem. Nem vagyok Columbo hadnagy, hogy minden egyes szónak végzetes jelentőséget tulajdonítsak, és elkezdjem összerakni a halott aput, ezt a Borkát sejtenként, szavakból, miközben fogalmam sincs, mit jelentenek a szavak.

Az utolsó bejegyzéshez lapozott, ennyit engedélyezett még magának. Ennyi könnyítést. És ott állt, láthatólag egy tompa ceruzával, sietve írva: Teplice, utána valami vakarás, nem tudta kibetűzni, és egy számsor, 238631. A Teplicét kétszer is aláhúzta, de az első vonal elcsúszott, és keresztbe áthúzta a leírt szót.

Végigdőlt az ágyon, majd felült inkább, a párnát a háta mögé gyömöszölte. „Az ágytámla és a matrac között”, jutott eszébe a füzet megtalálási helye. Vajon miképp *eshet* ide egy efféle kis notesz? Hacsak nem dugják be szánt szándékkal. A legjobb forgatókönyveket az élet írja, eská? Olyanokat, amire már Hollywoodban is azt mondanák, hogy cöcö, ez így cinkes kissé, valami hihetőbb sztorival lesz szíves operálni.

Ölébe vette a telefont. Akkor most fel fogok hívni valakit. Teplicéről telefonálok Teplicére. Hát van ilyen. Ezek szerint.

Hosszan csöngött. Tizenegyszer. Már majdnem letette, amikor, lehetett érezni, hogy nagyon lassan emelve a kagylót, csehül szóltak bele, Proszim, fel se ismerte, férfi vagy női hang volt-e.

Jó napot kívánok, mondta ösztönösen is magyarul.

Jó napot, hallotta a választ. Már tudta, hogy egy nő van a vonal túlsó végén.

Talán egy gondolatnyival hosszabban várt, mint kellett volna, mert a nő megelőzte a kérdésével. Kivel beszélek?

Ádventi Péter vagyok.

A Gabi fia?

Gabi, döbbsent meg, soha nem hallotta még, hogy bárki is így hívta volna aput, a Borkát. Ám a titkok végtelenek. Eszerint létezett egy Gabi nevű ember, aki szintén az apja volt. Felelnie kellett.

Igen, mondta halkan.

És mit óhajt? Persze, sejtem. Találkozni akar velem. Mert nem tud semmit. És mindent tudni akar. Vagy legalábbis valamit. Mindent nem lehet tudni. Én se tudok mindent, hogy is mernék ilyesmit állítani. Nos, kitaláltam?

Igen, mondta halkan.

Az is valami. Sőt, még egy dolgot kitalálok. Tudja, mit?

Mit?

Hogy innen hív, Teplicéről, a Két Naphoz címzett szállóból.

Igen.

Gabi szobájából.

Igen.

Ahol meghalt.

Igen.

Mondtam, hogy kitalálom. És? Mit érez?

Semmit. Fertőtlenítettek.

A női hang várt egy pár pillanatot.

Tudja, hogy nem erre gondoltam. De belátom, jogosan értette félre a kérdésemet. Őszintén szólva szimpatikusnak találok a szemérmességét.

A nő megint elhallgatott egy picit. Aztán folytatta. Hát akkor essünk túl rajta. Idejön? Az lenne a legjobb. Lantra 11. Jöjjön taxival. Gyalog sincs túl messze, de ebben a szutyok időben nem valami kellemes sétálgatni. Meg aztán, teszem fel, siet is, ugye?

Sietek?, gondolkodott el a kérdésén hirtelenjében. Nem, azt hiszem, nem sietek, nyugtatta meg magát. Ha szigorúan veszem, persze, van rám váró elvégzendő munka, feladat, amit megcsinálok, mert élek, illetve abból élek meg, de hogy ez lenne a *dolgom*, épp most...

Nem, nem sietek, hadarta a telefonba. Úgy terveztem, hogy mindenképp maradok egy, de inkább két napot.

Ha nem siet, akkor jó, felelte a nő. De azért csak jöjjön. Lassan is csak akkor lehet elvégezni valamit, ha egyszer belekezdünk.

Várjon... És a neve? Kit keressek?

A nevem? Hát ezek szerint a nevemet se tudja? Akkor tényleg semmit se tud, szegény gyerek. Gabi... De ez hosszú, majd inkább itt, ha tényleg kíváncsi rá. A kaputelefonra Perk van kiírva. Engem úgy hívnak, Perková. Ilona Perková. Akkor jön? Siessen. Vagyis ne siessen. Csak jöjjön..., Ádventi úr.

Itt vágás következik. Lehetne megint filozofálgatni, mormolta, amíg hősünk a Két Napból elér abba a bizonyos Lantra nevű utcába, hogy mi minden jár a fejében. Kérdéseket fogalmazott, és volt benne egy adag félsz is, attól, amit most fog „megtudni”, holott csakis az tudhatja meg, hogy apu, úgyis mint Borka, azaz jelen az esetben Gabi, miután húsz éve szedte a sátorfáját, és otthagya őket, persze nem őt, hanem anyát hagyta ott, és nem másért, hanem csakis saját magáért, minden esetre távozott, és új életet kezdett, ha van ilyen; szóval most meg tudhatja, hogy miképpen is élte ezt az új életet egészen a múlt hétig.

A film szempontjából semmi más nem érdekes, csak az, hogy ki ez a nő. A kamera akkor indul újra, amikor ott állok az ajtóban, amin sárgaréz táblácskába gravírozva díszleg a Perk név. Csöngetek. Az ajtó kinyílik. Ott áll Ilona Perková.

Mégis csak sietett, mondta, és szája szegletében egy halvány mosoly suhant el.

Amit legelőször észrevett, hogy Ilona Perková talpig feketében volt. Gyászolta... a Gabit. A Gabi nevű embert. Majd elmeséli, kit gyászol.

Alacsony nő volt, gömbölyded, az arca szabályos, kerek, rózsaszín. A haját egy csattal fogta össze hátul.

Leülünk a szobában, és akkor nekiláthatunk, mondta Ilona és előrement. Kér egy sört?

Eszébe jutott az Arany Tigris, Hrabal úr, aki Amerikába szökött előle. Most ő tért vissza onnan, Hrabal úr sokkal messzebbre utazott, és már apu is utána sietett, egyikük se mesélt. Ilona Perková maradt, ő meséli el, amit „tudnia” kell. Jöjjön a sör, hát hogy a francba is ne!

Kérek szépen, felelte udvariasan.

Krusovicei. A férjem azt szerette. Gabinak nem kért. Üljön csak le, mindjárt hozom.

Belépni egy szobába. Nappali! Holott egy szoba éjjel is szoba, és mi mindenre képes a sötétben is. Megint okoskodok. Nincs rá szükség. Rögzíteni kell, ami van, a többi mellébeszélés. Zöld kanapé, zöld fotel, kettő. Szekrény sor. A fal mellett kis asztalka, egy ósdi komputer áll rajta. Gurulós szék. Szemben vele varrógép. Másik, régebbi szék előtte. Még egy fiókos polc. Dohányzóasztal, rajta távkapcsoló, tévéműsor, újságok. Ide teszi le Ilona Perková a nikkeltálcán szervírozott sört. Egy üveg krusovicei, egy pohár. Nem söröspohár, egyszerű vizes.

Töltsön magának, nem tudom, habbal szereti-e vagy anélkül.

A nő leült a kanapéra és nézte. Nézte, ahogy tölt, hát persze, hogy habbal kéri, sör hab nélkül olyan, mint ember fej nélkül, ez jutott hirtelen eszébe. A nő nézte, ahogy iszik egy kortyot, majd a habot lenyalja a szája széléről.

Nem tudom eldönteni, hasonlít-e rá. Egyik pillanatban azt látom, hogy egyáltalán nem, de aztán mégis, mintha megvillanna valami. Persze, oly mindegy. Ha megszólalásig hasonlítana rá, akkor mi lenne? Maga akkor se lenne Gabi, ugye?

Nemigen, nyögte erre.

Jó, mondta a nő, és elrendezte a szoknyáját, kihúzta magát, mintha most kezdődne a komoly munka. Eddig tartott a fecsegés, most jön a mondanivaló.

Nem voltam biztos benne, hogy ide jön. Főleg, hogy ilyen hamar. Bár Gabi megjósolta...

Mit jósolt meg?

Hogy maga fel fog bukkanni. Úgy mondta, előbb vagy utóbb. Igaza lett, előbb jött. Így aztán nem sokat töprenghettem azon, mit is kellene mondjak. Bár, amilyen régen történt minden, törhettem rajta a fejem eleget.

Régen?, kérdezte önkéntelenül is. Attól függ, jött rögvest a következő ellenőrző gondolat, mit értek azon, hogy régen?

Látom, jobb, ha belefogok a legelejétől. De azért még előzetesen mondom valamit. Vegye úgy, hogy ez az egész csak mese. Vagy hiszi, vagy sem. Magyarázkodni nem fogok. Ha akar, kérdezzen, a válasz nem garantált. Rendben van így?

Ilona Perkova kifejezett szigorral nézett rá. Itt nem volt elég egy ügyetlen bólintás. Választ kellett adjon.

Rendben.

A nő most mély levegőt vett. Elkezdett beszélni.

Az év 1959. Rettenetes, hogy már negyvenöt éve. Leérettségiztem, és jelentkeztem az orvosegyetemre. Szegény apuskám, aki vidéki kántortanító volt, és egy szem leányát, mint a szeme fényét kényeztetett, egyáltalán nem értette, mit akarok. Vérben fogok nyúlkalni ezekkel a kezekkel, amik olyan szépen táncol-

tatják az ujjukat a harmónium billentyűin? Elmenni otthonról, messze, a nagyvárosba? Könnyes volt a szeme, amikor felszálltam a vonatra. De most nem az a fontos. Hanem maga a felvételi vizsga. Ketten mentünk be a terembe, a tekintetes bizottság elé, egy fiú és én. Ugye, nem kell mondanom, ki volt az a fiú? Jóllehet, akkor engem semmi nem érdekelt, annyira izgultam. Szegény apám könnyes arcát is újra és újra magam előtt láttam. Húztam egy tételt. És abban a pillanatban, mintha leeresztettek volna az agyamba egy redőnyt, vagy inkább zsilipet, semmi nem jutott eszembe. Ültünk egy-egy pad mögött, és én, ahelyett, hogy legalább erőltettem volna az eszemet, csak néztem előre. A folyosón mondták, hogy maga Szentágothai professzor felvételiztet, micsoda ritka dolog ez, szinte megtiszteltetés. Meredtem előre, Szentágothai professzorra, aki észre is vette, és szólt, amennyiben készen vagyok, tessék, jöjjenek előre, és kezdjem meg a feleletet. Odamentem eléjük, ám nem ültem le, hanem azt mondtam, ó mennyire emlékszem, minden szóra, hogy Professzor úr, ne tessék haragudni... Látta, mi a helyzet. Ugyan mért haragudnék?, futott végig egy mosoly arcán. Én nem haragszom, viszont maga izgul. De hát izgulni legalább olyan buta dolog, mint haragudni. Mondja csak... Itt megállt egy pillanatra. Nézzen csak rám..., pedig esküszöm, hogy rá néztem addig is. Szeretne maga orvos lenni? Csak bólintani tudtam. Biztos? Nem csak szeretne, hanem akarja? Erre kétszer bólintottam. Na látja, mondta erre. Ha tudja, mit akar, akkor nem kell izgulni. Húzzon egy másik tételt, és üljön vissza a helyére. Húztam, visszaültem. De miközben a székem felé igyekeztem, szemem összetalálkozott azzal a fiúéval, akivel együtt mentünk be a terembe. Összehúzza a szemöldökét, csücsörített hozzá, majd kacintott egyet. A zsilip pedig, mintha sose létezett volna, eltűnt a fejemből. Nekiféltam kidolgozni a tételt, de azt azért fél füllel hallottam, hogy milyen briliáns feleletet vág le az a fiatalember, még Szentágothai professzor is csak azt hajtogatta, hogy így van, így van, sokszor egymás után. A végén felállt, kissé meghajolt, és kiment. Bejött egy másik lány, és én következtem megint. A professzor most is sokat bólogatott, azt is mondta, hogy így van, mégis éreztem, hogy ez a produkció, bármilyen tisztességes is, meg se közelíti azét fiúét. Aki, meglepetésemre, megvárta a folyosón. Ugye, hogy ment!, vigyorgott rám az ablakmélyedésből, ahol szinte megállt a nyitott ablakon át beömlő júniusi napfény. Valami olyasmit motyogtam, hogy hát igen, de hát ez messze volt a maga tudásától... Te itt magázol engem?, kerekedett el a szeme, na, hát ha ezt tudom...! Nem tehetek róla, engem szegény jó apám úgy nevelt, hogy idegen férfiakat magázni illik. Igen, magázom, feleltem kissé szégyenkezve. És ha kérem, hogy tegezz? Mutatóujjával felemelte az állam. Ha kéri, feleltem, mint ahogy egy engedelmes leányzóhoz illik, akkor... tegezem. Tegezek!, javított ki azonnal. Igen, mondtam. Mit igen? Az, hogy tegezek... Haptákba vágta magát, és a kezét nyújtotta. Szervusz, kérlek, rikkantott vigyorogva. Ádventi Gábor, de mindenkinek csak Borka. Borka, meresztettem nagy szemet, Nem lánynév az? Már hogyan is lenne lánynév, hiszen az én nevem. Kérdezem alássan, lánynak tetszem? Nem, te nem... mondtam ki most már könnyedén azt, hogy „te”, de a Borka akkor is lánynév. Hú, de csökönyös! De rendben van, kivételes egyénnel kivételt kell tenni. Leg-

alább olyan kegyes leszek, mint Szentágothai, neked elengedem a Borkát. Úgy hívsz, ahogy akarsz. Cserébe elárulod a saját nevedet. Én is kinyújtottam a kezemet, és mondtam, Bajusz Ilona.

Ilona Perkova felnevetett, kissé zavartan. Na, legalább, most már maga is tudja a rendes nevemet! Kicsit hosszadalmas vagyok, ugye? Pedig elhatároztam, hogy nem fogom nyújtani, mint a rétest. Magát végül is...

De, de, de! Jó így. Nagyon is. Tudja, Ilona, maga által most hallom aput beszélni, ahogy életében sose hallhattam.

Igen? Ez érdekes. Ahogy akarja. Szóval, kiderült, hogy ő már harmadszor felvételzik. De most még nem fognak felvenni, vonta meg vállát. Hogyhogy?, csodálkoztam el, hiszen mindent tudtál. Jaj, hát nem az számít. Az szinte egyáltalán nem számít. Hanem micsoda?, érdeklődtem ártatlanul. Az, hogy kifélemiféle az apád, az számít. Már pedig az én apám már hat évig élvezte a népi demokrácia vendégszeretetét, egy bizonyos szűk, ráccsal védett helyen, etették, itatták, ruházták. Ezek után mért gondolom én, hogy a fiát további hat évig kellene taníttatni az orvoslás mesterségére? Én csak lestem. Sejtettem, hogy a börtönről beszél, de mi köze mindennek az orvosegyetemhez? Ő folytatta. Négy-szer biztos nem vesznek fel, ebből indultam ki. Ismertem egy báróivadékot, ugyan-így járt. Ötödikre bejutott. Csak türelemmel kell lenni. Mit kérdezett Szentágothai tőled is? Akarsz-e orvos lenni! Végül is, röviden, ennyi. Ha akarsz, akkor leszel. Az évek nem számítanak, tanulni pedig addig is lehet, sőt kötelező, amíg el nem következik a megfelelő pillanat. Az ötödik esztendő. Szó, ami szó, nagyon belém ivódott mindaz, amit hallottam tőle. Aztán hazautaztam. Ám egész nyáron csak rá gondoltam. Július közepén megkaptam az értesítést, hogy felvételt nyertem az egyetem általános orvostudományi karára, első évfolyamra. Én is sírtam és apuska is sírt. Szorított magához, és csak azt hajtogatta, te lány, te lány, hát mivé leszel most...?

Szeptember végén, az első anatómiai gyakorlaton találkoztam újra Gabival. Ott állt a boncteremben, fehérbe öltözve. Odaszaladtam hozzá: Felvettek? Megint csak vigyorgott. Fel hát, segédkórboncnoknak. Szörnyű volt hallani, hogy engem igen, és őt, aki mindent tudott, nem. Ahogy előre megmondta. Attól kezdve... Na, hát gondolhatja, mosolyodott el szégyellősen Ilona Perková. Néha azt gondolom, hogy én nem is a nagy tudású professzoraimtól tanultam a medicinát, hanem Ádventi Gábortól, egy személyben. Mindenre megtanított, mert mindent tudott. És ez nem pusztán a szerelem varázsereje volt, hanem tán még annál is több. Amikor, ahogy ő is magáévá tette, a vágy tényleg akarattá kristályosul, és fokról fokra megvalósítja önmagát... Hú, ez felettébb patetikusan hangzik, nem gondolja? Mindegy. Főleg, hogy végül semmi sem úgy történt, ahogy akarta, ahogy... akartuk. És most már rövidre fogom. Minden menetrend szerint zajlott. Végigtanulta velem az első évet, és ahogy megjövendölte, nem vették fel negyedszerre sem. Nem is izgatta. Tudta, az utolsó nekifutás következik. Számolgattuk, hogy én harmadéves leszek, amikor ő elsős, hogy ez milyen mulatságos, melyikünk mikor fog végezni, és *akkor* hogy s mint lesz, ha érti, mire célzok... Eltelt ez az utolsó év is. Ne haragudjon, hogy „utolsó évet”

mondok, mindjárt meglátja, miért. Nem akarta, hogy elkísérjem a felvételire. Ő maga se kételkedett, hiszen mindent tudok!, vigyorgott reggel a kollégiumi szoba ajtajában. Nagyjából így is volt. Biológiából, fizikából nem lehetett megfogni. Maó Vörös könyvecskéjét olvasta-e?, kérdezte aztán a felvételi bizottság legifjabb tagja. Nem, felelte, szinte vidáman, nem olvastam. Hány éves is maga?, érdeklődött tovább ez a másik fiatalember, miközben ceruzája végét szopogatta. Megmondta, huszonhárom. Huszonhárom, vette ki a szájából a ceruzát, és kop-pantott egyet a végével az asztallapon. És még nem olvasta a Vörös könyvecskét? Nem, rázta meg a fejét. No se baj, felelte erre a fiatalember, elvégre mindent be lehet pótolni, maga előtt áll az egész élet, ugyebár.

Ilona Perkova újból sóhajtott. Most mondjam? Nem vették fel. Ötödszörré sem. Telefonon hívott. Soha az életben nem kerestek előtte telefonon a kollégiumban. Volt egy rettentő portásnőnk, híresztelték róla, hogy valaha börtönőr volt, az ő hangja rikácsolt a hangszóróból, Bajusz Ilonának telefonja van! Tudtam, ez semmi jót nem jelenthet. Apuska jutott az eszembe rögtön, egyre jobban kínoztta a tüdeje, a szíve is. A kollégium jóformán üres volt, tombolt a nyár, csak én halasztottam az élettan vizsgát, mert... mit csináljak, ilyen voltam, azt szerettem volna, ha biztosan ötöst kapok. Nem is magam miatt, hanem miatta, érti? Gabi telefonált. Csak annyit mondott: Vége. Elsőre fel sem fogtam, pontosan mire is érti azt, hogy vége. Minek van vége. Pedig mindennek vége volt.

Ilona Perkova elhallgatott. Majd szó nélkül felállt a kanapéról, a szekrényhez ment, és egy ajtócska mögül fehér ruhazsebkendőt vett elő. Visszaült a helyére, a zsebkendőt kétrét összehajtva az ölébe tette.

Nem valószínű, hogy meg tudom állni könnyek nélkül. Előre is elnézését kérem. És igya a sörét, mert melegen nem ér fityfenét sem. Szóval. Voltaképp elbúcsúzott tőlem. Eljött még a kollégiumba. Hiába kérleltem, hiába vigasztaltam. Zokogtam, a lába elé vetettem magamat, átkulcsoltam a bokáját. Azt mondta, így lesz a legjobb. Mert nem illünk össze, most már tudja. Én szépen el fogom végezni a hat évet, diplomát kapok, orvos leszek, ő pedig nem lesz semmi. Mert ha ötödszörré nem vették fel, akkor hatodszorra sem fogják, hetedszerre sem, se semmikor. Az ő akarata fölött diadalmaskodott egy nagyobb, végérvényesebb akarata, ami azt akarja, hogy Ádventi Borka egy senki legyen, egy nulla legyen, és a boldogságot hírből se ismerje.

Az asszony most ránézett. Tényleg könnyes volt a szeme.

Erősítsen meg benne, ugye, hogy azért boldog volt?

Megremegett a kezében a krusovicei sörrel félig teli pohár. Apu és a boldogság? Az *ember* nem gondol ilyesmire. Amúgy meg, milyen hülyeség, ha a „boldogság” szót hallja, valami mázas, nem valós érzet rémlik fel benne. Amit csak kicsit egyszerű, hitbuzgó lelkek emlegetnek folyvást, szajkózáván, hogy ez lenne az élet értelme.

Igen, azt hiszem, igen, felelte kissé akadozó nyelvvel. Legfőképpen vidám volt, majd nem mindig vidám. Lehet-e vidám az, aki boldogtalan? Egy boldogtalan ember képtelen egy jót marhaskodni...

Mert te csak mindig marhaskodsz!, cseng a fülembé most, hányszor rótt ezért

(is) apu. Nem marhaskodásból áll az élet, utódom!, és hasonló örökérvényű feddések. Mert ő már tudta? Tudta, miről beszél? De hát ki szálatzza szét, hogy mi a marhaskodás, mi az álmodozás, mi az akarat, és hogyan kellene ebből összeálljon az a fenenagy boldogság, amivel mindent le lehet borítani..., mint egy halotti lepellel?

Ilona Perkova felitatta a könnyecseppeket a szeme sarkából. Kifújta az orrát. Újból, minden eddiginél nagyobbat sóhajtott.

Aztán Gabi eltűnt. Ezt így értse, szó szerint. Eltűnt az egyetem környékéről, el a városból, és legfőképpen el az életemből. Nem láttam múlt hétfőig. Akkor azt hittem, beleőrülök. Élettanból kettést kaptam. A nyáron ültem otthon, és vártam, percről percre vártam, hogy jöjjön valami jelzés, egy levél, egy üzenet. Igazából azt vártam, hogy betoppan. El is képzeltem, ahogy ott áll az ajtóban, süti a reggeli nap, fél arca éles fényben, a másik oldala árnyékban. Több, mint negyvenhárom évvel később történt ez meg. Csak már nem süttött semmiféle nap. Úgy kezdtem meg a negyedévet, a nagy, klinikai tárgyakkal, hogy én nem akarok orvos lenni, vérben turkálni a finom ujjacskáimmal, amikkel a nyakszirtjét kaparásztam, a mellkasát, a kezét simogattam. Tán túlzásnak tűnik, sőt, biztos, hogy az, de úgy éreztem magamat, mint egy hadiözvegy, aki nem akarja elfogadni, hogy a férje elesett a fronton, egyre csak várja, várja, főz neki, megteríti, hogyha bármikor betoppan, legyen hová ülnie, legyen mit ennie. Tanulni is ezért kezdtem el megint. Hogyha jön, szája szegletében a kópés vigyorral, és megkérdezi, hogy ez meg az a vizsga miképp sikerült, ne kelljen szegyenben maradjak, ne kérdezhesse azt, mért, senki se kapott ötöst?, Ugye, hogy kapott!, Na látja, kedves medika, hogy lehet ezt tudni ötösre is! De a hetek, hónapok mégis csak teltek, és bármekkora banalitás is, az idő valóban elvégzi a maga kegyeletteljes vagy éppen kegyetlen munkáját. Tavasszal ismerkedtem meg egy fiúval. Ő Csehszlovákiából jött, az úgynevezett baráti országok közötti felsőoktatási együttműködés jegyében. Ötödévre járt már. Aranyos volt, hűséges kis kutytus, mindenhová jött utánam. Egyszer azt mondta, azokat a szomorú szemeimet szerette meg. Szép, mi?

Ő a Perk úr..., szólalt meg nagy okosan.

Igen.

Nem Bohumilnak hívják véletlenül?, kérdezte még, majd mint aki illetlenséget követett el, gyorsan újból ivott, hogy elbúj hasson a pohara mögé.

Ilona Perkova most először felkacagott. Bohumil! Te jószágos égi! Micsoda név! Szerencsére nem. Teljesen normális neve volt. Ivan Perk.

Pislogott, hogy merje-e kérdezni, és a nő megértette, mire gondol.

Igen, már régóta nincs köztünk szegénykém. Tizennégy éve volt szeptemberben.

Ilona Perkova újból felpattant. Hozok még egy sört magának. Restellem, de még nincs vége. Láthatja, ilyen az, ha valaki megöregszik. Túl sok elmeséltnivalója lesz. Ezzel veri meg a sors, hogy emlékeznie és mesélnie kell. Főleg, ha hallgatósága is akad. Egy perc és jövök. Ha szüksége van a mellékhelyiségre, a folyosón az első ajtó jobbra.

Igen, igen, szükségem van, de még mennyire!, jutott eszébe, s valóban, egyszerre olyan éles vizelési ingeret érzett, hogy nem is értette, miképp bírta eddig tartani. A vécében semmi olyasmit nem észlelt, ami bármiféle jelentőséggel bírt volna. Kellenek dramaturgiai szünetek, hát hogya. Állni a csésze fölött, csurgatni, és ennyi az egész, más nem történik, most ez a *cselekmény*, ebben a két percben ez a fontos. Nincsenek sorsok, életek, eltelt évtizedek. Megállás van. Csönd. Béke.

Mire visszaért a szobába, a pohárban ott habzott az újabb Krusovicei sör. De ezúttal Ilona is hozott magának egy pohárkát, egészen kicsit, és abba töltött magának.

Nem haragszik, hogy egy csöppet megvámoltam a sörét. Nem tudok meginni egy egész üveggel. Olyan gusztusos volt, ahogy kortyolgatta.

Ugy érezte, most illik, ha csak pár szóban is, mondania valamit.

Hadd köszönjem meg, hogy fogadott, és megtisztelt azzal, hogy mindezt elmondta.

Ilona Perkova rózsaszín arca egészen pirossá vált.

Ugyan, nincs mit köszönetnie. Különben sincs még teljesen vége.

De azért, ha már mindketten iszunk, akkor annyi legalább dukál, hogy egészségünkre.

Magának is, Péter. Egészségére.

Az asszony egy kortyot ivott. Visszatette a pohárkát a tálcára.

Közbevetőleg, ha megengedi, elmesélem gyorsan az életemet, a negyven évet, ahogy eltelt. Elszelelt, mondhatom. Hozzámentem Ivan Perkhez. Apuska még találkozott vele, de az egybekelésünket nem érte meg. Nem volt senkim, csak a férjem. Ő kádergyerek volt, ezért került Magyarországra, és a végzést követően könnyen kapott állást Prágában. Apósom valami finommechanikai üzemnek volt a párttitkára. Manapság ezt illik agyonhallgatni, de én ki előtt titkolózzak? Főleg mért szégyenkezzek? Az egészhez hozzátartozik, hogy egy évet végeredményben külön éltünk, hiszen Ivan már végzett, elkezdett dolgozni, és én otthon jártam a szigorló évet, mellette pedig csehül tanultam, mint a kisangyal. Hogy úgy mondjam, minden sikerült, és 1965-ben kiköltöztem én is Prágába. Ugyanabba a kórházba kerültem, ahol ő is volt, a szemészetre. Ivan belgyógyásznak készült. Két évig szép volt minden. Aztán jött 1968. Tudja, mi az? Még meg se született, igaz?

Nem, csak egy évvel később.

Hát igen. A Perk família, egytől egyig, mindenki, megőrült. De legfőképpen Ivan. Minden petíciót aláírt, minden tüntetésen ott volt, hajigálta a macskakövet, lengette a zászlót. Szónokolt! Napokig nem is láttam. Rettenetes volt. Anyósom látogatott meg, azzal hírral, hogy a férje, a veterán is „elment a csatába”. Ott sírtunk egymásra borulva. És akkor jött augusztus 20-a. A bevonulás, köztük a magyarokkal. Tébolyító érzés volt megszállónak lenni... a saját családban! Ivan fel-alányargalt a lakásban, a haját tépte. Te nem tehetsz semmiről, Ilonka!, kiabálta, és itta a vodkát, amit addig sose tett. Elvágtatott otthonról, majd éjnek éjadján hazajött, ruhástul borult rám, zokogott a nyakamba, hogy ő akkor is

örökké szeretni fog, neki a magyarok a legjobb barátai, nem hagyja, hogy Brezsnyev és Kádár széttiporják a mi aprócska boldogságunkat. Hát pedig tipor-ták eleget azután. Még abban az évben, tehát '68-ban kiraktak mindkettőnket a kórházból, és hamarosan jött az ukáz, hogy irány Teplice. Ivan kijelentette, hogy nem megy sehová. Akkor egy este, vagyis október 29-én jöttek és elvitték. Nagyön megverték, kiütötték mindkét metszőfogát, eltörött a gyűrűsujja is. Tíz nap múlva jött haza. Két tenyerembe fogtam a fejét, ezt az elgyötört, roncs fejet, magamhoz húztam, és a fülébe suttoztam. Menjünk Teplicére, édesem, mi aprócska boldogságunk úgyis ott lakozik, ahol mi magunk.

Hát így, mutatott körbe hirtelen Ilona Perkova. Ezért Teplice. Beosztott orvos lett a helyi rendelőben. Nekem nem is adtak először munkát, és utána is csak a véradóban dolgozhattam. Az első időkben sokszor behívták. Vagy eljöttek érte. Volt úgy, hogy amikor sétált hazafelé, a járda mellett gurultak a Tátrával. Kettő sarok után kiszólt a civil rendőr, hogy hazáig kísérjük vagy inkább most beszáll? Sokáig nem vettem észre, hogy iszik. Nem tudom, miért voltam ennyire vak. Itthon elsörözgetett, itta a Krusoviceit, mint maga most. De közben rászokott a vodkára. Akkor ivott először vodkát, amikor bejöttek a varsói csapatok, és az megpecsételte a sorsát. Nem is tudom, hogyan teltek el ezek az évek, de valahogy mégis elteltek. És akkor 1980-ban, negyvenévesen, terhes lettem. Annyi meddő várákozás után szinte hinni sem akartam. Ivan is örült. Addigra kicsit összeszedte magát. Megengedték neki, hogy végre-valahára leszakvizsgázzon. Aznap, amikor az a török rálőtt a pápára a Szent Péter téren, megszületett a lányom, 1981. május 13-án. Attól fogva az én életem megváltozott. Nem szép ilyet mondani, szegény Ivan, remélem, nem haragszik meg érte, de azóta engem csak egy valami érdekelt és érdekel ma is, a lányom.

Ilona Perkova arcán szinte üdvözült, ünnepélyes mosoly terült szét. Előre hajolt, fogta a pohárkáját, a vendég felé emelte, és ivott. Kiitta az egészet.

Ez tehát ez én történetem, mondta aztán. Elnézést, ha untattam volna. Tudom, hogy maga nem egészen erre volt kíváncsi, de talán nem teljesen érdektelen, hogy mi történt azzal az emberrel, aki... ejnye, hát mit kerteljek, hiszen ezt gondolom..., aki a legjobban szerette az apját. Ráadásul ez nem múlt idő, én még most is szeretem Gabit. Ha hiszi, ha nem. De megmondtam az elején, a maga számára mindez mese, ha akarja elhiszi, ha nem, az se baj.

Hirtelen csend lett. Elfogyott a második üveg Krusovicei sör is.

Most jön a végkifejlet, gondolta. Minden, minden, ami eddig zajlott, az összes szó, ami eddig elhangzott, nem önmagáért történt, hanem a következő néhány percért. Mit fogok megtudni? Mit tudhat ez a szegény asszony? Tudás-e a nem hamvadó szerelem? És igaz lehet-e, hogy negyvenhárom hosszú év alatt ugyanaz a szerelem lobog, aminek igazából vége szakadt azon a kudarcsterhes régi nyáron?

Gyújtok lámpát, egészen besötétedett, mondta Ilona Perkova, de nem mozgott. Lehetett hallani, hogy az utcán egy kismotor zörög el. Babetta, jutott eszébe, a csehszlovák kismotor. Sose ült efféle járgányon.

Múlt hétfőn, nem sokkal egy óra után csöngették. Itt, a bejárati ajtón, nem a kaputelefonon. Épp megebédeltem, a maradékot beraktam egy műanyagdoboz-

ba, estére. Gondoltam, a postás az. Kinyitottam, de a lépcsőházban is sötét volt, majdnem annyira, mint most. Csak egy sziluettet láttam, mégis megdobbant a szívem. Nem akarok semmit se belemagyarázni, lehet, csupán az villant át rajtam, mi van, ha rabló, olyan sok szörnyűséget hallani manapság. Ekkor megszólalt egy hang..., azt mondta, Ilona. Mondja csak azt, hogy Ilona!

Kicsit feljebb húzódkodott a fotelben, köszörült egyet a torkán, úgy mondta, Ilona.

Aha, nem rossz... Majdnem ilyen volt. És mégis más. És egy másodperc sem kellett, máris feleltem neki, Gabi. Megvallom, az ezt követő percekre nem nagyon emlékszem. Vagyis, nem tudom, jól érzékelteti-e a tudatállapotomat az, hogy „nem emlékszem”, mindenesetre valószínűleg képtelen vagyok szabatosan elbeszélni, mi történt. Tudja mit, moccant meg a sötétben Ilona Perkova, azt ajánlom, mostantól kérdezzen. Eddig úgyis olyan jó fiú volt, mintha megijedt volna tőlem, csak ül itt némán. Magának kell tudnia, mire kíváncsi. Jó? Vallasson. Mintha vizsgáztatna, mint szegény Szentágothai professzor. És ha nem tudok valamit, ad helyette másik kérdést. Akkor..., kezdi?

Egyszeriben zakatolni kezdett a feje. Mit is akarok tudni? Borka-Gabi-apu is egy merő titok volt, mint bárki más. Jött-ment a világban, leélte a rá szabott éveket. Szerette, akit szeretni tudott. Aztán ideért Teplicére.

Újból, még hosszabban megköszörülte a torkát.

A nő kedvesen mondta, Ne izguljon, nem a kérdező tiszte az izgulás.

Elárulta... vagyis, megmondta, miért kereste meg?

Sejtheti, hogy én is ezt szerettem volna megtudni. Azt állította, hogy a betegség alatt volt ideje végigmorzsoltgatni az élete eseményeit...

Beteg volt?

Maga nem tudta?

Nem. Nem szólt. Kitől tudtam volna?

Kórházban is feküdt egy ideig.

Szegény... De vajon miért titkolta?

Azt én nem tudhatom. Mindenesetre ott, ott gondolkodott sokat. Azt mondta, amit enyhén szólva is túlzásnak tartok, hogy rájött, az élete tévedések sorozata. Nem is, hanem hibák sorozata. Mert mindig az akaratban hitt. De az akarat akarása még nem akarat. Kicsit nehéz volt nekem követni ezeket az eszmefuttatásokat, mi tagadás.

És, bár ezt nagyon nehéz lenne elhinni róla, de mondta, vagy sejtette, hogy fél? Fél a haláltól?

Nem, nem, egyáltalán nem. Inkább tervei voltak. Nevezetesen az, hogy feltette magában, jóvá tesz mindent, amit az életében, így fejezte ki magát, elbaltázott. A legnagyobb és leggyönyörűbb feladatnak állt neki legegélőbb, hogy engem megtaláljon. Valóságos nyomozást végzett. Heteken át. Vonattal jött ide, valami gyógyszert szedett, ami miatt nem vezethetett. De azt mondta, hogy az édesanyját, a feleségét, a fiát, vagyis magát, és másokat is végig fog látogatni. Azt mondta még, és ez nagyon érdekes volt, hogy a hibák sorrendjében teszi ezt meg, mert ha épp azt az adott hibát nem követi el, akkor minden másképp alakult

volna, és a többi hibáját már nem is követhette volna el. Ha annak idején engem elvesz feleségül, akkor..., és így tovább. Érti?

Értem, felelte, miközben érezte, hogy egy vékony verejték csík keletkezik a halántékától lefelé. Hogy a francba van ez? A rendező úr beleizzad a melóba? Ez a nyavalyás élet már megint odahajított az asztalra egy olyan forгатókönyvet, hogy csak úgy sistereg?

Felajánlottam neki, minden hátsó gondolat nélkül, esküszöm, hogy jöjjön ide, aludjon nálam, van hely. Azt mormogta, meg kell fontolja, és majd reggel választ ad. Ám reggel már nem élt.

Egy napjuk se volt..., mondta ki önkéntelenül is a gondolatát.

Annyi sem. De talán nem kell bizonygatnom, hogy ez esetben egy perc is több volt egy egész életnél.

Akkor nem lehetett végigmesélni az eltelt negyvenhárom évet..., vagyis kétszer negyvenhárom évet.

Nem. Nem is hiszem, hogy ezért jött volna. Többet hallgattunk, mint beszéltünk. Ugyanígy ültünk, csak egymás mellett, itt, a kanapén. Megmutassam? Üljön át ide, ne féljen, na.

Felkelt a sötétben, a térdével meglökte a kisasztalt. Az üres sörösüveg táncolni kezdett a tálcán, de nem borult fel. Aztán odaült a kanapéra, Ilona Perkova mellé.

Igen, pont így. Ültünk és hallgattunk. Tudja, milyen kimondhatatlanul jól esett ugyanazt a csöndet hallgatni, mint amit ő? Ugyanazt a levegőt lélegezni be? Nagyon szentimentálisan hangzik, de akkor úgy gondoltam, ez most többet ér negyvenhárom évnél. Nem tudom létezik-e ilyen a fizikában vagy a biológiában, hogy a pici bekebelezi a nagyot, az biztos, ilyesmit éreztem. Hogy egyetlen pillanat képes felfalni sok-sok évtizedet, minden keserűséget, csalódást, minden fájdalmat afelett, ami nem történt meg. Mert most mégis megtörtént. Aztán megfogta a kezemet... Adja ide a kezét, kérem... Ne legyen már gyerek... Milyen hideg a keze... Az ő keze selymes volt, puha, meleg. Fogtuk egymás kezét, még csak nem is szorongattuk, csak... egymáséba helyeztük, tán ez a legpontosabb kifejezés. És így ültünk, nem tudom, mennyi időn át. Ha most valami nagyot akarnék mondani, azt mondanám, negyvenhárom éven át.

Ilona Perkova elhallgatott.

Átlényegültem apuvá. Ez volt hát ideutazásom célja. Pontosan ott, pontosan úgy ülök, mint ahogy ő ült tizenegy nappal korábban, aki akkor még élt, és most már halott. Fogom annak az asszonynak a kezét, akit szeretett, fogom, mint ő is fogta, negyvenhárom éve és tizenegy napja, és ez az asszony fogja az én kezemet, s közben azt érezheti, hogy bennem apu kezét fogja, aputól származó élet áramlik a kezemben, és így nézve tényleg minden időtlen, valóban eltörpül a negyvenhárom év, eltörpül minden élet, s csak egyetlen pillanat létezik, a szeretet pillanata, és mint valami önálló élőlény, az kebelez be mindent, az bocsát meg minde-
nért.

Hirtelen zörgés hallatszott az előszobából, a zárba kulcsot dugtak, majd az

ajtó kinyílt. A gyér lépcsőházi világítás esett be egészen a szobáig. Felkapcsolták az előszobai villanyt.

Ilona Perkova elrántotta a kezét Ádventi Péter kezéből és felugrott.

Hahó, meglepetés! Ki van itt?, jött egy vidám női hang odakintről.

Az asszony nehézkesen botorkált ki az asztalka és a kanapé közül, hirtelen szuszogni kezdett.

Jesszusom, ez nem lehet igaz!, mondta aztán, úgy tűnt, kissé erőltetett jókedvvel. Csak nem az én kis nyuszi-buszim van itt?

De bizony, pontosan az!

Na várjál, csinálok itt bent is világosságot, egészen besötétedett...

Én úgy meg tudom unni Prágát, hogy az csuda. És eszembe jutott az én drága kis anyácskám, a finom meleg otthon, az összébújás a pokróc alatt, egy kis közös tévénézés..., mondta tovább a vidám női hang odakint. Gondoltam egy nagyot, ott hagytam csapat-paport és felültem az első vonatra! Mit tetszik hozzája szólani, nagyságos Perková asszony?

Jaj, nagyon jól tetted!, mondta Ilona Perkova, és felkapcsolt egy kis lámpát, ami a varrógép fölött lógott a falon. Mintha tördelte volna a kezét, ahogy az ajtó felé igyekezett. Te, ide figyelj, nyuszkóm, mit is akarok mondani...

Na, hát ki vele, csak nem titok?, hallatszott még mindig az előszobából.

Dehogyan is titok, csak az a helyzet, van itt egy... látogató!, bökte ki végül Ilona Perkova, és intett a kezével a férfinak, hogy álljon fel. Egy látogató Magyarországról, egykori kedves ismerősömnek a fia... És kicsit eltársalogtunk a régi dolgokról. Gyere, bemutatlak neki.

Ilona Perkova kinyújtotta a kezét, és az előszobából bevezetett egy magas, karcsú lányt. Hosszú, derekáig leomló haja volt, amit a füle mögé tűrt.

Jó estét, mondta és kezét adott. Borka Perkova.

Mosolygott, szép egészséges fogai voltak.

Az asszony a némán álló férfire meresztette a szemét.

Hát ő az én Borkám, mondta olyan hangon, mintha aki nehezen kap levegőt, A kislányom, akit mindenkinél jobban szeretek.

A nehéz fagolyóval ellátott szobakulcs hangosan koppant az asztalon. Lezötytyent a fotel karfájára. Az asztalról maga elé vette a telefont. Benyomkodta az ismerős számokat. Az első csöngetés sem ért véget, anya máris felkapta a kagylót.

Tudtam, hogy te vagy az, fiam. Egy anya megérzi az ilyet.

Akkor jó lehet anyának lenni.

Most hülyéskedsz?

Isten ments. Komolyan gondoltam.

Veletek sose lehet tudni... És? Ott vagy?

Hol?

Mi az, hogy hol? Hát Teplicén.

Igen, itt.

Találtál valamit? Kiderült bármi is?

Ugyan mit mondjon erre? Negyvenhárom év? Kétszer negyvenhárom év? Ezer év? Világokat felfaló sejtek, és mindaz, amit egyáltalán nem lehet sejteni.

Semmit se találtam, semmi se derült ki, felelte.

Na, mit mondtam. Ezért kellett odabumliznod.

Esik az eső, minden szürke és mindenki szomorú.

Remek lehet. Gyere haza minél előbb.

De a meghalásra nagyon alkalmas hely. Lehet, hogy én is idejövök majd, ha eljön az ideje.

Te nem vagy eszednél! Miket beszélsz összevissza?

Ne haragudj.

Be vagy rúgva?

Dehogy. Két sört ittam, ez minden. Krusoviceit.

Érdekel is engem, milyen sört ittál. Azt mondd meg inkább, mi lesz most? Hazajössz még, vagy rögvest mész vissza oda... a nagy szabadságba?

Nem tudom. Egyelőre itt maradok. Még egy napot biztosan.

Aztán mi a fenének?

Mert két napra vettem ki a szobát.

3. Részlet a várbörtön megszégyenítő eszközöket bemutató helyiségéről

Csehy Zoltán

Ósi mozdulat

Ósi mozdulat, valamikor a Ptolemaeusok korából,
századot mondani szinte képtelenség.

Az iskola meghatározhatatlan, sejtések persze vannak,
s a művészettörténész feltevései beérik kevésse.

Csak az a szomorú szem, melyből

kikopott a látás, s kérdés, volt-e pupillája valaha,

vagy csak nézett kitalált szemével a majdani találgatásokba.

Néhány festéknyom azért maradt,

kékje, szürkije (meghökkenítő bíbora!) a szintoly körülményesen datálható
szomorúságnak.

Aztán lefelé,

folyamatosan megváltoztatott életekben edződött mellkas,

mely szépsége a szélből, a kesernyés alexandriai széllal

s a rituálét végzők kezeinek érintésével teljes.

Minden áldott ünnepkor kivitték a tengerrig,

s hagyták, beszéljen anyjával a szél sokféle nyelvein,

képtelen volt ekkor már a mozdulásra,

s szinte húsáig hasított minden gondolat.

A perzsa freskófestő

Amit nem rajzolt, nincs is.

Ha mégis lenne, merő csalás.

Meg hát ki érné utol a görögöket!

S ha mégis, itt más a szokás,

s kivetnek, ha nem követed.

Ahogy keze végigsöpör a falon,

s még a freskón innen játszik a porral,

nincs annál festőibb mozdulat.

A kompozíció! Ugyan!

Attól lesz, hogy imitál, idéz,

s görögsége ha kissé perzsa lesz,

ártani nem árt, s ha idegenebb,

teljességgel érthető.

Őt, őt festi föl, azért majd tódít picit,
kissé szebb lesz az arca, s majd diszkrét árnyalásba
rejtí azt a kis forradást (mint ahogy Athénban tanulta).
Ajka ívét harmonizálja Pheidiasz módján
s a jón mesterek szerint.

Hajfürtje, fejformája, alakja marad a régi.
Vagyis a tapasztalás emlékéé.
Vagy ismerjük el, végeredményben
a képzeleté.

Már nem vágyik vissza,
csak olykor hiszi, hogy ott van,
eladják valahol, s megveszik valakik,
aztán az a szégyenletesen heves vágy,
mely csak görög férfiakhoz méltó.

Kell arany, sok és több,
alá cinóber s a babérhoz olívazöld,
meg ezüst, persze,
a perzsákat elbűvöli az ilyesmi.

A ruhája legyen inkább görög.

Aztán mellkasán, az az ostoba heg,
(a kés nyoma)
ahol egyesül emlék s képzelet.

Ebéd Éjinán

A homár forró vízbe vetve
– bár így ölik a leginkább –
sokáig szenved, a leggyorsabb halál:
kést döfni a nyakszirtjébe.

Így fortyog körülöttünk az antikvítás,
mondja a főszakács
Éjinán (szabadidejében amatőr régész),
s nem illette testünk a késél kegyelme.

Polgár Anikó

A régésznő körömcipőben II.

Iamosz születése

A lány – lábát feltörte a cipő –
menekülve Héliosz elől

betér a háromvárosú sziget
egyik légkondicionált üzletébe.

A terítők, a függönyök
ráncosak, mint a bőr

Euadné hasán. Ki volt,
ki Apollónként Euadné

bíbor övét megoldta,
s ki küldte hozzá,

mikor ott feküdt
a folyóparton vajúdva

az enyhítő Eileithüiát?
Az elhagyott, ibolyafürtös

csecsemőről két kígyó
nyalogatja a vért.

Eközben rúzszt vesznek
az édesajkú múzsák,

s csizmát a rúzshoz,
barnáspirosat, s hazafelé

kitárul előttük
a himnuszok aranyozott,

szenzoros diadalkapuja.
Tolonganak a buszon

– mint mindig, péntekente –,
homlokukon félrebillen

a koszorú, selyemhaj,
gyümölcscsel ékes város,

s a fogat elé befogott
öszvérpár pihen.

Nafplio

Mást mond minden
idegenvezető, az épületek

felcserélhetők, a török fürdő
és a görög mozi, a jobb

és a bal, (a betű arab,
a szó török), s a Korán-idézet

a kútra vésve névhalmaz
csak egy másik olvasatban.

Hogy lőtték vagy szúrták
Venizeloszt, a templomból

jövet vagy a templomba
menet, hogy ebédeltünk-e

Nafplióban, vagy csak
szürcsöltük a gyümölcslevet,

francia volt-e a lány vagy
afro-amerikai, beszélt-e

vagy csak esemesezett:
nem a tényeket, a bejegyzést

mosták csak el a mondatok.
Izzadt tagok a busz bőrülésein.

Névsorolvasás, mindig újra
és újra, a görög ábécé

szerint. „Den íne dikó tu”,
nem az övé, oldalra se néz,

a sofőr hiába kiabál.
Mégis: jobb állni az út

mellett és integetni,
hátha a tiéd jön, és hátha

megáll. A hálón fönnakadnak
a vastag szemüvegkeretek

és a szavakhoz hibásan
illesztett ragok.

Januarius apoteózisa

Vércseppjei akár a puteoli
apró paradicsomok.

A katakombák dohosak,
mint a mosdók

a kolostori szuterénban,
a széles könyvtári lépcsősor

alatt vagy az egyetem
belső udvarán. A szél

felkapja a Porta Nolanára
épült ház erkélyéről

a száradó bugyit,
kirázza a kagylókat

Amphitrité hajából,
s belakja az egyik

Certosa-udvari,
barokk díszkoponyát.

Kiss Ottó

A terepasztal lovagjai*

A léghajó igaz története

Grigorján tapsolt. Akkor a fiúk is tapsolni kezdtek, Rausek Bibi pedig nevetett, és meghajolt, mintha tényleg színpadon lenne.

– Már meg ne haragudj, Grigorján, de ez jobban tetszik nekem, mint a Kíváncsi Dániel meséje – mondta Dudi.

– Meg nekem is – mondta Szálka.

– Hát igen – felelte Grigorján. – Talán azért, mert ezt ketten írtuk a Bibivel. Meg azért is, mert ez egy igazi, valóságos mese. Kíváncsi Dánielt meg csak én találtam ki.

– És ezt beleteszed majd a könyvedbe? – kérdezte Dudi.

– Könyvecskébe – javította ki Szálka.

– Könyvecskébe – mondta Dudi is.

– Miféle könyvecskébe? – kérdezte Rausek Bibi, és lejött a lépcsőről.

– Hát Grigorján megígérte, hogy egyszer ír egy kis könyvecskét. Igaz, Grigorján? – kérdezte Szálka.

– Igaz, igaz – bólogatott Grigorján.

– Az nagyon jó lenne! – mondta Rausek Bibi. – Már én is próbáltam rávenni.

– És akkor benne lesz ez a villamosvers is? – kérdezte Dudi.

– Ha Rausek Bibi beleegyezik, akkor igen – mosolygott Grigorján.

– Hú, de jó! – mondta Rausek Bibi. – Persze, hogy beleegyezem.

Aztán a fiúk felé fordult:

– De ti meg azt ígértétek nekem, hogy felvisztek majd a léghajóval. Igaz?

– Igen – mondta Szálka.

– Akkor ez egy igazán jó nap volt – állapította meg Rausek Bibi. – Mert sajnos most már tényleg mennem kell – mutatott a közeledő villamos felé.

– Várj csak – mondta Grigorján, és lehajolt a teli reklámtáskához. Elővett belőle egy csokit, és odaadta Bibinek. – Ez a tiéd meg a mackóé. A fáradozásaitokért.

– Köszí, Grigorján! – mondta Bibi, és kigombolta a mackó hátizsákját, hogy beletegye a csokit. – Majd otthon megesszük – gombolta vissza a hátizsákot, aztán elindult. – Sziasztok! – kiáltotta.

Dudi nagyot nyelt.

– Szia! – köszöntek el mindhárman.

Miután Rausek Bibi elment, álltak még egy ideig a ház előtt. Figyelték, ahogy igyekszik a villamosmegálló felé. Aztán Grigorján azt kérdezte:

– Fiúk, tényleg annyira rossz mese az a Kíváncsi Dániel?

– Nem annyira rossz az – mondta Dudi biztatóan.

Szálka oldalba lökte.

*Részlet a közeljövőben megjelenő gyerekgregényből

– Nekem például kimondottan tetszett – mondta Grigorjánnak. – Csak a vers egy kicsit még jobban. Persze azért azt is beleírhatod a könyvecskébe.

– Na, majd meglátjuk – emelte fel Grigorján a reklámtáskát, és elindult befelé a házba. – De most már igazán mesélhetnétek ti is valamit, mert eddig mindig csak én meséltem.

– És mit meséljünk? – kérdezte Szálka már bent.

– Mondjuk, a léghajóról. Az biztosan érdekes lenne.

– Na jó – ült le Dudi a kék kanapéra.

– Na jó – mondta Szálka is, és ő is leült. – Azt úgyis éppen én terveztem.

– Nem is igaz – mondta Dudi. – Ha nem segítek, sose lett volna léghajónk!

– De a nagyon ötletes tutajt, azt én terveztem – mondta Szálka.

– Abból annyi igaz, hogy neked jutott eszedbe.

– Fiúk, fiúk! – szólt közbe Grigorján, és leült az íróasztalához. – Úgy meséljétek, hogy én is értsem. Szépen sorban, az elejétől a végéig. Mint egy rendes mesében. Tudjátok: Élt egyszer egy valaki, satöbbi, satöbbi...

– Na jó – mondta Dudi. – Élt egyszer egy...egy...de nem is egy, hanem kettő! – kiáltotta. – Akkor most mit csináljunk?

– Akkor úgy meséljétek. Ha kettő, akkor kettő. Mindent úgy, ahogy volt. Hogy igazi mese legyen – mondta Grigorján.

– Élt egyszer két jó barát – kezdte újra Dudi.

– Az egyiket Dudinak hívták – mondta Szálka.

– A másikat Szálkának – mondta Dudi.

– Dudi kövér volt, annyira gömbölyű, akár egy...egy...léggömb – mondta Szálka. – Csak ha az ő hasát megbökték, nem durrant ki – nevetett.

– Szálka viszont magas volt és vékony... és... szögletes – mondta Dudi. – Főleg az álla volt szögletes, és kicsit előreállt.

– Ha Dudi oldalról nézte, és elég messziről, éppen olyan volt, mint egy egyes – mondta Szálka.

– Ha viszont Szálka nézte messziről Dudit, akkor csak egy nagy, homályos gombócot látott, mert Szálka szemüveges volt, ezért is nem látott mindent rendesen – mondta Dudi.

És így meséltek el mindent töviről-hegyire, az elejétől a végéig úgy, ahogy volt. Semmit sem hagytak ki, és semmit sem tettek hozzá.

A lovaggá ütés

A történet jó sokáig tartott. Majdnem egy óra hosszáig meséltek. És amikor befejezték, Grigorjánnak olyan volt az arca, mint aki hirtelen megértett valamit.

– Mesébe illő történet! – mondta lelkesen a fiúknak.

– Ez nem mese, ez a valóság – mondta Dudi.

– Annál is inkább – mondta Grigorján. – Mert ezek a cselekedetek igazi lovagi cselekedetek. Nagyon ritkák manapság. Ahogy ti meghódítottátok a földet, a vizet meg a levegőt, és ahogy aztán Fáber Lilit is, azok bizony igazi lovagi cselekedetek. És jutalmul most bizony lovaggá is foglak ütni benneteket.

– Lovaggá? – élénkül fel Szálka.

– Miért kell ütni a gyerekeket? – szólt aggódó tekintettel Dudi.

- Ezt így mondják, te dinnye – nevetett Szálka.
- Mit? – kérdezte Dudi.
- Hát a lovaggá ütést. De csak megérintik a vállunkat egy karddal. Grigorján elmosolyodott.
- De mielőtt lovaggá ütnélek benneteket, engedjete meg egy jó tanácsot – mondta. – Nagyon vigyázzatok, hogy el ne veszítsétek Fáber Lili barátságát. Nekem ugyanis az a tapasztalatom, hogy egy barátot sokkal-sokkal könnyebb megszerezni, mint a barátságát megtartani.
- Igaz, ami igaz – mondta Dudi –, Fáber Lili mostanában tényleg nem akar velünk felszállni. Például ma se jött. Látod, Grigorján?
- Látom – mondta Grigorján.
- Pedig jó lett volna – mondta Dudi.
- Bizonyára – felelte Grigorján. – De lehet, hogy nem is akart jönni. Lehet, hogy éppen mást akart csinálni.
- Az lehet – gondolkodott el Dudi.
- És mi mit tehetünk, hogy ne veszítsük el a barátságát? – kérdezte Szálka.
- Szerintem a barátság is pontosan olyan, mint egy növény – mondta Grigorján.
- Gondozni kell, hogy sokáig tartson. Elültetünk egy növényt, aztán megpróbáljuk kitapasztalni, hogy mit szeret. Az árnyékot, a napot, a nedvesebb vagy a szárazabb földet. Így van a barátsággal is. Meg kell tanulnunk, ki kell tapasztalnunk, hogy a barátunknak mi a jó.
- Lili a napot szereti – mondta Dudi. – Állandóan csak napozna.
- Grigorján elmosolyodott. Aztán felállt az íróasztaltól, odament a páncélhoz, és kivette a kezéből a kardot.
- Amikor visszaért vele, ünnepélyesen a feje fölé emelte.
- Most pedig térdeljete le – mondta.
- A fiúk felálltak a kanapéról, és letérdeltek Grigorján elé.
- Grigorján nagy levegőt vett.
- Mit is akartam? – kérdezte, kezében a felemelt karddal.
- Lovaggá ütni minket – mondta Szálka.
- Ja, tényleg! – felelte Grigorján. – Tudjátok, néha már kihagy az emlékezem. Máskor meg akár száz oldalt is fel tudok mondani kívülről. De hát az öregkor már csak ilyen.
- Dudi és Szálka kuncogtak.
- Grigorján teljes csendet kért.
- Szálka előrehajtotta a fejét.
- Dudi ránézett, és ő is előrehajtotta a fejét.
- Ezennel lovaggá ütlek benneteket! A titkos terepaszta lovagjaivá! – kiáltotta Grigorján.
- Aztán lassan leengedte a kardot, és megérintette vele előbb Szálka, utána meg Dudi vállát.
- Amikor véget ért a ceremónia, a fiúk visszaültek a kanapéra.
- Mi az, hogy a titkos terepaszta lovagjai? – kérdezte Dudi, miközben Grigorján próbálta visszailleszteni a kardot a páncél kezébe.
- Majd mindjárt meglátjátok – fordult feléjük titokzatosan. – De előbb együnk egy kis édességet. Megérdemeltük, vagy nem?

– De, de, megérdemeljük – helyeselt Dudi.

Grigorján belenyúlt a reklámtáskába, keresgélt egy kicsit, aztán előhúzott három egyforma csokit. Az egyiket Dudinak adta, a másikat Szálkának, a harmadikat pedig ő bontotta fel.

– Tudjátok – mondta már falatozás közben –, most hogy ti is a terepasztal lovagai lettetek, elárulhatom a legnagyobb titkomat. Eddig egyedül Rausek Bibi tudott róla.

– Ő is lovaggá ütötted? – kérdezte Szálka.

– Lovaggá bizony. Vagy szerintetek nem érdemelte meg? – nézett Grigorján a csokikra.

– De, de, megérdemelte – mondta Dudi.

– Szóval most, hogy ti is a terepasztal lovagai lettetek – ült le Grigorján a székre –, elárulhatom a legnagyobb titkomat. A városban többen tudni vélik, hogy azért élek itt egyedül, mert valami titkot őrzök. És ebben van is igazság. De ezt soha senki más nem tudhatja meg, csak a beavatottak. Szigorúan csak a beavatottak. Vagyis a lovagok. Ezért mielőtt megmutatnám nektek a titkot, meg kell ígérnetek, hogy soha senkinek nem beszéltek róla. De még csak célzást sem tehettek rá. Még egymást közt sem hozhatjátok szóba soha. Hajlandóak vagytok ezt nekem megígérni?

– Igen – mondta Dudi.

– Megígérjük – mondta Szálka is.

– Egy lovag ígérete szent – mondta Grigorján, aztán felállt a székről, és a páncél felé indult.

– Gyertek! – intett a fiúknak.

A titkos terepasztal

Grigorján megfogta a páncél derekát, és sisakostul, kardostul arrébb tette az egésztest.

– Hú, de jó erős vagy! – mondta Dudi.

A páncél mögött egy keskeny ajtót láttak. Le volt lakatolva. Grigorján előhúzott a zsebéből egy kulcsot, és kinyitotta a lakatot. Aztán a másik zsebéből elővett egy másik kulcsot, azzal pedig az ajtót nyitotta ki.

– Gyertek! – mondta megint.

Egy apró helyiségbe léptek. A közepén egy teljesen élethű terepasztal volt, ami majdnem kitöltötte az egész szobát. A terepasztal egy kerek asztalon állt, és szakasztott mása volt a városnak, amit már annyiszor láttak felülről.

– Hú, de klassz! – mondta Szálka.

Dudi is azonnal megismerte. Rajta volt minden utca, minden fa és bokor, a Hármastó, a Kliment negyed, Lívióla néni háza, és még a Grigorján-kert is. Persze minden kicsiben. Egészen közel kellett hajolniuk, hogy lássák a kutyákat és a macskákat, és még közelebb, hogy a madarakat is a fákon, a villamosvezetéseken vagy a házak tetején. De nemcsak állatokat és tárgyakat láttak – autótak, kerékpárokat, villanyoszlopokat –, hanem embereket is. Az emberek az utcákon és az udvarokban álltak, néhányan pedig az ablakokban könyököltek.

– Ott a léggömbáros! – mutatott Dudi a Bodza utca sarkára.

– Az ott meg Tavai Áron! – mutatott Szálka a vegyesboltosra. Tavai Áron kint állt a bolt előtt, és éppen kémlelte az eget.

– Pontosan ugyanolyan, mint az igazi – mondta Dudi. – Csak ez nem mozdul.

– Nem is csak hogy ugyanolyan, de ez bizony ott az igazi Tavai Áron – mondta Grigorján.

– Az nem lehet, mert Tavai Áron rendesen mozog, mint az emberek – mondta Dudi.

– És a léggömbáros is rendesen mozog – mondta Szálka. – Ez pedig nem mozdul.

És tényleg. Hiába figyelték őket, sem Tavai Áron, sem a léggömbáros nem mozdult. De nem mozdult más sem a terepasztalon, se az állatok, se az emberek, se a járművek.

Az igazi meglepetés azonban még csak ezután következett.

– Gyertek! – mosolygott Grigorján, azzal átment az asztal másik oldalára, a Kliment negyedhez, és rámutatott a villamosra, amivel Rausek Bibi hazaindult.

– Azért mégiscsak mozog valami, ugye? – kérdezte.

A fiúk most igazán elcsodálkoztak. Mert a villamos tényleg mozgott, éppen úgy, mint az eredeti. De mielőtt megszólalhattak volna, Grigorján is közelebb hajolt a terepasztalhoz, és sejtelmesen azt mondta:

– Csak várjátok ki a végét!

A villamos éppen akkor állt meg a Kliment negyednél. Az ajtók kinyíltak. Öten szálltak le róla. Az öt leszálló közül négyen rögtön mozdulatlanná váltak, csak egyikük ment tovább, át a zebrán, a Kliment negyed házai felé.

– Rausek Bibi! – kiáltotta Dudi.

– Rausek Bibi – mondta Szálka is.

Kétségtelenül ő volt az. Nagyon-nagyon kicsinek látszott, de ugyanúgy ment hazafelé, mint a valóságban.

– Ez hogy lehetséges? – kérdezte Szálka.

Grigorjánnak azonban nem volt ideje a válaszra, mert Dudi közbekiáltott:

– Az is mozog ott! – mutatott egy ismeretlen fiúra, aki éppen akkor indult el a régi városrész egyik utcáján.

Mind a hárman visszamentek a terepasztal másik oldalára, hogy közelebbről is megnézzék a fiút.

Ahogy az asztalhoz hajoltak, az utcán, ahol a fiú ment, megmozdult egy kutya is.

A fiú erre benyitott az egyik ház kapuján, és eltűnt a szemük előtt.

– De kár! – mondta Dudi.

– Várjatok még – mondta Grigorján. – Mindjárt visszajön, és megeteti a kóbor kutyát.

Vártak egy percet.

A fiú tényleg kijött a házból, és elindult a kutya felé. Amikor a közelébe ért, odadobott neki valamit. A kutya először megijedt, arrébb is ment kicsit, de aztán összeszedte a bátorságát, és megnézte, mi az, amit a fiú dobott neki. Falatozni kezdett.

– És te ezt honnan tudtad? – kérdezte Szálka. – Honnan tudtad, hogy a fiú visszajön?

– Láttam már néhányszor – felelte Grigorján. – Ha megpillantja a kóbor kutyát, mindig hoz neki pár jó falatot otthonról. A fiú ugyanis ott lakik, ahová bement.

A titkos terepasztal titka

A következő másodpercben a régi városrész egyik utcáján megint megmozdult valaki. Dudi és Szálka éppen Grigorjánt figyelték, ezért most csak a szemük sarkából észlelték a mozgást, de ebben a pillanatban újra a terepasztal fölé hajoltak.

Az alak elég gyorsan mozgott, nem lehetett tudni, hogy ki az. Aztán egyszer csak hirtelen megállt.

– Valakivel beszél – mondta Szálka.

Dudi még közelebb hajolt.

– Gyógyszer bácsival! – kiáltotta.

Szálka is jobban megnézte a nagyobbik alakot. Valóban ő volt, Gyógyszer bácsi, a nyugalmazott patikus. Igazából persze nem így hívták, Krautsieder Odön volt a neve, csak ezt senki nem tudta kimondani, ezért emlegették Gyógyszer bácsinak.

– Hirtelen Pál az! – kiáltotta Dudi.

És tényleg. Szálka is úgy látta, hogy a kisebbik alak, aki Gyógyszer bácsihoz odarobogott, nem lehet más, mint Hirtelen Pál, a száguldó hírhozó. A következő másodpercben ugyanis tovább is állt. Egészen egy másik alakig suhant szinte láthatatlanul, ott megtorpant, de csak egy pillanatra, aztán megint továbbszáguldott. Ezúttal Tavai Áron vegyesboltjába. De onnan, hiába figyelték, nem jött ki. Legalábbis egy ideig.

– Biztosan vásárol – mondta Grigorján.

– Neki is csak kell ennie – mondta Dudi, és nyelt egyet.

Ám ekkor Hirtelen Pál feltehetően befejezte a vásárlást, mert újra megjelent a bolt ajtajában. Egy pillanat alatt körbetekintett, aztán elszáguldott egészen a rendőrkapitányságig. Ott megállt, újra körbetekintett, utána pedig beviharzott az épületbe.

– Szerintem tud valamit Czefre Balázs feltételezett tartózkodási helyéről – mondta Szálka.

– Az lehet. És most meséli el a nyomozónak – szólt Dudi is.

Biztos Ernő rendőrbiztos, a helyi kapitányság nyomozó őrmestere ugyanis évek óta üldözte Czefre Balázst, a sokszor elvetemült rablóharamiát. De hiába követett el mindent Czefre Balázs kézre kerítéséért, még annyit sem sikerült soha elérnie, hogy legalább a rablóharamia feltételezett tartózkodási helyét beazonosítsa. Ezt jól tudták mind a hárman. Dudi is, Szálka is, Grigorján is.

Ahogy Hirtelen Pál beviharzott a kapitányság épületébe, a terepasztalon újra megszűnt a mozgás.

A fiúk felegyenesedtek.

– Ez a legnagyobb dolog, amit valaha láttam – mondta Dudi.

– Csak azt nem értem, hogyan lehetséges – töprengett Szálka. – Nem értem,

hogyan tudnak egyesek rendszeren jönni-menni, a többiek pedig meg se moccanak.

– Hát ezért igazán titkos ez a terepasztal – mosolygott Grigorján. – Az a titka, hogy csak a lovagias cselekedeteket mutatja. Mindig csak azt, ha valaki önzetlenül jól tesz, vagy erre készül. Rausek Bibi például vasárnaponként mindig mutatja. Szoktam is figyelni, hogy tudjam, mikor érkezik. Olyankor ki is megyek elé a kertbe.

– Akkor az ismeretlen fiú is jól cselekedett – állapította meg Szálka. – De Hirtelen Pál miféle jól cselekedett?

– Feltételezhetően valami hírt vitt, ahogy mindig is – mondta Grigorján. – A hírek pedig nagyon fontos dolgok. Egy-egy információ néha még életet is menthet. De ami lényegesebb: Hirtelen Pál mindezt önzetlenül teszi. Ellenszolgáltatás nélkül.

– És a léggömbáros miért nem mozog? – kérdezte Szálka. – Ő is lovagias volt, amikor ingyen adott nekünk léggömböket. Vagy nem?

– De, de – mondta Grigorján. – És bizonyára akkor mozgott is. Csak én nem láttam. Nagyon ritkán jövök be ide. Többnyire vasárnaponként. Tudjátok, Bibi miatt. Máskor nem is igazán érdemes, mert csak néhány embert lehet megfigyelni. És sajnos szinte mindig csak ugyanazt a néhány embert.

– Kár, hogy nem hoztam el a fényképezőgépet – mondta Dudi. – A nélkül senki se fogja nekünk elhinni, hogy ilyen létezik.

– Úgyse mondhatnánk el senkinek – nézett rá Szálka.

– Mért ne mondhatnánk? – kérdezte meglepetten Dudi.

– Már elfelejtetted? – kérdezte Szálka. – Ígéretet tettünk Grigorjánnak.

– Ja, tényleg! – mondta Dudi. Aztán várt egy kicsit, és még hozzátette: – Akkor Rausek Bibi se mondhatja el senkinek. Mert ugye ő is tud a terepasztalról?

– Persze hogy tud. Hiszen lovag – felelt Grigorján. – És ugyanezért nem beszél róla. Mert egy igazi lovag.

– És miért nem tudhatnak az emberek a terepasztalról? – kérdezte Dudi.

– Mert akkor csak azért lennének önzetlenek, hogy látsszon a jócselekedetük. De jól cselekedni nem azért kell, hogy mások lássák, hanem a saját lelkiismeretünk miatt.

– Aha – mondta Dudi, mintha értené.

– Rausek Bibi is tudja, hogy van ez a terepasztal, igaz? – kérdezte Szálka.

– Igaz – bólintott Grigorján.

– És azt is tudja, hogy néha figyeled, igaz?

– Igaz – mondta megint Grigorján.

– Akkor az is lehet, hogy ő is csak azért olyan önzetlen – érvelt Szálka.

– Az nem lehet – mondta Grigorján. – Mert Rausek Bibi már akkor is hozta nekem vasárnaponként a heti ételmet, amikor még nem is tudott a terepasztalról.

Szálka elgondolkodott.

– Hát ez elég jól ki van találva – mondta aztán elismerően.

Farkas Wellmann Éva

Túlvilági interjúrésztlet

Ott ülne ő. Az életmű előtte;
a kávéházi asztal volna szemben,
s hogy bármi választ adjon, kérve őt, te
tudakolnád, mi volt a cél, s hogy ír – ok?
Ki volt, kit elképzelhet tiszta lenben...
„Nos, érdekli-e a szöveget, mit írok,
hogy ma éppen ki vesz részt életemben?

...Úgy írtam ezt, ki poharát kiitta,
s jövőt jelenné már rettegve nyerne
mennyei lottón. Pláne, hogy még itt a
múlt is. Alkalomra, személyre szabván
elmondhatom: pár sallang lusta terhe,
mit elhagyott. Hát védhető a szabvány.
S nincs már bolond, ki érte útra kelne.

A látás nem; igazított a nézés.
Nincs már bolond, bár lettek s voltak eszmék,
mozdult a száj, aztán intett a kéz, és
hanyatlott minden, mit ragadott vele...
Majd vigaszként a sanzon: „Ó, de lesz még
belátható tán a visszaút fele.”
...Adná az Úr, hogy ily dallamba vesznék.”

*Orcsik Roland***Dubrovniki peripátosz***(ja)*

Vonatként
kígyózó mondatok.
Fel- és leszállunk
állomásain.
A láthatatlan térképen
örökké elmozdul
érkezésünk.
Úton,
befejezetlenül, végtelenül,
akár a tenger csillogása
a forró napsütésben.

(ja)

Hang- és arcfosztott
szavak kavarnak
az óváros élő falai közt,
hol testünk
az árnyékot,
árnyékunk a testet követi,
elválaszt-
hatatlanul.

(ja)

A tereket lángba
borítják a zászlók,
még ha úgy is lobognak,
mint Kosztolányi
tüzes versében.

(ja)

Bosnyákul, horvátul, szerbül
vagyis fiktív-jugóul
ja jelöli az én-t,
mégis fordításra szorul.
Ennyi épp elegendő,
egy jó kis háborúra,
jó sok halottal,
oj,
turistavonzó romokkal.

(ja)

Szikláknak csapódva
morajlik az Okeánosz-káosz.
Fényszigetek a parázsló csillagok.
Egy lépésre a Mini Markettól
szűnnek a távolságok.

(ja)

A város őslakosai
travaricát és lozovaćát
szopogatnak.
Nyugiznak,
évszázadok óta,
akár a főtéri szobrok.

(ja)

Pörög a dalmát
fényes piac,
a téren almát,
barackot, bort,

pálinkát, olajat,
tengerérlelte
tonhalat
kapni, kunáért,

egykor dinárért,
korábban
arany dukátért;
derű az arcokon,

törli a ráncokat,
a fal tövében
sunnyító árnyakat,
Gundulić bronz-

pillantása enyhül,
galambok, macskák
ülik körül, pendül
a húr a gitáron,

lipa mare, lipa mare,
mit viszek magammal,
lipa mare, lipa mare,
mindebből haza.

(ja)

Isten is nudista lenne,
ha unalomból újra
megtestesülne
és lesülne
a Lokrum
zöld vágyaktól
benőtt szigetén,
mely Vénusz-dombként
emelkedik ki
a kék hullámok
izgató nyaldosása közt.

(közjáték)

*

Nem nehéz meghalni Dubrovnikban: végigsétálok a Stradunon, lassan, mindenféle sietség nélkül, *laganini*, egészen a Luža-térig, az Orlandóig, aztán jobbra,

a katedrálisnál leülök a jazz-kocsmá egyik asztalához. Reggel van, süt a nap, galambok szemezgetnek az utcaköveken, kóbor macskák hűsölnek a sikátorokban. Senki sem vesz észre. Én sem. Eltűnök. Lassan. Mint egy árnyék. Mint a kérdésben a válasz.

**

Meghalni nem nehéz Dubrovnikban, emlékeztetnek az új, vérvörös háztetők.

Nem meghalni nehéz Dubrovnikban. Hanem otthagyni. Amint egy szélpörgette plakát is hirdeti: love it or leave it.

Dubrovnik után meghalni nem nehéz. Tűnés. Törlés. A szóköveket. A tájnyomokat. Az emlékeket. Újra és újra: fényesre kopni.

(ja)

Határtalan séta.
De kívül vagy belül
bolyongok,
bejárat vagy kijárat felé
tartok,
esetleg távolodom
azoktól a kopott falaktól,
amit magam, a város,
civitas mea
köré építettem.
Mégis minden lépéssel
közelebb
a pilei kapuhoz,
melyet átlépve
fénylő terekbe nyílok.

Czifrik Balázs

Nyár, víz

Vendégház terasszal,
a sűrűbe húzódik
a nyár elől.

A tó egy óra, műanyag
medence az udvaron.
Kéklik.

Fölé hajol a gyermek.
Egy angyal a ruhátlan
háton, a csigolyák
lépcsőjén a víztükörhöz
tart. Fölé hajol.

A vízben két fej hullámszik.
A gyermek a vizet veri.
Előbb kézzel, majd bottal.

A csigolyákon lépő nincs is.
A víz sikít, a bot
suhog.

Bátor lesz

Harmadnapon jövök érted,
mint megduzzadt folyó,
határok nélkül
termékenyen.

Sziget leszek, kedvesem,
sziget, ha akarom, körülölelsz,
ha nem, elsüllyedek.
Csöppnyi hazugság dalod.

Lehet-e nyelveken beszélned,
lehet-e levegőd áramló,
föl és le, ki és be,
lűktető, mély?

Harmadnapon az asztalt
körülüljük. Bátor lesz,
kinek ajka szól,
bátor lesz,
ki poharát utolsó
cseppig üríti,
s bátor lesz,
ki el sem jön,
bár szólítva volt.

5. A kovácsműhely részlete

Acsai Roland

Cipődön kiütött a só

„Beszédtöredékek a szerelemről”
Abból a kávéscsészéből iszol,
Amiből előtted néhány szál hóvirág,
És várod, hogy szervezetedből
Kitisztuljanak a kemikáliák,

Hogy feltölthessen valami más.

Tegnap este, amíg a fogorvos
Előtt A.-ra vártál a kozslott
Lépcsőházi falakat ajánlva
Saját figyelmedbe,
A mozgásérzékelő lámpa,

Minden egyes lépésedre

Újra meg újra kigyulladt –
Legalább az jelezte, hogy vagy,
Amíg A. nem volt veled;
Meg egy lakó, aki gyanúsnak
Találta a gangon j elemétedet,

És megkérdezte, hogy kit

Keresel. Nagyjából most is
Hasonlóan érzed magad.
Odalent a tegnap esti hó
Reggelre összeesett, latyak-
Ká olvadt. Cipődön kiütött a só.

Hogy lépted betemesse

Mész az Emberbarát Alapítvány
Péksége előtt, vargabetűket írván
Lábaddal a fagyott talajra,

Míg másik feled fordul szótlanabbra –
Így lépdél, kétségek közt hagyva
Téged, akit épp emlékek idéznek,

És várnád, hogy érintéssé legyen
A szó, vagy megfordítva –
De nem szólsz te sem.

Felettetek az ég üres, tiszta...
Így talál rád ez a szerda,
Amin kitört az influenza

Járvány. Mész sehonnan, semerre,
Létedben megkérdőjelezve,
És nincs hó, hogy lépted betemesse.

4. A sütőház részlete

Balogh Tamás

Múzsza és múzsza

*Adom tudtára mindazoknak,
Kiket tán sorsom érdekel,
Hogy tiszta látkörét jövőmnek
Sötét, nehéz köd lepte el.
Eddig Thalia papja voltam,
Most szerkesztő-segéd leszek.
Isten veled, regényes élet!
Kalandok, isten veletek!*

– írta a kezdő költő, Petőfi Sándor *Búcsú a színésztől* című versében 1844 júniusának végén, amikor is Isten, Vörösmarty és Bajza segítségével nemcsak az irodalmi életbe való belépést remélte, de álláshoz is jutott: 1844. július 1-jén az induló *Pesti Divatlap* segédszerkesztője lett. Bár az állandó munka véget vetett színészkARRIERJÉNEK, az itt eltöltött háromnegyed év (1848 márciusában mondott fel) alatt megjelentek első kötetei, *A helység kalapácsa* (október 27.), a *Versek* (november 10.), és ez év végén még megírta a *János vitézt* is.

Valamivel több mint hatvan évvel később, 1905 tavaszán egy másik kezdő költő, Kosztolányi Dezső azt írta unokatestvérének, Csáth Gézának, hogy az egész *Bácskai Hírlapot* ő egyedül csinálja, s elcsigázott, mert vezércikket *sohasem* ollóznak, mióta segédszerkesztője lett a lapnak. Egy év múlva már a *Budapesti Napló* belmunkatársa, a Párizsba utazott Ady helyére került oda.

1917. december 13-án egy már nem annyira kezdő költő, Tóth Árpád arról számolt be barátjának, Nagy Zoltánnak, hogy egy hirtelen jött rendelkezés következtében Pestre kellett költöznie, mert Hatvany Lajos januárban meg fogja indítani új lapját, az *Eszkendőt*, s őt „osváti” állásra szerződtette, ahol jövedelme havonként 1000-1200 korona lesz. Szűk egy hónap múlva, 1918. január 9-én részletesebben is ír barátjának: „Nekem bezzeg már a nyelvem is kilóg, úgy utálok dicső irodalmunkat. Viszi valamennyire az ember, s akkor elkezd kínlódni mindenféle szarügyek miatt: hiúság, stréberség, mindenféle vacak komplikációk keserítik az ember életét, mely a híres irodalmi működés nélkül csendben és nyugodtan telhetne el. [...] Először is itt van sajátságos ferde helyzetem az *Eszkendő*nél. A szegény nimolisták számára császár vagyok és dicső fórum – voltképpen pedig magam is árva nimóleon. Segédszerkesztői címmel tulajdonképp filantróp-kegyeket élvezek; a báró kereken kijelentette, hogy az én nevem nem szerepelhet nagybetűkkel a címlapon, mint a Karinthyé meg a Kosztolányié, mert *még* nem elég jó név. [...] Így aztán abban a sikertelen helyzetben vagyok, hogy hátul, kisbetűkkel szerepelek segédszerkesztő úr gyanánt, s még örülnöm kell. Fizetésem is ilyen beteg alapon kapom: 600 korona csak (igaz, hogy »kezdő« elnevezéssel) a fixumom, s a báró mint mecénás ad még havi 300-at, s 100 jön

hozzá havonta egy *Napló*-tárcáért. A báró, aki seggre esik a beérkezett tekintélyek előtt, nekem nem mert egyenes úton 1000 korona fixumot adni, csak így, filantrópiái kerülő úton. [...] S hát szerkesztő-társaim az *Eszkendőnél*: Karinthy meg Kosztolányi? Ezek egymás állandóan több százkoronás felolvasásokat szerveznek, és soha semmibe bele nem vennének.”

Hja kérem, nekik sikerült. Te is segédszerkesztő lettél.

Ahogy a kőműves segéd munkás a téglákat, úgy rakod mások írását egymás után szépen sorban. Ügyelve az egyforma betűtípusra és az egyforma sorközre. Nagy segítségére van a helyesírás-ellenőrző.

Nincs felelősség. Néha azért egy-egy szót kicserélsz, kihúzol. Ez majdnem olyan, mint az író. Aztán az egyikben hibát veszel észre, hogy a szerző rosszul írta valakinek a születési dátumát. Netán rosszul idézett egy verset. Kijavítod. Ez majdnem olyan, mint az irodalomtörténész.

Megnézed, hogy jött-e e-mailed, elolvasod az internetes irodalmi lapok cikkeit, böngészel egy kicsit az on-line antikváriumokban, és írsz pár e-mailt, hogy másnap is legyen miért megnézni, jött-e e-mailed. Általában hirdetés jön, körlevél vagy értesítés, hogy majdnem vírust kaptál. Időnként azért akad egy igazi vírus is.

Délután indulsz haza. Egy kopott ruhás fiatalember neked megy az egyik sarkon, meg sem áll, úgy motyog érthetetlenül valamit az orra alá, talán hogy bocsánat vagy pardon, és már el is tűnik a következő sarkon a hátad mögött. Errefelé rövidek az utcák.

Haladsz tovább. Valamin biztos nagyon gondolkozol.

Nem messze előtted a kopott ruhás fiatalember újra feltűnik. Kezében széles füzetet visz. Piros fedelű spirálfüzetet. Elmosolyodsz, mert neked is ilyen van. Abba írod le kósza ötleteid, melyekből regény vagy novella is lehetne akár, de legalább egy tárca. Valójában ötlettemető, soha meg nem született írások elvetélt embrióinak formalinos gyűjtőhelye. Bezzeg Karinthy ezeket is kiadta, mondjuk *Szilveszteri végkiárúsítás* címen.

Erről eszedbe jut, hogy te is kiadhatnád őket. Öntudatlan mozdulattal nyúlsz a táskádba a füzetért, hogy ezt beleírd. A füzet azonban sehol. Azaz valahol biztosan, mert az anyag nem vész el, csak gazdát cserél, tartja a profanizált mondás, és ebből rájössz, hogy az a kopott ruhás fiatalember bizony egy tolvaj, aki ellopta a füzetedet, és most azt tartja a kezében. Nem olyat, hanem azt. Már nem mosolyogsz.

Bazmeg, gondolod, itt futni kell.

Utánaszaladsz, és utoléred. Nem volt nehéz dolgod, nem menekült. Ott állt még mindig. Akár sétálhattál is volna. Így csak leégetted magad. Bár nem látták sokan. De ki a kicsit nem becsüli... – ezt a mondást is ismered.

A kopott ruhás fiatalember tizenhét vagy csak tizenhét éves talán. Először nem szólsz hozzá, csak néztek egymásra. Aztán el akarsz fordulni, francba azzal a kurva füzetel, több is vészett Mohácsnál. De egyszerre éles nyilallás vonaglik át a szíveden, s utána heves dobogás fogta el.

– Az ötleteid – mondta a füzetet lapozgatva.

– Akadnak.

– Régebben olvastam az írásaid. Az ötletre bízott kisforma elnehezült bennük a túlírásban, később a nagyobb formákat nyomta agyon az ötletek túlhatalma, időnként zsákutcája.

– Ezt írták a kritikák is.

Néztek egymásra.

– És most? Van valami új?

– Segédszerkesztő vagyok. Mint Petőfi, Kosztolányi, Tóth Árpád volt.

Elfordul.

– Van munkahelyem... állandó jövedelemem... fizetik utánam a tb-t... az szja-t... magánnyugdíjpénztár-tag vagyok... Interneten kötöttem szerződést... Van hitelem a bankban, és vásárolhatok részletre a boltokban...

Nem fordul vissza.

– És írtam is ám... Elég jó dolgokat írtam... nézd csak... itt van... elég jó...

Idegesen kapod ki a táskából az új könyved (mindig van nálad belőle), melyben novellák vannak, és mutatod neki.

– Nézd csak... elég jó...

Odafordul. Egyetlen pillantást vet csak a könyvre, nem nyúl utána.

– Igen, láttam már – mondja kurtán. – Elég jó. Kár, hogy nem az életről szól. Tudod, mit fog szólni hozzá a kritika? Ötlet... ötlet... Hatlet. Cotlett.

– De írtam három tanulmányt is! – horkansz fel.

– Álmos múzsád van... Tessék, az ötleteid... – mondja, és visszaadja a füzetet. Mire azt elteszed a táskádba, ő már nincs sehol. Biztos eltűnt egy sarkon. Errefelé rövidek az utcák.

Hja kérem, múzsa. Nem is létezik. De kettő van belőle.

Az egyik életben tart. A másik ihletet ad.

Az egyik megteremti az irodalomtörténésznek a nyugodt munka lehetőségét. Szereti nézni, ahogy adatok után rohangálsz a lakásban, vagy éppen eltűnsz a lexikonok alatt. Büszke arra, ha megjelenik egy novellád, de csak léha, könnyű, üres játéknak tartja őket, szófacsarásnak, tét nélküli csűrés-csavarásnak. Ő az életet hiányolja belőlük, a mélyet, a tartalmat a forma helyett, s mivel belátta, hogy ha ez nem megy, akkor legalább értelmes dologgal foglalkozzál. A másik az író szereti. A csűrte-csavart novellákat, mert neki nem tét kell, hanem játék. Igazi rajongó, csillogó szemekkel néz, ha írók vannak a közelében. Hja kérem, életében először egy író csókolta meg...

Az egyik dolgozik. Ő a mindennapok embere. Ha nem dolgozik, pihen. Ha kipihent, ünnep van. A másik nem dolgozik, ünnep neki az élet. Egyetemista lehetne. Minden író körül van legalább egy egyetemista kinézetű múzsa. Vagy több. Egyik-másik író feleségül veszi egyiket-másikat. De ez igaz lehet az irodalomtörténészre vagy tanárra is. A lényeg az, hogy irodalommal foglalkozzon.

Az egyik beleöregít a hétköznapiakba. Komollyá tesz, érett férfivá. Mellette sikerül levetned kinőtt gyerekruháidat. A másik fiatalít. Isten hozott a tizenhét évesek között. Lehet, hogy a kopott ruhájú füzettolvaj is író volt?

Az egyik csak a tied. A másik biztos, hogy nem. Csélcsap, kósza szellő a lehe-

lete. Látod, mindenkinek kedves. Kivéve ha magához hasonlót lát meg a társaságban. Akkor harcos lesz, s vetélytársát szemmel veri. És az írók versengenek érte. Kihasználják őt. Csak téma kell nekik. És visszaigazolás, hogy még nem égtek ki teljesen. Ők is rivalizálnak. Egyik sem őszinte. Vagy ha igen, akkor sem annak látszanak. Ha pedig valóban azok és annak is látszanak, nem hiszik el nekik.

Az egyik írt erről egy verset, melyet egynémely irodalmi folyóirat nem közölt volna, mert trágár szó van benne, és egynémely irodalmi folyóirat közölt volna, éppen ugyanezen ok miatt:

*Minden író egy nagy állat,
Isznak-basznak, szép kínálat.*

Azért ez nem teljesen így van, bizonygattad neki, mert hát tessék megnézni, itt volt Karinthy, Kosztolányi, Krúdy, meg az Ady és még sokan mások, mindről azt gondolja a köz, hogy bohém, urambocsá, részeges alakok voltak. Ennek cáfolata azonban maga az életmű, amit maguk után hagytak. Verset akár még lehet italosan is írni, prózát már kevésbé, esszét, cikket, kritikát semmiképpen. És ezek az emberek újságírásból éltek. Ami pedig a másikat illeti... hát, voltak, akik tényleg sokat, fent említett urak közül is, de később biztosan megbánták...

A másik nem írt erről verset.

Az egyik megtiltja, hogy róla írjunk, önkéntesen kivonul az irodalomból, pontosabban bele sem lép, Nincs jelen, csak a háttérben. A másik pedig éppen hogy szereplő akar lenni. Novellahős. Önjelölt.

Múzsza és múzsza. Mindkettőre szükséged van. Mindkettőt szereted. Hja kérem, ez az igazság. Ez az élet. Tessék, itt az élet. De ebből nem lesz novella. Nem jó téma.

Keresd máshol. Körül kell nézni.

Indulsz tovább, egyedül, végig az utcákon. Talán még éppen gondolkozol is valamin. Valami fontos dolgon, egy problémán, amit meg kellene oldani. Egy zöldkerítéses ház nyitott ablakából beszélgetés hallatszik ki. Megállsz, figyeled.

– Szervusz... Mi bajod? Zavarlak?

– Hagyj.

– Dolgozol?

– Látod.

– Látom, hogy semmit se csinálsz.

– Ezt te nem érted.

– Vagy úgy? Nem tudtam, hogy ily rossz viszonyban vagyunk egymással. Könnyű neked, barátom. Én tartalak el.

– Igazán?

– Nyílt titok.

– Érdekes. És téged ki tart el? Kíváncsi vagyok, mit csinálnál nélkülem, mit látnál, mit hallanál, ha nem lennék állandóan melletted. Vak lennél öregem, vak és süket. Hálátlan vagy.

– Csak annyira, amennyire te.
– Tehát mit óhajtasz?
– Gondoltam, most majd rólad is írok egy „Alak”-ot.
– Énrólam? Szamárság.
– Miért?
– Mert ennél rosszabb tippet nem is találhattál volna. Itt nincs semmi. Az író a világ legtartalmatlanabb embere. Üres, egészen üres. Tartalma a könyveiben van. Ha élményeket keresel, melyek ősi rétegekben rakódtak le egy lélekre, emlékeket, tapasztalatokat, érzéseket, akkor fordulj egy manikűrös-kisasszonyhoz, vagy egy gyógykovácshoz.

– Ezt azonban mégsem adhatom így be a közönségnek.
– Akkor rajzolj neki egy szép, bohém, halvány költőt, akit kíván és elképzel magának s rossz filmekből ismer. Szedd elő a romantika lejátszott lemezeit. Írd, hogy selyem pizsamában feküdtem, ideggörcs kínzott, egész éjjel nem tudtam aludni, veronál-mérgezésem van, azonkívül viszonyom egy mozi-színésznővel, iszom, morfium nélkül egy sort se vagyok képes írni. Kenj le ilyesmit. Szóval hazudj. Ehhez te jobban értesz.

– Ne szerénykedj. Te is elég jól tudsz hazudni.
– Az én hazugságaim mások: azok többek az igazságnál.
– Mondd, mi a te életed?
– Ez, amit látsz. Szakadatlan műhelymunka, küzdelem a kifejezésért.
– De ha folyton itt aszalódsz és nem veted be magad az élet drámájába, honnan kapsz anyagot?

– Csak a műkedvelők hiszik, hogy a témák ott künn hevernek. Azok itt vannak mibennünk, ha vannak. Aki egyszer a világra született és kinyitotta szemét, annak egy egész életre van anyaga. Aki pedig tudja, hogy egyszer majd meghal, annak ez éppen elegendő ösztönzés erre a rejtélyes foglalkozásra.

– Mit akarsz?

– Írni.

– Boldog vagy?

Válasz erre a kérdésre már nem érkezik.

Közelebb még. A vasrácsos kapun át jól látod, hogy egy üveges verandán éppen uzsonnához készülődnek. Irigykedve nézed a terített asztalt, a boldogság és a megelégedettség jelét.

Szöke kislány ül az asztalnál, szövetkezesi ruhájában, már uzsonna után, s azzal foglalatoskodik, hogy ólomkatonáit harcszerűen állítsa föl a morzsás abroszon, és egy háborús indulót dúdol, kezével verve az ütemet. Mellette az édesanyja varr, munkájára hajtva komoly, okos fejét. Tűnődő arcán, melyet a koszorúba font dús haj keretez, árnyék. Időnként valamit mond a kislánynak. Az tanácsokat kér tőle, hogy verhetik meg a tejeslábas meg a findzsák körül portyázó magyarok a túlerőben lévő, fojtogázzal és tankokkal operáló franciákat.

Belülről, a lakásból a verandára lép egy magas, kócos férfi munkazubbonyban, cigarettázva. Feketét tölt egy vizes pohárba. Amint szájához emeli, tekintete találkozik a tieddel. Pár pillanatig egymás szemébe néztek, aztán a férfi megissza

kávéját, és visszamegy a szobába. Az ablakból újra hallatszik a folytatódó beszélgetés.

– Na, van ott téma?

– Nincs.

Először hirtelen be akarsz csöngetni. Aztán továbbindulsz. A hátad mögött még hallod egy ideig a hangokat: „...És tessék, itt van ez a könyv. Mindegyik történet rólam szól – illetve kivéve egyet, mert azt én írtam rólad –, s még a nevem sincs rajta. Se kis-, se nagybetűvel. Az írások pedig érthetetlenek. Túl sok bennük az ötlet, a csavar, a fufang. És túlterheltek adatokkal, idézetekkel. Mint-ha a szerző nem tudta volna eldönteni, hogy novellát vagy tanulmányt írjon...” Aztán eltűnik a vasrácsos, üveges verandás ház, a hangok is elhalnak. Gyalog megy a legközelebbi villamosmegállóba, hátha az utadba akad valami téma.

Tizennyolc megálló, keresztülmegy az egész városon.

Hja kérem, valóban írni kellene valamit. Valamit talán az életről. De hát ségédszerkesztő vagy.

Már majdnem hazaérsz, amikor a Múzsza rád gondol. Azt mondja, írd a novellát, vagy regényt Sir Francis Drake-ről *A második* címmel. Kapjál elő tollat-papírt a táskádból, most azonnal.

A másik azt mondja, inkább írd tanulmányt az *Esti Kornél* keletkezéstörténetéről, mert a múltkor találtál egy olyan dokumentumot, amely jelentősen módosítja az erről a kérdésről általánosan gondolt válaszokat. Lassan dolgozz, hogy hibát ne vétsél az adatokban.

Látszik, hogy egyik sem olvasta *A kalauz* című novellát. Ott a kalauz *ad summam* kijelentette, hogy „könyveknek nem is szabadna lenniük. Egynek sem. [Mert] tételezzük fel, hogy minden író ideális író akar lenni, és az ideális szöveget akarja megírni. Amelyben minden tökéletes. Tehát egész életében azt az egyet kellene csiszolgatnia, fésülgetnie, simogatnia... Mondom, egész életében. Mit jelent ez? Hogy életében egyetlen egy szöveget sem tudna befejezni, halálakor csak egy majdnem kész írás lenne az egész életműve. Ha ez annyira jó lenne, hogy számot tartana a kortársak érdeklődésére, egy lelkes filológus minden bizonnyal sajtó alá akarná rendezni. De ez a filológus, ha igazán lelkes, ő akar lenni az ideális filológus. Tehát ő sem tudná befejezni a sajtó alá rendezést, mert a jegyzeteket, magyarázatokat, utószót is élete végéig kellene csiszolgatnia, fésülgetnie, simogatnia... Tehát az ő műve is csonkán maradna.” Hogy fogod megmondani nekik, hogy a kalauz szerint ők nem is léteznek, csak a hiábavaló szorgalom.

Idéje leszállni.

Látod, hogy a lakásban ég a villany.

Már csak pár lépés, mindjárt találkozol velük. Az egyik alszik, a másik ébren van. Elférnek egy testben. Miatta vagy ségédszerkesztő. De nem tudod, melyik vár rád otthon.

Nagy Mihály Tibor

az ágakat zilálva

az ágakat zilálva hirtelen
fölénekel a szél gitárzene
a tó fölött ragyog mezítelen
a telehold hatalmas mágnese

párázó vadak kiáltanak az égre
valami mondhatatlan mondatot
a szenvedés hideg tüzeiben égve
kinyílnak vonagló csillagok

a síneken a kékezüst vonat
halálom szétsugárzó éjjelén
sikoltva fut a néma ég alatt
a fényben úszó távolok felé

és rám talál keresztül hét körön
szívemhez ér a hallgatag öröm

ha szétteríti

ha szétteríti holdas selymeit
ha fölszökell ölelkezik az éggel
a változás vizében elmerít
a tisztaságban föllobogva ég el

virágait magasra űzi fel
hogy lángjai a napba hulljanak
szeretkezik a vágy zenéivel
amíg a teste burka fölszakad

csíráiban az akaratos élet
ölel ölel és rőt örömré ébred
míg elveszíti őt a pillanat

és fölveti fejét a csillagfénybe
önkéntelen sorsába beleégve
kitárja karjait az ég alatt

megérkezik

megérkezik a hajnal földre száll
az álmodó kis utcák fölragyognak
szívünk az ébredéstől mit se vár
megadja csak magát a holnapoknak

s a holnapok majd kirabolják újra
hogy ami volt mindig is az legyen
csak hallgatózzon önmagába bújva
túl éjszakán és túl az életen

mert szétlobog a forró virradat
napverte síkokon sötét vadak
keresnek pusztulást magukra másra

tekintetünkből elszöknek az álmok
a csöndjeinkből félelem szivárog
és nem talál időnk a változásra

szavainak terében

fölepíti a vers magát ledöntik
a víz a szél a föld a só a fény
hogy érne végre már a tiszta csöndig
ki önmagáról túl sokat beszél

a vers ledönti önmagát fölepül
a víz a szél a föld a só a fény
világra jön töretlen erejéből
és önmagáról mindent kibeszél

fölepíti a versed a világot
a teljességet kötözi magához
az egyszeri a kicsi és törékeny

és ledönti amit fölepített
a ragyogás sötét a tűz hideg
szavainak világtalan terében

Szabó László

Búcsúvers Marinak

Friss cihát húztam aznap. Vártalak sokat:
az ötös vágányra végül beállt az est.
Apróléklevest és soványka húsokat
osztottál meg velem, s a kenyér durcáját...
(Nem, azt csak képzelem, ahogyan roppan az
aransárga héj édes ajkaid között.)
Aztán keskeny ágyamba mellém költözött
a szerelem, s míg lázas számmal kutattam
asszony-titkaid, már a szívemre orvul
– még mondtam is neked – az elmúlás lassan
rácsendesült.
A két nap gyorsan elrepült,
és a vonatablak poros üvegén át
csúsztak szét utolszor évődő ujjaink.

Szerelmi történet

Istennők cifra cafrangját rád aggatom,
ágyamban cafat cédvá alázlak:
„mácsó Donkihót”!
És aztán, amíg a „sportot” olvasom,
csak ébresztgesd szunnyadó férfi-vágyamat!
Mondd, szeretsz-e még?

Ölelésed

Mint ki halni készül, úgy ölelsz:
itt ma véget ér a holnap,
önmagába dől a téridő,
s életünk az ürbe robban
– nem fogan jövő.

Magyari Barna

A gyönyör kezében

gyakran találgatják a kibicek
bőr-zsákomban ábrándként kit viszek

húsom csontom szívemig kaparja
bűbájos lényed női hatalma

varázsod íve nyugággyá feszül
benne rád vágyódom esztelenül

mézsínű tested ragad a rímhez
ölelésed rám örömet hímez

s mintha könyvet lapozna az éden
ropog testünk a gyönyör kezében

Megremeg a fal

otthonom ez a nyüzsgésmintás glóbusz ahol
a távolból nézve csak egy vagyok a sokból
közelről viszont bonyolultabb vérhólyagos
csönd s lángoló eszmék közt kimennék a sokkból

nem egy kényelmes lövőállás a költészet
hol távcsöves puskával gyermekkorom lesem
elejthetném minden bakim ám nekem más kell
az értékes zsákmány őszinte szeretetem

már nem divat ölelni mindenki kalkulál
ma az ember helyett az anyagot számolják
s bár nincs kemencénk mindig kisütünk valamit
dagasztóteknőkből kidagad az álnokság

megremeg a fal az ablak de nem bombázás
nem földrengés ez a nagy mozgás csak én vagyok
sejtnedv-tengeren himbálózik jellemem mert
vihar igazt látni s kimondani még nagyobb

Emberrajz

ízület ipi-apacs
kromoszóma bújócska
ami elmúlt s ami lesz
testem végigbotozza

arcomra álarc helyett
örök ráncokat húznak
esztendők és veszendők
visznek öregség túsznak

szerepel a szervezet
amíg itt vagyok élve
szinte mindent megmutat
a gének DVD-je

már belátom hibáim
súlyát bárhogyan mérem
hogy élet lettem ez a
legnagyobb tévedésem

ha a lélek maga lép
s a test nem megy utána
egy cetli lesz a szíven
szabadság miatt zárva

Szilágyi András

A kezdetektől úgysem

Himbálózik a vakolat
megkezdve minden félbemaradás
mögötte áttűnés az elmúlás
a befejezett órák napok évek
és elrontott gyomrok
történelmi hányadéka
leválik az időrétegek faláról.

Csupán víz majd egy marék por
lényedből így is minden áthozott
hisz a vakolat száradásában
mindig magaddá változol.

Némaság

Ez a némaság olyan volt,
mint a kifogott halak verdeső réműlete,
a gerincen perdülő légszomjas balett.

Még nem vált üvegessé a magamra vont szem,
de nézése mögött már pattogott a rozsda,
kopoltyú csontom ékszerekre vonva.

Ez a némaság már otthonlakó,
csend mögé zuhant vándor.

S bizony eltévedtem,
ez a test nem az én testem
csupán egy könyörtelen
ragadozó, egy fogoly
befejezetlen.

A kiürült szem

Ahogy az a kiürült szem megtalált,
azonnal tudtam, nem valódi ez a világ.
Talán az időtlenség lesz ilyen:
melléklet, miként a hibákért
jóvátett könyörgés,
az újraírt akarás,
a selejtté vált kétely,
a rejt-jelzett tudás,
jelezve, hogy semmi baj...,
mert minden betűben néma dal van,
s a változó szövegben
örök a dallam,
mint lelassult pusztulás.

8. A várúri fogadószoba részlete

Szabó Tibor

A cékú, Hajnalka meg a cici (utóbbi csak érintőlegesen)

Minden összekeveredett, mióta nem tanítok. Teljesen zavartfejű lettem harmincéves koromra, Zoránt hallgatok esténként elérzékenyülve, *néha látnod kell, az élet hogyan fogy el*, nem is értem, tényleg nem, a serdülő diákjaimnál tapasztaltam ilyet utoljára. Az a szerencse, hogy március van, és hogy a feleségem imádja a növényeket, így állás nélkül is van mit csinálnom – fákat ültetek napi négy órában. Nem szimbolikusan értem, hogy férfimunka, lelki magvetés, vagy efféle homályosságok, szó sincs róla, nem élek velük mostanában, csak nagy gödröket kell ásni a kert végében, ötször akkorát, mint a facsemete gyökere, ez követelmény, *hogy tudjon szépen fejlődni a porhanyósban*, mondta a feleségem, amikor hozzákezdtem, ez három napja volt, azóta dúrom a földet, közben meg próbálok rendet tenni a fejemben, végiggondolni, hogyan is jutottam a nagy kerti gödrökig, mert ez így tovább nem mehet, a zavartság se, meg az ásás se sokáig, attól tartok. A helyzet elég cifra, ugyanis egyrészt a szagok tehetők felelőssé a bajokért, másrészt viszont gyaníthatóan minden történet úgy kezdődik, hogy *volt egyszer egy kislány*, a rendesebbek legalábbis így kezdődnek, de ez itt mindenképpen, egy hosszú hajú gyereklánnyal, bánatos szeművel, csak az a baj, hogy olyan zavaros az egész, mert a dolgok összekeveredtek, egyedül annyi bizonyos, hogy az ilyesféle összekuszálódások kislányok és szagok miatt szoktak történni.

Mert olyan jó fűszagú volt a lehelete Péli Hajnalkának, zöld lóhereszaga volt tavaly ősszel, délután már, utolsó óra, álltam előtte, úgy felelt, *a szintagmák lehetnek*, mondta, és biztosan lettek valamifélek, közelebb is hajoltam talán, mintha figyelnék, de amikor befejezte, jegy helyett csak annyit sikerült, hogy *ó, istenkém, istenkém...*, és ez is megalkuvás volt, viselkedés-fojtás, mert igazából bepárasodott a belső kijelző, és sípolás helyett meg döngicsélt, hogy kézbe venni, megcirógatni, és finoman kiszívni a szájából az összes zöld lóhereszagot, aztán betakargatni óriásföldi akáclevéllal, és elmesélni neki az egészet, hogy úgy aludjon el.

Ez a szagkérdés egyébként nagyon fontos, *döntő!*, ahogy nagyanyám mondaná, régóta foglalkoztat, már Hajnalka előtt érzékeny lettem rá, mert a bölcsész lányok az egyetemi könyvtárban a kilencvenes évek közepén, hát az meghatározó, a szaguk volt megdöbbenítő, a világ nagy miértjeire adott választ az a szag, amit maguk után húztak, és valahogy mindig a közelemben lévő székeket találták meg, szakadtan, télen is saruban csoszogva, ugyanis akkoriban az volt a divat, hogy a bölcsész lányok parasztinget hordtak melltartó nélkül, a kötött gypjútarisznyát viszont szigorúan Rilkével fölszerelve, ami még nem lett volna baj, de ízléstelenül hangosan öntötték egymás fejére a dögletes lelki tartalmakat, *lereagáltak* és *fel kellett dolgozniuk*, amin csak egy *méregtelenítő kúra* segíthet, a társalgás tárgyait pedig, mindig hímeiket, *extrovertként* vagy *introvertként* jellemez-

ték, én többnyire lábjegyzeteket bogarásztam volna, önmagában is idegőrlő dolog, ettől a velőtlen szósalátától meg végképp szétmosódott a tudatom, egy alkalommal megjelent a dohányzóban a feleségem, hívott, hogy menjünk együtt ebédelni, mielőtt nekiáll a klinikán a délutáni vizitnek, akkor is ott pusztította a levegőt néhány ilyen konkrét böcsész, Márta úgy fedezte fel őket, mint valami egzotikus ízeltlábú fajt egy közép-kongói expedíción, érdeklődve-vizsgálva hallgatta a lányokat, tényleg tátott szájjal, aztán hozzám fordult, *Ez... gondolom, ez valami vicc*, és csodálkozott, hogy nem, én viszont képtelen voltam türtőztetni magam azon a júniusi kora délelőttön, amikor két bölcsező lány közelebb ült a viselhetőnél, és egyszer csak megcsapta az orromat a szaguk, a fogam összekoccant, emlékszem, Merimée-ről kellett volna néhány épkézláb oldalt írni, de tetanikus görcsbe rándult a karom is, mert nem lehetett megérteni hirtelen, én tényleg azt képzeltem, lám, milyen sablonos az ember észjárása, hogy ezeken az ostoba libákon a pinát érzem majd, pedig nem, dehogy, és kimondani is borzongató, tisztaságszaguk volt a szerencsétleneknek, a hófehér testi-lelki csírátlanság párolgott a bőrükből, a hányingert valahogy sikerült, a haragot viszont már nem, ...mert, tudod, én ennél sokkal mélyebb ember vagyok, búgta valamelyik lány a harmadik mondatában szemernyi büszkeséggel, elsötétült akkor, elszakadt világ és cérna, a sillabuszt az asztalra vágtam, felborult a műanyag kávéspohár is, *Majd megmondom én, hogy milyen mély vagy, az anyád bitang Üristenit, centire megmondom!*, üvöltöttem, és akkor varázslatos dolog történt, csobogó víz púpjában tevének, az a lány minőséget produkált, az arcán emberi vonások jelentek meg, bölcsek nyugalma, régi asszonyok szelíd bája, *Ha ezer faszod lenne, az se lenne elég*, mondta csöndesen, én pedig elpirultam, mert elég szégyellős vagyok, illetve nagyon, azt hiszem, csak egyszer voltam igazán bátor, úgy könnyeden, panyókára vetve, és abból is a szag volt a legérdekesebb, Andris ki akarta rúgatni magát, tönkrevágta az óráimat heteken keresztül, minden kérdésre azt válaszolta, hogy lucskos pina, később meg már kérdés nélkül is zsolozsmázva, hogy este majd jól kiveri, nagyon meguntam aztán, mert cseppet sem volt szellemes, úgyhogy az épület egy távoli zugában elmagyaráztam neki, hogy így azért mégse kéne viselkedni, *Oszt akkor mi van?*, kérdezte felszegett állal, nekem pedig tetszett ez a huszáros önérzet, ezért megsimogattam azt a puha fiú-pofiját, és belesúgtam a fülébe, hogy *Oszt akkor ráülök a hasadra, kinyomom a szemed, és belehugyozok abba az üres fejedbe*, még egy pusztit is adtam az arcára búcsúzóul, és attól sikkantott egy éleset, de nem pinázott többet, a folyosón is elkerült, végül meg sikerült neki a kirúgásos dolog, azóta se láttam, mégsem felejtettem, mert ennek a bunkó vagánynak babaszaga volt, popsipúder vagy mi, szóval az az édeskés.

* * *

A lóhere szaga elringatja az embert, én is azt kerestem minden szippantásban tavaly ősz óta, aztán anya szólt decemberben, hogy beszélni szeretne velem, szeretne, így mondta, pedig ő régebben inkább akarta a mindenfélét, csípős egy reggel volt, a sötét baromfiudvaron kellett a perzselőbe életet lehelni, anya meg tördelte a kezeit, sose láttam ilyennek, de a tömítést szétette már a gáz, nekem pedig sehogy se jutott eszembe, hol keressem a villáskulcsokat, és hogy hanyas kéne tulajdonképpen, a kiskaput is a másik irányba akartam nyitni, mint amerre

mozdul, Istenem, milyen rég voltam itthon, és nem dicsekedtem azzal se, hogy Rexi gyanakodva morogni kezdett, amikor hajnalban bemásztam a kapun, kulcsom sincs már, persze, tápos lettem, igazi *tápos genyóc*, szégyen, hogy így, de a perzselőt akkor is rendbe kellett tenni, és anya téblábolt és nézett párás szemekkel, ez az erős asszony, mekkora pofont tudott adni, hű, de mekkorát, azt hittem, az agyam kiszakad, most tördelte a kezét zavartan és folyton láb alatt, miközben Imre bácsi, a vén böllérünk a fenővel szerencsétlenkedett, rá is figyeltem a szemem sarkából, mert minden lefagyott, Imre bácsi meg bebaszva, nyilván, mint atom, fél hat lehetett, fente nagyon a bökött, és közben a tápboltról motyorászott valami érthetetlen, szuszákolt is erősen, a feleségem kezeli, akkora tüdőtágulata van, hogy elfér benne az Empire State Building, *Még beleesik az öreg abba a kurva késbe!*, morogtam magamban, és ledermedt ujjakkal próbáltam kiásni a bőrgyűrűt a nyomáscsökkentőből, *Nem lesz ez így jó, fiam!*, mondta anya, hallottam a hangján, hogy fojtogatja az idegesség, nekem viszont megfájdult a fejem a hunyorgástól, mert korán volt még, és nem láttam rendesen a torkolati illeszték nútját, vakon kellett rákapatni, na, ha most begyűri a bőrt, abból jó kis tűzijáték lesz, gondoltam, *Olyan szépen éltek Mártikámmal*, folytatta anya, akkor elakadt egy pillanatra, de aztán újra és már hadarva, botladozva, hogy gyorsan túl legyen rajta, *Jutka nénéd is mondta, hogy pénteken fent ültél azzal a kislánnyal a híd tetején, kézenfogva, még este is láttak, jaj, fiam, hát milyen emberré lettél?*, és anya remegett, amikor ráengedtem a gázt a földön égő újságpapírra, úgy lobbant be, ahogy kell, még jó, a szemem kisült volna, ha kiderül, hogy parasztgyerek létemre egy gázperzselőt se tudok rendesen összerakni, felnéztem anya párás szemébe, *Biztos gazember lettem*, feleltem nevetve, *Sőt, elhatároztam, hogy gazember leszek*, de ő nem nevetett velem, hanem a szájához kapta a kezét, *Mit vesz az ifiúr?*, kérdezte Imre bácsi, miközben betántorgott az alkóvba, egyedül, apáék még sehol, *Semmit, Imre bácsi, semmit, csak letészem a Kantot*, és legyintettem, mert nem láttam, mire készül, *Nem olyan idő van még*, ingatta a fejét bölcsen a vén böllér, aztán a kétszázkilós hízonak kezdett dorombolni, *Cocci-coci... No, jou van, coca*, anya pedig megfogta a kezem, és nem remegett már, de szomorú volt, olyan hideg szomorú-féle, *Apád tegnap majdnem összeverekedett miattad a buszmegállóban a Krész Gyurkával; Hát ezt érdemli annyi év után?*, *Hogy szégyenkeznie kelljen?*, és meleg volt anya keze azon a szétfagyott reggelen, nyeltem nagyokat, homályosabb is lett kicsit, ám akkor Imre bácsi szuszogása egyszerre elnémult, odafordultam csodálkozva, hogy ez most mi, és egész halkán, selymesen beszélt az öreg, szinte suttogott, *Én vagyok a Sátány*; késő volt már ugrani, ezért csak anyám ismerős arcába néztem egy pillanatra, aztán lehajtott fejjel annyit mondtam, hogy *Nem kéne többet hívni Imre bácsit*, bár a végét szerintem már nem hallotta, mert az éktelen visítás minden más hangot elnyomott.

Lehet, hogy az anyai szem párátlansága fontos dolog, a szag pedig egyenesen *döntő*, de hogy Hajnalka cicije még ezeknél is sokkal fontosabb, az egészen bizonyos, tényleg olyanképp fordul meg rajta az élet, mint sarkcsillagon az éjszakai világ, na nem úgy értem, hogy fogdosni vagy valami, mert effélét csak a bunkó,

pedofil tengerészek csinálnak, én nem, ugyanis az iskolai egyenblúzt kihízó cici, hát az misztikum, amolyan *lilatintás-krúdys* ügylet, érzékek origo-ja, magyarázható valóság határa, habár az ürügyre azért szükség van, és úgy esett, hogy egy hatalmas költő egyszer azt találta írni erről a határ menti kisvárosról, hogy itt élnek a legigazibb ködlovagok a világon, akikről aztán végképp nem lehet tudni, hogy honnan, hová s milyen úton, vérvalóságból szőtt árnyak ők fénytől szublimáló lélekkel, nem is tudom, én azért *tamás* vagyok az ilyen jelentésadásos-értékcsinálás bolondériákban, de Hajnalkának ráadásul olyan jó lóhereszagú volt a szája, hogy mégiscsak hívtam, jöjjön velem délutánonként ködlovagokat keresni csatornaparti sétán és rejtett belvárosi kanálisokban, vagy csak üldögélve föcsölő kacsák meg dolguk végett rohangászó emberek fölött, fent a híd legtetetején, egymás kezét fogva órákig a hűvösödő alföldi szélben, az olyan volt, hát elmondhatatlan, és csillagot választva egyszer, mint múltbéli, polgári messzeségben a tilosban járó csillagász-tanár, és hallgatva is nagyokat meg sóhajtván értőn, aztán mély torokhang ömlött ki a közeli kocsmából, megismertem rögtön, Falháber Jánoska, a városi tánc- és illemtanár üvöltött az elgurított kugligolyó után, *Ha nem viszed, megeszlek, a kurva anyádat!*, ablakok citeráltak, Hajnalka pedig megbor-zongott, *Lehet, hogy ő egy ködlovag?*, kérdezte sűgva, *Hát, én nem tudom, ta-lán...*, és tényleg csak akkor egyszer hazudtam neki, ő pedig közel bújt egészen, *Félek egy kicsit*, mondta csodás fűszagúan, este lett hirtelen és verőfényes dél is egyben, mert megéreztem azt a gömbölyded misztikumot, ahogy a mellkasom-hoz nyomódott, aztán meg a gyorsat is, ami dobogott mögötte, így kezdődött, dörömbölve, ahogyan az a valami dobogta, hogy meg kell halni úgysis.

Néha érzi az ember, ahogy belül vált a beszédmód, más lesz a világ egyszer csak, olyan furcsa, bódító szaga lesz, írnám, hogy illesztett cross-fade effekt a nyelvjátékok között, mert mióta nem tanítok, ilyen nyelvjáték-félékkel molyolok éjjelente, de a múltkor is kaptam érte, hogy olyan regisztereket használok, amiket nem való, meg tulajdonképpen hallom Papp Jóska cimborám reszelős hang-ját, *nyelvjá... magyarán szopás!*, és ez nagyon nem illik ahhoz, ami most itten jönni fog, mert a rét ugyan hímetlen volt, nem vitás, de annyi lóherét, amennyit én tavaly, télvíz idején be az orromba, meg egészen le ott hátul, balfelé, hát annyit még egy *tavas* se látott ezen a legelőtlen világon, nyargaló, béklyót nem ismerő csatangolások vittek, rohamszerű lóhalálok, ocsúdva néha, ahogy kell, kalapács-erdők légszomja, torpanva flash-utáni kábán, gyereklány volt, zoknis meg ker-tésznadrágos ugri-bugri, apuka kislánya, anyuka kislánya, lóhereszagú gyöngyvi-rág, és egyszer azt álmodtam, hogy az apuka nagyon megvert, nem fájtak az ütések álmomban, de a szégyen igen, *Miért így?*, kérdezte Hajnalka egy február végi délutánon, nem láttam egy ideje, nem is tanítottam már, mert a félévi osz-tályozó értekezleten bejelentettem, hogy holnaptól munkanélküli leszek, és senki sem tiltakozott a kollégák közül, Hajnalka meg nem lehetett ott, persze, csak később, azon a február végi délutánon a cukrászda belső termében, a haját ugyan felkontyolta, de még mindig gyereklány volt, tizenöt éves csatornaparti tünde, és a kezében egy gyűrótt újságot tartott, megismertem, persze, azonnal, hozta egy szövegemet, azt, aminek a rádióamatőrök nemzetközi hívójelét adtam címül,

I seek you, vagyis kereslek téged, idegen, és nem szólt Hajnalka, csak feljebb emelte kissé a lapot, felém is meg ablakíránt is talán, *Miért így?*, és igazából a mozdulat beszélt, *Mert az a cicis rész, hát az nem is igaz!*, de nagyon délután volt már, és a zavartfejség addigra eluralkodott rajtam, *A szépség... vad és szelídíthetetlen*, mondtam erőltetett elszántan, mert egy költő is ezt mondta előtte este a tévében, és éreztem is azonnal, vágott vagy szúrt, hogy juj, ez de rossz volt, idétlen gesztussal egy ősz, megromlott mondatot, dehogy támadás, nem feleltetett Hajnalka, nem osztályfőnöki beírás volt az ott, hogy *Te szemét állat!*, hanem a gazemberség elleni egyetlen méreg szundikált az ő miértjében – *Megváltást nyerni, Áldást találni*, csak én nem vettem észre, illetve későn, na, akkor váltott a beszédmód szopásra, a hegyes odamondások besimultak, a mondatokból kivonult ellenpont pedig szalutált a távozó Hajnalkának tenyérrel, mely sima örökké, ahogy lehet, hajnali kávéillatban még izomgyengén imbolyogva fürdőszoba gőzében néha hálósobában vasalva, az állvány lába nyikorog, amikor összecsucják, vagy cipőt igazítva indulás előtt újrakötni és kötve megint újra csak szomszéd Ági nénivel váltva pár szót, aztán hunyorogva a pirosnál, mintha a Nap vakítana észrevétlenül szorítva kormányt nem görcsösen, de mindig erősebben figyelve a híd tetejéről a rohangászokat vagy a névmások jelentését Wanderer szerelmes verseiben szoros határidőre, mégsem sietve, mert naponta százszor a nem gondolhatót, legalább százezerszer esténként csak üldögélve, mint kandalló előtt, hiába, mert tűz nélküli, mert vízben oldódó fegyelem üzen olykor nem parancsol, inkább csak mutatja magán, hogy úgy hajtogatja, úgy egyengeti a megszilárdulót az ember, ahogy lehet – szóval más lett a világ hirtelen, furcsa, bódító szagú, egyszerre popsipúder és csírátlan tisztaság, valami, ami képtelen elnyomni vagy feledtetni Hajnalka szájának otthonos lóhereszagát, pedig akarja, és lehet, hogy ebből a *képtelen, pedig akarjából* hajtott ki a mostani zavartfejség.

Három napja ásom a nagy gödröket a kertben, és arra jöttem rá faültetés közben, hogy csak ilyen gunyorosan lehet, komolyra fordítva nem megy, fene se érti, mért, de erőtlen vagy idétlen, szóval nem jópofa, meg nem kandikál ki belőle az illatos hóvirág, ami elemi hiányosság, úgyhogy nem lehet visszafordítani, csak a verzón vannak szavak, a színe sima és fényes, és gömbölyded, mint Hajnalka cicije a blúz alatti térben, lefolyik róla a tinta, aztán szutykos lesz tőle az emberfia, mert az magánügy, hogy mennyire; bár mégis meg kéne valahogy, indít a lélek, hogy ne csavarva-utalva, minek körmönfontan, ha egyenesen is lehet, különben hol itt a szabad lubickolás, oldott kéve, megnevezés mámore, az... úgy látszik, én ilyen giccsemler vagyok, mert tényleg úgy van, hogy egy sötét kéz benyúl a bordáim alá, és itt belül valamit összeszorít egészen, amitől nagyon rossz, olyankor pityergés a vége, ám mondani, kimondani csak giccsemler lehet, esetleg lopva a nagy öregtől, de biztos nem haragszik érte, vagy volt már szerelmes hosszú hajú kamaszlányba, az is elég, mert Hajnalka, hát igen, mindenhol, csak itt nem, *Szí-kjú, Szí-kjú*, suttogva ritmusra, miközben repül a föld a gödör mélységes mélyéről, és a lóherék se bújtak még elő, a zavartság pedig nemhogy csökkenne, de minden még jobban összekuszálódott...

Tornai József

A Teremtés Könyve

A medve élve eszi a sziklás
zúgóokban halászott lazacot.
Még ficáncol a nagy hal, mikor
tépni kezdi a karmos mancsával
leszorított oldalát. Csapkod
az uszonyos farok. Hallom a néma
segélykiáltásokat. A Teremtés Könyve
azt mondja: „Teremté tehát Isten
a szárazföldi vadakat nemők szerint,
a barmokat nemők szerint és a
földön csúszó-mászó mindenféle állatokat
nemők szerint. És látá Isten, hogy jó.”

„A Teológia amidőn jó erőben”

Tud-e Isten az emberrel beszélni?

Nem.

De miért nem?

Mert nincsenek beszélő szervei.

Tud-e Isten agyagból embert gyúrni?

Nem.

De miért nem?

Mert nincs keze.

Tud-e Isten gondolkodni?

Nem.

De miért nem?

Mert nincsenek agysejtjei.

Tud-e Isten a létről és önmagáról álmodni?

Nem.

De miért nem?

Mert nincs se tudata, se tudatalattija.

„A címzett ismeretlen”

Nemes Nagy Ágnes emlékének ajánlom

Miért baj, ha visszakapod
az Égnek küldött vádiratot:
„A címzett ismeretlen”?

A vallásos-babonás
kérdéseknek ez nagyon elegáns
megoldása szerintem.

Nincs teológiai vita.
A szöveg nem említi, hova
költözött s kinek a neve szerepel a címben.

Elnyelte az Örökkévalóság

Vihartéboly csavarta a fákat,
elröpülnek, gondoltam, a sátrak.

De csak táncolt az a vékony ponyva;
a villámlás át-átdöfött rajta.

Hol van az a buckás, az az erdő,
alatta a Dunába tekergő

tiszta kis ér, úgy hívták: Folyóka,
szétkoncolták a vadont azóta.

Tűntek nyárjasok a háztömbökbe,
akácosok az idő-előttbe.

Itt ülök öregem asztalomnál,
fázó agyam halottakat számlál.

Tűzet-rakó társakat, barátot,
szemmel kiket többé sose látok.

se a pagonyt, se a domb kóróját:
elnyelte az Örökkévalóság.

A versreszelő

(Első Életszerkezet Költemény)

Rajzoltam valamikor egy versreszelőt.
 Lásd ábra.
 Tettem néha egy-egy összefoglaló kijelentést.
 Hanem az ilyenek
 csak olyanok, mint a Miatyánk
 (pardon, dolgozom katolikus újságnak, nem úgy értem!),
 mikor anyám belemondatja, tiszta jószándékból,
 hogy „vigyázz az én szüleimre,
 meg a kedves nagyszüleimre,
 és folytatható,
 vagy ahogy az elemi iskolában 45 után
 (pl.) megjelentek a közvéleményfelmérők,
 és (még ártatlan dolog legalább)
 kedves könyveink felől érdeklődtek,
 s az ember Jókay, Mai Károly (én így írtam!)
 és Cooper művei mellett (mégis klasszikusok!)
 odatette a „Karancsszegi vándiákok”-at
 Pogyáriné C. Lenkétől, vagy a „Cirmos bugyellárisá”-t
 Kolosfai Lehel szerzőtől.
 Az összefoglaló kijelentések esetlegessége kettős.
 Vagy sok bennük a Pogyáriné s Kolosfai,
 vagy annyira szorítkoznak csak, hogy kedvenc könyvem
 a könyv, a kötet, a nyomdatechnika.
 Mondom mindezt, mert sok efféle könyvet fordítottam,
 s mert a *Prae* is a magyar *Tulajdonságok nélküli ember*, s nem *Ulysses*
 csak attól, hogy azt Szentkuthy magyarította. Nem,
 a *Prae* a teljes összkép (nagy műveltségi anyag,
 az emberi test és lélek ifjan is megkapóan pontos ismerete stb.)
 alapján a teljes összkép egy-elmei átfoghatóságának (anno) képe.

*

tehát ha azt mondom: „Nekem három dolog fontos csak az életben”,
 ez Pogyárinéval megtoldott „nekem csak a könyvnyomtatás,
 a papírgyártás, a könyvkiadás” (másnak a lilyeploppf, a klotyi,
 a futyi, és más Personal Compot) fontosságkiemelés.

Jó, mondom ezt:

feleségem (mint az ember mellettem és a Kártyabajnokság),
 Totyi (mint Totyi, verebem, az Utolsó Lény),
 Dömiék (Főmedvémeék vagy kétszázán; a Kártyabajnokság),

akkor:

lemaradt, hogy az egészségem,
a megélhetésem,
a tűz-víz-földrengésbiztonságom,
a magam elbírása.

És még sok minden.

Az egészségemből talán lemaradt a „lelki”: *mégis*
bizonyos jóbarátok (erről mindjárt lesz szó),
a folyóiratok, lapok, könyvkiadók azért NEM tartoznak
50%-nál jobban a „megélhetés” kategóriába, fenébe is,
ezek élő kapcsolatok,
s így tovább.

Nehéz tehát átfogó kijelentéseket érvénnyel tenni,
Abba is hagytam az esszékhez, önéletírásokhoz szükségesnek hitt
jegyzetelést, abból írok ezentúl, amit már, mint műlesikló
(lesikló, óriásműlesikló, szuperóriásműlesikló, ah, ah, a mai
kor agyonragozott végtelen- és szűkelágazásai!) betanultam,
pályát.

Itt ma a „Magam Elbírása” című alponnttal fogok bevezetőlegesen
foglalkozni,

természetesen ama szempont figyelembevételével,
hogy egy-emberi-ésszel és egyáltalán, ésszel
bajosan fogható föl és be ma az EGÉSZ.

*

Parafrázis egy Rauschenberg-versre

Nem szeretem a „kicsontozni” szót. KREPUSZKUL
Aki lépett már majdnem BELEPUSZTUL
úgy egy sok tonnás ŐRGERINC
tűzoltóautó alá, BŐRKETYING
vagy akár egy sok sonkás HÓBUSZELL
(sonkákkal, szerencsétlen állatokkal stb. megrakott) KARRUSZEL
szállítójármű elé, FALTIPÁNY
és van elegendő rémfantáziája, PAJTIKÁM
el tudja képzelni, AVELÖNC
főleg ha csak gyaníthatóan paradicsomlé vérfolthálótól is irtózik
egy film utcájának kockakövei közt, KIMARADT AZ ELŐZŐ RÍM
elképzelheti joggal hát, HÉTFŐIN
mi marad az ilyen emberből, ha életben van még aztán, ABRUZZ
például én el tudom képzelni, miféle életszerkezet VALRUSSZ
maradt volna belőlem úgy. VELIKARUSSZÉRIA

És az is én lettem volna. PUCÉRJA
 És nem lett volna kérdés a magam elbírása. PŐSZEM
 (Ez is 50–50%. A többi hozzáadja még az ég.) VAGY Ő SEM?

*

Tehát már eleve a „magam elbírása” kérdéssel
 is úgy kell foglalkozni, hogy „feltéve, ha súlyos jármű alá
 nem lépünk még e költemény megjelenése előtt”,
 és a többi. Ezzel tárgyunk
 legközepebbnél tartunk.

*

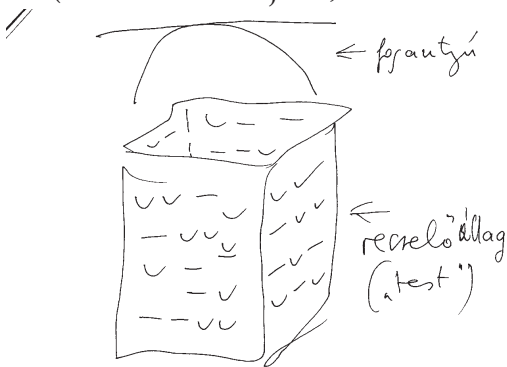
Néhány hónap és néhány hét alatt,
 főleg a kétnapos váltogatóforgóval,
 kiderítettem (bár nem hárítható), ergo
 elderítettem és felhárítottam (a fogalom
 magyarázatára ld. Új Könyvpiac; Forrás; Tiszatáj;
 Beszélő etc.), hogy nem bírok az utcára kimenni.
 Bár tudom, nem lehet (Pogyáriné) örökké a lakásban lenni,
 az pszihó dolog, és ha nem utazom is, mert nem
 bírok, nem bíúúúrok repülőre, vonatra szállni,
 mert nem óhajtom, nem óóóóóhajtom az ily tartós közeli
 embertársaságot (Kolosfai, netán Evelyn Waugh,
 ld. az Önmagam Sznobja hívószóval – pfuj – készlő
 önelemzéseket), azért csak ki kell lépnem az utcára,
 kilépek,
 de sehova határozott céllal menni többé nem bírok,
 kilépek,
 de nem bírom el a semmittevést, ami ajnározatlan így
 a járás és nézelődés (csak, kevés),
 kilépek az utcára,
 de nem bírom jól elvégezni az olyan egyszerű
 elvégzendőket sem, mint posta, papírvétel,
 salátavétel (Totyinak, még ez megy leginkább),
 újságvétel (pedig ajándék itthonra, külhoni),
 gógyszertár etc., nem megy már, és összevissza
 járom a várost, aztán rohamból (MÉG!) megcsinálom,
 kilépek,
 de máris tudom, „inni” fogok (holott nem innék,
 és italt haza sem viszek, és „a kocsmában”
 nem akarok – ld. 50–50% *priméren* beszélgetni),
 kilépek,
 s bár ahogy italos nem vagyok, dohányos se, mégis
 a legerősebb Davidoffot vagy Szimpit veszem meg,

jó, hát kéthetente három doboz ez, de a torkom
a harmadik. éjszaka már lepedékes, rádöbbenek,
meg is feledkeztem a cigiártalomról, vásárolhatom
az ACC 600-at,

kilépek,

de azért is megyek be egy kétdecire bárhova,
mert „megőrülök” attól a gondolattól, hogy nekem
66 év és ennyi munka és kooperálás (emberekkel,
az irodalommal) után, még mindig, IDŐRE KELL
MENNEM, és ott beszélgetni fogok, holott szent
szándékom, hogy – elderítés, felhárítás – NEM
FOGOK BESZÉLGETNI.

Kilépek otthonról az utcára, és tönkre vagyok téve,
nem kell ezért Londonba, Bécsbe, könyvesboltokba, lópályákra
menni, ott inni, ott tenni szétrobbanásig idegesen a semmit,
hogy „én nem megyek sehova éncsak megyek – beckett”, haha,
túlestünk a zen salingeri nyavalyáin, és megérkeztünk,
legyen, legalább ennyiben, a *Prae*-vel és Musillal a hónunk
alatt (vagy kinek mi) így üres és így (minket-kiszorításig
telt) új univerzumba, ami annyiban új, hogy az már egy másik
alapfogalom taglalásának tárgya. De azt sem gyakorlom,
VIGYÁZAT. (Ha valaki nem sejtené, miről van szó.) Itt a rajz.

A rezelemlo
(megismételt rajz, anno)
(Új elem a fogantyú,
míg lidővel az állag,
oda kiene porraatani)
R. 2005

„Mellékadal”

Nem könnyű veled se, azt ne hidd,
 melléteszed fedeleit,
 gáztűzhely mellé a koporsóét,
 s úgy kiáltasz, „Jó ég”,
 hogy együtt ugrunk a plafonig.
 Nem könnyű veled. Azt hiszed,
 tudod, mondani mit akarnék,
 mondatot alig kezdhetsz,
 belevágsz, „ezek Rauschenbergék,
 Camus-ék”, épp mi a téma.
 Kész anatómia. (Műveltség szó.)
 Az élet így még kevésbé olcsó.
 Mert idő telik, mint buborék,
 a mondatot szintezi,
 mire folytatom, mondom, koporsó
 fedél hull a krumplifőzdéről,
 de NINCS

ELEGEM

AZ EGÉSZBŐL.

Nem, így sincs elegem,
 bár magamból lehetne bőven,
 folytatódok, és nem is szűken!
 DE MÁRA ELÉG.
 („Demiurgoszék!”)

Rajz lenne itt egy Demiugronc Szék.

Műhely

Bedecs László

A költészet határai

Ready-made és jelvers a hetvenes évek Tandori-költészetében

„A művészetben nehéz olyat mondani, ami
van annyira jó, mint semmit sem mondani.”
(L. Wittgenstein¹)

A nagy alkotóknak kijáró meg nem értés, a kritika elodázó ítélete fogadta Tandori Dezső 1973-as, ma már klasszikusnak számító második kötetét, az *Egy talált tárgy megtisztítását*². Ez azért is érdekes, mert az elsőt, viszont általános rokonszenv és nagyra értékelés. Csakhogy nagyobb változás történt Tandori költészetében e két kötet megjelenése között, mintsem hogy a kritika, néhány kivételtől eltekintve, azonnal követni tudta volna. Az *Egy talált tárgy...* verseit Könczöl Csaba „antilirá”-nak minősítette³, Aczél Géza a kötet kapcsán „hagyománytalanság”-ról és „elvesztett poézis”-ről⁴, Tarján Tamás pedig „megdöbbenés”-ről és „kínos nevetés”-ről beszélt⁵, miközben Radnóti Sándor a „Mi líra még?” kérdést szegezte szembe a kötettel⁶, Vas István pedig azt írta: „Hát szabad ezt? Lehet ezt? Sok, ami sok, sőt: mindennek van határa.”⁷ A kritika bizonytalansága vélhetően az épp ezért eseményt jelentő kötet radikális normaszegéséből, azaz az uralkodó költészetfogalmak megkérdőjelezéséből eredt, mely e versek teljesítményét voltaképp a normaszegés mikéntjében tette megragadhatóvá. Hiszen egy mű – ahogy Kulcsár Szabó Ernő fogalmaz – „akkor válik eseménnyé, ha megjelenése azért hat ránk a hirtelen meglepetés erejével, mert semmiféle várhatóság nem jelezte előre a bekövetkeztét”⁸. Tandori második kötetének poétikai újdonságai nem következtek szorosan a korabeli költészeti paradigmákból, sőt, szigorúan véve legfeljebb az első kötet, a *Türedék Hamletnek* (1968) mutatott felé.

Ennek nem feltétlenül mond ellent Kabdebó Lóránt megjegyzése, mely szerint Tandori minden újszerűségével együtt alapvetően már meglévő mintákhoz nyúlt⁹, azaz eredmé-

¹ Ludwig Wittgenstein: *Észrevételek*. Bp., Atlantisz, 1995, 37. (Kertész Imre fordítása).

² Tandori Dezső: *Egy talált tárgy megtisztítása*. Bp., Magvető, 1973. (Második kiadás: Bp., Enigma, 1995; Harmadik: Bp., Fekete Sas, 1999.)

³ Könczöl Csaba: *Az „antiköltészet” versei*. Jelenkor, 1974/6, 565.

⁴ Aczél Géza: *Talált tárgy – elveszett poézis*. Alföld, 1974/5, 72.

⁵ Tarján Tamás: *Tandori Dezsőről*. Kortárs, 1974/3, 466.

⁶ Radnóti Sándor: *Talált tárgyak költészete*. = R. S.: *Mi az, hogy beszélgetés?* Bp., Magvető, 1988, 214. (Eredetileg: Új Írás, 1974/4, 125.)

⁷ Vas István: *A ragasztás diadala* = V. I.: *Tengerek nélkül*. Bp., Szépirodalmi, 1978, 281. (Eredetileg: Új Írás, 1972/12, 20–24.)

⁸ Kulcsár Szabó Ernő: *Esterházy Péter*. Pozsony, Kalligram, 1996, 122.

⁹ Kabdebó Lóránt: *A létezés változatai. Tandori Dezső költészetének alaphelyzetei*. = K. L.: *Versek között*. Bp., Magvető, 1980, 531.

nyeit építőelemeinek gondos kiválasztásával, és a megvalósítás párbeszédessé módjával, de az addig érvényesnek tekintett versrendszertől lényegesen eltérő formakultúra kikísérletezésével és kidolgozásával érte el. Tehát itt is érvényesült a „Csinálj a Régeből Újat” elv – amit Kulcsár-Szabó Zoltán a posztmodern jaussi kánonjának központi elveként ismer fel –, mely épp a kulturális önidentifikáció folyamatáról, azaz a hagyományhoz való viszonyról, a hagyomány voltaképpen újraírásáról, újraanonizálásáról mond el a legtöbbet.¹⁰ Az újszerűség és a hagyománnyal folytatott megújító dialógus ugyanis szinte *per definitionem* része a költői nyelvnek, habár az érthetőség és az értelmezhetőség mindenkor feltétele, hogy az újban jelen legyen a régi is, azaz hogy az „új” létrehozása a „rég” felbontásával, felülírásával párhuzamosan történjen. Csakhogy vélhetően épp e „jelenlét” mértéke készítette a korábbi kritikuskokat arra, hogy a kötettel való találkozás-kor elsőként a költészet határait, illetve az irodalmi és nem irodalmi szövegek különbségének okaira kérdezzenek rá. Ezeket a problémákat pedig legélesebben a kötet ready-made-jei és jelversei vetették föl.

A ready-made – eredeti jelentésében „késztermék” – lényege a hétköznapi tárgyak vagy szövegek műalkotásként való bemutatása, és a műalkotássá válás problémájának kezelése. A kötetcímben és az azt elisméltó verscímben megjelenő talált tárgy elnevezés, az *Eszmélet* élet-metaforájának ugyancsak fontos felidézése mellett pontosan erre, konkrétan a ready-made alkotásokra utal.¹¹ A ready-made-ek alkotója nem csupán kiválaszt egy-egy tárgyat, hanem el is rendezi, némileg ki is egészíti, és legfőképp: címmel látja el. Épp ezért majd mindegyiken van például valamilyen felirat, vagy épp az elhelyezés módja szokatlan és eredeti. Duchamp négyágú ruhafogosa például a padlóra szögezve adja a *Csapda* című kompozíciót, a leghíresebb darabon, a fejjel lefelé kiállt piszoáron pedig „R. Mutt 1917” fiktív kézjegy olvasható, és ez így egyben a *Fountain* című alkotás, szexuális és morális konnotációival együtt. Ahogy a tárgy műalkotássá válásával kapcsolatban Arthur C. Danto fogalmaz: „Duchamp *Fountainja*, mint mindenki tudja, látszatra egy piszoár – az is *volt*, mielőtt műalkotássá lett volna, s olyan új jellemzőkre tett volna szert, amelyek a műalkotásokat megkülönböztetik a pusztá tárgytól, például a piszoárroktól.”¹² Mert ugyan Duchamp *véletlen* műalkotásként állít ki például egy kutyafésűt, egy fogast, egy palackszáritót vagy egy hólapátot, de ezek mégsem a semmiben lógnak, nem pusztán önmagukat jelentik. Azaz a műalkotás itt sem elsősorban konkrét tárgy, nem a kiállított kép, hanem maga a gesztus, a happening-jelleg, a művészettörténet „nagy” alkotásaival való feleselő párbeszéd. Ebből következően – mint ugyanő megjegyzi – „[e] műveket értelmezni annyi, mint egy elméletet felállítani arról, hogy miről szólnak, mi a tárgyak”¹³.

Tandori nyelvi talált tárgyai közül a három legjelentősebb a *Mottók egymás elé*, mely egy egészségügyi könyv bekezdéseit, a *Godot-ra várva: 11 aero-mobil*, mely egy repülőjárat-térképet, és az *Egy konstelláció megpályázása*, mely egy szobanövény „használati utasí-

¹⁰ Vö.: Kulcsár-Szabó Zoltán: *Az esztétikai tapasztalat apologetája*. Hans Robert Jaussról. = H. R. J.: *Recepcióelmélet, esztétikai tapasztalat, irodalmi hermeneutika*. Bp., Osiris, 1997, 435.

¹¹ A legelső ready-made az 1913-as *Biciklikerek* című: Duchamp számolyra szerelt megfordított biciklikereke, melyet saját műhelyében állított ki. A kifejezést azonban csak 1915-től használja. Vö.: Jindrich Chaloupecky: *A művész sorsa. Duchamp-meditációk*. Bp., Balassi, 2002, 95. (Beke Márton fordítása).

¹² Arthur C. Danto: *Hogyan semmiszte ki a filozófia a művészetet?* Bp., Atlantisz, 1997, 28. (Babarczy Eszter fordítása).

¹³ Arthur C. Danto: *A közhely színeváltozása*. Bp., Enciklopédia, 1996, 119. (Sajó Sándor fordítása).

tását” működteti a hétköznapiság és a művészet kettős viszonyrendszerében versként, természetesen a cím teremtette értelmezési kereteken belül. S mint ilyenek, ezek a művek nem rögzített nyelvi formációkként léteznek, hanem szabadalmaztatott, és csak egyszer elsűthető ötletként¹⁴. Ez vezet az interpretációs nehézségekhez is, hiszen a mű egyrészt épp az interpretáció ellen, annak paródiájaként jön létre, másrészt maga is interpretáció, művészetfilozófiai, metanyelvi akció, mely leginkább a művészet mibenlétéről, létmódjáról, hatáiról vagy az alkotó és a befogadó közti kommunikáció nehézségeiről beszél.

Egyébként részben a műalkotás önazonosságának ez irányból felvetődő kérdésére reflektálva Tandori Duchamp leghíresebb művét tovább is örökíti a kilencvenes években: „Képzeld el, jöttem az utcákon – Dob utca, minden, csupa ilyen jó helyen, de baromi iramban: már itt lennék egy fél órája, csak elcsászkaláltam valahogy –, hát mit látok? Egy WC-csésze van ott. Na mondom, üzen, öreg! Tudod? Üzen az öreg. És ez! Vártam a folytatást, és a túlsó sarkon egy nagy adag kutyaszarba léptem. Oké, értem! A WC-csésze a régi, a szar mindig új: meg van jegyezve. Meg is fogom írni egyszer, ez volt az üzenet.”¹⁵ És aztán meg is írta, versben: „hát én hasra voltam esve, sőt aztán, ezt is megírtam, / hanyatt majdnem, mikor egy avantgárd galéria felé sietve a Király, / v. Dohány utcán csaknem hasraestem egy kutyaszaron, s mellettem, / ahogy kétségbeesett egyensúlyozásom közepette felnéztem, / egy vécécsésze állt, fejjel lefelé (vagy fölfelé, mindegy), / a romtelek szélén a kutyaszar mellett állt.” (*Boldog és bolondos – Duchamp-közép tanulmányköltemény*¹⁶). Tandori ezekben a szövegrészekben épp arra utal, hogy az egykor meghökkentő kiállítási tárgy, a piszoár, mára már klasszikussá, sőt ikonikussá vált, és csak egy új kontextusban telítődhet újabb jelentésekkel (elnézést a képzavarért). Tudniillik Duchamp egy original, saját maga vásárolta piszoárt állított ki, pedig akár egy Dob utcában – vagy egy hasonló „jó helyen” – talált társát is kiállíthatta volna, és talán ma már ezt tenné – ha nem tette volna kilencven évvel ezelőtt amazt. Ugyanakkor Tandori e pár sora arra is rávilágít, hogy a művészetellenes gesztus előbb-utóbb művészi gesztussá lesz, hisz eszünkbe juttatja, hogy a WC-csésze „eredetije” ma már vagyontokat ér, pontosan úgy, mint bármely más híres képzőművészeti alkotás. Danto meg is jegyzi – miközben arról az ugyancsak fontos kérdésről beszél, hogy a Duchamp-jelenség tisztán művészetfilozófiai értelmezhetősége nem teszi lehetővé az esztétikai értékelést, hisz értelmetlen a piszoár fehérségéről vagy formájának szépségéről beszélni –: „bármennyire csodálom is filozófiai szempontból, gondolkodás nélkül elcserélném bármelyik Chardinre vagy Morandira – vagy, a műkereskedelem túlzásainak ismeretében, esetleg egy közepes Loire menti kastélyra.”¹⁷

Az *Egy talált tárgy...* ready-made-jei közül talán a *Mottók egymás elé (Pasziánsz)*¹⁸ című számolja föl a legradikálisabban az „irodalmi” és a „hétköznapi” szöveg határait. A verset

¹⁴ Vö.: Kappanyos András: *Líra és ready-made*. 2000, 2004/2, 72–76.

¹⁵ A képekről. Tandori Dezső és Várnagy Tibor beszélgetése a Liget galériában, 1996-ban, Tandori kiállításának megnyitóján. – T. D.: *A vízre írt név*. Bp., Liget Galéria, 1996, 5.

¹⁶ Enigma (művészetelméleti folyóirat), 39. szám (2004), 5–10. (7.)

¹⁷ Arthur C. Danto: *Hogyan semmiszte ki a filozófia a művészetet?* Bp., Atlantisz, 1997, 49. (Babarczy Eszter fordítása).

¹⁸ Az *Egy talált tárgy megtisztítása* című kötetnek eddig három kiadása volt, a *Mottók...* azonban csak a második, 1995-ös kiadásban (Q. E. D.) szerepelt, az 1973-as elsőben (Szépirodalmi) és a 2001-es (Fekete Sas) harmadikban nem. Az okokról csak találgatni lehet, az azonban biztos, hogy a vers poétikailag sokkal erősebb szálakkal kötődik ehhez a kötethez, mint az 1976-os *A mennyezet és a padlóhoz*, ahol tehát eredetileg megjelent.

elsőként, 1972-ben – tehát már a folyóiratközlés¹⁹ után, recepciótörténetileg igen fontos pillanatban – Vas István méltatta. Már ő felhívta a figyelmet arra, hogy Tandori kollázs-szerűen illeszti egymás mellé Kosztolányi *Csáth Gézának* című versének és a *Mit tegyünk az orvos megérkezéséig* című elsősegélynyújtást tanító szöveg részleteit. A versben egyetlen újonnan született sor olvasható, mégpedig az utolsó: „és most lásd a cím alatti mottót”, Dénes Imre ezért nevezheti – a másodlagosságban rejlő pejoratív jelentés miatt nem túl szerencsésen – „másodlagos költői alkotás”-nak a szöveget²⁰. A Kosztolányi-vers *választása és elrendezése*, valamint az a tény, hogy nem a teljes vers idéződik, hanem csak negyvennyolc sor a nyolcvannégyből – ráadásul ezek sem az eredeti sorrendben, tehát a vers belső struktúráját is felborítva –, az elődszöveggel, azaz a hagyománnyal való játék gyakori formája. Hasonlót láthatunk például Eliot *Átokföldjében*, habár ott az idézetek mégis csak alárendelődnek a „saját” szövegeknek, míg Tandorinál nincs is saját szöveg, így legfeljebb a címnek, illetve a címben kifejezett költői tervnek tudnak az idézetek alárendelődni.²¹ Amikor azonban Vas István „kollázs”-nak nevezi a Tandori-verset, az *Átokföldje* fordítójaként az Eliot–Tandori kapcsolatra is utal.

A Kosztolányi-vers meglehetősen érzelgős, ódai hangvétele áll talán a Tandori-szöveg célkeresztjében, ez lehet az a beszédmód és költői attitűd, melyet finoman, de annál látványosabban utasít el a vers nyelvi története során Tandori. A klasszikus költőiség minden szegmensét – heves érzelmek, emelkedett hanghordozás, kimért szóhasználat, tiszta rímek stb. – felvonultató Kosztolányi-vers mellett ugyanis a teljesen hétköznapi, sőt egy átlagos hétköznapinál is szikárabb, szárazabb, nyelvileg színtelenebb és hivataloskodása miatt meglehetősen komikus szöveget idéz az egészségügyi könyvecskéből, mely utóbbi ezáltal ironikus alakzattá merevül. De az elutasítás gesztusa magában a verscímbe is megjelenik, hiszen hogyan lehetnek egymás mottói ezek a szövegrészletek? Csak úgy, ha ezáltal a két nyelvi réteg közelít egymáshoz. Egyik sem jelentheti Tandori számára a megszólaltatni kívánt költői nyelvet, de mindkettő jelez valamit belőle, amennyiben az érzelem közvetlenségének vállalása szinte önmaga paródiája, a teljes személytelenség viszont nyilván nem átsajátítható. E köztes helyzetet, a leválási folyamatot egyrészt az elidegenítés és az alulközlés, másrészt az alkotásfolyamat szövegbeli megjelenítése, az ihlet demitizálása jelzi. Tverdota György ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy a Tandori-líra legfontosabb előfutára épp a Kosztolányi-költészet, csakhogy nem a húszas évek szecessziós halálvágytól nehézkes és kissé dekadens modellje, melyet a *Csáth Gézának* kiválóan reprezentál, hanem a *Meztelenül* utáni, nagyobb stilisztikai-modalitásbeli gazdagságot mutató versbeszéd²². Vagyis a vers ebben az esetben is gesztusként olvasódik, az idézetekből összeállított szöveg változatlanul hagyott sorai egymáshoz képest nyernek új értelmet, mégpedig azáltal, hogy mint egy felkiáltójelet, Tandori kiteszi az egészségügyi tankönyv részleteit a számára érvénytelenné vált beszédmód elé és mögé.

A határon való átlépést a szavak szerepeltetése helyet csak azok szófaját megnevező *Az innenső és a túlsó part* című vers tematizálja, melyben az innenső part a költészeti hagyo-

¹⁹ Tandori Dezső: *Mottók egymás elé*. Új Írás, 1972/12, 18–20. (Vas István elemzése ugyanitt 20–24. – kötetben: Vas István: *A ragasztás diadala*. (Egy Tandori-versről). = V. I.: *Tengerek nélkül*. Bp., Szépirodalmi, 1978, 278–287.)

²⁰ Dénes Imre: *Egy másodlagos költői alkotás elemzése*. Irodalmi szemle (Pozsony), 1980/6, 559–664.

²¹ Vö.: Kappanyos András: *Kétséges egység*. Az *Átokföldje*, és amit tehetünk vele. Bp., Janus/Osiris – Balassi, 2001, 278–280.

²² Tverdota György: *Csáth, Kosztolányi, Tandori és Vas*. Alföld, 2004/5, 38.

mány által meghatározott mondatok helye lehetne, amit tehát voltaképp az egész kötet elutasít, a túlsó part pedig egy új költészet kontextusát jelenthetné. Csakhogy az „innen-ső” közelebb van, mint a „túlsó”, azaz a vers mindeközben azt is jelzi, hogy a nyelv számára nincs másik part, pontosabban ez az alternatíva az elnémulás lenne, ahogy ezt egyébként egy másik versben a lehető legegyszerűsebben ki is jelent: „Még ennyit sem szabadna így kimondanunk.” (*Egy vers vágóasztala*) És voltaképp ez a legnagyobb különbség Tandori egyébként egy irányba tartó első és második kötete között: a *Töredék...*-ben még kimondódik a probléma, az *Hommage* vagy a koanok a hagyományos kereteken belül jelzik, hogy a folytathatóság kérdéses, az *Egy talált tárgy...* versei viszont valóban töredékek, szó-, mondat- vagy épp sakkjáték-darabkák, melyek eljutnak a végső határig, ahonnan a költészet valóban folytathatatlan. Míg az első kötet betartja a grammatikai kereteket, a második már nem is ragaszkodik a szótári nyelvhez: írásjelekkel, üres laprészekkel, vagy más nyelvi kódrendszerekkel, például a sakk jeleivel beszél. Mondhatni, köztes és időleges helyek csupán ezek az egyedi, a költészet egészére reflektáló szövegek, melyek mint gesztusok határozott nyelvkritikai és művészetfilozófiai attitűdöt is rejtenek, a költészet emelt hangzsvilágát, illetve a költő mágikus és patetikus tiszteletét ironikusan elutasító beszédmódot alakítva ki.²³

A *Mottók...*-hoz némileg hasonló eljárással találkozhatunk a *Godot-ra várva: 11 aeromobil* című szövegben. A verset, mely eredeti helyét csak az *Egy talált tárgy...* második kiadásában nyerhette el²⁴, Bojtár Endre vizsgálta először (1971-ben, egy lengyel folyóirat lapjain, és írása egyben a cenzúra kijátszása is volt, hisz addig a vers nem jelenhetett meg nyomtatásban²⁵), majd Fogarassy Miklós írta meg a Tandori-szöveggel kapcsolatos, ugyancsak megfontolásra érdemes észrevételeit²⁶. A vers három részből áll: a Beckett-drámát idéző címből, az *Über die Fontänen* című Rilke-vers nyersfordításából, illetve a nyugat-európai repülőjáratok átszállási kapcsolatait is jól jelző térképből. A mű jelentése tehát e három komponens és az olvasó összjátékából születhet. A fordítás és az utazás kapcsolata látszólag egyértelmű: egyik városból a másikba repülni analóg a két nyelv közötti közlekedéssel, habár a nyersfordítás szerepeltetése – miközben tudjuk, Tandori az egyik legkiválóbb műfordítónk, és Rilketől is sokat fordított, ráadásul rendelkezésére állt Kálnoky Lászlónak az 1961-es magyar Rilke-kötetben megjelent kiváló fordítása is²⁷ – mintha azt jelezné, hogy mégsem lehet gond nélkül megérkezni egyik nyelvből a másikba. Ráadásul a vers más intertextuális folyosókat is kinyit: nem csak Beckett felé, de épp a Rilke-vers címén keresztül Duchamp felé is. Másrészt a *Godot-ra várva* olvasataiban gyakran előke-rül az istenvárás metaforája (ti. God = „isten”), és a Tandori által idézett-fordított Rilke-vers is Istenről, Isten hiányáról beszél a maga hideg pesszimizmusával. Vagyis Tandori a kollázstechnikával nem pusztán egy metaszöveget hoz létre, melyben kritikus a hagyo-

²³ Vö.: Margócsy István: *Líra és kultusz*. = M. I.: „Nagyon komoly játékok”. Bp., Pesti Szalon, 1996, 267.

²⁴ A tiltás oka talán az lehetett, hogy, a hetvenes évek elején Magyarországról jószerével elérhetetlen nyugat-európai repülőjáratokat említve némi politikai tartalom is került a szövegbe. A kötet második kiadása 1995-ös, az Enigma Kiadó munkája. Ebben a kiadásban a *Godot...* mellett még négy „új” vers szerepel: Az interjú, Egy konstelláció megpályázása, Posztumusz játékszelvény, Mottók egymás elé. Érdekesség, hogy az *Egy talált tárgy megtisztításának* harmadik kiadásából (Fekete Sas, 2000), ezek a versek ismét hiányoznak.

²⁵ Maga a dolgozat és története: Bojtár Endre: *A mű-szubjektum metamorfózisai* = B. E.: *A kelet-európeér pontossága*. Bp., Krónika Nova, 2000, 35–44.

²⁶ Fogarassy Miklós: *Három Tandori-vers*. Apollon, 1993/1, 161–163.

²⁷ Rainer Maria Rilke: *Válogatott versek*. Bp., Magvető, 1961.

mánnal szemben, melyben túlhaladottnak nyilvánítja például Kosztolányi vagy Rilke pozícióját, de klasszikus lírai tartalmakat, ott a halál-, itt az Isten-kérdést átgondoló és megszólaltató jelentésszinteket is kiéptt. Azaz nem a költészeti témákat, hanem a beszéd-módokat vonja kritika alá.

A ready-made és a jelvers határesetre a *Halottas urna két füle e. e. cummings magángyűjteményéből*:

)
(

A vers szövege a címen kívül mindössze két egymás alatt elhelyezkedő jel. Ezek az elsősorban zárójeleknek olvasható fülek azonban nem is egy, hanem két feltételezett zárójel darabjai, hisz az első bezár egyet, a második pedig kinyit egy másikat. És mint-hogy a címben halottas urnáról van szó, a zárójel vége az élet végére utalhat, míg az újabb zárójel kinyílása egy újabb élet kezdetére, amit akár egy költészeti korszak lezárását és egy másik újrakezdését tematizáló allegóriának is olvashatunk. A jelek személytelensége hasonló az urna által rejtett por és hamu jellegtelenségéhez, melyek bár egy bizonyos ember hamvai, már nem rendelkeznek semmiféle megkülönböztető jeggel, már nem mondható például az így eltemetendő emberről, hogy „milliók közt az egyetlen”. Széles Klára szerint a redukció egy másik síkon is végbemegy, hisz az urnának is csak a fülei vannak előttünk, az urna „teste” (már) nincs²⁸. Azaz a vers a nemléte hatványozza: halottas urnáról, tehát eleve a halálról beszél, de csupán jelekkel, és végül e jelek is egy teljességében jelen nem lévő jelrendszer darabjai. Ráadásul a zárójel másodlagosságra, érdektelenségre utal, hiszen zárójelbe tenni az életet már önmagában is egy erős, kvázi-megsemmisítő gesztus.

Az e. e. cummingsra utalás az értelmezési keret szűkítésén túl azonban azért is fontos – hisz a vers e nélkül is ’érthető’ lenne –, mert jól jelzi, hogy az avantgárd hagyománytagadása Tandorinál koránt sem olyan radikális, mint például Kassáknál (pl.: „mi már túl vagyunk mindenen” – *Mesteremberek*). Tandori egész életművét áthatja ugyanis az elődökre sugárzó tisztelet, kezdve a *Töredék... Macabre a mesterekért* ciklusával, folytatva a *Becsomagolt vízpart* hommage-verseivel egészen a *Zsalu sarokvasa* vagy *Költészetregény* esszéiig. A *Halottas urna...* is ebbe a sorba állítható: e. e. cummings afféle társszerzőként van a címben megjelölve, olyan elődként, akire ráhagyatkozik a szöveg, akinek az életműve szükségképpen bevonódik a jelentésképzésbe. Az intertextualitás elve ebben a versben tehát, miként a *11 aero-mobil*ban is, nem csak azt jelzi, hogy egyetlen irodalmi szöveg sem hagyhatja figyelmen kívül ön maga hagyományba-ágyazottságát, hanem arra is ráirányítja a figyelmet, hogy – miként Kulcsár Szabó Ernő fogalmaz – „a posztmodern műalkotás mintegy ön maga korlátozott horizontját próbálja túllépni más szövegek és modalitások szemléletformáival”²⁹. Hiszen az intertextualitás azért is tartozik lényegszerűen a posztmodernitáshoz, mert voltaképp az új szövegeknek a hagyományhoz való viszonyát is jelöli: „a most kimondott szóban az őt megelőző szó is beszél”.³⁰ Vidai István ugyanakkor a vers intertextuális meghatározottságát vizsgálva a zárójel továbbbíródására hívja fel a figyelmet: meglátása szerint Esterházy Péter *Függőjében* – mely eredeti megje-

²⁸ Széles Klára: *A Tandori-szigetcsoport*. Új Írás, 1981/5, 114.

²⁹ Kulcsár Szabó Ernő: *A másság mint jelenlét. Posztmodern kortudat és irodalmiság*, = K. Sz. E.: *Beszédmód és horizont*. Bp., Akadémiai, 1996, 259.

³⁰ Kulcsár Szabó Ernő: i. m., 259.

lenésekor³¹ egy bezáruló zárójellel indul és egy kinyílóval zárult, majd az 1986-os *Bevezetés a szépirodalomba* című kötetben³² (melynek része a *Függő* is), a zárójelek a kötet elejére és végére kerültek, oldalnyira nagytva – vélhetően Tandori ötlete idéződik³³

Végezetül beszélnünk kell az *Egy talált tárgy megtisztításának* azon nyelven túli jelentésképző eszközöket kereső verseiről is, melyek egyrészt absztrakt szimbólumokkal, másrészt a szöveg grafikai elrendezésével operálva próbálnak szöveg és olvasó között új kommunikációs csatornákat bevezetni. Az utóbbi csoportba tartozik többek között a képpers egy szélsőséges, ám annál eredetibb megnyilvánulása *A gyalog lépésének jelölhetetlensége osztatlan mezőn* című, a cím alatt egy üres lappal „beszélő” szöveg, míg előbbieik közé *A betlehemi istállóból egy kis jószág kinéz*, melyben egy sakklépés jelei alkotják a versszöveget, ahogy a csak *A mennyezet és a padló* (1976) című kötetben megjelent, de poétikailag több más vershez hasonlóan inkább az *Egy talált tárgy...-hoz* tartozó *A posztumusz játékszervényben* egy kitöltött hathasábos totószervény kódjai kerülnek át az új metaforikus jelrendszerbe. E versek legfőbb és közös jelentősége a nyelv határainak kitágításában, a nyelvkritikai fenntartások jelzésében, a költészet létmódjára való reflexiók radikalitásában, és a hagyományos költői témák iránti ambivalens viszony kinyilvánításában ragadható meg, melynek egyik kiindulópontja lehet, hogy a sakkverseket egyes kritikusok klasszikus témák, a jó és a rossz harcára reflektáló, vagy épp szerelmes versként olvassák.

A sakktrilógia (*A betlehemi istállóból egy kis jószág kinéz*, *Táj két figurával* és *A gyalog lépésének jelölhetetlensége osztatlan mezőn*) értelmezése körül a kilencvenes évek közepén egy kisebb vita is kialakult, miután Tarján Tamás elemzését Hites Sándor korrigálta, amihez Domokos Mátyás, majd Fogarassy Miklós is hozzászólt. Tarján szerint a versek közül az elsőben, *A betlehemi istállóból egy kis jószág kinéz* címűben a világtörténelmi kezdet, a nyitás új időszámítást kezdő lépése fogalmazódik újra, melyre egyszerre utal Jézus születési helyének említése („betlehemi istálló”), a tradicionális Krisztus-szimbólum megjelenése („kis jószág”), illetve versszövegben megjelenő lépés – Tarján szerint nyitólépés (Hc3) – sajátja, hogy tudniillik az egyetlen lehetséges tiszttal, az egyik huszárral történik³⁴. Az érvelést nagyban gyengíti a verscím határozatlan névelője, hiszen a „kis jószággal” azonosított Krisztusból nyilván csak egy van. Az is igaz viszont, hogy – miként Menyhért Anna megjegyezte – a potenciális ismétlődés, a visszafordulás, illetve az átváltozás mindenki előtt nyitva álló lehetősége miatt akár helyénvalónak, sőt e szempontok miatt kifejezőbbnek is tarthatjuk a költő névelőválasztását³⁵, hiszen az evangéliumi történet célja szerint végül is mindenki krisztusivá válhat.

A vita azonban voltaképp a második vers, a *Táj két figurával* című körül bontakozott ki, melynek transzcendentáló, „sajátszerű metanyelv”-ét Tarján Tamás a világos gyalogból Krisztussá változás „történeteként” olvassa, amit a sötét huszár „irracionális és reménytelen” ide-oda lépegetése előz meg, majd kísér:

³¹ Esterházy Péter: *Függő*. Bp., Magvető, 1981.

³² Esterházy Péter: *Bevezetés a szépirodalomba*. Bp., Magvető, 1986.

³³ Vidai István: *Halottas urna két füle e. e. cummings magányjűteményéből*. Tiszatáj 1997/5, (Diákmel-léklet) 5.

³⁴ Tarján Tamás: *Matt, három lépésben, Tandori Dezső „sakk-trilógiájáról”*. = T. T.: *Egy tiszta tárgy találgatása*. Bp., Orpheusz, 1994, 28.

³⁵ Menyhért Anna: *A kortárs olvasás és az újraolvasás alakzatai a Tandori-recepcióban*. = M. A.: *„Én”-ek éneke*. Bp., Orpheusz, 1998, 139.

Hb6
Hg4
Hf6
Hb7
c5 *Hg5*
c6 *He6*
c7 *Hd8*
c8H

A két egymás melletti oszlop lépései akár egy sakkjátszma részletét is mutathatják, ám egyáltalán nem evidens, hogy, miként Hites Sándor is teszi³⁶, feltétlenül azt kell látnunk benne. Ahogy az is kérdéses, hogy Tarjánhoz és Hiteshez hasonlóan szakrális keretben, világos és sötét, jó és rossz vagy Krisztus és a Sátán küzdelmeként, egy kísértés történeteként kell olvasnunk a szöveget. Az ő interpretációjuk szerint a versben a *c* mezősorán haladó Krisztust próbálja a *d* mezősorra téríteni a fekete huszár, azaz a Sátán, ezért kínálja fel magát ütésre az utolsó lépés előtt a d8-ra helyezkedve, melyet a „küldetését” teljesítő Krisztus-figura nem fogadhat el. Tarján, a bírálatokra reagálva, eredeti írásához annyit tesz csak hozzá, miközben fenntartja a saját olvasatának jogosságát is, hogy a verset lezáró állás sem tekinthető végállomásnak, a küzdelem lezárulásának, csupán egy stádiumnak, melyet *végtelen* további lépés követhet³⁷. Szerinte a két figura azért nem üt egyszer-egyszer – mikor pedig megtehetné –, mert fehér és fekete csak együtt és egymásra utalva létezhet, ha valamelyikük ellentéte eltűnne, akkor emez sem bírná tovább „viszonyértelmét”, azaz az ütés, a másik megsemmisítése egyben önmegsemmisítés is lenne. Mi tagadás, kecsgetető *A betlehemi istállóból...* „Hc3” lépését a *Táj...* „c” mezősorán végighaladó gyaloggal kapcsolatba hozni – sőt a első vers lépését a második lépéseinek előzményének tekinteni –, csakhogy nem szabadna elfelejteni azt a nem elhanyagolható ténytet, hogy az első versben egy huszár lép a *c3* mezőre, míg a másodikban egy később huszárrá változó gyalog. Vagyis inkább mondható, hogy e versek között koncepcionális, tudniillik a sakk kódrendszerének felhasználásából eredő, és legfeljebb csak ezen keresztül tematikai a kapcsolat. A konkrét tematikai folytonosság ellen szól egyébként az is, hogy sem Tarján, sem Hites nem illeszti a történetbe a harmadik sakkverset, és bizonyára azért nem, mert az még egy olyan durva összemossással sem kapcsolható hozzá, amelyet az első két vers esetében megtettek.

De nem szolgál a vitához ugyanott hozzászóló, a szakrális keretet ugyancsak elfogadó és az első két sakkverset együtt olvasó értelmezést is átvevő Domokos Mátyás sem az iméntieknél jobb érvekkel³⁸. Előbb ugyanis osztja az előtte szólók véleményét, majd csupán néhány sakk-szakmai megállapítást tesz, végül pedig felveti, hogy a huszár H jele talán Hamletre utalhat, aki a Shakespeare-i drámában „örültséget mímelő, sátáninak tetsző ámokfutása végén voltaképp az áldozati bárány sorsára jut”, ugyanúgy, mint a versbeli sakk huszára.³⁹ Nem érzem kellően megalapozottnak ezt az ötletet, ám Domokos írásának nagy erénye, hogy a vitában egyedülként utal arra, hogy a sakkban a laikus nem tudja megítélni, mi racionális és mi nem, ugyanis a győzelemhez alkalmasint épp a megszokott és megtanult sémáktól való eltérés vezethet, mely nem egy-egy új lépést,

³⁶ Hites Sándor: *Sakktábla és kísértés I.* Holmi, 1995/5, 727.

³⁷ Tarján Tamás: *Sakktábla és kísértés II.* Holmi, 1995/5, 729.

³⁸ Domokos Mátyás: *Sakktábla és kísértés III.* Holmi, 1995/5, 729f732.

hanem egy új lépéssorozatot jelent. És ennek a sorozatnak a versben alkalmasint csak a kezdetét láthatjuk, sőt, csupán két bábú mozgásáról van tudomásunk, holott legalább még a két király a táblán van. Mérő László ugyanakkor hosszasan elemzi az amatőr és a mesterszintű sakkjátékos döntéshozatali mechanizmusa közötti különbséget, és arra jut, hogy miközben utóbbi mindig nyer az előbbivel szemben, a mester nem gondolkodik feltétlenül többit egy-egy lépés meghozatala előtt, sőt eleve kevesebb lépést tart megfontolásra érdemesnek. És ennek szerinte épp az az oka, hogy a nagymester egyrészt felismeri a játszma azon kulcspontjait, ahol érdemes mélyebben gondolkodni, másrészt képes olyan lépéseket tenni, melynek hosszú távú következményei egy amatőr játékos számára beláthatatlanok⁴⁰. Ezért egy sakkjátszma mélyebb értelmét szinte lehetetlen is elmagyarázni és megértetni egy laikussal, hiszen ha nincs birtokában a sakknyelv speciális elemeinek, akkor semmilyen más nyelven nem férhet közel a játék során megtörténő, szigorú értelemben vett nyelvi eseményhez. Vagyis a Tandori-szöveg utolsó lépése is tekinthető ilyennek: egy a laikusok számára megmagyarázhatatlan döntésnek, mely esetleg mégis a „győzelemhez” vezet. Mindez annál is inkább elgondolkodtató, mert a sakkszerzők a kötet *Az amatőrség elvesztése* ciklusban kaptak helyet. Azaz lehetőség van a sakkban elsődleges amatőr–mester viszonyt a hétköznapi és a költői nyelvhasználat viszonyára is átvezetni.

De visszatérve a konkrét vershez: a *Táj két figurával* lépéseinek a jó és a rossz közti küzdelmeként való értelmezését kétségtelenül legitimálja, hogy Tandorit a kötetben direkter módon is foglalkoztatta a téma, *A Sátán körbemutogatja Jézusnak a világot* című versben, miként az is, hogy a sakk játékstruktúrája és szimbolikája, azaz a király lépésképtelenné tétele valódi drámai helyzeteket szül, harccal és szellemi küzdelmekkel. Mégis érdemes Fogarassy Miklós interpretációját is felidézni, mely egy teljesen más síkra tereli az értelmezést. Azt ő is hangsúlyozza, hogy az efféle jelversek eleve enigmatikusak, a lezárás értelmében megfelfejthetetlenek – törvényszerű a többféle, nem is feltétlenül egymásnak ellentmondó vagy erőszakos olvasat. Fogarassy – részemről is osztott – véleménye szerint Tarján elemzése feleslegesen „túlkombinálja, túlideologizálja a valós, sakkszerzői tényállás magyarázatát”, holott egy klasszikus szerelmi történet eseménysorát is láthatná benne: a magányosan kóborló figura mellett hirtelen feltűnik egy másik, nála kisebb, az felé lép, majd mikor kiüthetné, inkább kiszolgáltatja magát neki, hogy aztán a második figura se az agresszív lépést, a kiütését válassza, hanem a vele azonossá válást.⁴¹ Bevallom, számomra szimpatikusabb ez az értelmezés, holott hasonlóan kombinált és ideologizált, mint a fentiek, és még inkább pusztán a szövegből magyarázza a verset, minden külső – az életmű kontextusából, vagy más irodalmi, művészeti alkotásokból nyert – érv nélkül. De annyiban az előzőek előtt jár, hogy kitér a vers nyelvi gesztusára is, hiszen azt mondja, hogy semmi egzotikumot nem próbál közölni a szöveg – egy egyszerű udvarlás és az udvarlás elfogadása lenne tehát narratív séma –, és az újdonsága csupán abban áll, hogy ezt a sakknyelv kódjaival képes elmondani.

Úgy érzem, előbbre juthatunk, ha nem egy *valódi* sakkjátszma részleteként olvassuk a verset, és ezzel megspóroljuk „a leütni vagy nem ütni” kérdéssel járó sakkszakmai problémákat, valamint elérjük, hogy a szövegformálás megértésekor ne a sakkjátékos célja (tudniillik a győzelem) legyen a mérce, hanem egy az előtérben játszódó (szerelmi) törté-

³⁹ Domokos Mátyás: *Sakktábla és kísértés III.* Holmi, 1995/5, 731.

⁴⁰ Mérő László: *Észjárások.* Bp., Akadémiai, 1989, 127–130.

⁴¹ Fogarassy Miklós: *Tandori-kalauz.* Bp., Balassi, 1996, 40–41.

net belső törvényszerűsége, szimpla partitúrája. Az átváltozás így az azonosulás jegyében történik, azaz azért lesz a beérkező gyalogból épp huszár, hogy ezzel egy szintre lépjen a másik figurával. Tandori eszerint egy olyan verset és versmodellt hozott tehát létre, mely nélkülözi a hagyományos költészet majd minden tulajdonságát: először is nem szótári szavakból áll, így tehát nincsenek benne szókapcsolatok, nincsenek alanyok és állítmányok, és nyilván mondatok sem. Nem beszélhetünk a vers kapcsán képekről, rímekről, verssorokról – legalábbis a klasszikus értelemben nem. S ez a gesztus Cristian Morgenstern méltán világhírű versének, *A hal éji énekének* teljesítményéhez mérhető, még akkor is, sőt annál inkább, hogy a trilógia záró darabjában, *A gyalog lépésének jelölhetetlensége osztatlan mezőn* címűben Tandori felszámolja még ezt a nyelvi lehetőséget is.

Ez utóbbi vers ugyanis a cím alatt csupán egy üres lapból áll⁴², a kötetbeli elhelyezése és a cím egyértelműnek látszó utalása sorolja a sakkversek közé. Az értelmezés itt is elsősorban az ötletet érinti, és művészetfilozófiai irányba tart, annál is inkább, mert a hasonló képzőművészeti alkotásokat juttatja eszünkbe, pl. Malevics művét, *A fehér alapon fehér kockát*, melyek szintén ilyen interpretációs aurában nyerik el jelentésüket. De gondolhatunk Duchamp egyik utolsó művére, az 1966-os *Hommage à la Caissa*-ra is, mely egy üres sakktábla, a hatvannégy mezővel, bábuk nélkül, vagy egy korábbi, 1943-as alkotására, a *Zsebsakkra*, melyen a bábuk gombostűkkel vannak feltűzve a táblára, a játékot lehetetlenné téve⁴³. De látnunk kell azt is, hogy a művészet végpontját jelző alkotásokkal ellentétben Tandori voltaképp nosztalgikus, amire a cím fosztóképzője utal, mely mintha sajnálkozást jelölne amiatt, hogy ha a sakktábla nincs felosztva hatvannégy mezőre, ha nincsenek fekete és fehér négyzetek, akkor még egy olyan egyszerű és alaplépés sem tehető meg, amilyen a gyalogé a sakkban. Mintha a vers azt jelezné, hogy igenis kellenek határok és szabályok, afféle koordináta-rendszerek, mert csak ezek között képzelhető el értelmes cselekedet, csak ezek között tudjuk definiálni akár csak a legegyszerűbb lépéseket is.

Érdemes végül újra tudatosítanunk, hogy a sakk művészeti tradíció is: Duchamp, bár nem tartozott a korabeli sakksport közvetlen élvonalába, mesteri szinten sakkozott, lapok sakkrovatát vezette, 1932-ben sakk-szakkönyvet írt a végjátékról, sőt, miután felhagyott a művészettel, szinte csak a sakknak élt⁴⁴. A harmincas évek elején már Beckett is Párizsban élt, Duchamp barátja volt, és például Deirdre Bair, Beckett monográfusa szerint *A játszma vége* (*Fin de partie*)⁴⁵ című dráma ebből a barátságból táplálkozva, Duchamp szakkönyvének eredményeit felhasználva a sakk logikájára épült⁴⁶. De említendő az *Atokföldje* második része, az *Egy sakkparti* is, mely Tandori számára szintén alapvető viszonyítási pont, a legutóbbi időben újra felerősödő hatással. Mindebből látszik, hogy a sakk a művészi nyelvhasználatnak is része, és a vizsgált versek ezekhez is igazodnak. Egyébként Tandori maga is magas szinten sakkozott, a kérdéses versek frása idején neve a *Magyar Sakkélet* feladványrovatának legjobb megfejtői között tűnt fel. Azaz sakk és költészet talán valóban nincs olyan távol egymástól: a kiszámíthatatlan lépések művészete mindkettő.

⁴² Ezt sajnos több újraközlésben elfelejtik, és csupán egy sor marad ki a cím és a következő verscím között. Lásd pl.: T. D.: *Vigyázz magadra, ne törődj velem*. Bp., Zrínyi, 1989, 49.; *Tandori Dezső válogatott versei*. Bp., Unikornis, 2001, 33.

⁴³ Vö.: Jindrich Chalupecky: *A művész sorsa. Duchamp-meditációk*. Bp., Balassi, 2002, 109.

⁴⁴ Erről lásd: Görgényi Frigyes: *Duchamp Budapesten*. Enigma, 39. szám (2004.), 155.

⁴⁵ A dráma angol címe: *Endgame*, mely kifejezetten a sakk végjátékára utal a lehetséges, és a magyar címváltozatban is visszahallható *End of the Game* helyett.

⁴⁶ Deirdre Bair: *Samuel Beckett*. A Biography. London, Jonathan Cape, 1978, 465–468.

Darvasi Ferenc

Kivezetés a szépirodalomból?

Krasznahorkai László Rombolás és bánat az Ég alatt című regényéről

A *Rombolás és bánat* „egyenes ági leszármazottja” a keleti (főként buddhista) kultúra hatásával, illetve az írói fikció háttérbe szorulásával jellemezhető Krasznahorkai-műveknek (*Az urgai fogoly, Északról hegy*). A regény legközelebbi előképe a szerzői életműben a magyarul először a Magyar Lettre 1998-as évi téli számában publikált *Csak a csillagos ég (Li-Taj-Po és az utolsó ókori kínai birodalom nyomában)*. Mindkét szöveg a kínai múlt egy értékes szeletének nyomába eredő riportázs¹. Hiába is keresnénk, nem találunk a kortárs magyar prózában a *Romboláshoz* hasonló jellegű vállalkozást. Furamód, ha magyarországi hatásokról, „szellemi társakról” szeretnénk hírt adni, nem az irodalom, hanem kultúránk más területeiről kellene neveket sorolni. Azt sem állíthatjuk, hogy a Magyarországon szépirodalmat olvasók körében nagy divatja lenne a kelet-ázsiai szépirodalomnak – igaz, annál nagyobb viszont a távol-keleti bölcseletet és/vagy az annak álcázott műveket forgató emberek tábora (de a filozófiát és az irodalmat olvasók csoportja gyaníthatóan közel sem ugyanazon emberekből áll). Mint ahogy az irodalmi riport műfaja és a keleti kultúra, gondolkodás hatása sem jellemző a mai magyar irodalomra. A kínai gondolkodásmódot megidéző jelentősebb mű hirtelenjében mindösszesen kettő jut eszembe a közelmúltból: Forgách András *Aki nincs*, valamint Darvasi László – különben remek – *A lojangi kutyavadászok* című kötete. (Vigyázat: az előbb említett novellista és a jelen tanulmány szerzője csupán névrokonok...) Ezek azonban, bár kétségkívül felidéznek az adott kultúra némely sajátosságát, Krasznahorkaiétól egészen eltérő céllal, s a másfajta érdeklődésből adódóan eltérő írói eljárásokkal megvalósult munkák voltak. Forgáchot és Darvasít nem maga a kínai kultúra érdekelte, sokkal inkább az abban meglévő toposzok (pl. valóság, illúzió és művészet kibogozhatatlan viszonya; vagy a kert szimbóluma), valamint a relativitást ma is remekül érzékeltetni tudó, termékeny paradoxon forma. Krasznahorkait viszont egyértelműen a régi kínai kultúra csodálata vezette.

Azonban nem egyedül ez a „társtalanság” (s szélesebb értelemben véve a kortárs magyar irodalomban általánosan elfogadott elvektől való látványos távolságtartás, „különbözőség”) nehezíti meg az újabb Krasznahorkai-művekre reagálni igyekező recepció helyzetét. Amennyiben a szerző műveit keletkezésük időrendjében olvassuk, nyomban szembeütővé válik az irodalmi fikció szerepének folyamatos csökkenése. A szerzői képzelet helyét, szerepét mindinkább olyan elemek veszik át, melyek az irodalom határterületeiről valók. Annyira, hogy mindez odáig vezetett: nem mindenki tartja a szépirodalomhoz tartozó képzeletbeli skatulyák bármelyikébe besorolhatónak az újabb Krasznahorkai-műveket. A váltás (a fikció háttérbe szorulása), ahogy azt az új könyvről megjelent egyik írás is említi², *Az ellenállás melankóliája* után történt meg. *A Thészeus-általános* a bölcselet, *Az urgai fogoly* az önéletírás (és annak imitációja!), *a Háború és háború* a kultúrtörténet és a történettudomány (kevésbé a számítástechnika), *az Északról hegy*... a természettudo-

¹ Hafner Zoltán használja ezt a műfaji megjelölést a *Csak a csillagos ég*gel kapcsolatban = Krasznahorkai olvasókönyv. Szerk. Keresztury Tibor. Széphalom. Bp. 2002. 325. p.

mány, valamint a matematika, míg az új könyv a riport műfaja, s egyfajta kultúra- és társadalomismertetés felé tesz kitérőket. Nem mondok tehát újdonságot azzal, hogy Krasznahorkai a szépirodalom határait feszegeti – ráadásul egy olyan „köldöknéző” korban, ahol az uralkodó szemlélet(ek) a műalkotás szövegszerűségét, „csináltságát” és „referencianélküliségét” preferálják, illetve az olyan írásokat, melyek önmagukra és (hiszen a nyelv képtelen a gondolatokat, a valóságot pontosan tükrözni) nem a szöveg világán kívül létező világ(ok)ra nyitottak.

Az új regénynél már a műfaji besorolásra tett kísérlet is zavarba ejtő eredménnyel jár. A fülszöveg mindenesetre dokumentumregénynek nevezi a *Rombolást*. De valójában arról van-e – csupán – szó? Megfordítva: olvasható-e még szépirodalomként? A könyvről eddig megjelent kritikák szerzőinek véleménye nem egyezik e tekintetben. Kolozsi László szerint a *Rombolás* „inkább nevezhető *riportkönyvnek*, mint élménybeszámolónak vagy útleírásnak”³, O. Nagy Zoltán „*útikönyvről*”, „*útleírásról*” beszél⁴. Érdekesebb már Polonyi Péter véleménye: az „*útijelentés-szerűen pontos tényrögzítéseket reflexiók, olykor fiktívnek tűnő részek követik*”, és „egyértelműen *interjúfüzért*, pontosabban *párbeszédsorozatot* olvashatunk, amelyek között... lehetnek fiktívek is, de az egész kísérő apparátus azt sugallja, nem szépirodalmat, hanem a távol-keleti országban zajló változásokat taglaló munkát tartunk a kezünkben”⁵. (Az idézeteknél a kiemelés tőlem – D. F.) Bár ez a három kritika nagyjából azonos nézőpontot képvisel, Polonyi érzékeli, hogy a regény nem korlátozódik a tények, a „valóságban megtörtént dolgok” szolgai leírására. Ezen véleményekkel szemben egyes írások a fikció szerepének fontosságát hangsúlyozzák. „Irodalomról van szó”, írja Selyem Zsuzsa, az irodalomtól való távolodás mellett egyszerre figyelhető meg az is, hogy „a szöveg úgy van felépítve, hogy legalább annyira közeledés is az irodalomhoz”⁶. Egy másik, a *Rombolás* irodalmiságát (fikcionaltságát) erőteljesen hangsúlyozó kritika szerint a szereplők „akár egy modern pikareszkregény szereplői [is] lehetnének”⁷.

Selyem Zsuzsa véleményével egyetértve úgy vélem, hogy a regényben dokumentáció és fikció kiegészítik egymást. Olyképpen, hogy egyik rákérdez a másikra, s együttesen kérdeznek rá a regényeket felépítő műfaji sajátosságokra. Krasznahorkai a régi recept szerint ír: „Nem arra gondolok, hogy az irodalmat megterhelném valami olyasmivel, ami az irodalomnak nem természete, hanem az életnek azt a szeletét szeretném megterhelni egyfajta irodalommal, amelyet én elviselhetetlennek tartok.”⁸ (kiemelés tőlem – D. F.) Elemzésemben azokat a jegyeket kutatom, amelyek szépirodalmi alkotássá (is) teszik a *Rombolást* – elismerve, hogy a valóságos, dokumentatív, személyes jegyek (kiegészülve a szerző teoretikus kijelentéseivel, erkölcsi állásfoglalásaival, természetleírásaival stb.) legalább akkora szerepet kapnak, mint az írói fikció. Az eddigi tanulmányok csupán kitértek rá, de nem elemezték mélyebben a műben nem csupán egyszer-egyszer jelentkező, hanem azon végigvonuló motívumokat, amelyek egy lehetséges irodalmi olvasattal is ellátják a felületesebb ránézésre pusztán dokumentatív igényű írást.

A *Rombolás* mottója („Az egyes szám első személy használata nem azt jelenti, hogy:

² Kolozsi László: *Kínai giccs*. Magyar Narancs. 2004. szeptember 9. 32. p.

³ Uo.

⁴ O. Nagy Zoltán: *Krasznahorkai az Ég alatt*. www.terasz.hu.

⁵ Polonyi Péter: *Az elvágódás könyve*. Kritika. 2005. február 10. p.

⁶ Selyem Zsuzsa: *Út az Ég alatt*. A Hét 2004. július 1. vagy www.litera.hu. 2004. június 23.

⁷ Kalmár Éva: *Az elveszett kultúra*. Kritika. 2005. február 12. p.

⁸ Keresztury Tibor: „*Nem a bizonyosság a cél és az irány*”. *Beszélgetés Krasznahorkai Lászlóval és Zsadányi Edittel*. Bárka. 2000. január 81. p.

én”) nyilván ironikus utalás is a korábbi, hasonló jellegű regényt (*Az urgai fogoly*) egyszerű önéletrásként értelmező kritikusok felé. Arra figyelmeztet, hogy ne úgy fogjuk fel a szöveget. mintha „egy az egyben” a valóságot, úgymond a Kínában megtörténtekeket olvasnánk. A befogadó így – a fülszöveg ezzel ellentétes sugalmazásának dacára – legalább részben fiktív történetek elbeszélését várná, várja el az írótól. A regény kezdete (főként a *Két zarándok* című betétnovella) többé-kevésbé be is teljesíti ezt az előzetes vélekedést. Később viszont az olvasó, figyelmen kívül hagyva a mottót, könnyen enged a csábításnak és a szöveget a valóságban történetek leírásával (útijegyzettel, útleírással, egyfajta önéletrással) azonosítja. A fejezetcímek a legtöbbször dokumentatívak, az adott rész történetseit foglalják össze. Ráadásul „László elvtárs” beszédmódja, gondolatai ismerősen hangzanak a korábbi művek szereplőinek vagy olykor narrátorának szájából – így az olvasó akár odáig is eljuthat, hogy a szerzőt visszafelé, a korábbi alkotásaira nézve is „megvádolja” az önéletrajziséggel. A tematikus analógiák is könnyen felfedezhetőek: az alkotó az európai után (*Háború és háború*) most a kínai kultúra pusztulásáról tudósít; továbbá egy elhomályosult, „valahavolt ősképet” üldöz, s csupán a magányos, boldogtalan emberek iránt képes szimpátiát érezni igazán. Az olvasó által önéletrajznak érzett jegyek, az útleírászerű műfaj eltávolít a szöveg szépirodalmi olvasata felől. Pedig – figyelmesebben szemlélve a *Rombolást* – ez a lehetőség is felsejlik. Nézzük most, milyen szépirodalmi jegyek vannak a regényben!

A mű a valóságos időt és az „időn kívüliséget”, a végtelent is ábrázolja. Humoros, ha a kettő egyszerre jelentkezik. „László elvtárs” és a tolmács Jiuhuashant megcélzó, hosszú buszozásának jelenete egyszerre állítja, hogy az idő megszűnik, felolvad a végtelenben, illetve hogy csupán a rossz közlekedési viszonyok miatt tart olyan sokáig az út (így ez utóbbi olvasatban véget érni nem akaró, véges hosszúságú, s nem végtelen időről beszélhetünk). Ha valami érdekeset hall, lát a „főhős” (ennél a regénynél nyugodtan használható ez az ódivatú kifejezés, hiszen főszereplője egy elveiért kiálló ember – „a kurva életbe, egy igazi hős”), az idő megszűnik. Ez történt a Buddha-faragó műhelynél (35., 39. p.), egy kertben (72. p.), a teaháznál, a kunqu színháznál (116. p.). A „megszűnő” idővel szemben a „megálló” idő a földi pokol jele. Ez utóbbira példa a már-már fokozhatatlanul elviselhetetlennek ábrázolt emberi létezés az egyik kínai városban: „hogy reggel kilenc van, vagy tizenkettő, hogy *sötét van-e vagy világos, hogy feljött-e a nap, vagy nem jött fel, az az ő számukra... egyáltalán nem jelent semmit*”⁹ (*Rombolás*, 66. p.) (kiemelés tőlem – D. F.). Máskor viszont az időpontok akkurátusan pontos leírása (228., 247. p.) épp a valóságosság látszatát teremti meg. A földi és az égi, a véges és a végtelen, a mérhető és a lemérhetetlen idő ábrázolásának ezek a módjai jellegzetesen irodalmi toposzokhoz kötődnek.

Ugyanilyen, egyszerű, de tagadhatatlanul a szépirodalom hagyományaihoz kapcsolódó eszközökkel ábrázolja a szerző az időjárást. A *Rombolásban* – a hős lelki állapotára „rímelve” – szinte végig rossz idő van. Mintha egy belső, lelki utazásról lenne szó: ha „László elvtárs” rosszkedvű, rossz az idő is és fordítva: csak akkor süt a nap, van meleg, amikor az utazó valami pozitív élménnyel gyarapodik, valami értékeset észlel a környe-

⁹ Vö. Futaki álmával: „(Futaki) sírt agépházablakábanült *ésnemtudtamivan hajnalodikvagyvesteledik* ésazegésznek nemakartsehogysenvégelenni csakültésnemtudtamivan kintnemváltozottsemmi *nemlettseregelseestecsakegyfoly tábanhajnalodottvagyalkonyodott*” = Krasznahorkai László: *Sátántangó*. Magvető. Bp. 1985. 249. p. (kiemelés tőlem – D. F.). A kilátástalanságot, reménytelenséget hasonló módon, az idő megállásával fejezi ki a szerző a két regényben.

zetében. A Jiuhuashan egy pillanatra még tisztán látható, majd mindent elborít a köd (vö.: az egyszer, egy pillanatra látott „őskép” üldözése). A nap (hogy, hogy nem) akkor süt ki először az út folyamán s lesz végre májusnak megfelelő, meleg idő, amikor az utazókat az első pozitív élmény éri Kínában: Shaoxingban vannak, egy olyan városban, melyet még nem modernizáltak. Jelenében benne él a hagyomány, a régi kulturális emlékek nincsenek rezervátumszerűen elzárva a település többi részétől. De süt még a nap eztán Shouzouban is (ahol gyönyörű, eredeti állapotában megmaradt kertekre találnak), valamint a teaháznál (a megvilágosító beszélgetés alatt), továbbá a főhős álmában (*Álom a Guangji-templom udvarán*).

A regény térkezelése analóg az idő és az időjárás ábrázolásával. A profán, valóságos, valamint a szent tér egyaránt megtalálható a *Rombolás*ban. A korábban többször idézett jiuhuashani buszozáskor egy nagyon szűk, életveszélyes úton halad felfelé a jármű, a mélyben szakadék. Ez (és később a köd, a rossz látási viszonyok) azt a képzetet kelti az olvasóban, hogy egy, csak a kiválasztottaknak megadatott szent térben vannak az utasok. Ezzel egy időben az is megfigyelhető, hogy bizonyos jelek folyton visszahúznak ebből az emelkedett állapotból. A helyzet humorát adja, hogy ebbe a jelzetten szent térbe egy rozoga busszal mennek fel az emberek; sőt, van köztük egy tolvaj is. A kisbusz reálvilága keveredik misztikummal, kisszerű a különlegessel. A Jiuhuashan tele van szállodával, kegyeszerüzletekkel (=profán, evilági tér). A tér, akár az idő, bizonyos szempontból képes megszűnni. A szerző azt sugalmazza, hogy a mélyebb tudásról árulkodó, lényeges dolgok láthatatlanok: ilyen a ponyvával letakart Buddha (27. p.), a sokáig nem talált Buddha-faragó műhely (32. p.). Az, hogy a Jiuhuashanon többszöri útbaigazítás ellenére sem találnak vissza a szállodához, nyilván nem a köd elhatalmasodását hivatott bemutatni – hőseink egy olyan helyen járnak, amely földi mércével nem leírható, nem engedelmeskedik az ember diktálta szabályoknak (végtelen tér).

A Jiuhuashan (és a regény több más színtere) egyszerre lesz – valóságában – a földi pokol és – elvonatkoztatva – a menny színtere. (Ez az ellentétpárokra – pokol és menny, rossz és jó – építkező és a végletek közti átmenetekre kevésbé érzékeny gondolkodásmód már korábban is jellemző volt Krasznahorkaira.) A földi (kínai) létezés a pokollal lesz hasonlatos – a legelső oldaltól szinte végig. A főhős – Kína ősi kultúrájának maradványai mellett – a saját „megváltását” is keresi. A *Rombolás* egy sajátos utaztató regény, amelyben a főhős belső hangokra hallgatva irracionális(nak tűnő) döntéseket hoz. Mintha a Kína városai közti, külsődleges utazást követné egy belső, lelki út is, melynek során a főhős a rejtett lényegét, a nem látható, de egyszer korábban felvillanó „ősképet” (profán szemszögből nézve: az élet értelmét) keresné. A dokumentatív oldalt így kiegészíti (az idő, a helyek, az időjárás, földi és égi, pokol és menny szembeállítás, a főhőst vezérlő irracionális döntések) egyfajta mitikus elbeszélésmód¹⁰.

Ezt a látásmódot hordozzák magukon a regény egyes szereplői is. Több olyan alak található a *Rombolás*ban, akinek a feladata – átvitt értelemben – a különböző világok közötti kalauzolás. Leginkább a főhősnek programokat szervező, ripacs Ji mesterre, a kínai nyelv rejtelseibe bevezető tolmácsra és persze Wura igaz ez. Olyanok ők, mintha a túlvilág hajósai lennének; olyan többlettudáshoz juttathatják, juttathatnák a főhőst, amely csak és kizárólag az ő közbenjárásukkal valósulhat meg. De ugyanilyen közvetítő

¹⁰ Kalmár Éva „buddhista szemléletről” beszél. Én a regényben alkalmazott írói eljárásokat az európai irodalom hagyományaitól sem idegen, a buddhista szemléletnél általánosabb érvényű prózapoétikai eszközöknek gondolom, így inkább a mitikus elbeszélés fogalmát használom.

szereppel lehetne felruházható a taxis (64. p.), a buszszor (14. p.) vagy a csónakos férfi (67. p.). Ám ők közömbösségükkel épp az ellentétei Jinek és a tolmácsnak – csak a feladatra való alkalmatlanságukat sikerül bizonyítaniuk. Az egyik kedvencem az alábbi, sajátos humorú mondat, amikor a Jiuhuashanra utazni vágyó emberek megpróbálják párbeszédre bírni a busz vezetőjét: „A csoport hamarosan szóba elegyedik az egyik kis-busz kormányá mögött ülő férfival, de az olyan közömbösen néz maga elé, mintha teljesen egyedül lenne az egész világegyetemben.” (14. p.)

Több ízben mesternek és tanítványnak a régebbi korok irodalmából szintén jól ismert viszonyát láthatjuk a könyvben. Leggyakoribb megvalósulási formája ennek „a szükségzavú mester és néma tanítvány”¹¹ viszonylatában történik meg. Ilyen például – a Bazsányi által kifejtetteken túl – az a rejtélyes jelenet, amikor a teherhordó férfi a Huacheng Tihez vezeti az utazókat.

De a legérdekesebb az, ahogyan a mű főhőse kapcsolódik egy irodalmi hagyomán-yhoz; sőt, egy konkrét irodalmi alakhoz. „László elvtárs” és tolmácsa egy újkori Don Quijote–Sancho Panza viszonyt formáz meg. A Cervantes opusz hősének tragédiája is egy letűnt kor utáni vágyakozás és a jelen „értékeinek” megvetése. Don Quijote örü-le-tét, fanatizmusát idézi fel a főhős őszinte, kompromisszumokra képtelen álláspontja, ahogy egy menthetetlenül elpusztult kultúrát igyekezne újraéleszteni. A tolmács pedig a hétköznapi, kisszerű vágyakkal megáldott Sanchot idézi élénk. Míg megszállott gazdája épp a Buddha-faragás rejtelmeiben gyönyörködik, őt (a hideg, esős idő miatt) csak a forró fürdő és a meleg ruha evilági örömei tudják lekötni. Ő az, aki a beszélgetések során enyhíteni próbál társa radikális kérdéseinek élén, az adott társalgásban már-már botrányosnak ható kijelentésein. Sancho, mondanom sem kell, hasonló szerepet töltött be Don Quijote mellett: annak féktelen képzeletét próbálta a maga együgyű, ám gyakor-latias módján a valósághoz igazítani, mindig a kisebb ellenállást (és az életben maradás esélyeit) keresve. (A tolmács ábrázolása ígéretesen humoros. Kár, hogy ezt a szálát nem viszi végig a szerző. A dokumentatív részeknél eljelentéktelenedik a tolmácsnak ez a funkciója.)

Az egyes szövegrészek alapvetően két műfaj köré szerveződnek. Ezek egyike a dialó-gus (párbeszéd, beszélgetés). A dialógus erősen köthető a kínai kultúrához, bár kevésbé tekinthető szépirodalmi műfajnak. Az ősi, taoista írások jellegzetes, leggyakrabban para-doxonként realizálódó formája ez. Általában mester és tanítvány társalgásában valósul meg, ahol előbbi kérdéseket válaszol meg vagy egy hamis állítást cáfol, „igazít ki”. Krasznahorkainál (akinél, ne tagadjuk, a dialógusok ugyanúgy nem lesznek szépirodalmi jellegűek) viszont a legtöbb esetben „a beszélgetés kudarcáról”, „monológokról”¹² van szó. Így ezek a részek éppen a valódi beszélgetések hiányával tüntetnek. Mintha azt sugallnák: a hagyomány már nem él, nem adható többé tovább s az utazó nem talál azt reprezentálni tudó hiteles személyeket. Bazsányi Sándor imént említett írásában megem-líti, melyek azok a ritka szövegrészek, ahol a dialógus hagyományos műfaji sajátosságá-inak megfelelően (beavatást nyújtva valami felsőbb tudásba) mégis megvalósul. Ide so-rolja a teaházi beszélgetést Wuval, valamint a panellakó Yanggal való találkozást. Ezek-ben a részekben is, írja Bazsányi, inkább párbeszédes keretbe ágyazott monológokról van szó. Az említettek mellett a párbeszéd – sajátos – műfaji megvalósulását látom abban a részben, amikor a teherhordó férfi (aki csak az utazó faggatózásaira hajlandó néha egy-

¹¹ Bazsányi Sándor: *Jöttem a Jangce partjairól*. Élet és Irodalom. 2004. június 4. 21. p.

¹² U. o.

egy rejtélyes értelmű szót, mondatot felelni) a Huacheng Tihez vezet a két „kalandort”.

A dialógus mellett a parabola (Európában a *Bibliából* eredeztethető, de a szépirodalomba átvándorolt) műfaja érhető tetten a *Rombolás*ban. A példázatos elbeszélésmód lényegében a *Sátántangó* óta jellemzője Krasznahorkai alkotásainak. Ebben a mai irodalomfelfogás általánán méltánytalanul lebecsült műfajban tehát a szerző régóta ott-honosan mozog s az új regényben is a parabolikus részek a leginkább működőképesek. A kerettörténetben egy a buszon utazó, amúgy jelentéktelen külsejű nő a rossz idő ellenére kinyitja az ablakot, így beengedve a hideget és az erős szelet. Mikor az ezen feldühödött utasok egyike rákérdez, miért szereti annyira a szelet, a nő azt válaszolja: „Mert nem látja senki, mégis van.” (*Rombolás* 260. p.) Ez a mondat (s az egész kerettörténet) önreflexív tartalma mellett (tudniillik, hogy egy jelentéktelenül kinéző nő mondja mindezeket) nyilvánvalóan érthető magára a kínai kultúrára is. S ha így értelmezzük, akkor végül is – Krasznahorkaitól némiképp szokatlanul – pozitív végkicsengésűnek kell éreznünk nem csupán ezt a történetet, hanem – már csak a műben elfoglalt helye, lezáró jellege miatt is – az egész regényt. Bár külsőleg elpusztíthatják a kínai kultúrát, azért még az arra fogékony emberek számára elérhető marad. A *Két zarándok* nagyjából ugyanazokat a „téziseket” fejt ki, mint a kerettörténet. A két nő közül az képvisel értékeket, amelyik – akár a kínai kultúra vagy a szél – szinte észrevehetetlen, láthatatlan (s első, felületes ránézésre kevésbé vonzó). Ezt a „betétnovellát” mellesleg azért is tartom a könyv egyik legjobb részének, mert itt a szerző még rendelkezik elegendő önironiával a patetikus fogalmazásmód ellensúlyozására; a két minőség remekül kiegészíti egymást. A *Két zarándok* humora abból fakad, hogy a beszélő képes belátni emberismeretének hiányosságait. Az önmagát mindentudónak, legalábbis lényeglátónak vélő „László elvtárs” kénytelen korrigálni a két nővel kapcsolatos álláspontján; rá kell jönnie, hogy ő is képes félreismerni az embereket. A zarándoknők közül az lopná el a pénzüket, aki első ránézésre szimpatikusabbnak tűnt a számára; a jelentéktelenebbnek vélt hölgy pedig később jóval értelmesebbnek mutatkozik társánál. (Ön)ironia és patetizmus jól megfér egymás mellett a *Mintha féltene*nek című részben és Ji mester ismertetésénél is. Jit ripacssága miatt nevezi el mesternek az utazó, később viszont ráébred (és ez egyszersmind az egyik legőszintébb, önmagával szemben is könyörtelen pillanat a könyv szerzője részéről), hogy bohóckodásai, ellenszenves viselkedése ellenére Ji „az egyetlen, aki pontosan ugyanúgy érez, mint én (László) Kínában”. (*Rombolás*, 245. p.) Ezzel közvetve ráébred a főhős, hogy valószínűleg ő is ugyanilyen bohócszerepben tűnhet fel a vele kapcsolatba kerülő kínai emberek előtt. Ahol viszont a patetizmus egymaga irányít, ironia és önreflexió nélkül, ott kezdődnek a szöveg problémái.

Bár volt olyan kritika, amely szerint Krasznahorkai nem fogadta meg a tanácsot („Remélem, hogy amit írni fog, az olyan lesz, mint a hegyi patak.”), véleményem szerint bizonyos szempontból mégiscsak sikerült Wu „intelme” szerint eljárnia. A végtelenül egyszerű motívumok (hely- és időhasználat, időjárás, pokol és menny, a szereplők funkciói stb.) alkalmazásával mindenképp, amelyek ráadásul egy lehetséges szépirodalmi olvasat felé is elmozdították a szöveget. Az már más kérdés, hogy ezek a „fikcióképző motívumok” nem mindig azonos intenzitással vannak jelen az egyes fejezetekben és néhol egészen szűk terük van a dokumentatív-leíró részek mellett. A *Rombolás* hibái ellenére is egy újabb fontos állomás az életműben. Heroikus, önfeltáró „vallomás”. Tétel bíró könyv, amely ráadásul még szépirodalomként, fiktív regényként is olvasható.

Papp Tibor

Magyar író francia földön

Felhőtlen tiszta éjen találhatni olyan ösvényt a csillagok között, mely magyar írók, költők vándorlásának lábnyomait összegezve messzi tájakra vezet, északi hószikrázásba, tengeren túli idegenbe, karneválos világvárosi forgatagba. Nemzeti tragédiánk 1956 novemberi fekete függönnyel való letakarása után, a mára régen beporosodott, a hajdani lábnyomokat mostanság aligha őrző utakon, a magyar irodalom későbbi szolgálói közül sokan menekültek nyugat felé. Egy voltam közülük én is. Így most rólam és rajtam keresztül róluk is szólok. Sokan vonultunk, ahányan annyifélék, egyetlen közös világító-tornyunk, bármerre verődtünk, a magyar irodalom volt, melynek fényszikráiban Balassi, Mikes, Csokonai, Kassák, József Attila, Krúdy Gyula stb. neve világított.

Szerettem volna '57 januárjában a rikoltozó jeges hólapocskákkal hadakozó gyaloglás és szorongás után a traiskircheni menekült lágerből rögtön és egyenesen Párizsba menni, aminek csábosságát a kezembe adott olvasmányok segítségével bizonyára tanárainm oltották belém, vagy a Csokonai óta költő-aszaló debreceni légkör permetezte gimnazista tudatomba. Párizs! Párizs! Ha valaki megkérdezte volna, hogyan és mit akarok ott... válasz helyett csak hablatyoltam volna. Egy égő labda volt a távolban, egy meleg félgömb és rengeteg fény, de egyáltalán nem vakító, mert nem olyan acélos, mint a nap. Aztán a bécsi Francia Intézetben tudtomra adták, hogy Franciaországban nekem már nem jut sem ösztöndíj, sem egyetemi hely, kénytelen voltam más irányban tájékozódni s mivel az előszobában várakozók közül valaki meglobbantotta előttem Belgiumot, ahol szintén franciául beszélnek, áttolattam arra a vágányra.

Belgiumban úgy pottyantam le, mint egy elejtett oxidált húszfilléres, ami szinte láthatatlanul beleszürkül a járda elkoszolt szövetébe. Liège-ben a magyar irodalom fénye a környék híres szénbányáinak tárnasötéttségével vetekedett, versenyt feketéllett, nem a belgák miatt, hanem azért, mert a magyar menekültek földrajzi megosztása szellemi, erkölcsi és érdeklődési gócpontok szerint alakult, nem pedig kazalba rakva, mindenfélét összevegyítve, mint valamelyik hazai városban. Ide műszaki emberek jöttek meg kétkezi munkások, akik dolgozni akartak, enni, gyereket csinálni, gazdagodni, amit, az tűnt nekik természetesnek, különösebb magyar kulturális igény nélkül is elérhetnek. Liège-ben senki magyar irodalmár nem élt a közelemben, viszont műszaki egyetemistaként részt vehettem az Egyetem Irodalmi Szakkörének ülésein, ahol természetesen minden franciául folyt, magyarul senki nem tudott. Itt bújtt ki belőlem visszafojthatatlanul, a versírás mellé, az irodalommal való aktív foglalkozás vágya, aminek az lett a vége, hogy a körből kiváló rebellis költő-csoportnak, mely *Dialogue* néven egy irodalmi lapot indított s nem is akármilyet (itt jelent meg franciául először Pilinszky), tagja lettem. A lapkészítés körüli szerkesztői munkában rájöttem, hogy bizonyos dolgokat meg kell tanulni, a kéziratok olvasását ugyanúgy, mint az anyagok felfűzését egy tengelyre, mely a folyóiratszám arculatának kialakítását szolgálja, és az sem baj, ha ért az ember a nyomdai előkészítéshez.

Van emberi magány és van irodalmi magány, ez utóbbi kulturális sivataggal, fogak közt recsegő porszemekkel veszi körül a költőt, aki, ha csak álmodozik a mentő karaván púpos tevéiről, ott pusztul el az irodalmi semmi közepén. Összeírtam hát a számításba

vehető nyugat-európai magyar sajtótermékeket, amelyekben valamelyik versemet esetleg leközi a szerkesztő: *Bécsi Magyar Híradó*, *Nemzetőr*, *Látóhatár*, *Ahogy Lehet*, *Katolikus Szemle*, *Irodalmi Újság*. Első írásaim az *Ahogy Lehet*-ben, a *Nemzetőr*-ben és az *Irodalmi Újság*-ban jelentek meg. Rezek Román bencés szerzetes volt az első nyugati szerkesztő, aki költőnek tekintett, ő maga is kacérkodott a lírával, de végül is Theillard de Chardin fordítójaként nyerte el sokak tiszteletét, valamint a párizsi *Ahogy Lehet* mindeneként szerzett elavulhatatlan érdemeket.

Párizs harisnyakötővel feldíszített kék kalapját, mely lágyabb és fehérpókhálósabb a pestinél 1958 nyarán, hosszú út után – melyen a hüvelykujjammal evezve, autóból autóbába szállva igyekeztem álmaim városa felé – tekintettem meg először. A szerencsés véletlen úgy hozta, hogy egy magyar festő kollégiumi szobáját kaptam meg a nyári szünidőre a ligetes, madárfütyös Egyetemvárosban. A helynek, egészen pontosan a festő szobájának köszönhetően ismerkedtem meg Parancs Jánossal, s rajta keresztül korosztályom Párizsban élő magyar íróival, költőivel, festőivel, szobrászaival. A nyelvi és művészi közösség élményét a Latin-negyedben, a *rue de Seine* 38 szám alatt meghúzódnak nem is nagyon kicsi, nem is nagyon koszos *Celtique* kávéházban éltem meg igazán. A műsával házasságra készülő ifjú magyar művészek, írók itt tanyáztak éveken át, akkor is, amikor '61 őszén végleg párizsi lettem. Az összetartozás érzése úgy terjengett, úgy áztatott, úgy folyt körül itt bennünket, miként dél-karolinai gyapotszedőt egy altó-szaxofonból kitóduló néger melódia narancsleve. A *Celtique* sötétzöld fakerítéssel ücsörgésre, beszélgetésre, kávézásra elkerített terében otthon éreztem magam, biztonságban, mint hajdan Tokajban, az állomás mellett ma is álló házban, ahol születtem. A művészekén kívül volt ott mindenféle magyar ember: edzett tarhástól kovácsig, batikoló festőtől átutazó svéd hajóság, szűzlánytól Afrikát járó etnológusig, fényképésztől arisztokratáig.

Az ötvenes-hatvanas évek fordulóján a fiatal menekült írógeneráció gyorsan kiépítette egyedei között a közlekedést, a lelki-szellemi kapcsolatokat. A publikációkból ismertük egymást s a rokonszeny az írások minősége mentén alakulgatott, amit előbb-utóbb egészített a személyes ismeretség. A teljesség igénye nélkül említtem meg a párizsiakat: Parancs Jánost, Nagy Pált, Márton Lászlót, Karátson Endrét, Sipos Gyulát, Harczy Józsefet, Szakál Imrét, Lehoczky Gergelyt, a londoniakat: Siklós Istvánt, Czigány Lóránt, Gömöri Györgyöt, Sárközi Mátyást, a svédországi Halász Györgyöt, a norvégiai Sulyok Vincét, a hollandiai Dedinszky Erikát és Kibédi Varga Sándort, az ausztriai Bujdosó Alpárt, a tengerentúli Vitéz Györgyöt, Bakucz Józsefet, András Sándort, Baránszky Lászlót, Kemenes Géfin Lászlót, Makkai Ádámot, Horváth Elemért...

Főleg az első években, amikor a befogadó ország nyelvét még akadályfutó-pályaként észleltük, két fókuszpontja volt a lelkünknek, az egyik a forradalom, még akkor is ha nem sokat beszéltünk-írtunk róla, inkább csak visszafogottan szenvedtünk fölötte, bordáink kosarában gondoztuk, öntöztük, őriztük emlékét, a másik a magyar nyelv, aminek számunkra legfontosabb megnyilvánulása az irodalom volt. Az irodalom lett életünk tartalma, illetőleg maga az életünk. Korábban, az egymás megtalálása előtti időben, a félelmet elsősorban az táplálta bennünk, hogy úgy éreztük, ebben a dinamikus, de idegen környezetben a magyar költő (különösen a kezdő, akinek szellemi felépítésében a hazai költészet csontszövevei még lágyak) teljesen elárul, a gondolatok, a metaforák, a vágyak, a szépségek, a költői képek kiszorulnak a magyar horizonton túlra, s ott úgy nyüzsögnek, mint a krumplibogár-lárvák, míg nem az idegenség szele szétteríti őket semmivé.

Némi vajúdas után 1962 tavaszán Párizsban megszületett a *Magyar Műhely*. Miután

a mindennapok kuszasága helyébe valamiféle egységet hoztunk létre, nagyon hamar kiviláglott előttünk, hogy a hely egyáltalán nem befolyásolja az élő virág illatát, költészetünk, irodalmunk magyarságát, erkölcsi erejét. Idegenben éltünk, de nem fásultunk el, nem lett belőlünk próbababa, melyre a szabó ráakasztja a kétrészes kosztümet.

Az a tény, hogy a magyar nyelv tudatos végvári vitézei voltunk, szétnyitotta látószögünket minden irányba, ahol magyarul alkotó író, költő élt, az utódállamoktól egészen Kanadáig. Úgy indultunk, hogy a magyar irodalmat egyetlen oszthatatlan egységként fogtuk fel, s fogom fel én magam mind a mai napig, mely nem ismeri az országhatárokat. Szerkesztőként nem a nyugat és kelet közötti közvetítő szerepre pályáztunk, nem a missziós munkában láttuk tevékenységük jövőjét, célunk egy modern szellemű alkotóműhely megteremtése volt.

A lapot először a *rue Marie-Davy* 5 szám alatt, egy úri bérház hetedik emeletén szerkesztettük, ugyanis egymás mellett három cselédszobában laktunk: Papp–Parancs–Pátkai s néha a Chrystale kávéház emeleti termében javígtattuk a kutyanyelveket. Persze, úgyahogy, már megtanultunk franciául raccsolni, sőt, már tudtuk, hogy a jó franciasághoz a beszéd gyorsasága is hozzátartozik, volt aki a lassabb magyar észjárást azzal igyekezett felpörgetni, hogy francia beszédében a keletkező üröket fin-fin-fin-nekkel töltötte ki. Ekkor kezdtünk belemélyedni a francia költészetbe, régibe, modernbe egyaránt és szinte minden magyar irodalmi folyóiratot járattunk vagy barátok, szülők által küldettünk magunknak. Ebben az időben ha együtt voltunk francia írókkal, mert eljártunk költői estekre, felolvasásokra, irodalmi eseményekre, a velük való beszélgetésünk szavai, az volt az érzésünk, csak szélfújta falevélként csapkodtak közöttük.

Egyik idős barátunk az Invalidusok épület-szicláinak közelében lengyel arisztokrata ismerősének kicsi palotájában bérelt egy selyemtapétás, lambériás szobát a földszinten, amit szerkesztőségi összejöveteleinkre, heti egy délutánra, rendelkezésünkre bocsátott. Hirtelen helyhez, térhez jutottunk, és nagyon elegánsak lettünk. Itt ért el bennünket az otthon élő magyar irodalom lüktetése. Már néhány számunk megjelent, a Párizsban járó hazai írók felkerestek bennünket, az első között Weöres Sándor, Károlyi Ami, Vas István, Illyés Gyula, Erdély Miklós, Pilinszky János, Gerelyes Endre stb.

1964-ben megjelent első verseskötönyvem, a *Sánta vasárnap*, melyet az akkor induló Magyar Műhely könyvkiadó publikált Nagy Pál, Parancs János és mások könyveinek társaságában. Az irodalommal való összetartozás megpecsételése volt ez a könyv számomra, bérmlás, mely az irodalomba vetett hitemet tovább erősítette. A Műhely egyéb kiadványaihoz hasonlóan ebből is (akárcsak későbbi könyveinkből) sikerült 4–500 példányt bejuttatni az országba, főleg irodalmárok: költők, írók, irodalomtörténészek címére. A baráti vélemények, íróktól, kritikusoktól kapott levelek igazolták vissza költészetem halovány, de valós hazai jelenlétét.

Egy évvel később a rue Brocca 36 szám alá, a hátul az udvarban leledző, pici két szobás lakásba költözött a Műhely szerkesztősége. Itt módunkban volt hazai íróknak szállást nyújtani két-három hétre: Örkény Istvánnak, Pomogáts Bélának, Orbán Ottónak, Kiss Tamásnak, András Lászlónak és másoknak. Nagyon gyakran, szinte minden nap felkerestek bennünket Magyarországról frissen érkezett írók, irodalmárok. A pesti Hungária kávéházban kedden elhangzott írói adomákon szerdán–csütörtökön már mi is nevettünk. Itt nyitott be hozzánk egy szép napon Cselényi László és itt dolgozott az értékrendjében politikától mentes – de sajnos, a kiadásig soha el nem jutó – magyar irodalmi antológián Kormos István.

Először 1968-ban, az írószövetség meghívására mentünk haza Nagy Pállal ketten,

aztán évente, kétévente. Természetesen tudtuk, hogy a megfelelő hazai szervek élénken figyelnek bennünket, azonban a politikai vaskorlátokkal való hadakozást leszámítva ettől kezdve, már úgy éreztük magunkat Párizsban, mintha egy vidéki magyar nagyvárosban éltünk volna...

A *Brocca*-ból a *Boulevard Serrurier*-be sodródott a szerkesztőség, egy fél lábon álló, rokkant házba, amiből két év után a lebontás miatt űztek ki bennünket. Ott is két szobánk volt, magyar író vagy művész előtt az is nyitva állt.

Nagy Pállal ekkor tanultuk ki a nyomdai szedő mesterséget, mondhatni ezt is az irodalomért, a Magyar Műhelyért... Az erőzió következtében a Műhellyel kapcsolatos gyakorlati teendők elvégzésére, a hatvanas évek végére hárman maradtunk, majd Márton László is kikopott mellőlünk. Megélhetésünket félnapos nyomdai munkával biztosítottuk, Párizstól 30 kilométerre a Compagnie Française d'Impression nyomdájában, melynek tulajdonosa Ioan Cusa román költő volt, aki ettől kezdve haláláig a Magyar Műhely segítőjeként állt mellettünk, s akire igen nagy szükségünk volt, mert ketten tartottuk el a lapot egészen 1973-ig, amikortól kezdve – miután Bujdosó Alpár felzárkózott hozzánk (előbb a Műhely-szövetkezet vezetőjeként, majd 1978-tól szerkesztőként), három részre osztódott az anyagi megterhelés. Ez volt az a külföldön élő magyar írók sújtó teher, amit hazai barátaink nem tudtak megérteni, mert nem látták át, hogy mi nem fizetést kapunk a laptól, hanem mi fizetjük a lapot.

A magyar nyelvvel és irodalommal való foglalkozás a lap első évtizedében úgy betöltötte az életünket, annyira elburjánzott rajtunk, hogy szinte közömbössé váltunk a környezettel szemben, de környezetmentes átmeneti életformánk nem volt környezetellenes, nem volt erőszakoltan félreálló, nem volt hazug, nem volt benne semmiféle ellenkezés Párizssal szemben. Jól ismerik ezt az életformát mindazok, akik valamilyen időt evő hétköznapi foglalkozást űznek, de megfertőzte őket egy örültség szeretett hobbi: miniatűr hajót építenek, mikrofonjukkal madárdalokra vadásznak vagy éppen csillagászkodnak. A nyugaton élő magyar írók-költők, főleg az első években, így élték meg számkivetett helyzetüket. Márai ezt úgy fogalmazta meg az *Egy polgár vallomásaiban*, hogy: „Nesztelenül éltünk közöttük, még mindig úgy, mint az első héten, készen az elutazásra”.

A nagy tragédia, mint a mi októberünk is volt, mindig két rétegben rakódik el az ember fejében: egy görcsös alsóban és egy szétolvadásra hajlamos felsőben. A külföldre menekült fiatal költő, most magamból indulok ki, ragaszkodik az alsó réteghez, a kimondhatatlanhoz és mindahhoz, ami ezt a réteget meghatározta: a nyelvhez, a magyarságtudathoz, a jövőben sziporkázóan megformált Zrínyiászok eljövételének reményéhez, a merészséghez és az újításhoz. Kétségtelenül erről a töről származtatható avantgárd lombosodásunk, mely a hatvanas évek végére vált egyértelművé.

A hetvenes évek elejétől – amikor magánéletünk konszolidálódott: megtaláltuk a párunkat, autót, lakást vettünk – az akkori francia avantgárd irodalom felé is nyitottunk, ki- és befelé egyaránt. A magyar mellett francia vizuális műveket, irodalmi videókat, számítógépes dinamikus képverseket alkottunk, s vettünk részt performanszainkkal előbb a helyi, majd a nemzetközi avantgárd irodalmi életben.

A Magyar Műhely mellett, mely rendületlenül életünk értelme volt, s melyet saját izzadságunk árán tartottunk életben, Philippe Dôme-mal és Nagy Pállal hármásban megindítottuk 1972-ben a francia nyelvű *d'atelier* című avantgárd lapot, mely nagyon hamar a legmodernebb irodalom egyik fáklyája lett Franciaországban. Mi jelentettük meg, többek között, Jacques Roubaud, Gérard de Cortanze, Michel Deguy, Bruno Montels egy-egy könyvét, valamint Stéphane Mallarmé „Un coup de Dés jamais n'abolira

le Hasard” című korszakalkotó vizuális költeményének formahű első kiadását. Összebarátkoztunk a francia avantgárd irodalom jeleseivel: Franois Dufrêne-nel, Henri Chopinnel, Julien Blaine-nel, Bernard Heidsieckel, Ghérasim Lucaval, Michèle Metailjal, Claude Maillarddal, Jean-Jacques Lebellet, a Franciaországon kívüli avantgárd alkotók sorából közel került hozzánk az amerikai Richard Kostelanetz, Jérôme Rothenberg, Harry Matthews, Larry Wendt, a kanadai, Richard Martel, az olasz Giovanni Fontana, Sarenco, és még sokan mások.

1988-ban francia költő és művészbarátainkkal megalapítottuk a csak számítógépen futtatható – mágneslemezen vagy CD-n tárolt – műveket publikáló *alire* című folyóiratot.

Az 1989-es szivárványos világváltozás szeszként szivárgott fel az agyunkig. Belérés-gedésünk első ködéből az véltük látni, hogy megszűntek a drótkerítések, politikaiak és szellemiek egyaránt.

A Magyar Műhely azonnal hazaköltözött. Bécsben és Párizsban szerkesztettük, majd – a kiszélesített szerkesztőség magyar tagjaival (akiknek 1996-ban végleg átadtuk a lapot) – Budapesten is.

Többé nem voltunk menekültek és azért nem lett ekkor belőlünk emigráns, mert annakidején nem emigránsként, hanem félelemmel bélelt menekültként hagytuk el az országot. Ettől kezdve egyszerűen francia földön élő magyar írók lettünk, azaz lettem – amin semmit nem változtat az, hogy 1992-től budapesti lakos is vagyok.

Madártávlatból összegezve: első négy-öt évünk azzal telt el, hogy megkapaszkodjunk az idegen földben, hogy költőként áttörjünk az ismeretlenség avarán, hogy társakat keressünk. Aztán mintegy másfél évtizeden keresztül kizárólagosan a magyar irodalom volt a meghódítandó hegycsúcsunk. Később, a már kiépített magyar sáncainkból egy jöttányit föl nem adva, bekapcsolódtunk a francia és a nemzetközi avantgárd mozgalom tevékenységébe, majd rövid idő után, már elfogadott tagokként, ott is letettük névgyűnket.

Mindannak a dunyhája alól, amit eddig elmondtam, nem nagyon látszik ki Párizs, pedig ott feküdt mellettünk, minden szépségével, utcáinak finom bőrével, leányainak, asszonyainak tavaszt ígérő mosolyával, kávéházaival, kezekben imbolygó kenyérrúdjaival, turista közhelyeivel, látható és láthatatlan kincseivel. Akarva-akaratlan magyar íróvilágomnak elszakíthatatlan része lett, úgy, mint Debrecen vagy Budapest, azzal a kicsi különbséggel, hogy Párizsban az utcán franciául beszélnek.

Sicz György

Stark Adolf szőlőnemesítő¹

Minden település őrzi a múltjából olyan tárgyi és szellemi értékeket, melyekre lakói büszkén tekinthetnek. Csabát a természet nem halmozta el különleges szépségekkel. Kéklő hegyek és tündérvölgyek helyett vadvíz-ország volt e táj, ahol az akkor még zabolátlan Körös volt az úr. Haán Lajos tudós-krónikásunk írja: hajdanán a tavaszi megyegyűlésekre gyakran csónakon kényszerültek Gyulára utazni a csabai követek. A város jelen architektúrájára, az emberek mentalitására máig érezhetően rányomta bélyegét a középkori falu törökdúlás kori elpusztulásával keletkezett úr, az élet folyamatosságának másfél százados kényszerű megszakadása.

Csaba viszontagságos történelmének ismerői tudják, hogy a város érdemi időszámítása a török kiűzése utáni újraterelítéssel kezdődik. Újkori őseink, a felvidéki telepések máig kellően nem értékelt heroikus küzdelme a természeti erőkkal alakította termőfölddé, lakóhellyé e tájat. A Petőfi által költőien lefestett szelíd rónán aztán hamarosan új élet kezdődött: virágzó mezőgazdálkodás fejlődött ki, melynek néhány eredménye túlmutatott a falu határán. Az idősebb Tessedik nyomdokain Haán János meghonosította a lucerna- és dohánytermelést, Mokry itt nemesítette búzafajtáit és nem utolsósorban itt született a világ máig legkorábbi csemege-szőlő-fajtája, a Csabagyöngye.

A névtelen hősök csontjai már elporladtak a temetőben, egyesek neve azonban fennmaradt az idő rostáján: velük szokás jegyezni a történelmet. Sokat ismerünk közülük, mégis ritkán ünnepeljük őket. A büszkeségre okot adó jeles elődeink közül többek személye és életműve méltatlanul a történelem kódébevész. Ha számba vesszük a jól ismert pályákat, akkor tűnik fel, hogy a mai csabaiak nem viszik túlzásba az emlékezést. Szemérmességből? Vagy talán az okok a nehéz múltban gyökereznek? Némi önkritikával ezért is szeretnénk tisztelettel adózni Stark Adolf emléke előtt születésének 170. évfordulóján.

A felvidéki, Sáros megyei, akkortájt fürdőjéről híres Bártfán (ma Bardejov) látta meg a napvilágot 1834. december 28-án, ötgyermekes polgári családban. Apja Stark Mihály, a helyi felső leányiskola megbecsült tanára, amit a családi hagyatékban maradt ötvenéves működése alkalmával adományozott ezüst serleg is bizonyít. Édesanyja Folkusházy Zsuzsanna.

Iskolai tanulmányai teljességgel nem dokumentálhatók; tanult Bártfán, Miskolcon és az eperjesi kollégiumban. A megmaradt iskolai bizonyítványai alapján a tehetséges, szorgalmas, több nyelvet tanuló és jó előmenetelű diák ismeretlen okból megszakította tanulmányait és kereskedőinasnak állt, felszabadulván rövid ideig dolgozott is inaskodása színhelyén. Ám csakhamar kikérte működési bizonyítványát, mely pozitív tartalmánál fogva jó ajánlólevél volt egy fiatal számára, hogy a végnapjait élő céhes korszak nemes hagyományait követve vándorbotot vegyen a kezébe.

Eperjes, Nagybánya, Eperjes, Kolozsvár, Debrecen, Nagyvárad jelzi a vándorút állomásait 1852–59 között. Ez az időszak elegendő tapasztalatnak bizonyult számára ahhoz, hogy önálló életet kezdjen, így üzletnyitási engedélyért folyamodott a csabai szolgabírói hivatalhoz, melyet rekord gyorsasággal – egy nap alatt – meg is kapott. Még 1859–60

¹ Elhangzott Stark Adolf születésének 170. évfordulóján, Békéscsabán, 2005. január 14-én.

telén megnyitotta vas- és fűszerkereskedését, amely Stark-ház néven jó nevű üzlete volt a városközpontnak nyolc évtizeden keresztül, a család kihalásáig.

Felvetődhet a kérdés, miért ezt a sáros-poros, későn érő, felduzzadt lélekszámú mezővárost választotta a letelepedés helyéül? Itt az egy szál távoli rokonán kívül még ismerőse sem volt. Csakis üzleti számítás vezethette döntésében, és nem tévedett. Csaba még a kettős örökválság terhét nyögte ugyan, de a kapitalizmus szele már megérintette. Vasra pedig a fejlődő iparnak, kereskedelemnek szüksége volt. Az úttörők bátorságával megalapozta üzletét, vagyonát pedig későbbi szerencsés házasságával. Ugyanis 1863-ban megnősült, Fejér Rózát, egy csabai birtokos lányát vette feleségül. Így tehát anyagilag megerősödött, és a családalapítás révén is gyökeret vert Csabán. Akár egy vállalkozó kedvű, hirtelen jövevény happy end-del végződő letelepedés történetének végére is érhetnénk, s folytatott volna tovább egy langyos polgári élettörténet.

Nem így történt. Az előzményeket és indítékot nem ismerjük, csak a tényt: 1869-ben csemegezőlő-telepet alapított Stark, a vaskereskedő, Csabán. Mi okból, milyen cél érdekében – megválaszolatlan kérdések. Csak feltételezésekre vagyunk utalva, bizonyító erejű dokumentumok híján. Személye oldaláról nincs kézenfekvő indíték: nem szőlővidék szülötte, eddigi élete vándorlással telt, csupán szemlélője lehetett a szőlőtermesztésnek, művelője nem. Akkor mi indíthatta erre a különös lépésre? Nézzünk hát szét a korabeli Csabán, új hazájában. A falu vízmentesítése – jelesül a Körös-szabályozás – hosszú folyamat eredménye volt, közben a lakosság jó ivóvíz hiányában szenvedett. Ezért már az újratelepítéssel egy időben megindult a szőlőtelepítés. Kezdetben kizárólag a lakosság vízfogyasztásának pótlása céljából. Ez nyomon követhető a földesúri bordézsmalajstromokon. Szőlőskertek – anyanyelven vinyicák – létesültek sorban egymás után a település különböző partosabban fekvő földrészelein. Nem ismert, de tény, hogy már 1768-ban rendtartása volt a szőlőknek, mely szlovák nyelven íródott, és Tomcsányi János, a gyulai uradalom igazgatója szentesítette pecsétjével. Érdekessége, hogy összehasonlítva a borvidékek hegyközségi szabályzatával, szellemében igen korszerű, egyes pontjaiban kifejezetten progresszív, mintha nem is Csabán készült volna. Kár, hogy működését, hatását a gyakorlati szőlőtermesztésre nem tárta fel a helytörténet, igaz, nem is tehetné: nem levéltári dokumentum. Az utóbbi évtizedek kutatási eredményeként került elő magángyűjteményből.

A szőlőterület viszonylag jelentős volt az említett oknál fogva. A statisztikai összeírás szerint 1847-ben 13 szőlőskertben 1596 hold szőlőt találtak, 2383 parcellában, körülbelül 2000 tulajdonossal, ami azt jelenti, hogy minden jobbágytelekre jutott, és még a házatlan zselléreknek is volt némi szőlője. Csabán a lakosság borfogyasztása a hűbéri gúla mintájára alakult ki: helyben termelt tömegbor – világosi –, és a csúcson az egri. A főtéren hajdan a földbe sülyesztett borkimérésben így mérték a bort.

A 19. században azonban megjelent a csemegezőlő is a kertekben, és Stark letelepedése idején már néhány család – a Bartóky, a Vidovszky – szép eredményeket is ért el. A polgári lakosság tehetősebb rétegének olyan szőlőskertje volt a város határában, ahol a családok szabadidő programjaikat töltötték. Volt mint Stark előtt. Tehát belecöppent egy helyzetbe. Ismét a talentuma győzött: felismerte a csemegezőlő-termesztésben rejlő lehetőséget.

Szőlészeti munkásságának egyik fontos területe a *fajtagyűjtemény* kialakítása volt. Az evangélikus egyház levéltárában őrzött – a *Borászati Lapok* zsebnaptárába kötött – saját kezű feljegyzéseiben „Szőlő-Catalogus” található 1903-ból, melyben sorszámmal ellátva 299 szőlőfajtát sorol fel törzskönyvszerűen. Ugyanis a mellékletben található térképeken ezen számokkal jelzi a telepített fajtákat. Azonban a felsorolás itt nem ért véget, mert

a fordíts-jel után a sorszámozott könyvecskében lapszám-kimaradás van. Így nem tudjuk, valójában hány fajtából állt a gyűjtemény. A Cathalogus önkényes, praktikus rendszerezésben tartalmazza a fajtaneveket, így csak a szakmailag érdekes momentumokra hívjuk fel a figyelmet: a fajtanevek után táblázatos rovatok következnek a bogyo és fürt jellemzésére, de sajnos kitöltetlenek. A jegyzet rovat viszont a származásra utal. Furcsa, hogy csak kétféle bejegyzést találunk, a Mathiástól származást és a „saját keltezés”-t, ami alatt a saját nemesítés értendő.

A fajtagyűjteményt részletesen, másokkal való összehasonlításban nem kívánjuk értékelni, a 300 feletti fajtaszám önmagáért beszél. Nem is ez a fontos. Abban a korban a gyűjteményeket rangos hobbinak tekintették. A gazdasági célt azonban a kiválasztott fajták elszaporítása, és a szaporítóanyag értékesítése jelentette. Starknál a fajtagyűjtemény nyilvánvalóan főként ezt a célt szolgálta. Ennek volumenét, gazdasági hasznát adatok hiányában sajnos csak megközelítő becsléssel érzékeltethetnénk: 16 holdnyi szőlőtelep terméséről van szó.

A szőlőterület fajtamegoszlását a maga teljességében nem ismerjük. A Cathalogusban fennmaradt két alaprajz – a beltelek és a nagyréti kert – mindössze hat hold, a többi tízről nincs adatunk. Mindenesetre ez a jól dokumentált szőlőterület eligazítást nyújt Stark kezdeti szándékát, elképzeléseit illetően. Minden bizonnyal a nagyréti kertben kezdte a telepítést. Ez a hat holdas terület parcellákra osztva 11 258 tőkét foglal magába. Hosszanti téglalap formában az alaprajz szerint feltehetően a délnyugati, városnak fekvő végén díszkert állt, benne a filagóriával. Építményre utaló jel is található. Tehát tudatos tervezés szülte a kert, a gazdája megadta a módját. Az ezt követő parcellák „Collectio” nevet viselnek, itt kezdte meg a szőlőfajta-gyűjtemény telepítését. Majd következnek a mini parcellák, és egyre nagyobbak, ahogyan kiválasztotta a fajtákat érdemük szerint, és egyre nagyobb területen telepítette őket. A kert végén vannak a legnagyobb parcellák – logikus a kertberendezés.

Tehát valószínűleg ez a kert volt a fő gyűjteménye fajtáinak, melyekről a Cathalogus szól, de itt térbeli elhelyezésükről nincs információnk. A kisebb-nagyobb felszaporítások esetében viszont már beszédesebb a térkép. A parcellák számozása beazonosítható a katalógussal, így megállapítható a fajták nagyságrendje. A legnagyobb parcellában a Passatutti fajta található majd következik az Ottonel, Csabagyöngye és ma már ismeretlen egyéb fajták.

A Szechenyi utcai Stark-ház kertjéről megmaradt térkép alapján arra következtethetünk, hogy melyek voltak azok a fajták, amelyek közel állhattak Starkhoz. Íme a sorrend a tizenhat fajtából: Csabagyöngye, Stark magoncza, Kossuth Lajos, Malaga, Tramini, Hamburgi, és Ottonel emelhető ki az ismert fajták közül. Ez nyilvánvalóan jelenti Stark értékítéletét is a fajták vonatkozásában. Hogy a további tíz hold szőlőben pontosan mi termelt, nem tudjuk. Feltehető, hogy Stark a fenti logikája alapján ott a tömegszaporítást végezte, hiszen szaporító anyagot és szőlőgyümölcsöt is értékesített. Ilyen vonatkozásban nem váltak el szőlészeti tevékenységének ágai.

Sajnos, nem tudjuk értékelni kereskedelmi tevékenységét, mert szinte csak töredékek maradtak meg a dokumentációból. Ezekből a részben a zsarátnokból megmentett torzókból következtethetünk arra, hogy a *szaporítóanyag-kereskedelem* igen jól szervezett és dokumentált tevékenység volt Starkéknál. A megrendeléseket vevőnként, azok címe és rangja megjelölésével, az árjegyzéki szám szerinti fajtanevvel, dátum és darabszámmal, sorszámozott lajstromkönyvbe rögzítették az érték-megjelöléssel. Teljesítés és fizetés után ennek tényét „rendezve”, vagy „köszönettel felvettem” bélyegzővel konstatálták.

Hiábavaló kísérlet lenne a megmaradt rendelési adatok alapján részletes elemzésbe

fogni. Annyit megállapíthatunk, hogy a vevőkör kiterjedt Nagy-Magyarország távolabbi területeire is, egyes vevők egész fajtagyűjteményt is rendeltek, saját fajtái közül a Kossuth és Stark magoncza is szerepel a megrendelésekben, alanyokat is értékesített, a tételek a tucattól a néhány ezerig terjedtek fajtánként például a századvégi kimutatás alapján. Tehát üzlet volt. Csak érdekességként említjük meg üzleti magatartása jellemzésére, hogy a gratis-tételeket is feltünteti, természetesen érték nélkül.

A szőlővel kapcsolatos másik tevékenysége volt a gyümölcs-értékesítés. Ennek szervezésére fényt deríthetünk a megmaradt üzleti nyilvántartás néhány lapja alapján. A megrendelések jegyzéke igen precíz adatokat tartalmaz: a rendelés időpontja, az érkezés, a szállítási határidő, a megrendelt tétel, a teljesítés helyének megjelölésével. Ezzel párhuzamosan készült egy pénztárkönyv, ahol a tartozás kiegyenlítése nyomon követhető. Ezekből a töredék-dokumentumokból azt olvashatjuk ki, hogy a Stark-szőlőt Bukovinától Salzburgig, Krakkótól Versecig fogyasztották. Egyes vevők naponta, mások hetente kérték az árut, öt-tizenkét kilogrammos postakosárban szállítva. Ezt az üzleti tevékenységet több nyelvű reklámcédulákkal is elősegítette.

Elképzelhető, hogy ez a vaskereskedő milyen passzionátus szőlész lehetett a 16 hold szőlő termésének és vessző-szaporulatának értékesítése után és még a boráról nem is szóltunk. De a szőlészet terén mégsem ettől lett világhíres Stark Adolf, hanem a *nemesítő munkája* révén. Ismét az adathiány takarójába kell burkolóznunk. Nem tudni, mi vitte rá ezt az elfoglalt embert olyan szórakozásra, hogy új fajtát állítson elő. Nem tudjuk megindokolni, de bizonyos, hogy nem a véletlen műve. Több nyelvet beszélő, tanult ember volt, a szaksajtót is olvasta. Most már fel kell tételeznünk, hogy a fajtagyűjteményt sem öncélúan hozta létre. Bizonyára tisztában volt a génbanki jelentőségével. A nemesítés tudománya ekkorra már túljutott az empirikus módszerekkel jellemezhető gyermekkorán, amely egyébként nem lebecsülendő eredményeket hozott akár a vegetatív mutációt, akár a szabadbeporzáson alapuló hibridizációt illetően. Egy több száz fajtából álló gyűjtemény ideális körülményeket biztosított a szabadbeporzás számára. Csak a bizonytalansági tényező miatt kétes volt az eredmény. A szerencsének volt a legnagyobb szerepe.

Stark Adolf szőlőnemesítő munkájához semmilyen közvetlen adatunk nincs, ami tőle származna. Tény az, hogy a Cathalogusban hét fajtánál "saját keltezésű" piros betűs megjegyzést találunk, egyeseknél némi magyarázattal.

<i>Sorszám</i>	<i>Fajtanév</i>	<i>Megjegyzés</i>
23	Kossuth Lajos	Madl. angevine magjából
59	Garibaldi	
90	Stark magoncza	Madl. angevineből
121	Rouge, korai	Rouge Imperiálból
143	Csabagyöngye	Bronnerstraube-ből
187	Stark Róza	
219	Petőfi Sándor	

A Garibaldi, Rouge korai és Petőfi Sándor fajtáknak nyoma veszett, a megmaradt Stark-feljegyzésekben sem találhatunk további utalást rájuk. A Stark magoncza „kék” teljes névvel bemutatásra került az 1885. évi nemzetközi szőlőkiállításon, és a megmaradt szőlővessző-rendelésekben is megtalálható. A Stark Róza a millenniumi kiállításon vett részt.

A további két fajta azonban belekerült a szakmai köztudatba.

A *Kossuth-szőlő* (mert ez a helyes elnevezés, megkülönböztetendő Mathiász fajtájától) előállításának történetét rendkívül színesen, plasztikusan és humorral fűszerezve írja le Domonkos János gyulai néptanító, mondhatni Stark fogadatlan sajtótitkára a *Kertészeti Lapok* 1889. évi egyik számában. Történt ugyanis, hogy 1879 (!) tavaszán Stark észrevette, hogy a Madelaine Angevine és a Muscat Lierval lugastőkék egy-egy fürtje összenőtt, ezért virágzás közben izolálta őket: az Isten ujját látta a dologban, hogy a fehér és kék fajta keresztezéséből végre egy korai kék szőlőt nyerhet. De ott volt egy harmadik fajta is, a Duke of Beuccleuch. Így nem tudni pontosan, történt-e már a fürt bekötözése előtt is megporzás, vagyis milyen virágpor termékenyítette meg a Madelaine-t, melynek magját elvetve 1880-ban 18 magoncot kapott, ezekből kilencet felnevelt. 1885-ben az első termés alapján két fajta bizonyult jónak.

Az egyik teljesítette Stark vágyát: korai volt, mint az Angevine, de kék bogyójú, s kategóriájában kimagasló, ez a Stark magoncza nevet kapta. A nemzetközi szőlőkiállításokon rögtön be is mutatta. A másik szintén korai lett, mint az anya, de annál jobb áruértékkel. A csabai szőlészeket keresztelőre invitálta Stark, ahol a vendégek javaslata ellenében mégis ő volt a névadó. Domonkost idézem: „Német neve daczára megmutatta, hogy igazi magyar”, és ezt követve terjedelmes körmondat végén indítványozta a Kossuth-szőlő nevet, mivel „ez a fajta úgy áll a többi felett, mint az a férfiú egész nemzete felett”.

A Kossuth-szőlő hosszú karriert futott be, és még ma is megtalálható a kertekben. Dél-európai országokban jelentősebb piaci figyelmet is kapott. Mindezt a koraiságon kívül szállíthatóságának, küllemének, eltarthatóságának köszönheti. Egyetlen hibája lett végzete, amiért kiszorult a termelésből: madárkasságra és zöld bogyóra való hajlamossága. Csabán még ma is sokan tévesen Csabagyöngye néven ismerik.

A nagy siker azonban még váratott magára. Egyszer aztán 1898. augusztus 14-én a *Borászati Lapok* hírrovatában *Új magyar szőlőfaj?* címmel érdekes közlemény jelent meg. „Lapunk egyik barátja (St. A. úr Békés-Csabáról) igen szép, érett muskotály zamatú szőlőfürtöt küldött be ízelítőül lapunk szerkesztőségének, mint olyan tőke gyümölcsét, melyet magról nevelt.” A rejtélyes eljárás oka Stark részéről számunkra érthetetlen, mert mint látni fogjuk, ő már akkor nagy kincset tartott a kezében. Erre aztán 1900-ban derült fény, amikor Domokos János majd egész oldalas cikket közöl *Csabagyöngye* címen, „egy új magyar csemegefaj” alcímmel. Rövid bevezetés után, melyben méltatja az utóbbi idők Stark és Mathiász újdonságait, azonnal rátér a Csabagyöngye származásának tömör leírására. Idézem: „A Csabagyöngye szülői Mathiász-nál kötöttek titkos – valószínűleg morganatikus házasságot. Apja ismeretlen. Anyja – a német származású burger lány – a *Bronnerstraube* gyümölcs képében utazott Csabára Starkhoz, aki azt *Mathiásztól* kíváncsiságból hozatta el, hogy megkóstolhassa. Stark az egyik fürtnek magvait elvetette, ennek egyikéből kelt ki a *Csabagyöngye*.”

Ugyanebben az évben megjelenik Stark első hirdetése is a *Borászati Lapokban*, melyből megtudhatjuk, a magról nyert legújabb és legkorábbi muskotály-faj szőlővesszeje a legkorábban 1901 ősztől lesz kapható, de már előjegyezhető darabonként két koronáért. A fajtáról a nemesítő csak 1904-ben jelentet meg egy igen rövid cikket a *Gyümölcs-kertész* című lapban, egy fürtös-leveles hajtásrészlettel illusztrálva.

A Csabagyöngye eredeztetése sokáig nem volt téma. A vita Mathiász halála után lángolt fel, amikor az egyébként tisztességgel kiérdemelt szőlőfejedelem-kultuszt a kor dagadó keblű jeles zászlóvivő szakírói, de sajnos a tudomány képviselői is sztár csinálásra fordították, így a dicsőséget is Mathiász javára írták. A legképtelenebb állítások kaptak lábra, egymástól idéztek, néha elferdítve, gondolkodás és kritika nélkül elfogadva a gyer-

meteg érveket attól kezdve, hogy Mathiász milyen konkrét keresztezési kombinációból nyerte, majd elajándékozta a hibrid magot. Sajnálatos, hogy Mathiász nagy tekintélyű életrajzírója sem vette a fáradságot a helyzet tisztázására, hanem azt kétségek között hagyta monográfiájában.

Felhasználhatnánk írásunkat a vita további elmélyítésére, azonban ez értelmetlen árokásás lenne. Ez ünnepi alkalommal pedig méltatlan is lenne a két főszereplőkhöz. Ezért az egykori árokások neveinek említésétől az utódok esetleges szégyenérzete miatt is tartózkodunk, mert finoman fogalmazva rosszhiszeműségük odavezetett, hogy még ma is téves nézet uralkodik e kérdésben. Inkább megpróbálunk „fényt” gyűjtani, ahogyan Dedinszky Gyula evangélikus lelkész fogalmazott a Stark Adolf békéscsabai szőlőnemesítő című dolgozatában, amely az első és egyetlen írásos feldolgozás a témában. Ő leírja és ütközteti a fenti szerzők álláspontját, majd döntő érvként Tomcsányi Pált idézi, így a logika szabályai szerint átbillen a kérdés Stark javára (már minthogy egy nemesítő elajándékozta a hibrid magot idegennek, s ebből megismételhetetlen csoda nőjön ki, ebbe bele is nyugszik, még a rémmesékbe se illik bele). Egyszerűbben is megközelíthetjük az igazságot. A már idézett sajtóközlemények – melyekre az úgynevezett Mathiász-hívők egyike sem utal – elég jól rávilágítanak a fajtakéletkezésének körülményeire. Az is igaz, hogy Starknak hamarabb volt önálló fajtája, mint Mathiásznak.

Stark a Csabagyöngyét saját fajtájaként írta le és reklámozta, Mathiász ez ellen soha nem emelt kifogást. Ha rosszhiszemű lett volna, ezt Stark halála után is megtehetette volna, hiszen tizenegy évvel túlélte őt, de nem tette. Sőt, saját reklámjában nem is az 1908. évi, hanem az 1909-es – idegen származású – fajtajegyzékében közli a Csabagyöngyét, feltűnően megjegyezve, hogy Stark magonca. Részletes és ajánló leírást ad róla a többi fajta szűkszavú jellemzése mellett. Stark iránti lojalitására jellemző a Kossuth-szőlő példája is: az 1896-os nagy árjegyzékében 189. folyószám alatt Stark magoncaként hirdeti exquisit (kiváló) fajtaként, magas áron. Végül ne feledjük, a legnagyobb nemesítési sikerét a Szőlőskertek királynője fajtájában a Csabagyöngye vérének felhasználásával érte el. Mathiász valóban szőlőfejedelem volt, több ezer kombinációjából annyi fajtát állított elő, hogy fél évszázadon át ellátta a magyar csemege-szőlő termelést. Volt része a dicsőségben. Tehát semmi okunk a két ember szembeállítására.

Stark vaskereskedő vállalkozása mellett országosan is jegyzett szőlőtelepet üzemeltetett, a nemesítésben a természetes hibridizáció kevésbé hatékony módszerét alkalmazta, így szerény eredményt érhetett el fajtaszámban, a szerencse azonban a Csabagyöngye esetében világsikert hozott számára. A Bronnerstraube kedvelt és elterjedt szőlőfajta volt, de Stark nélkül nem lett volna Csabagyöngye, sőt a Szőlőskertek királynőjén kívül számos más fajta sem, és a világon azóta még mindig leköti a korai szőlőt előállítani akaró nemesítők figyelmét. Ez utal genetikai szilárdságára is.

Mathiász életének nagyobb részét fő állásban a modernebb keresztezéses szőlőnemesítésnek szentelte, ezért lehetett termékenyebb. Ők életükben kellő tiszteletben tartották egymást, az utókornak nincs joga ezt a békességet megbontani. Itt talán érdemes egy kitekintést tenni a két szőlész kapcsolatára. Rejtélyes módon egyikük hagyatékában sem találtunk nyomot azon kívül, hogy egymás fajtáit kölcsönösen névvel jegyzik. Pedig okuk lett volna kapcsolatba kerülni egymással nemcsak a közös szakma miatt. Mindkettő Sáros megye szülötte, szinte szomszédok. Stark bártfai családlátogatásra Kassán keresztül utazhatott, hazai és világi kiállításokon együtt vettek részt. Érdeklődhettek egymás munkája iránt is személyesen. Erre vonatkozóan bár a szakmában nem ismert, de van adatunk. A *Látogatók könyvében*, melyet még Szőlőskén Kossuth Lujza látott el ajánlással, de Mathiász csak Kecskeméten nyitott meg, bejegyzést találunk. Idézem Mathiász

életrajzíróját: „Az első aláírások 1898. április 25-én kecskeméti kirándulóktól származnak. Az aláírók között van Darányi Ferenc kecskeméti ügyvéd, szomszédos szőlőbirtokos is a feleségével.” Három névvel lejjebb pedig olvasható betűkkel, Stark Adolf aláírása. Íme, az árokások tudatlanságáról lehull a lepel! Így hát a kapcsolat tisztázatlanságával szegényebbek, de az igazság kiderítésében gazdagabbak lettünk.

Visszakanyarodva Stark Adolf szőlészeti munkásságára, idézett naplófeljegyzései alapján intenzíven *érdeklődött* minden iránt: trágyázási, permetezési receptek, beltartalmi értékekre vonatkozó adatok, borászati ismeretek töltik meg a lapokat. Jó megfigyelőképessége lehetett. Fenológiai adatokat gyűjtött. Országosan is figyelmet keltően 1891-ben elsőként fedezte fel hazánkban a *Coniothyrium diplodiella* kártételét a szőlőn, amely White rot vagy fakó rothadás néven vonult be a köztudatba. A nagy fürtkárt okozó betegség meghatározását Mezei Gyula végezte el. A *Borászati Lapokban* kétoldalas nagy lélegzetű cikkben számol be az eseményről, részletes információkkal szolgál és védekezést is ajánl. Ezt követően sorra jönnek a bejelentések az ország minden részéről és a téma jó időre fennmarad a lap hasábjain.

Szőlészeti érdeklődésének színtere továbbá a *szaksajtó*. Mint az Országos Magyar Kertészeti Egyesület tagja, cikkezik a *Borászati Lapokban* és a *Kertészeti Lapokban* egyaránt. A *Borászati Lapoknak* éveken át külső munkatársa, rendszeresen küldi jelentéseit a megyei helyzetről. Szakmai problémáival egyénileg is gyakran fordul a Kérdezz–felelek rovathoz. A lapot természetesen felhasználta üzleti céljaira is. Reklám hirdetéseit előszeretettel itt jelentette meg.

Starkot az eddig említett tevékenységek – a vaskereskedés, a 16 hold szőlőtelep, és gyümölcs termelése és a nemesítés mégsem elégítette ki. További elfoglaltságot keresett, ahol munkáját az őt, mint jövevényt befogadó közösség javára kifejthette. S meg is találta a *Békés Vármegyei Gazdasági Egylet*ben. Mielőtt erről a buzgó társadalmi munkájáról szólnánk, röviden be kell mutatnunk magát a szervezetet (hátha ráismerünk). Az egyletek megalakulása visszanyúl a reformkor végére, azonban tömeges létrejöttük 1860-tól datálódik. Ezek a polgári fejlődés tisztességes, nem kórkárára dőngető alapon létrejött, valóságos nemzeti értékek mentén szerveződő civil alakulatok voltak, és nem véletlen, hogy Stark Adolf itt találta meg a helyét. A Békés vármegyei az első között alakult meg. Kezdeményezője Trefort Ágoston volt, őt birtoka Szarvashoz kötötte, támogatva báró Eötvös József. Az egylet vezetői közül kiemelkedett a nemesítő Mokry Sámuel és a kiváló szervezőképességgel megáldott, időben utolsó titkár Zlinszky István, aki megírta az egylet történetét is. A nemes cél megfogalmazását az ő tollából kölcsönözöm.

„Egy szellemi emporium nélkül szűkölködő vármegyében, a patriarchális gazdálkodás virágzó korában, közszellem nélkül, a haladásra törekvő vágy mindeneket át nem ható eszmék sivár idejében, a nemzeti lethargia korszakában, midőn a passivitás politikája még a kényelemszeretetet és nembánomságot is igazolta vagy mentette: azzal a bizarr szándékkal lép fel egy töredék a megyében, hogy tömörüljünk, gyűljünk zászló alá a mezőgazdasági érdekek megvédésére, ezelőtt 35 évvel”. Lám, mégsem a világ változik, csak a történelmi spirál forog. Az egylet történetét akár kötelező tananyagként is előírhatnák a mai politikusok számára: a szavak és tettek című tantárgy keretében.

A fenti célok szolgálatába szegődött Stark Adolf, amikor a szőlőtelep létesítését követően 1871 óta részt vállalt az egylet munkájában. Az 1896-os önkéntes visszavonulásáig elnöke volt a Borászati Szakosztálynak, a későbbiekben a Kerti és Háziipari Szakosztálynak és mindvégig a megyei vezetőség tagja. Csak érdekességképpen jegyezzük meg, ez volt azon kevés megyei szervezetek egyike, melynek székhelye nem Gyula, hanem Békés-

csaba. A vezetőség megbízásából végzett munkái közül megemlíjtük a megyei- és tájkiállítások szervezését, szakmai anyagok, indítványok véleményezését, szőlőhegy szabályzat készítését, a peronoszpóra elleni védekezés megszervezését stb.

Stark Adolf munkásságának objektív értékmérői a különböző kiállítások voltak, az eredmény pedig az elért díj. A békéscsabai evangélikus levéltárban őrzött díjak száma hét.

1. 1873. Bécs, világkiállítás. Aranyérem. Bővebb információnk nincs.
2. 1876. Szeged, Országos Ipar- Termény- és Állatkiállítás. Bronzérem.
3. 1878. Békéscsaba. Terménykiállítás. Bvm GE ezüstérme Stark Adolfnak jeles szőlőgyűjteményéért névvel gravírozva. Indoklás: "kitűnő szakértelem a szőlőfajok változottsága, kitűnősége és mennyiségekért, nem különben a vidéken ösmeretlen borfajokkal tett kísérletezésért". Az ezüst volt a legmagasabb kitüntetés, és a bíráló bizottság tagjai közt szerepelt Bereczki Máté pomológus is.
4. 1894. Szentpétervár. Nemzetközi Általános Gyümölcskiállítás. Bronzérem.
5. 1896. Budapest. Ezredéves Országos Kiállítás. Millénniumi Nagyjérem. Kiváló érdemekért bronzérem, névvel gravírozva. Tizenegy fajta szőlő levágott fürtjével, köztük a Stark Róza fajtával szerepelt.
6. 1897. Hamburg. Kertészeti Kiállítás. Ezüst érem. Névvel gravírozva.
7. 1898. Signum memoriae. Ferenc József császár és király uralkodásának 50. évfordulóján nagy érdemekért adományozva.

A fáma szerint az 1900. évi párizsi világkiállítás díja egy hatalmas Zsolnai porcelánváza, erről azonban megbizonyosodni nem tudtunk.

Tárgyi bizonyíték nélküli, de jegyzőkönyvileg dokumentált az 1885. évi budapesti országos kiállítás keretében rendezett nemzetközi szőlőkiállításon való eredményes szereplése, ahol az Első tiszteletdíjban részesült 300 frank értékben. Megjegyezzük, hogy ez a rangos esemény Békés megyének további sikereket is hozott: kiállítási nagyjérem Megele Bertalannak Mezőberényben, Vidovszki Károlynak Csabán, a Békésvármegyei Gazdasági Egyletnek, Borsföldi Károly egyleti kertésznek, Göndöcs Benedeknek Gyulán, Széchenyi Lajosnak Újkígyóson, Szemján Dánielnek Szarvason, gróf Weinckheim Rezsőnek Dobozon; közreműködői érem Bartóky László Békéscsaba, Ruda Lajos Doboz; a kertészet és szőlészet állandó kiállításán díszoklevél Bereczki Máténak Mezőkovácsházán.

Stark szempontjából különlegessége a nemzetközi kiállításnak, hogy zsűrijébe póttágként választották olyan neves szakemberek mellé, mint Angyal Dezső, Emich Gusztáv, Miklós Gyula, Molnár István rendes tagok. Stark kiállítási anyaga 228 fajta fürtbemutatója volt, köztük 90. sorszámmal a Stark magoncza és két Chasselas Corneile magonc saját keltezésű, amiről viszont másutt nem szól.

Megpróbáltuk végig követni Stark Adolf életútját, és felmutatni munkásságát szigorúan bizonyítható dokumentokkal. Rá kell döbbernünk, hogy próbálkozásunk torzó maradt, ugyanis csak a jéghegy csúcsát mutathattuk be. A többszöri kényelmetlen mentegőztetés okára most már fényt kell derítenünk. Ugyanis Stark Adolfról az a kép alakulhatott ki, hogy ő egy rendkívül akkurátus, mindent feljegyző és számontartó ember volt. S ez így is igaz. Most pedig pontosan azokban a részletkérdésekben nem tudtuk megvallatni, amelyek az igazi, teljes arcát mutatták volna meg a részletekben is. Ennek szomorú oka van: fel kell idéznünk a Stark-ház történetét. Adolf halála után fia Ferenc vitte tovább a megkezdett munkát, még a nemesítéssel is próbálkozott, de eredménytelenül. Az ő 1944-ben bekövetkezett halála után a Stark-vagyon jelentős része az evangélikus egyház és intézményei tulajdonába került, maga a ház is. A szakmailag értékes tárgyak, főleg ne-

mesfémek, érmek formájában nagyrészt az egyházi levéltárba, kisebb részben magántulajdonba kerültek, és ott vannak ma is. De a papírok a padláson maradtak, az örökösöket sajnos nem érdekelte. És eljött a nap, amikor az egyház által eladott Stark-ház bontásra került 1967 telén. A szemtanúk szerint a munkások napokig melegedtek a padlás papíros tüzelőanyaga mellett. Sajnos ott porladtak el a dokumentumok, melyek segítségével ma teljesebb képet rajzolhatnánk Stark Adolfról. Mindezek ellenére Stark életművében találunk annyi igazolást, hogy legalább arcélét megrajzolhassuk.

Jövevény volt, mint a többi csabai. Származása sem magyar. Később jött, az alapok lerakása után, amikor a sikerélmény már nagyobb lehetett. És ő a siker reményében jött, azért dolgozott, és végleg itt is maradt. Életének fő és talán egyetlen értelme volt az önként vállalt munka. Mert senki sem kényszerítette rá: ő a vaskereskedésből holtig tartó kispolgári életet biztosíthatott volna családjának, de többet akart, és/vagy nemcsak önmagának, hanem a közösségnek is. Ehhez megvoltak a mentális feltételei: iskolázott, több nyelvet beszélő, világot látott, mindenekelőtt rendkívül szerény, visszahúzódó magánéletű ember volt. Ritka talentuma el tudta választani a magánéletet a társadalmi élettől. Társadalmi működése túlbuzgó – baráti társasága szűk, de megbízható, szinte egyyszemélyes: Szemjan Sámuel főjegyző, a szomszéd, s levelező barátja, Haán Antal, a csabai származású festő Capri szigetén. Szerénységére jellemző, hogy bár vagyona és szakmai elismertsége révén tehetne volna, nem tört hivatalra, hatalomra: nevét sem a község, de még az egyház protokollumában vagy előjárói között sem találjuk. Társadalmi életére vonatkozóan azt tudjuk, hogy 1880-ban a csabai Kaszinó Egylet számvizsgáló bizottságának tagja volt, valamint az évben a megyebizottság tagjai közé választják.

Érdeklődési köre, mint naplójából kiderül, rendkívül széles. Feljegyzéseiben geográfiai, demográfiai, nemzetiségi, valutáris, bibliai, politikai adatokat rögzített. Kár, hogy személyes feljegyzéseiből és főleg szakmai üzleti irataiból alig maradt fenn valami.

Stark Adolf munkában és eredményekben gazdag életfonal a 1910. augusztus 26-án 76 éves korában megszakadt. Haláláról mind a helyi, mind a szaksajtó méltóképpen megemlékezett, az utóbbi mint a Csabagyöngye nemesítőjét méltatta. A Felsővégi temetőben nyugszik, felette a fekete gránitkövön ábrázolt szőlőfürt utal munkásságára. Sírját végrendelete alapján a békéscsabai evangélikus egyházközségnek kellene gondozni.

Életéről és munkásságáról, de még a világhírnevet hozó Csabagyöngye nemesítési eredményéről is Békéscsaba társadalma csakhamar megfeledkezett. Sem a városi, sem a megyei monográfia, sem a sajtó nem említi. Az első megemlékezésre halálának 60. évfordulóján, 1970-ben került sor emléktábla-avatással. Ezt követően nagyobb szabású emlékünnepe volt születésének 150. évfordulóján 1984-ben, ahol tudományos előadás keretében Kozma Pál akadémikus a szakma előtt is tisztázta Stark Adolf elévülhetetlen érdemeit a szőlészetben és a Csabagyöngye előállításában. Ehhez nagy segítséget nyújtott Dedinszky Gyula idézett, korábban megjelent dolgozata, melynek szerény nyomdai kiadását helyi segítség hiányában a Kertészeti Egyetem támogatásával sikerült mégis elérni.

Ezért itt és most talán nem felesleges az emlékezés, de öncélú lenne, ha csak visszatérünk. Szándékunk szerint példát kell, hogy adjon az új nemzedéknek alkalmazkodó képességből, tetterekészségből, önzetlenségből, kitartásból, haza- és szabadságszeretetből és az élet iránti alázatból. Stark Adolf életműve példája lehet minden értelmes, hazát építeni kívánó alkotó embernek.

Szabó Ferenc

Emléksorok az egy évszázada született Dedinszky Gyuláról

A huszadik század Haan Lajosát, Csaba és a megye úttörő tudósának méltó szellemi utódját láttuk és tiszteljük a száz esztendeje született Dedinszky Gyula személyében. Közel tizenegy éve nincs már közöttünk, de az emlékezés szelíd hullámain magunk közé, az utókor nemzedékei elé hívhatjuk őt. Akik többször lehettünk a társaságában, még hitelesen tudjuk fölidézni kivételes műveltségét sejtető magas homlokát, mélységes emberséget és megnyerő bizalmat sugárzó, markáns férfiarcát, különös erejű félmosolyát. Dedinszky Gyulának, a végtelenül szerény és puritán evangélikus lelkésznek, magas termetet, szép tartást, őszinteségre biztató tekintetet adott az istene. Amikor családi otthonában felkerestem, kezdettől fogva, de még a megrendült egészséggel viselt legutolsó évek egy részében is – érte megható szeretettel aggódó, aranyszívű felesége intelmei ellenére – fürgén, derűsen, üdvözlésre nyújtott kézzel, meleg szóval köszöntve jött elé, és vezetett be barátságos lakásukba. Ezt a kedvességet élvezhette minden vendége. Legtöbbször a feljegyzésekkel, könyvekkel megrakott asztal mellé ültünk, ahol az éppen születő munkáján dolgozott. Gyakran több munkáján egyszerre.

Mindenkit így, ilyen nyitott szívvel fogadott, és finom érzékkel törekedett arra, hogy jól megismerje, főképpen az érdeklődése, felkészültsége, munkaszeretete és tisztessége oldaláról. Eleve idegen volt tőle a zárkózottság, a távolságtartás bármilyen formája. Sokszor csalódhatott emberekben, hivatalokban, a politikai fordulatokban és azok szereplőiben élete során, de róluk ritkán, akkor is egyedül a bölcs megbocsátás jegyében, a bárki számára hasznos, tágabb tapasztalatokat megfogalmazva szólt. A jóindulatot, a jó szándékot, de legalább a korrektséget mindaddig feltételezte még a második világháború alatti és utáni „huzatos” években vagy a pártállami időkben működő vezetőkrol és ügyintézőkrol is, amíg a hatalmaskodás, a sorozatos kisszerűség, a különféle fenyegetések az ellenkezőjéről meg nem győzték. De bármilyen bántalmak érték, bárhonnan érkező méltatlanságok is sújtották, arról beszélt, hogy a becsületes, jóakaratú, igazságszerető és a maguk lehetőségei szerint segítőkész emberek vannak és lesznek mindig nagy többségben, sőt előbb-utóbb még a gonoszok is megjavulhatnak. Ezzel, az egész pályáját meghatározó humanizmus tartalma szerinti életszemlélet és munkálkodás mindig töretlen vállalásával, Dedinszky Gyula példát adott azoknak, akik közelebről megismerték őt, de azokban is mély tiszteletet ébresztett, akikhez eljutott a megingathatatlan emberségéért elszenvedett, hosszas mellőzöttségének a híre.

Dedinszky Gyula életútját két dátum határolja: Dunagálos, 1905. március 24. és Békéscsaba, 1994. május 22. A Duna közelében, a hajdani Bács-Bodrog megyében, Újvidék és Palánka között fekvő Dunagálos (kiejtés szerinti szerb neve: Glozsan) akkor mintegy két és félezer lakossal bíró, szlovák evangélikus község volt. Édesapja ott szolgált lelkészként. A község a bácskai szlovákság szellemi központjának tartott, híres szlovák gimnáziumot működtető Petrócz (most Backi-Petrovac) vonzásába tartozott. Maga a Dedinszky család Árva megyei, leszármazását 1272-től tudja követni. A minket közvetlenül érdeklő ág a török kiverése után került Nógrádba, ahol 1803-tól – Dedinszky András szolgálatától – a família egy-egy férfi tagja nemzedékről nemzedékre a lutherá-

nus lelkipásztorságot választotta élethivatásul, mindig szlovák hívek között, falusi-paraszti környezetben.

Egész életükre szóló, különösen erős küldetéstudat és kötelességérzet, sokszor nagy általános és nem csak teológiai szakműveltség, alkotó erő jellemezte az ilyen papok munkálkodását. Egy-egy közösség nevelésével és összetartásával együtt nagyon figyeltek arra, hogy a hívek a mindennapi életükben, megélhetésükben is előre haladjanak, ugyanakkor az önazonosságukat tápláló tradícióikat megőrizték, továbbadják. Talán ennek a törekvésnek a sikerei összegződtek abban, hogy a három nyelvű hazai lutheránus egyházban testvériesen, de sajátos kultúrájukat megtartva, jól megfértek egymás mellett a németek, a szlovákok, a magyarok tájanként csoportosult vagy szétszórt gyülekezetei. Az összekötő szálakat elsősorban a mindhárom nyelvet és hagyományvilágot elfogadó, ismerő lelkészek, tanítók erősítették és fogadtatták el szélesebb körben, anélkül, hogy érzelmileg vagy a közéletben szakítottak volna saját anyanyelvi és kulturális kötődésükkel. Fontos szerep jutott az ilyen lelkészeknek a vezetésüket elfogadó közösség valóságos érdekeinek felismerésében és képviselésében, nemegyszer a mindenkori hatalom vagy akár az egyházon belüli csoportok ellenében is. A protestáns eklézsiákban a polgári jogegyenlőség és felelősség jegyében kezdettől fogva érvényesülő önkormányzat ugyanakkor körülhatárolta papjaik mozgásterét minden fontosabb kérdésben.

Az elmondottnak megfelelő, több generációs családi hagyomány Dedinszky Gyula pályafutását is kijelölte. Három osztályt elvégzett szülőfaluja nagyobb részét szlováku, másrészt magyarul tanító elemi iskolájában, azután édesapja a németek lakta közeli Újverbász (Vrbas) iskoláiba küldte német szóra. Az elemi iskola negyedik évét és a gimnázium első osztályát – már a világháborús időkben – Újverbászon végezte. (Abban a középiskolában, amelynek elődjét a mezőberényi gimnázium első igazgatója, a tudós Skolka András, Tessedik iskolájának volt tanára, 1808-tól újverbászi evangélikus lelkész alapította.)

A második gimnáziumi osztályba már Békéscsabára íratta be az édesapja az ifjú Dedinszky Gyulát. Azért, hogy egy nagy lutheránus gyülekezet iskolájában, az egyházi szlovák nyelv vonzásában alakuljon tovább az érdeklődése, az egyénisége. A csabai gimnáziumban jól tanult. 1918 végén negyedikes volt, amikor a demarkációs vonalat meghúzták, és szülőföldjét az alakuló szerb–horvát–szlovén királyság katonái foglalták el. Nem könnyen utazhatott szüleihez, így örömmel fogadta legkedvesebb tanára, a múzeumalapításban és a néprajzkutatásban jeleskedő Rell Lajos, a későbbi neves gimnáziumigazgató közvetlen gondoskodását. Fel is figyelt mentora gyűjteményszervező és tudományszerűsítő törekvéseire. 1923-ban érettségizett a csabai gimnáziumban, otthonosan mozogva a korabeli város életében és a csabai szlovákok világában.

Az érettségi után a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Sopronban működő evangélikus teológiai karán folytatta a felkészülést Dedinszky Gyula. Professzorai közül Pröhle Károlyt és az eperjesi teológiáról átkerült Deák Jánost kedvelte legjobban. Sopron városa éppen a megelőző években esett át a „hűség próbáján”, amikor a magyar hazához ragaszkodás és a német gyökerű műveltség dilemmáját sikerült feloldania. Ennek a kettősségnek a felemelő hatása a fiatal teológust sem hagyta érintetlenül. Egyfelől soproni „ponzichter” forrásokból is elmélyítette német nyelvismeretét, másrészt mély érdeklődéssel fordult a finnugor nyelvrokonság kérdései felé. Ez utóbbinak része lehetett abban, hogy a magyarországi evangélikus lelkészképzésben elsőként, soproni tanulmányait befejezve, 1927-ben egy évre a helsinki egyetem vendéghallgatója lehetett. Északi roko-

naink nyelvével, egyházi és világi kultúrájával hazatérése után is foglalkozott, finn barátai-val levelezett, olvasta a számára megküldött finn folyóiratokat. Egy félszázaddal utóbb, 1977-ben az egyetemi ünnepségen ezt számon tartva köszöntötték őt a finnek fővárosában, egyik finn jó barátja eljött a 85. születésnapját köszönteni is. (Az egyetemre és barátaira emlékező írása formás kis kötetben jelent meg Finnországban a kilencvenes évek kezdetén.)

1928 őszétől 1972-ben történt nyugdíjazásáig tartott Dedinszky Gyula aktív korú lelkészi munkálkodása. Ennek Kiskőrös szlovák gyökerű lutheránus gyülekezete volt az első jelentős és maradandó állomása. Egy esztendei kiskőrösi káplánkodás után fél esztendeig Ipolyvecén, majd szintén fél évig Szarvason szolgált segédlelkészként. Szarvasról hívták vissza és választották meg papjuknak nagy örömmel 1931-ben a kiskőrösiek. Tíz nagyszerű esztendő következett ezután Petőfi szülővárosában, amikor a sarvasi és a békéscsabai eklézsia egyaránt lelkészt keresett, és mindkét városban órá gondoltak. A csabaiak bizonyultak fürgébbnek: 1942-ben Mekis Ádámmal együtt Dedinszky Gyulát Békéscsabára választották meg. 1942-től véglegesen letelepedett családjával Csabán és a városhoz élete végéig hűsége maradt.

A diákéveihez képest alaposan megváltozott, egyre polgárosodottabb, de a szlovák tradícióit is eléggé töretlenül őrző városban azonnal otthon érezte magát. Az érett férfikorban lévő lelkész barátságos nyitottságának, szociális segítőkészségének, műveltségének, kiváló prédikációinak, nyelvtudásának a jó híre mindenhová, minden csabai népréteghez és korosztályhoz eljutott. Népszerűsége magasra emelkedett. Az iránta érzett megbecsülést különösen erősítette, hogy minden szélsőséggel és erőszakkal szemben a humanista alapállást hirdette, a hozzá fordulókat vígasszal és tanácsokkal fogadta. Az egész háborút bűnösnek látta. A Don-kanyarban elszenvedett tömegvesztés, a munkaszolgálatosok sorsa, a német megszállás, a teljes mozgósítás csak erősítette ebben a meggyőződésében. 1944-ben tehetetlenül kellett értesülnie a zsidók elhurcolásáról, mentési kísérleteinek eredménytelenségéről. Az év őszén a város bombázása, a front átvonulása utáni hetek rettenetében tartotta a lelket az emberekben.

1944 végétől a demokratikus kibontakozás tisztaságában reménykedett, de hamarosan rá kellett ébrednie, hogy a hatalomért folyó kötékhúzások „alsóbb és felsőbb” irányítói, különösen a kommunista diktatúra előkészítői, nem finnyáskodnak. Megdöbbenette az is, hogy az egyházak nem tudtak kívül maradni a direkt politizáláson, aminek az ára a belső ellentétek felerősödése és annak nyomában a tekintélyvesztés lett. A magyar-csehszlovák lakosságcseré-egyezmény körüli, egyoldalú agitációs kampány időszakában (1946–1948) Dedinszky Gyula a szülőföldjükön maradásra buzdította a híveit, emiatt egyes paptársaival is ellentétbe került. Jól látta, hogy a közel hét és félezer helybeli szlovák áttelepülése szinte helyrehozhatatlan csapást jelent Csaba közösségi tradícióira, többek között a lutheránus gyülekezetre is. 1949–1950 tájától, a nyílt diktatúra idejétől, Dedinszky Gyula következetes igazságkeresése, őszintesége terheessé vált, addigi egyházi belső megbízatásait állami nyomásra visszavonták, őt magát többször is durván megfenyegették. A mindennapi szolgálatot továbbra is ellátta, de annál szélesebb közszereplése – nyilván nagy kedveltsége és tekintélye miatt – „nem volt kívánatos”. Sajátos módon ez a politikai töltésű kizsorítás segítette őt ahhoz, hogy a kutatók sorába lépjen.

Az állandó tennivalók mellett Dedinszky Gyulának nemcsak az időt sikerült kiszakítania hozzá, hanem a sokoldalú érdeklődése szerint és az élet hétköznapijaiban, az egyház tagjainak látogatása során összegyűlt tapasztalatait és megfigyeléseit alkalmazva nyílt módja

a tudatos néprajzi gyűjtésre. A tradíciók szerint felnőtt generációk az '50-es években még nagy többségben voltak, és a kedves lelkészükhöz elöljárók nélkül megnyilatkoztak. A gyűjtés legjobb módszereit, követelményeit, kialakult szabályait a Tótkomlósról 1951-ben a csabai múzeum élére áthelyezett dr. Tábori György ismertette meg Dedinszky Gyulával, s vele jutott el egy szentendrei országos gyűjtőkonferenciára, ahol további biztatást, indíttatást kapott. Táboritól kapta azt a kiváló ötletet, hogy foglalkozzon a lutheránusok szakrális néprajzával, annak is az addig figyelmen kívül hagyott részével, pl. a harangozás szokásrendjével.

A szóbeli gyűjtés mellett nem kevés időt fordított Dedinszky Gyula a viszonylag jól megmaradt csabai gyűlekezeti levéltár anyagának rendbe szedésére és aprólékos átnézésére. Nagyonbízott az egymás után kínálkozó, izgalmas néprajzi témákhoz, másrészt a presbitériumi jegyzőkönyvekből, az anyakönyvekből, a gazdálkodási iratokból kibontakozó egyháztörténeti, művelődéshistóriai, agrártörténeti és más kérdésekre vonatkozóan. A levéltári adatokra más bűvárkodók figyelmét is sikeresen ráirányította. Az 1960-as évek elejétől fokozatosan kibontakozó várostörténeti és szlovákság-történeti kutatások az ő tanácsai nélkül sokszor elakadtak volna. Mindenesetre: ebben a sok türelmet kívánó folyamatban érett magas színvonalon dolgozó kutatóvá és egyre szélesebb körben megbecsült „tudományos instruktorrá” Dedinszky Gyula.

Ez utóbbi azt is jelentette, hogy már vállalkozni tudott egyes fontos és addig hallgatással övezett város- és egyháztörténeti kérdések szintézisére, különösen az 1718-ban kezdődött újraterülepülés, és az azt követő anyanyelvi és felekezeti változások napjainkig történő áttekintésére. Erről 1965-ben írt alapvető tanulmányának kéziratát a hetvenes évek elején „vitattuk meg” a Megyei Könyvtár egyik rendezvényén. Bizonyra Lipták Pálnak köszönhető, hogy nekem jutott az értékelés feladata. A dolgozat bizonyító ereje és szókimondása lenyűgözött. Mondanivalóm lényege csak a munka értékének elismerése, igazolása, a szerző érdemeinek kiemelése, a tanulmány megjelentetésének sürgetése lehetett. Maig kísér annak az emléke, hogy Gyula bácsi számára mekkora biztatást jelentett a csabai nyilvánosság előtt elhangzott elismerés, amelyet más jelenlévők is erősítettek.

Ezt követte leghosszabb időt átfogó együttes tennivalónk, „A szlovák betű útja Békéscsabán” című alpmunkájának véglegesítése. (A Gecsei Lajos és Köteles Lajos szerkesztésében megjelent Fekete könyvek sorozat egyik kötete lett.) Lektorként sikerült elérnem, hogy a könyvtárban már megvitattott, egyesek által „rázósnak” tartott dolgozat a könyv bevezetője lett, a kötet végére pedig Gyula bácsi életútját és munkásságát bemutató oldalakat írhattam. A 85. és a 90. születésnapja alkalmából tartott ülésszakok előtt ez az utószó volt talán a legkorábbi szakmai elismerés, ami 1987-ben napvilágot kapott. A Békési Élet, az Új Aurora, a budapesti Národopis Slovákov v Madarsku hasábjain közölt tanulmányai mellett 1984-ben (Sicz György fáradhatatlan közbenjárására) a Kertészeti Egyetem adta ki a szőlőnemesítő Stark Adolf kiváló életrajzát. 1986-ban az Új Aurora füzetek sorában jelentek meg a csabai lutheránus néprajzi cikkei (ezek és történeti írásai egy testesebb kötetben a Megyei Levéltár kiadásában halála előtt láttak napvilágot), és már nem vehette kézbe leggyakrabban forgatott művét, a csabai kolbász néprajzáról szóló, különös értékű monográfiát. A csabai szlovák tájnyelv szóanyagát összegyűjtő kézírata szintén halála után jelent meg, Mazán Mátyás gondozásában.

Dedinszky Gyula életműve, kutatási eredményei mind gyakrabban szerepelnek a hazai és a szlovákiai néprajztudomány, a népnyelvismeret, a művelődéstörténet körforgásában. A hetvenes évektől fogva a Csabán megforduló neves szlovák etnográfusok legelőször őt és a múzeumot keresték. Neve és a városismeret ma már egybeforrott.

Niedzielsky Katalin

Klasszikus drámák előnyben a Jókai színházban

**Az ünnepi repertoáron magyarországi ősbemutatóként
Charles Aznavour musicalje**

A város, a megye, a térség egyetlen teátrumaként a Békés Megyei Jókai Színház a szó nemes értelmében népszínház: nem „szakosodott”, minden műfajt játszó, a közönség legkülönbözőbb igényeit kiszolgáló társulat. A békéscsabai ars poeticát hosszú évek óta nagyon következetesen tükrözi a műsorterv tudatos összeállítása, a színes, változatos repertoár, a színészképzés és többnyire az előadások színvonala is. A 2004–2005-ös évadban ünnepelte a Jókai színház fennállásának 50. évfordulóját, és a jubileumi szezon rangjához sikerült valóban gazdag kínálatot választani és a produkciókat – talán egy-két kivétellel – minőségi szinten megvalósítani.

Niccolo Machiavelli pajzán komédiájával, a *Mandragórával* kezdődött október elsején a jubileumi évad a Jókai színházban. A reneszánsz jellegzetes és a világirodalom egyik legszórakoztatóbb vígjátéka – műfaját, tartalmát tekintve – igazi könnyed szórakoztatást ígér, ezért talán inkább való nyáresti bemutatóra, mint a Himnusz után, az éppen születésnapját ünneplő kőszínházba. Lehet azonban, hogy ez már konzervatív felfogásnak számít a mai világban. Az első premier a 2004–2005-ös évadban jellem- és helyzetkomikumokkal teli, poénokban gazdag, jópofa, szellemes, szókimondó, neveltető előadást nyújtott, jól szórakoztatta a közönséget.

Kiderült, hogy a Mandragóra nem női nevet takar, hanem csodaszert, szerelmi bájitalt. Machiavelli pedig nemcsak politikusként és filozófusként alkotott maradandót a 15–16. századi Itáliában, Firenzében, hanem történelmi értekezéseivel és szépirodalmi tevékenységével is. A híres reneszánsz bölcs nevével általában „A cél szentesíti az eszközt” bölcsességet társítjuk; különböző kutatások bizonyították, igazságtalanul, mert a híres mondat nem Machiavellitől, hanem Loyolai Szent Ignácótól származik, és a jezsuiták jelszava volt. Pedig a híres mondat akár a Mandragóra mottója is lehetne! Gazdag, öreg férj, fiatal, szép feleség, de várat magára a gyermekáldás. Szerelmes ifjú, furfang, találmányosság, pénz és korrupció, s máris ott a megoldás, mi-

Lucrezia, a szép feleség és anyja, Sostrata (Komáromi Anett és Muszta Anna) a Mandragórában.

Fotó: Kovács Erzsébet

közben minden szereplő jól jár. Mit üzen nekünk, mai nézőknek Machiavelli ötszáz év múltán? Nagyjából azt, hogy rádöbbenünk: korszaktól és helyszíntől függetlenül, az alapvető emberi tulajdonságok, érzések és érdekek mit sem változtak az emberiség története során. A szereplőket a reneszánsz korában és most, ott és itt ugyanazok a vágyak és célok mozgatták, mozgatják. Pénzzel szerelmet is lehet vásárolni, rábeszéléssel akár az erkölcs is „felülírható”, meggyőzéssel életfilozófiát lehet módosítani. A cél mégiscsak szentesíténé az eszközöket?!

Konter László igazgató-főrendező igazi vérbő, szókimondó, pajzán, olykor a közönséges jelzött súroló produkciót állított színpadra; a hangsúlyok a még kellemes *commedia dell'arte* műfajától időnként eltolódtak a harsány, vásári komédiázás felé. A szereplőgárda együtt hatásosan működött, mindenki a maga módján teljesített. Kimagaslónak a csapatból Muszte Anna bizonyult Sostrata, a rafinált anyós, az igazi olasz dajka szerepében. Presits Tamás Callimacója és Komáromi Anett Lucreziája középszerű volt. Csomós Lajos képviselte a másik végletet, átbillent, túllihegte Ligurio figuráját. Karczag Ferenc nem merítette ki teljesen Nicia, a tehetetlen férj szerepének lehetőségeit.

Csehov *Ványa bácsijának* februári bemutatójával került színre a második klasszikus. Ahogyan a korábbi premier után, akkor is üzenhettünk a 19. század halhatatlan drámaírójának, aki lényeglátásával, emberismeretével és műveivel messze megelőzte korát: utódai, a mai nemzedékek bizony nem sokkal jobbak és nem is boldogabbak, mint saját honfitársai voltak száz évvel ezelőtt. A Jókai színház komoly, értékes, igazán ünnepélyes és emlékeztető előadását mindenekelőtt Vojnyickij és Asztrov, azaz Gáspár Tibor és Bartus Gyula fantasztikus kettősének, nagyszerű színészi játékának köszönhetjük.

Anton Pavlovics Csehov nem ígér könnyed szórakoztatást, a rádöbbenésekért, a beleegyező nevetésekért meg kell szenvedni – és ezt a színházlátogató pontosan tudja. A nagy klasszikus mesteri gonddal építette fel drámáit, ügyelt arra, hogy a tragédia és a komédia egyforma súllyal legyen jelen, és a dolgok mélyén mindig ott lapul kedves, gyöngéd, elnéző humora. Olyan élethelyzetekre világít rá, amelyeket a teljes kilátástalanság, bé-

Vojnyickij és Asztrov doktor (Gáspár Tibor és Bartus Gyula) nagyszerű kettőse a *Ványa bácsi* előadásában. Fotó: Veress Erzsé

nultság jellemez. Amivel szembesít, az szíven üti, mellbe vágja az embert. Ez Csehov. A nagy orosz tél, a végtelen, alvó pusztaság, nemcsak a táj, hanem a lélek teljes sivársága, a tespedésbe, ivászatba sülyedő középnemesség, a megkeseredett és céltalan értelmiség, a 19. század végi ember kilátástalansága nyomasztóan, fájdalmasan hat ránk. Csehov hősei nem sokat beszélnek, inkább bezárkóznak, saját bajukba temetkeznek, másokat is boldogtalanságba taszítanak. Kisemmizett emberek, a kilátástalanság, a céltalanság áldozatai. Szánalommal nézzük ezt a hanyatló világot, ugyanakkor a szerző felcsillantja a reményt, hogy ha hősei nem is, de a nemzedékek száz-kétszáz év múltán jobbak és boldogabbak lesznek. Nos, ez az, amiben Csehov talán tévedett...

A Ványa bácsi békéscsabai előadásának érdeme volt feltétlenül, hogy ebben a nagyon nehéz drámában – a művészi alakításoknak köszönhetően – hihető, hiteles emberi sorokat, élethelyzeteket tudtak felmutatni, s a legtragikusabb, legreménytelenebb szituációkba is sikerült emberi hangot, érzelmet, humort, jóindulatot csempészni. A művészek még azt is elérték – és a színházban ez a legtöbb, ami történhet velünk –, hogy tükörbe nézzünk és megvizsgáljuk önmagunkat. Az már más kérdés, hogy bevalljuk-e: ami a jószágot, boldogságot illeti, az emberiség túl sokat nem változott az elmúlt száz évben. Legfeljebb a hangsúlyok, a normák tolódnak el időnként, hol erre, hol arra... Annyi bizonyos, hogy a tükör felmutatása az a magaslat, amelyre a nézőt felemelni csak a legnagyobb művészek képesek. Szerebjakov professzor szerepében Dariday Róbert tért vissza hosszú évek után a Jókai színház színpadára. Megtört, fáradt bácsikát, nyűgös vénembert alakított. Gáspár Tibor remek volt a címszerepben, határozott és esendő, humoros, szeretetre méltó figura. Bartus Gyula Asztrov doktorként kimagasló, mélyen átélt, művészi játékával légkört teremtett. Nánási Nikoletta kiválóan keltette életre a szegény, csúnyácska Szonyát. Oszter Alexandrának viszont Jelene Andrejevna sokszínűséget kínáló, valódi álomszerepéből keveset sikerült megvalósítania.

Charles Aznavour világhírű francia sanzonkirály és színművész *Éljen az élet!* című, nagyszerű musicaljéből színvonalas magyarországi ősbemutatót alkotott a Jókai színház társulata, kiváló vendégekkel megerősítve. A Toulouse-Lautrec impresszionista festőművész életét, a párizsi Montmartre, a Moulin Rouge különös világát gyönyörű zenével és versekkel, szép éneklőkkel és színészi játékkal, fantasztikus látvánnyal és színpadképpel, mesterien kidolgozott koreográfiával idézte színpadra az előadás. Hatalmas vállalkozás volt, és megérdemelt siker, valódi adventi ajándék december közepén. Színház a javából, légkört teremtő, a közönséget magával ragadó és elvarázsoló színház. Aki a nagyszabású mű megalkotásában közreműködött, ihletet adott vagy személyiségével, tehetségével gazdagította tovább a produkciót, azt a szerzőktől a szereplőig, mindenki művészi fokon teljesítette. Gazdag, izgalmas forrásból merítettek: a 19. század második felében és a századfordulón a technikai és a gazdasági fejlődés jelentős és bonyolult társadalmi mozgást idézett elő világszerte, így egész Európában is. Az ellentmondásokat, feszültségeket mélyen magába szívó, rendkívül érzékeny (párizsi) művészvilág nem véletlenül „a kor tükre, lenyomata”.

A nyolcvanesztendős, örmény származású Aznavour 1984-ben forgatta az *Éljen az élet!* című filmjét, amelynek forgatókönyvét írta és amelyben játszott, 2002-ben komponálta a musicalt. Henri de Toulouse-Lautrec arisztokrata származású, hercegi családban született, a francia impresszionizmus egyik legkiemelkedőbb festőjeként és grafikusaként vonult be a kultúrtörténetbe. Nem csoda, hogy Aznavourt izgatta ez a titokzatos figura! A zaklatott életű és rendkívüli tehetséggel megáldott francia művész előkelő családjával szembefordult, és köreit megbotránkoztatva lázadt. Az élet értelmét, az őszinte

Charles Aznavour musicaljében, Toulouse-Lautrec szerepében Békefi László (középen).

Fotó: Veress Erzsí

érzéseket kereste, és volt bátorsága azokat a látszatra rendes, de valójában erkölcsi fertőt jelentő családja helyett, a külsőségeiben taszító, mégis emberi értékeket felmutató, bohém fickókban és örömlányokban megtalálni. Aznavour gyönyörű zenét komponált és nagyon szép verseket írt. A békéscsabai előadást Kálloy Molnár Péter rendezte, aki az első szereposztásban Henrit is játszotta remekül, a másodikban Békefi László, ugyancsak nagyon jól. Két, egyéniségében különböző, de szerepformálásában egyaránt igényes, kiváló, emlékezetes alakítást láthatott a közönség. A két kiváló

művészi alakításon túl kiemelkedőt nyújtott Paczuk Gabi Suzanne és Steinkohl Erika Cha-O-Kao szerepében. Megrázó jelenetekben láttuk Kishonti Ildikót (Adele) és Felkai Esztert (Madelaine). A szívszorító jeleneteket, lírai perceket abszurd humor ellenpontosította, s ezekben az összenőtt nagymamák jeleskedtek (Csomós Lajos és Gerner Csaba). Horváth Éva díszlete a szecessziós plakátokkal és festményekkel csodálatos helyszíneket varázsolt az egyébként nem túl tágas színpadra. Ménich Gábor remek, elismerésre méltó koreográfiát alkotott, mesterien felépített táncok tették a produkciót még emlékezetesebbé.

Aligha lehet manapság musical és operett nélkül a repertoár közönségcsalogató, a színház sikeres. S ahogyan hosszú évek óta a musical, az operett is természetesen szerepel a Jókai színházban minden évad műsorán. A műfaj leghíresebb és legkedveltebb szerzőit sikerült már megszólaltatni a békéscsabai színpadon, most Lehár Ferencre és *A mosoly országára* esett a választás. A valódi sikerszéria után (korábbi évek operett-előadásai és ideai bemutatók), a márciusi premieren azonban elmaradt a műfajra egyébként oly jellemző lelkesedés. S ez nem véletlen, sokkal inkább figyelmeztető jel, hogy a közönség igényes, és egy bizonyos minőségi szint alá nem szabad menni, még takarékosági megfontolásból sem.

Mi történt? Aznavour musicaljének ősbemutatója, Csehov *Ványa bácsija* és az Ibsen-stúdiódarab (*Solness építőmester*) után magas volt a mérce, a Jókai színházban elkényeztették az igényes közönséget. Hidvégi Miklós Művész-Ház Kft.-jének produkciója, A mosoly országának valamiféle leegyszerűsített, kivonatos változata ízelítőnek, kedvcsinálónak is kevésnek bizonyult, nem hogy tisztességes színházi estének. Lehár ismert operettjét bizony nem jutalmazta a népszerű műfajhoz és a premier ünnepélyességéhez illő tapssal a közönség. A fővárosi vendégművészeknek nem sikerült tartani az ünnepi évad magaslatát. A békéscsabai és a budapesti együttműködés hosszú évekre tekint vissza, hagyomány a Jókai színházban, hogy fővárosi művészekkel együtt, közös produkciót hoznak létre, amelyben az operett-irodalom legjava kerül színre. Az összefogás jegyében az elmúlt években láttunk már több kiváló előadást is. Lehár markáns, új hangszerelésű, operába hajló, a bécsi és a párizsi eleganciát ötvöző, gyönyörű zenéje nemzeti kincs, nem csoda, ha túl nagy volt a várakozás. S változatlan – korszaktól és helyszíntől függetlenül – az emberek csillapíthatatlan vágya, hogy szép mesébe, csodába ringassák őket,

legalábbis arra az időre, amíg felcsendül a zene, a dal. Aztán meg úgyis kiderül, hogy ezzel a szép mesével valami nincsen egészen rendben, hiszen a szerelem mégsem győz le mindent, a jók nem nyerik el méltó jutalmukat, és a végén meg happy end sem lesz.

A világhírű magyar operett-szerző zenéjét, egyáltalán muzsikát manapság már alig hallhat a közönség a jobb időket látott zenekari árokból... A költségtakarékosság jegyében erről mára sikerült leszoktatni a színház szerelmeseit. Maradt tehát a szép zene és a mese mellé a színpadi kiállítás, és nem utolsósorban a művészi játék, a színvonalas éneklés és a tánc. Mindenről mégsem lehet lemondani! A Hidvégi Miklós rendezte előadás első része széthullott darabokra, hiába szólt a zene (playbackról persze), a szereplők bejöttek, elénekelték a dalukat, aztán kimentek, az egész felvonás statikus maradt. Nem állt össze a kép, sem a hangulat. A második felvonás valamivel jobbra sikeredett, nagy része volt ebben Teremi Trixi és Csere László kettősének, az ismert melódiáknak; de még ez is kevés volt a sikerhez. Balogh László (Szu Csong herceg) sem énekesként, sem színészként nem lopta magát a közönség szívébe. Sokkal inkább csalódást okozott, és nem először a csabai színpadon. Tánc, koreográfia? Jó indulattal csak ízelítőnek mondható az a kevés, amit a Teremi–Csere páros adott elő a második felvonásban. A mese, az operett drámai tanulsága, hogy a sikert nem adják ingyen, de még könnyen sem. Nem elég a legnépszerűbb műfaj, a Luxemburg grófja, a Cigányszerelem és még sok híres operett szerzőjének nevét a plakátra írni, az Európa-szerte valódi közönségsikert arató művet, A mosoly országát „elhozni”, abból értékes, színvonalas előadást is kell, kellett volna alkotni. A népszínház, a mindent játszó színház nem jelenthet megalkuvást, engedményt lefelé a színvonalból.

Biztos sikerre, hálás fogadtatásra számíthatott *A tizedes meg a többiek* előadása. A jubileumi évad vége felé közeledve, április közepén, az operett okozta csalódás után, szinte kárpótlásként örvendeztette meg közönségét Dobozy Imre vígjátékával a Jókai színház, az előadást Korognai Károly rendezte.

Korosztálytól függetlenül hazánkban alighanem mindenki jól ismeri, szereti a filmhőst, Molnár tizedest, valamint társait. Keleti Márton nagyszerű filmje 1965-ből már régen alapműnek számít. Remekül kiegészíti a történelemkönyveket, a nagyszülők meséit vagy éppen megerősíti az idősebbek által átélt tapasztalatokat. Az iskolai tananyagot és a tudományos elemzéseket persze nem pótolja, nem is ez a dolga! A közelmúlt történelmének hús-vér figuráit állítja elénk, valódi embereket valódi környezetben. Életre kelt, hihetően élénk tár olyan emberi vonásokat, amelyeket a háború irányított, reakciókat, amelyeket a kiszolgáltatottság, a fenyegetettség motivált. Mindezt rengeteg emberismerettel, rokonszenvvel és humorral. S természetesen a kor legkiválóbb színészeit felvonultatva. A film ma már klasszikusnak számít, aligha lehet színpadon felülmúlni. Nem is kell, hiszen más műfaj, más lehetőség, más korszak, más szemlélet. Korognai nyilván jól tudta mindezt, nem is akarta a filmet túlszárnyalni, nem akart okoskodni, különcödni, inkább tisztelettel és szeretettel nyúlt az előzményekhez. S a filmvászon után most a színpadon akarta felmutatni az ember ezer arcát, találékonyságát, leleményességét, erényét és gyengeségét.

Adorno, a híres filozófus, esztéta mondta, hogy Auschwitz, vagyis a második világháború után már nem lehet ugyanúgy drámát írni, ahogyan régen, a görögöknél. Hozzá kell tennem, ma már végképp nem lehet. Az erőszak, a terrorizmus feltartóztathatatlanul terjed a nagyvilágban, a háborús témához új megközelítés, másfajta feldolgozásmód kell. Gyönyörű példa erre az olasz film, *Az élet szép!*, vagy Kertész Imre gyermekszemmel láttatott naplója, a *Sorstalanság*. S Keleti filmje után sem lehet akárhogy a tizedesék

történetét színre vinni. A háborús tragédiát, a vesztes oldalon állók kilátástalanságát a film, a dráma, az előadás rengeteg humorral, helyzetkomikummal, egészen a groteszkig fokozva igyekszik feloldani, miközben emberi jellemek, sorsok sorozatát bontja ki a cselekmény során. Kiváló szerepformálásra ad lehetőséget ez az előadás, és aki fellépett benne, élvezettel nyújtott nagyszerű alakítást. Dörzsölt, kemény, mégis csupaszív fickót játszott Karczag Ferenc Molnár tizedes szerepében. Bartus Gyula Gálfyja telitalálat volt, szakadtan is elegáns, méltóságteljes, mélyen érzelmi. Csomós Lajos, Tege Antal és Gerner Csaba „adta” a kiváló alakulatot. Korognai Károly önmagát is rendezte, hiszen Albert, a komornyik figuráját keltette életre.

Az öt nagyszínházi bemutatón és a két gyermekelőadáson túl (Gyárfás Endre–Kocsák Tibor: *Dörmögők ürvendége*, illetve Balázs Ágnes: *Andersen*) az ünnepi évadban még két jelentős stúdiódarab is színre került a Jókai színházban. Ibsen *Solness építőmesteréről*, a világirodalom egyik jelentős drámájáról, valamint Pozsgai Zsolt a színházvezetés felkérésére írt művéről van szó; mindkét produkció szép sikert aratott, méltó volt az ünnepi évad kínálatához.

Ibsen Solness építőmester című drámájából Merő Béla rendezett nagyszerű, a Jókai színház családi drámák vonulatába illő előadást. Gogolról úgy emlékezik meg az irodalom- és a színháztörténet, hogy köpönyegéből bújt elő az egész orosz irodalom. Ibsen kabátjából pedig a modern (európai) dráma, hiszen olyan kiválóságok elődjeként emlegetik, mint Hauptmann, G. B. Shaw, Strindberg, Csehov, Sartre és Arthur Miller. A modern dráma különös fejezete az, amit Ibsen írt, hiszen a 19. század végének kimagasló norvég drámaírója a lélektani boncolás nagymestere, a múlt bűneinek későbbi elszenvedői izgatják leginkább fantáziáját. Henrik Ibsen azt kutatja mély emberismerettel és szenvedéllyel, hogyan határozza meg a tegnap a mátt, miként torzítják bűnös cselekedetek a jellemeket, s hogyan lehet a súlyos keresztekkel mégis megőrizni az emberi méltóságot és túlélni a múltat. Alakjai sorsuk igazi foglyai, mozgásterük szűk, helyzetük visszafordíthatatlan, kilátástalan. Nagy találmány mégis az a drámaírói szimbolika és álmodozás, ami – vagy a szépségeszmény vagy az ifjúság iránti imádat felmutatásával – ellenpontozza a megváltoztathatatlant.

A Solness építőmester drámája, figurája csupa jelkép. Aki épít, az mindenképp álmodzik, aki tervez, a holnapra gondol, a jövőnek alkot. A tervező és a mester munkájában csodálatos, hogy az esztétikum és a funkció, vagyis a művészet és a hasznosság ötvöződik. Amikor Halvard Solness – eszményeihez hűen – magas tornyot, templomot épített, Isten közelébe juthatott, akkor még szárnyalt és szabadnak érezhette magát. A torony a tökéletességre törekvést, a magasabb rendű életet, az erkölcsi fölényt jelképezte. Később úgy vélte, otthona a tűzvészben büntetésül pusztult el, kudarcként élte meg, hogy kora nem igényelte impozáns műveit. Vesztét végül a múlt, a fiatalság utáni vágyódása okozta. Ibsen műve tehát a jelképek és a meditációk drámája. Minden megszólaló a múlt, korábbi énjére, egykori cselekedeteire emlékezteti a másikat, aki kénytelen magába szállni, önvizsgálatot tartani. Ibsen arról is híres, hogy a világirodalomban a tragikus sorsú asszonyokat a legszebben festette meg, a legtöbb együttérzéssel és gyöngédséggel. Ebben a drámában is találkozunk három, igazán kifinomult érzékkel megkomponált, árnyaltan felépített figurával (Aline, Hilda és Kaja).

Merő Béla rendezése mértéktartó, eléri, hogy a klasszikus szerző üzenete hozzánk szóljon, valóban megérintsen. A legnagyobbak mondandóját nem kell, itt sem kellett aktualizálni, lefordítani mai nyelvre, hiszen ami mélyen emberi, az mindig örökérvényű. Az előadásban minden szereplő remek alakítást nyújtott; kínos is lett volna másként,

hiszen a kamaradarab lényege a testközelség, az intimitás. Karnyújtásnyira a nézőtől nem lehet hibázni, itt felerősödik minden hamis hang és nem oda illő rezdülés. Solness építőmester alakjában Karczag Ferenc kiválóan hozta azt a sokszínűséget és változatosságot, ami a főszereplő életének ívét jellemezte, hitelesen játszotta el szárnyalását és összeomlását. Az emberi hangnem és a humor volt két fő erénye. Tarsoly Krisztina telitalálatnak bizonyult a szerelmet, alkotói inspirációt megtestesítő fiatal lány szerepében, kedves és vagány, szeretetre méltó és kihívó tudott lenni egyszerre. Kovács Edit a tragikus asszonysorsok hű tolmácsolója, elegáns és méltóságteljes, titokzatos, sejtelmes figurát keltett életre, a kötelesség és a látszat máza alatt gyötrődő, igazi ibseni alakot formált Aline szerepében. Brovikot Tege Antal játszotta hitelesen, Kajából Kara Tünde kihozta a maximumot, s Jancsik Ferenc formált – a tőle megszokott módon – kis szerepéből (az öreg építész) nagyot, emlékezeteset.

Ez az Ibsen-bemutató az értékes csabai családi drámák sorozatát gazdagította, és a nézők hitét is megerősítette abban, hogy színházba járni érdemes; és nemcsak a könnyed szórakoztatásért, hanem a megrázó, elgondolkodtató, felkavaró, akár önmagunk elé tükröt tartó előadásokért is.

Mindenképp a színházvezetés erénye, és még némi bátorságra is vall, ha a klasszikusok és a kedvelt műfajok mellett kortárs műveket is műsorra tűznek, sőt, kifejezetten felkérnek szerzőket, hogy új darabbal gazdagítsák a repertoárt. Így született meg Pozsgai Zsolt bűnügyi játéka, a *Razzia*, amelyből Tasnádi Csaba rendezett – tizenegy kiváló alakítással – remek stúdió előadást.

Több volt, mint izgalmas, jó krimi. A meglepetéseken, fordulatokon túl emberi sorokat állított elénk. Valódi drámai erő jellemezte végig az előadást, és annak végkicsengését is, amikor kiderült, hogy a kihallgatás után mindenki odament vissza, ahonnan jött, a nyomorúságba. Mindenki gyanús volt, aki élt és mozgott. Percről percre újabb adalékokra derült fény a gyilkossággal kapcsolatban, sűrűn változott a helyzet, nem sok néző akadhatott, aki könnyen tudta követni a cselekményt, nem vesztette el a szálát, s főleg tippelni mert volna a gyilkos személyére. Külön erénye volt a darabnak, hogy nem a vér folyt belőle, hanem drámába illő alakok és életutak, tömény tragédiák, megrázó, görög sorstragédiába illő esetek bontakoztak ki. Végül már senkit sem érdekelt, ki is ölte meg az éjszakai élet császárárt, azt a stricit, aki azt kapta, amit megérdemelt. Sokkal érdekesebb lett, hogy kik is ezek a gyanúsítottként felvonultatott emberek, milyen előzményekkel jöttek ide, s mi lesz a sorsuk ennyi borzalom után. Ezt a razziát egy közép-amerikai nagyvárosban tartották, de tarthatták volna bárhol a világon. A rendőr mindegyik begyűjtött volna ennyi különös sorsú nőt, prostituáltat. Akikről a kihallgatás során kiderült, hogy mindegyiküknek alapos oka lehetett a hírhedt bűnöző kivégzésére. Ahány vallomás, annyi életút tárult elénk. Első pillantásra talán taszítónak tűntek ezek a figurák, de elég hamar inkább együttérzést és szánalmat keltettek, miközben lesújtó képet is festettek egy sötét világról, bűnös társadalmi rendszerről.

Ahogy az Ibsen-bemutatón, itt is kiderült, ezen a pici stúdiószínpadon, ilyen közel a nézőhöz mindenkinek nagyon jó alakítást kell nyújtania, és ez sikerült is. Az egyetlen férfi a színpadon Hayth Zoltán volt, a nyomozótiszt. Kiemelést Kovács Edit érdemelt, hiszen hosszú évek drámai hősei, igazi ibseni asszonyok méltóságteljes megformálása után most valami egészen újat és nagyszerűt láttunk a művésznőtől. Michaelát játszotta kiválóan. Felkai Eszter játékát főleg a szeretet és a humor miatt kellett megjegyezni. Komáromi Anett a rendőrfőnök feleségeként élete eddigi legjobb formáját hozta. Tarsoly Krisztina robbanékony forradalmárként, Paczuk Gabi pedig a nővé operált énekes

szerepében alakított figyelemre méltót; de hangsúlyozni kell, hogy az egész csapat nagyszerű volt.

A Békés Megyei Jókai Színház a 2004–2005-ös évadban, mint az előző szezonokban is, igyekezett változatos repertoárral kedvezni közönségének. Az ötvenedik születésnapját ünneplő társulat elsősorban klasszikusokat játszott (Machiavelli, Csehov, Ibsen), de Aznavourral folytatta a korábbi, legendás hírű musical-bemutatók (Légy jó mindhalálig!, A vörös malom, Evita, Jeanne d'Arc, Jekyll and Hyde, Da Vinci) sorozatát is. A mosoly országával az operett előadások (Cirkuszhercegnő, Cigányszerelem, Cigánybáró, Cigányprímás, Csárdáskirálynő) hagyományát is tovább vitték, de az idei produkció sajnos – a kiállítás színvonalát tekintve – elmaradt a korábbi sikertörténetektől.

A népszínházi profilhoz természetesen illeszkedik, hogy a változó világ, a társadalom, a környezet kihívásaira a saját eszközeivel reagál a társulat, s a repertoárban a szelíd, morális intézmény, a szórakoztatóipar, valamint Thália temploma, a szentély szerepe egyformán érvényesül. A valódi népszínházban otthonra lelnek a klasszikusok és a kortársak, az andalító, elringató romantikusok éppen úgy, ahogyan a mellbe vágó, felrázó kritikus hangvétel is. A színháznak mint kultúra- és közvélemény-formáló, meghatározó szellemi műhelynek, minden korban örködni kell a hagyományok, az értékek felett; ezeket az olcsó, gyors sikerért nem áldozhatja fel, nem engedheti, hogy teret hódítson a kommersz, az igénytelenség. A gazdasági és politikai háttér, amelytől gyakran a legjobb színház sem képes magát függetleníteni, megnehezítheti azt a küldetést, nemes szolgáltat, amelyet csak a színház teljesíthet. Kultúra, műveltség, művészetek nélkül unalmas lenne az életünk, és sokkal szegényebb az emberiség, a felnövekvő nemzedék. Ezért nagyon komoly feladat hárul minden művészi intézményre, a térség egyetlen színházára pedig különösen. Elismerésre méltó, hogy a Jókai színház színvonalas produkcióival, értékes, emlékezetes előadásaival folyamatosan eleget tesz ennek a nemes küldetésnek.

Ha a Jókai színház idei, ünnepi évadát értékeljük, a népszínházi jelleg érvényesülését elemezzük és bizonyítjuk, ráadásul szó esik a színház örök szerepéről, funkciójáról, feltétlenül idekívánczozik még egy fontos szempont. S ez a békéscsabai társulatnak nemcsak a legutóbbi évét, hanem a legutóbbi tizenkét esztendejét jellemzi, kitünteti. Konter László direktor a klasszikusok hű és hatásos tolmácsolója, nagy ötletet valósít meg következetesen és folyamatosan Békéscsabán, amikor a világirodalmon és a világ színházán végigvonuló családi, értelmiségi drámák legjobbjából válogat és állít színre darabokat. Ezek az előadások azon túl, hogy szépek, emlékezetesek, komolyan elgondolkodtatóak, arra ösztönzik a közönséget, hogy tükörbe nézzen és feltegye magának az örökké izgalmas, a legfontosabb kérdést: minek is vagyunk mi ezen a földön, s tudunk-e a ránk szabott idővel, az életünkkel valami értelmeset, hasznosat kezdeni?! Arthur Miller Alkuja, Dürrenmatt János királya, aztán a Fizikusok, Strindberg Az apa, Ibsen A nép ellen-sége, aztán a Kísértetek című drámája, Szabó Magdától Az a szép, fényes nap, majd a Kiáltás, város!, Gorkijtól A nap fiai, Németh László A két Bolyai és a Villámfénynél című dráma – és sorolhatnám még a példákat. Emlékezetes darabok, felejthetetlen előadások, amelyek valamilyen módon mind a családi kötelékek, az értelmiségi szerep és az emberi méltóság erkölcsi kérdéseit taglalják, taglalták kivételes művészi erővel és hatással. A Jókai színház legsikeresebb előadásaihoz méltán társulhat jó néhány az idei, ünnepi repertoárból is.

Havassy Péter

A gyulai vár új állandó kiállítása

A gyulai vár sokak által hangsúlyozott fő jellemzője, miszerint Közép-Európa egyetlen épén maradt, sík vidéki, gótikus téglavára, már eddig is közismert volt. Az utóbbi időszak kutatási eredményeinek köszönhetően azonban e megfogalmazáshoz egy újabb, nem kevésbé jelentős tényező is társul. Röviden kifejtve: 1403-ban a gyulai uradalmat Maróti János macsói bán, az igazi bárók, a zászlósurak egyike, a Zsigmond király legszűkebb társaságát alkotó Sárkány-rend tagja nyeri el az uralkodótól. A báni tisztségben később ott találjuk fiát, Lászlót és unokáját, Mátét is. Máté felesége nem volt más, mint Horogszegi Szilágyi Margit, vagyis Mátyás király unokatestvére. Máté testvére, Lajos házastársa, Ujlaki Katalin is a kor egyik nagyhatalmú családjából származott. 1476-ban, a Maróti család fiú ágon való kihalása után, az uradalom visszazáll Mátyás királyra, aki 1482-ben természetes fiának, Corvin Jánosnak adományozza. Corvin felesége, Frangepán Beatrix is jeles családból származott: dédapja V. Alfonz Aragónia, Nápoly és Szicília királya volt, felmenői között ott találunk több horvát–szlavón bánt, édesanyja, Aloysia dei Marzano y de Aragon, Mátyás feleségének, Aragóniai Beatrixnak az unokatestvére volt, továbbá többen feltételezik, hogy egyben Frangepán Beatrixnak keresztanyja is. Tehát a Frangepán rokonság spanyol, itáliai uralkodói, valamint horvát–szlavón–dalmát arisztokrata családokhoz kötődött. 1504-ben Corvin János elhunyt, s a rákövetkező évben követte őt a sírba fia, Kristóf is. Frangepán Beatrix 1505-ben, a várban tartott családi tanács eredményeként házassági szerződést kötött Hedvig mazóviai hercegnővel gyermekeik, Szapolyai György, a későbbi király, Szapolyai János öccse és Corvin Erzsébet egybekelésére. Beatrix 1509-ben férjhez ment Brandenburgi György őrgrófhhoz, aki II. Ulászló rokona és II. Lajos király gyámja volt, tehát ő is egyértelműen kötődött a királyi udvarhoz.

1530-ban Szapolyai János király bizalmi embere, Czibak Imre ostromolja, s annak föladása után meg is szerzi a várat (*1. kép, borító 2. oldal*). 1534-ben Czibak gyilkosság áldozata lett, s az erősség unokaöccse, Patócsi Miklós kezére került. Miklós 1542-ben elhunyt, s a várat testvére Ferenc örökölte, majd 1552-ben özvegye, Thurzó Margit elcserélte Boldogkő (Bodókö) váráért és uradalmáért Ferdinánddal, tehát ismét a király a birtokosa. Kiemelendő továbbá, hogy 1562-ben, a várban hunyt el Báthory Erzsébet, Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király testvére, aki Kerecsényi László főkapitány második felesége volt. Összefoglalóan: a gyulai vár megépítésétől a töröknek való feladásáig döntően a királyi udvarhoz köthető, vagy rokoni címen, vagy pedig úgy, hogy maga a király vagy a királyi család tagja az uradalom birtokosa. Mindezt azért érdemes hangsúlyozni, mert legközelebb Buda és Vajdahunyad az a két vár, amely egyértelműen ilyen királyi pozíciókkal rendelkezik, de a gyulai vár még az utóbbinál is kiemeltebb, mert külföldi uralkodói körökkel is kapcsolatba hozható. A spanyol, lengyel, német, olasz és horvát turistáknak nyilvánvalóan újabb vonzerőt jelenthetnek ezek a friss kutatási eredmények. Mindez továbbá feltételezi azt is, hogy itt olyan minőségű berendezési tárgyak voltak, amelyek megütötték a királyi palota tárgyainak nívóját.

A kutatás eredményei tehát döntően befolyásolták a kiállítás koncepciójának megalakítását, mivel a korábbi, 1989-ben lebontott tárlat „A Körösök vidékének gazdasága és társadalma a 18–20. században” címmel alapvetően néprajzi anyagot mutatott be, mely

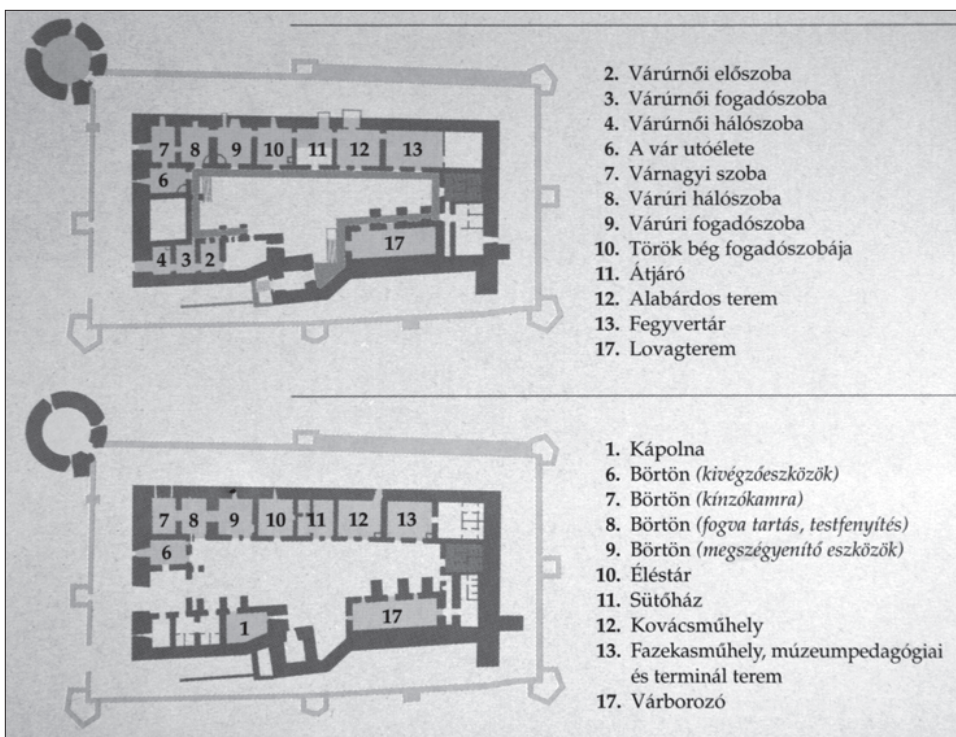
azonban egy királyi udvarhoz hasonlítani kívánó reprezentatív épületben – véleményünk szerint – már nem volt kiállítható. Itt azonban rögtön jelentkezett a rendezés legnagyobb problémája, nevezetesen, hogy az így „megálmodott” lakosztályok, fegyvertár, lovagterem stb. berendezéséhez nem rendelkezünk anyaggal. Ezért legfontosabb feladattá vált a számunkra kölcsönözhető tárgyak felmérése a társintézményekben, továbbá az aukciós vásárlás, a másolás és a rekonstruálás megkezdése. A megvalósításhoz 14 múzeum biztosított anyagot, mely szinte példátlan egy állandó kiállítás esetében. A koncepció ugyanakkor eleve tartalmazott három olyan teret (kápolna, borozó, lovagterem), ahová oda illő rendezvényeket szántunk, így e helyiségekbe középkori párhuzamok, illetve belsőépítészeti tervezés alapján legyártattuk a berendezési tárgyakat.

A kiállítás magyar nyelvű szövegeit egyrészt tablókon magában a térben helyeztük el, de jellemzőbb, hogy a kordonoszlopokon, elegáns tartókban, egységes grafikával, három nyelven oldottuk meg.

A várkiállítás bemutatásához a legegyszerűbb szerkesztési elvet, azaz a helyiségek egymás utáni sorrendjét választottuk.

RONDELLA (ágyútorony)

A 16. század elején épített ágyútorony földszintjén kapott helyet a vármúzeum pénztára és szuvenir boltja, az emeleten pedig kisebb tűzérési bemutatót és a lőporgyártás alapeszközeit láthatja az ide érkező. A térben szövegek olvashatók a korabeli tűzérsegről, a lőporgyártásról és a gyulai vár 1528. évi leltára alapján az akkor itt található tűzérsegről, eszközökről.

A kiállítás földszinti és emeleti helyiségeinek elhelyezkedése

A helyiségben bemutatott tárgyak közül kiemelendő egy korabeli salétromfőző üst, a szakállas puskacsövek, egy gátágyú, egy bombaváz, a gyulai vár ásatásaiból származó golyóöntő forma, bombák, tüzesfazekak és ágyúgolyók, valamint egy 16. századi kézi lőpormalom rekonstrukciója.

KÁPOLNA

Katolikus, evangélikus és református szertartások megtartására a belsőépítész által tervezett tér. A kápolna bejárata mellé egy harangot is elhelyeztünk.

A gyulai vár jeles helyisége a várkápolna, az épület egyetlen terme, melyet biztonság-al azonosítani tudunk. A kápolnát 1445. június 10-én szentelte fel Miklós tripolisi püspök, egri segédpüspök az Apostolfejedelmek tiszteletére. A püspök engedélyezte, hogy a kápolnában búcsút is lehessen nyerni, mindazoknak a híveknek, akik őszinte gyónást végeznek és a kápolnát az Úr ünnepein, azonkívül Szent Mihálykor, Keresztelő Szent János és Péter Pál apostolok napján, Mindenszentek ünnepén, Halottak napján, a kápolna felszentelésének évfordulóján, továbbá bármelyik vasárnap a kápolnát ájtatosság céljából felkeresik, vagy esteli harangszóra térden állva három Üdvözlégy Máriát és egy Hiszekegyet imádkoznak a két Apostolfejedelem tiszteletére, minden alkalommal negyvennapos búcsúban részesüljenek. Hozzájárult továbbá, hogy ha a várbeli és vár körüli betegek a városi templomba nem juthatnak el, akkor a kápolnában hallgathassanak szentmisét.

Legrészletesebb váreltárunk, az 1528. évi az alábbi tárgyakat sorolja fel a kápolnában: 3 db selyem (samlyoth) oltártakaró, 1 db fehér oltárterítő szintén selyemből, 1 db papi ruha, 2 db régi oltárterítő, 1 db piros színű papi ruha tartozékaikkal együtt, 1 db zöld papi ruha, 1 db régi ruha, tartozékokkal, 1 db szintén használt ruha tartozékokkal, 1 db aranyozott ezüst láda, amely őrzésre szolgál, 1 db ezüst kehely, 1 db ezüst tálka, 1 db ostya abrosz, 1 db vörös selyemből készült oltárterítő, 2 db réz gyertyatartó, 1 db rézből készült csengő, 1 db régi, pergamenekből készült misekönyv, 1 db nyomtatott misekönyv, 2 db ón ampolna.

A kápolna kiemelkedő tárgya a Mátyás kálvária, melyhez az alábbi magyarázat tartozik: 1494. július 30-án Corvin János – a határvédelemre fordított – 5200 forint tartozása fejében átadta Bakócz Tamás egri püspöknek, későbbi esztergomi érseknek, a gyulai várban őrzött feszületét ereklyetartójával együtt, azaz a Corvin- vagy Mátyás-kálváriát. Jelenleg az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár felbecsülhetetlen értékű műkincse.

BÖRTÖN

(kivégzőeszközök)

A rendezésnél figyelembe kellett vennünk, hogy e helyiségeket minden év júniusában át kell adnunk a várszínháznak, mert itt lesznek a nyári színházi bemutatók öltözői. Ez egyben minden év szeptemberében újbóli kiállítás-építést is jelent. A kiállításra kerülő tárgyak döntően másolatok és rekonstrukciók, mert a megmaradt eredeti tárgyak (a volt Vajna Károly-féle Országos Börtönmúzeum relikviái) a Kiskun Múzeum és a Dobó István Vármúzeum állandó kiállításában szerepelnek.

Bűn és bűnhődés a régi Magyarországon

Magyarországon a feudalizmus idején nem alakult ki egységes büntetési rendszer. Igen fontos eleme volt a rendi jelleg, a nyílt jogegyenlőtlenség. Tág teret kapott az önkény és az erőszak, hosszú időn keresztül érvényesült az ún. talio elv („szemet szemért,

fogat fogért”). Ugyanakkor helyi joggyakorlat is megfigyelhető, azaz ugyanazon bűnért sok esetben másként ítélt az országos, a megyei, a városi és az úriszéki bíróság, főleg akkor, ha az utóbbiak pallosjoggal is rendelkeztek.

A feudalizmus korai szakaszában, elsősorban a bűnösök megjavulásában bízó katolikus egyház hatására a fokozatos büntetéskiszabási rendszer figyelhető meg, azaz általában csak a visszaesőként elkövetett tettért járt halál. E korai időszakot a közönséges halálbüntetések (akasztás, fővétel) jellemezték, tehát elmaradt a kivégzés előtti kínzás. A 16. században azonban már elterjedtek a minősített halálbüntetési nemek (kerékbetörés, karóba húzás, horogra vetés, tüskesírba fektetés stb.) is, melynek fő célja a fájdalom-okozás volt. A kor felfogásának megfelelően így jobban érvényesült a megtorlás eszméje és a bűnöktől való elrettentés, valamint a talió elv. A kivégzéseket általában megszégyenítéssel és súlyosbító eljárással is összekapcsolták, így az elítéltet számárra ültették, lófarakra kötözve hurcolták stb.

Akasztás, fővesztés

Magyarországon a feudalizmus korában a leggyakoribb halálbüntetési nem az akasztás volt, mert nem igényelt különös felszerelést és szakértelmet. Az akasztófát kezdetben fából készítették, erre utalnak régi magyar elnevezései is (akasztófa, bűnfa, háromfa, törvényfa). A 17. században – elsősorban a városokban – az akasztófák alapjait és szerkezetük főbb elemeit már kőből építették, s csak egyes részeihez használtak fát. Az akasztófa alaptípusa egyágú volt, de használtak két-, három- és négyágút is. A jól látható helyen felállított akasztófák s a rajtuk függő kivégzettek visszataszító látványt nyújtottak.

A közönséges halálbüntetések közé tartozó fővesztés a feudalizmus idején igen elterjedt kivégzési módnak számított, s mivel nem okozott szenvedést, ezért „kiváltságos” ítélet-végrehajtás volt. A leggyakrabban használt módozat során az elítélt összekötözött kézzel a hóhér előtt térdepelve várta a halálos csapást. Más esetben az áldozat egy tőkére hajtotta a fejét, s úgy ütötte le azt a bakó. A 18. században jelent meg a hóhérszék, melynek első két, hosszabbra hagyott lábát rögzítés céljából a földbe ásták, erre ültették a hátrakötözött kezű elítéltet, s így a hóhér munkája könnyebbé és biztonságosabbá vált. Hóhérszéken végezték ki Martinovics Ignácot és társait is. A bakó legfontosabb munkaeszköze az általában 1,5–2,5 kg súlyú hóhérpallos volt, melynek pengéjét sok esetben kivégzési jelenetek, Justitia ábrázolások stb. díszítették, s általában valamilyen felirattal látták el.

Minősített halálbüntetési nemek

A minősített halálbüntetési nemek egyik leggyakoribb formája már a 16. században a kerékbetörés volt, melynek során alapvetően két végrehajtási mód különült el. Az első esetben egy kerékre rákötözve vasbottal törték össze, illetve törték a küllők közé az elítélt tagjait, máskor négyszögletű, kiélezett fahasábokra, ún. kis- és nagy jászolra fektetve, pengével ellátott vagy élesre faragott szélű kerékkel, később csonttörő tuskóval, vasdorronggal, kalapáccsal verték szét az áldozat csontjait. A végrehajtást kezdehették felülről és alulról egyaránt. Az első mód kíméletesebb volt, mert a nyakszirtre vagy a mellkasra mért első nagy ütés gyakran halálosnak bizonyult. Ellenben az alulról felfelé haladó eljárásnál az áldozat még élve szenvedte el végtagjainak összezúzását, és sokszor csak az utolsó ütéssel jött el a megváltó halál. Magyarországon az utolsó kerékbetörést 1785-ben Horián és Cloşcan hajtották végre.

Minősített halálbüntetési nem volt a karóba húzás is. A lefelé szélesedő kihegyezett

szálfába (nyársba) behúzták az áldozat testét, s ha gyors halálát akarták, akkor a karót nemes szervbe vezették. Az ügyesebb hóhérok azonban úgy végezték a karóba húzást, hogy a közszemlére kitett elítélt még napokig kínlódott a nyárson. A „szemet szemért” elvből kiindulva az ún. tükröző végrehajtások közé tartozott a gyújtogatók, valamint a sátán és a pokol tüzeivel való szövetség megtorlásaként a boszorkányok tűzhalálra ítélese. Minősített halálbüntetési nem volt továbbá a vízbefulladásztás, a megkövezés és a megnyízás, horogra vetés. Természetesen akadtak egyedi végrehajtási módok, pl. Kassán a tuskésírba fektetés és karóval való átveretés, Eperjesen a lóbőrbe varrás, de idetartozott Dózsa György rettenetes kivégzése is *(2. kép, borító 4. oldal)*.

Az itt bemutatott fontosabb tárgyak: pallosjog jelvénye pallossal, oszlopakasztófa típusok, lefejező tőke lefejező bárdal, hóhérpallos, hóhérszék, kerékbetörő kerék, karók kötéllel, oszlop kötéllel és máglyával, horogravetó állványzat, horoggal és kötéllel.

BÖRTÖN – *(kínzókamra)*

Kínzóeszközök

A kínzást, kínvallatást (tortúrát) különösen a súlyosabb bűnökkel gyanúsítottak esetében alkalmazták. Fő célja a vallomás kikényszerítése, a bűntársak kilétének felderítése volt. A vallatás a kínzóeszközök bemutatásával kezdődött, s ha ez hatástalan maradt, akkor először a végtagok különböző módú összeszorítására került sor. Erre elsősorban a hüvelykszorító és a lábcसार („spanyol csizma”) szolgált. A kínzókötelet (kötélfűzőt) a karra hurkolták, s fűrészelő mozgással iszonyú fájdalmat okoztak. Felhúzhatták azonban a kínzószúlyal, kövel megterhelt áldozat egész testét csigán átvezetett kötéltre, vagy szétfeszítés céljából vallatólétrára is. A kikötött vádlottat ezt követően égették, szurkálták és más módon kínozták. Alkalmazták a kínzóhengert („spékelt nyulat”) is, melynek szögekkel kivert felületét többször végighúzták az áldozat testén. A hússzagató pók ollószerűen mozgatható eszköz volt, mellyel a hóhér a vádlott testét, különösen mellkasát tépdeste. A kínzókörtét (szájkörtét) azért használták, hogy az áldozat kiáltozása a bíróságot „becsületes és meghitt munkájába ne zavarja”. A kínzókörtét a szájba helyezték, amely csavarással vagy egy gomb megnyomásával szétnyílt, s így a vádlott nem üvölthetett, s nem haraphatta meg vallatóját. Csak a leggyakrabban használt kínzóeszközöket mutathattuk be, mert a hóhérok találékonysága e téren határtalan volt.

Testcsonkító büntetések

A testcsonkító büntetéseket – megvakítás, nyelv-, kéz-, ujj-, orr-, füllevágás – Magyarországon a 11–13. században alkalmazták leginkább, de már ekkor lehetőség nyílt pénzbeli megváltásukra. A 15–16. századi törvénykezés már tiltotta – igaz eredménytelenül – a testcsonkítást, de a 18. század közepétől kezdve ismét elismert és széles körben elterjedt büntetésnemmé vált. Magyarországon a legtovább élő testcsonkítási mód a jobb kéz levágása volt, melyet főleg az esküszegő katonák és apagyilkosok szenvedtek el kivégzésük előtt.

A fenti szövegekben szereplő tárgyakat állítottuk ki a helyiségben.

BÖRTÖN – *(fogva tartás, testfenyítés)*

Fogva tartás, a gyulai várbörtön

Magyarországon a 18. század elejéig nem alkalmazták széles körben az elzárást, többnyire csak a kivégzés előtt vagy a vizsgálat idejére tartották fogva a rabokat. A tömlöcök általában várakban, s ott elsősorban az ún. öregtoronyok pincéiben voltak. A hódoltság

korában terjedt el a hosszabb ideig tartó fogva tartás rendszere, főleg azok számára, akik nem tudták összegyűjteni váltságdíjukat. A szabadságvesztés büntetés szélesebb alkalmazására a 18. századtól kezdődően került sor, s a 19. században a vármegyék, sőt már a városok nagy része is saját börtönnel, illetve kifejezetten erre a célra kialakított helyiséggel rendelkezett.

Eddigi ismereteink alapján a gyulai várbörtönt 1468-ban említik először, ekkor a gyulai, simándi és békési várnagyok embereikkel együtt rátámadtak Ábránfi Tamás gerendási birtokára, és onnan hat jobbágját a gyulai vár tömlöcébe vitték. 1505-ben Dudics András várnagy megegyezik Záránd megye nemességével többek között a Gyula várában és Simádon fogva tartott foglyok, továbbá a javak tárgyában. 1554-től kezdve már török rabokat is találunk a várbörtönben. Evlia Cselebi török utazó leírása szerint, az 1660–1670-es években a belső várban a két kapu között a pokol mélységéhez hasonló börtön van, melybe a város előkelőinek foglyait minden éjjel bezárják, s reggel ismét kibocsátják őket, és szolgálatot tétetnek velük. 1790-ben még működik a várban a börtön, mert a tömlőctartó innen keltezi a vármegyéhez írt levelét, melyben kéri, hogy ne adjanak hitelt azoknak a rágalmaknak, hogy ő a rabokkal kegyetlenül bánik. 1849 augusztusában a várban tartják őrizetben az aradi vértanúk közül Damjanich Jánost és Lahner Györgyöt.

A verés fajtái

A verés a magyar feudalizmus idején a legelterjedtebb testfenyítő büntetés volt. Módozatai közé elsősorban a botozás, a korbácsolás, a vesszőzés és a pálcázás tartozott. A férfiakat általában bottal vagy vesszővel, a nőket korbáccsal ütötték. Az ütlegelést különösen az úriszékek mérték bőkezűen, előfordult a 100, sőt a – halálos ítélettel egyenértékűnek tartott – 300 botütéses büntetés is. Sor kerülhetett azonban, főleg erkölcsi vétségek esetén a bűn elkövetőjének a településről való kikorbácsolására, kivéreztetésére is.

A verésnek nemcsak módozatai, hanem eszközei is igen változatosak voltak. A vesszőzés esetén a derékig levetkőztetett elítéltet a hóhér váltott vesszőkkel sújtotta. Debrecenben, 1656-ban egy mezítelen nőt tövissel vert meg a hóhér. Használatban volt az ostor, a kancsuka, a furatos (egy vagy több helyen átfúrt lapát), a bot, a fenyítőlapát stb. is. A 18. században terjedt el a deres (négy lábú, fa- vagy fémszerkezettel ellátott pad), mely már biztosította a verésre ítélt személy megfelelő rögzítését is.

A börtöncella berendezésének tárgyait a Corvin János Múzeum, az Erkel Ferenc Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum kölcsönözte. Kiemelkedő tárgyunk a gyulai deres a 19. század elejéről.

BÖRTÖN – *(megszégyenítés, hóhér)*

A megszégyenítés módjai

A megszégyenítés, megbecstelenítés célja a kisebb vétségek megtorlása, szégyenbélyeg sütésével a bűnösök megjelölése, de alapvetően a bűnöktől való elrettentés volt. A végrehajtás egyik legkorábbi eszköze a kaloda, mely már Szent László törvényeiben is előfordul: „aki meg nem szenteli a vasárnapokat és ünnepnapokat meg nem tartja ... 12 napon át vezekeljen kenyéren és vízen kalodába zárva”. A kaloda eredeti magyar neve lábkaró volt, mely arra utalt, hogy kezdetben a bűnös lábát két karó közé tették, s azután gúzzsal vagy kötéllel erősen összekötötték.

A kalodának számos változata volt, így a gallér vagy hegedű alakú nyak- és kézkaloda

(nyakló, hegedű, brúgó stb.), ennek megduplázott változata a páros- vagy köpködőkaloda (a perlekedő asszonyok számára), álló nyaklókaloda, láb- vagy ülőkaloda és összevont kéz- és lábkaloda.

A pellengérhez állított vagy a helységben körbehurcolt vétkest különböző megszegyénítő eszközökkel is felruházták, így szégyenálarc, szégyentáblával, szalmakoszorúval stb. Előfordult, hogy az elítéltet a piacon felállított gerendára, fából készült számarra ültették. Az erkölcstelen személynek sokszor a haját vagy szakállát is lenyírták. A kor puritán öltözködési szokása ellen vétők nyakába gyakran csengettyűgallért tettek, s így kellett végigvonulniuk a városon. A leányanyákat több ízben úgy toloncolták ki a helységből, hogy nyakukba pacalt akasztottak.

A pellengérre (szégyenfára, szégyenoszlopra) állítást, illetve a hozzá való kikötést, mint az enyhébb vétségek elkövetőivel szembeni megszegyénítő büntetést a 19. század közepéig alkalmazták. Általában a piactéren vagy a községháza udvarán állították fel, így nagy szerep jutott a nyilvánosságnak, a gúnyolódásnak, s ezek hatására az elrettentésnek. A pellengérre állítást súlyosbította a szégyenkőnek vagy a tolvajok esetében a lopott tárgynak az elítélt nyakába való akasztása. A pellengér egyik változata a szégyenketrec volt. Előfordult, hogy a vétkest valamelyik középület – általában malom, templom – ajtaja mellé bevett nyakvashoz láncolták (3. kép, 30. oldal).

Az ítéltvégrehajtó

A feudalizmus korai szakaszában sok esetben maga a panaszos fél, a közösség ellen elkövetett bűncselekmény esetében pedig a közösség által megbízott személy – a városi tanács legfiatalabb tagja, önként jelentkező polgár stb. – hajtotta végre a kivégzést. A virágzó feudalizmus korában az ítéltvégrehajtó személy állandósult, s kialakult a gyakran apáról-fiúra szálló hóhérmesterség. Bár a hóhér az őt alkalmazó testülettől fizetést, ruházatot, gyakran házat is kapott, azonban személye – ritka kivételektől eltekintve – megvetés tárgya lett. Mindenki kerülte a társaságát, városokban polgárjogot nem szerezhettek, a templomban családjával együtt külön helyre ültették, gyerekeit becstelennek tartották stb. E széles körben megvetett ember azonban sok esetben javas emberként, gyógyítóként, csontkovácsként tűnik elénk, s személyéhez, illetve eszközeihez számos néphiedelem és ballada is kapcsolódik. A hóhér és segédei erkölcsrendészeti és köztisztasági feladatokat is elláttak.

A helyiség kiemelendő tárgyai: szégyenoszlop, láncsal és szégyenkővel, boszorkány-pellengér nyakvassal, kalodatípusok, csengettyűgallér, pellengérpád, szégyenálarc és szégyentábla.

ÉLÉSTÁR

Mivel a kiállítás következő egységében, a sütőházban egy működőképes kemence található, ezért indokolt volt, hogy az éléstárat ez elé helyezzük. Az alább ismertetett várleltár-részlet alapján a gabonaneműek, a különböző élelmiszerek bemutatására is sort kerítettünk. Több oklevelünk szól az udvarbíró sóvásárlásairól a húсок és halak tartósítása céljából, ezért erdélyi sókockákat is kiállítottunk.

A várban tárolt élelmiszerek és konyhai eszközök 1528-ban

„208 oldal szalonna, 1 db régi edény túróval, 33 db különböző helyekről begyűjtött sajt, 68 db egész sajt, 36 db füstölt és szárított hal, 1 halom aratás idején készült füstölt marhahús, tíz ökör húásával ér fel, 141 köteg friss fokhagyma, 3 vödör aszalt gyümölccsel, 2 köből (vödör) arullana, 3/4 vödör dohos árpa, 1/6 köből árpakása, 1 korsó harmadáig telve mézzel,

54 pint vaj négy cserépfazékban és egy edényben, vagy csöbörben, 1887 db kész gyertya, 19 db szatyor az egész vár és a konyha használatára, 1 kis edény sózott tavalyi káposzta, 4 adag faggyú, közismerten faggyú, 1 db, a konyhai asztalok tisztítására való eszköz, közismerten rostwonyow, 1 db húsvágó bárd konyhai használatra, 1 db borókamaggal teli edény, 1 db széles és nagy pecsenye hordására való tál, 1 db rézüst, 9 db konyhai használatra való kis és nagy üst, 2 db konyhai használatra való kiskanál, 2 db kisebb vastál, 2 db az élelmiszerek vágására alkalmas konyhakés, 2 db vasnyárs, egy nagyobb és egy kisebb, 4 db vasrostély, 2 db edény, közismerten szűrőszita (sewrewsitha – sűrűszita), 1 db vaseszköz, közismerten sütővas (sythovas), 1 db fakeretre helyezet rétegekből álló tormareszelő, közismerten tormamaró (thormamaro), 5 db új ólomtányér, 1 db nagy, lyukas ólomtányér, az élelmiszerek letakarására, 4 db közepes nagyságú ólomtányér, az egyikük repedt, 2 db kis, asztalra való tányér ecetnek vagy tormának, közismerten thormakvalo, 12 db új ólomtányér az urak asztalára, 1 db edény a víz konyhai tárolására, 3 db három (lábú edény) a kút mellett a víz tárolására, közismerten wabni (forraló?), 3 db nagy dézsza, amelyekben a konyhába viszik a vizet, 11 db lisztes edény a konyha mellett, 9 db lisztes edény ugyanebben a liszt-tárházban, 10 lisztes edény a hosszú pincében, amelyet közismerten pathlohasypincze-nek neveznek, egy-egy köbölt tartalmaz minden egyes váza. Az összes mennyiség 165 köből, 15 köből árpa ugyanitt. 2100 db kő az említett tárházban, ahol az ugyancsak van 74 db vámból származó nagy darab kő, 1 db nagy kenyérsütő teknő, 7 db deszkalap, amelyre a kenyeret helyezik, 2 db sütőlapát, amellyel a kenyeret kemencébe teszik, 1 db rézüst, 2 db edény vagy vödör a víz hordására, 1 db szobai asztal” stb.

A tér meghatározó tárgyai: zsákok, kézi őrlőmalom rekonstrukciója, két 16. századi lisztet és árpát tartalmazó ácsolt láda, famozsár ütővel, nagy tojástartó, 16. századi asztal, olajtartó edény, kőmozsár, bödönök, vékák, dongaedények stb.

SÜTŐHÁZ

A teremben található kemence ugyan a 18. században készült – elsősorban a várban ülésező megyei tisztikar, az uradalmi személyzet és a rabok kiszolgálására –, de itt léte alapvetően határozta meg, hogy a korabeli sütőházat ide helyezzük. A nagyszámú középkori cserép-, fa- és fémedényen túl a terem kialakításánál hangsúlyos szerepet kaptak a fafödémről lelógó üstök, a különböző nyársak, a mérőeszközök és fűszertartók (4. kép, 51. oldal).

KOVÁCSMŰHELY

Több forrásunk is szól a várban – nyilván a külső várban – található kovácsműhelyről és az ott használt tárgyakról. A műhely és így a kevésbé kényes tárgyak idehelyezését az indokolta, hogy itt alakították ki a várszínház vészkijáratát. Az már külön szerencse volt, hogy egy jó szellőző kürtő is található itt, így a kohóval, fűjtatóval és más kellékekkel felszerelt kovácsműhely enteriőr nemcsak bemutató célzatú, hanem a szabályos, szakszerű kovácsolásnak is teret enged.

Az 1528. évi várleltár az alábbi tárgyakat tünteti fel a kovácsműhelyben: 1 db tűzoltásra való réz szerszám, közismerten fecskendő, 2 db fűjtató vagy sufflatorium, 1 db vasszerszám tűz élesztésére, közismerten kohlegyező (kehlegyessow), 1 db vasszerszám a zsarát letisztítására a vasról, 2 db lyuk fűrésására szolgáló vasszerszám, közismerten lyukasztó (lykastho), 1 db vaseszköz a vas vágására, közismerten hasító (hasytho), 1 db fogóvas, 2 db fogó, közismerten csíptető (czipthethew), 1 db nagy kalapács, 1 db nagy üllő, 1 db kisebb üllő” stb.

Az enteriőrön kívül kiállításra került anyag alapvetően két csoportra osztható: a ko-

vács által használt, illetve a kovács által készített tárgyakra, mely utóbbi egyben lehetőséget biztosított a középkori – elsősorban a gazdálkodással összefüggő – használati eszközök reprezentatív bemutatására is (5. kép, 49. oldal).

FAZEKASMŰHELY

A döntően a belsőépítész által kialakított helyiség nemcsak fazekasműhely, hanem – nagy örömeinkre – múzeumpedagógiai és termináltér is. A múzeumpedagógia miatt ide kerülő vitrinek, asztalok, korongozópadok, székek, terminál stb. alapvetően határozták meg a helyiség berendezését. A terem szakmai berendezéséhez előtanulmányul szolgált a Dürer Teremben megrendezett „Gerencserek, kályhások, tűzvigyázók” Feudáliskori kályhacsempék az Alföldről és peremvidékéről című kiállítás. Tehát ide, fő látványelemként megépítettük a középkori szentkirályi szemeskályha rekonstrukcióját. Válogatást adunk a Bács-Bodrog és Csongrád vármegye területéről, illetve a gyulai és a szolnoki vár ásatásából előkerült 15–17. századi kályhaszemekből és csempékből, valamint az alföldi kerámiákból. Elkészítettük a vár földesurainak, várnagyainak és udvarbíráinak címerei, valamint pecsétjei alapján a kályhacsempe másolatokat.

A fazekasság e térben való bemutatását alapvetően az indokolta, hogy tervezett múzeumpedagógiai programunk legfőbb eleme a diákok számára a kerámiakészítés, de emellett más kismesterségek (vesszőfonás, nemezelés stb.) alaptervékenységeinek elsajátítását is szolgálja.

A terminálon a minisztériumi pályázaton nyert támogatásnak köszönhetően már megtalálható három nyelven a gyulai vár története, valamint az e helyiségben végzett tevékenységi formák elsajátításához szükséges archív filmek a Néprajzi Múzeum Filmtárából.

A gyulai várba döntően az uradalomhoz tartozó Simánd mezővárosból szállították a cseréparut.

CASTRUM BOROZÓ

Teljes egészében a belsőépítész által tervezett tér, mivel használatban lévő vendéglátó egység, melyet mi csupán korabeli illusztrációkkal és 9 db ón- és rézedénnyel színesítünk.

VÁRÚRNŐI LAKOSZTÁLY

Véleményünk szerint a várúrnői lakosztály e három kisebb térben lehetett, mivel itt a kápolna felé nyíló gótikus áttörés található, és bizonyonnyal feltételezhetjük, hogy a várúrnő alkalomadtán innen hallgatta a misét. A jelentősebb várúrnőkről már a bevezetésben szóltunk. Mindhárom szoba berendezési tárgyai között megfelelő arányban keverednek a 15–17. század eleji eredeti, illetve a másolt darabok.

Az *Előszoba* kiemelkedő tárgyai: imazsámoly, német szobrász domborműve: Mária a gyermek Jézussal, kelengyeláda, falitéka, asztal, ollós székek, könyvtartó állvány.

A *Fogadószoba* jelentős remeke egy itáliai festő alkotása, két reneszánsz fiókos szekrény, ülőpad, bölcös és pihenőszék.

A *Hálószoba* berendezése volt talán a legjelentősebb rendezési feladat, mert ide cirbo-lyafenyőből falburkolatot készítettünk, melyhez egy középkori kályha- és ruharekonstrukció, egy baldachinos ágy, egy mosdószekrény, egy tükör és faragott láda társult (6. kép, 152. oldal).

A VÁR UTÓÉLETE

Mivel a Várszínház kérte tőlünk, hogy az emeleti színpadon való előadás esetén biztonságunk rendelkezésre ezt a teret, hogy az éppen nem szereplő színészek itt tartózkodhassanak, ezért itt szövegeket (A vár építészettörténete, A vár szerepe a 18–21. században, A vár régészeti feltárása és rekonstrukciója), illetve és másolt illusztrációkat helyeztünk el: A vár alapozásának rajza (7. kép, 144. oldal), Paolo Mirandola tervrajza a gyulai várról (1562), „A gyulai-várkastély nyugatdélről” (1745), Mogyoróssy János rajza a várról és a kastélyról (1857), Gyulay László: Várbelső részletek (1879), A vár földszintjének és emeletének építési periódusai (Feld István nyomán).

VÁRNAGY SZOBÁJA

A férfi lakosztályok nyitóterme, mely helyiségekre általános, összevont megjegyzés: a négy férfi lakosztály ide helyezését az indokolta, hogy egymás után következhetnek, sorukat nem bontja meg a sütőház feletti átjáró. További ennél fontosabb szempont, hogy e szárnyon belül itt találhatóak az igazi középkori terek gótikus ajtókeretekkel, árnyékszékkel, ülőfülkével, kandallókkal. Mind a négy szoba berendezési tárgyai között megfelelő arányban keverednek a 15–17. század eleji eredeti, illetve a másolt darabok.

A várnagy szobájának jelentősebb tárgyai: a falon 15–16. századi fegyverek, reneszánsz láda, asztal, ollós karosszékek, gyertyatartó, ágy, pénzes vasláda.

VÁRÚR LAKOSZTÁLYA

A jelentősebb várurakról már a bevezetésben szoltunk. A várúr lakosztálya két részből áll. *Hálószoba*, ahol – többek között – egy kazettás ágyat gyertyatartóval, egy főúri mentét, egy reneszánsz ládát és karosszéket, valamint egy könyvszekrényt, pultján két eredeti könyvvel (Antonio Bonfini: *Rerum Hungaricarum decades* Frankfurt, 1581. és a Gyulát 1566-ban ábrázoló metszetenél kinyitva: Ortelius: *Der Ungarischen Kriegs* ... Frankfurt, 1665.). A várúr *fogadószobája* talán az egész vár legarchaikusabb tere, melynek rögtön az elején helyeztük el a kiállítás egyik legszebb műtárgyát a 16. század eleji lovassági tárcsapajzsot, ezt Nadányi Miklós kapitány portréja (1649) és egy reneszánsz láda követi. A falon 16. századi fegyverek láthatók, a kandalló mellett reneszánsz karosszékeket gyertyatartóval láthat a közönség. A tér közepét reneszánsz asztal és négy támlásszék tölti be (8–9. kép, 64. oldal, 148. oldal).

TÖRÖK BÉG HIVATALI SZOBÁJA

A törökök a vár feladása után egyik közigazgatási egységük, a szandzsák székhelyét Aradról Gyulára helyezték át (10. kép, 156. oldal). A belső várban csak a bég lakott, egyébként raktárnak használták.

A terem 16–17. századi tárgyainak jelentős része vásárlások útján került a Corvin János Múzeum tulajdonába, melyeket jól kiegészítettek a társintézmények relikviái. Mindenképpen szólnunk kell a hadfelszerelésről: tegez, krími tatár lovassági íj, szpáhi sodronying, sisak, pajzs és kengyelpár, kovás puska és pisztoly. Kisebb méretű tárgyak bemutatására is lehetőségünk nyílt: ezüstcsészék, ezüst érmenyaklánc, arany fülbevaló pár, írókészlet és tolltartó, üvegedények. A falakon szőnyeget és brokátokat helyeztünk el. A térben látható egy 17. századi láda, egy török kori kályharekonstrukció, egy nagy imaszőnyeg, rajta hangszerek: töröksíp, qanun és korántartó koránnal. A kisebb szőnyegen asztalka terítővel, rajta kávékészlet pipákkal és réz kancsókkal. Az asztal körül

ülőpárnák. Bábún egy 17. századi eredeti török viseletet mutatunk be. Ritkán látható műtárgy színesíti a szoba berendezését, egy parázstartó vagy mangál.

ALABÁRDOS TEREM

A kiállítás rendezése során egyértelmű volt, hogy a lakosztályokban nem jelenhetnek meg tablón lévő főszövegek, ezért „született” tulajdonképpen az alabárdos terem, ahol a fontosabb leíró részeket megjeleníthettük, melyek közül most csak az egyikre térünk ki:

A gyulai vár 16–17. századi ostromai

Az első ostromra 1529-ben került sor, a várost és a huszárvárat Czibak Imre, Szapolyai János király híve el is foglalta, a várat pedig körülzártá. Az ostrom nem sokáig tartott, de a bennrekedt őrség 75 napos fegyverszünetet kért. Ez idő alatt nem jött Brandenburgi Györgytől segítség, így a várat 1530-ban átadták a védők.

Szulejmán szultán 1566-ban, utolsó hadjárata idején rokonát és másodvezérét, Pertáf pasát küldte Gyula ellen. A kétezer főnyi várvédő között Közép-Európa szinte minden népe (magyar, osztrák, horvát, szerb, cseh) képviselve volt. A törökök július 2-án értek Gyulára, s első lépésként a vár árkaiból elvezették a vizet. Miután Kerecsényi László kapitány július 6-án a tarthatatlan várost felgyújtatta, július 11-én megkezdődött a vár ostroma. Először a törökök a vár leggyengébb részét, a huszárvárat ostromolták, amelyet a várvédők csak július 23-ig tudtak tartani. Ezután következett a külső vár hősiessége, amely majdnem egy hónapig, kb. augusztus 20–22-ig folyt. Kerecsényi tiszteivel és katonáival összesen 14 rohamot vert vissza a vár ostroma alatt. A kutak időközben kiapadtak, vérhasjárvány tört ki. Bizonyos, hogy Kerecsényi csak az utolsó órában kezdett tárgyalásokat Pertáf pasával. A fegyverszünet nyolc napig tartott. Augusztus 30-án Pertáf szabad elvonulást ígért, ám 1566. szeptember 2-án délből a törökök a kivonuló őrség nagy részét felkoncolták. Kerecsényi maga is török rabságban halt meg. Egyetlen más magyar erősség sem tudta 62 napig feltartóztatni az oszmán hadakat.

1694 őszén a gyulai ostromzárat Polland tábornokra bízta, melynek eredményeként december elején a török védőerég már éhezett, s nem volt más lehetőség, mint alku a vár feladásáról. Mehmed pasa szabad elvonulást kért. I. Lipót császár karácsonykor megerősítette a szerződést. 1695. január 17-én vonultak ki a törökök a várból. A vár őrzésére Nothnagel kapitány parancsnoksága alatt 200 németet, 250 hajdút és 50 huszárt hagytak.

A Rákóczi-szabadságharc kezdetén a várban 500 szerb és osztrák katona állomásozott. Károlyi Sándor tábornok véget akart vetni a szerbek támadásainak, ezért 1705. május 31-én a várat ostrom alá vette. A huszárvár hamar a kurucoké lett, de a belső várral nem bírtak.

A terem falán körben helyeztük el a 16–17. századi ábrázolásokat a gyulai várról és a szálfelegyeket: hajítógerelyek, lándzsák, csáklyák, kopják, pikák, alabárdok, spontonok, csatacsépek, csatacsillagok, csatabunkók. A térben 16–17. század eleji asztal, karosszék, könyvtartó és gyertyatartó másolatok, fiókos szekrények láthatók (11. kép, 6. oldal).

FEGYVERTÁR

A látogató itt három nyelvű szövegeken megismerkedhet a különféle fegyverfajták (vágófegyverek, ütő és sújtó fegyverek, védőfegyverek, hajító szerkezetek, kézi tűzfegyverek, lovas felszerelés) legfontosabb ismérveivel, továbbá az alábbi főbb hadfelszerelés-

sel: 13–16. századi pallosok és kosaras kardok, harci dob (1787), kürtök, több funkciós fegyverek, nyergek, 18–19. századi szablyák, 15–19. századi ütő- és sújtófegyverek, lovas felszerelés (kengyelek, zablák, sarkantyúk), 13–17. századi sújtófegyverek, buzogányok, 17. századi számszerj és felhúzó szerkezete, 17–19. századi lőfegyverek és lőportartók, 15–17. századi védőfegyverek (sodronying, sisakok, pajzsok, lovassági félvértezett).

Itt nyíltott lehetőségünk, hogy a vár mellett található emlékmű kapcsán szóljunk az aradi vértanúkról és külön egységben mutassuk be az 1848–1849-es zászlót és fegyvereket. 1849. augusztus 23-án a világosi fegyverletétel után mintegy 2000 honvédtiszt tette le az orosz hadak előtt a vár és a kastély közötti téren személyi fegyverét. Az aradi 13 vértanú közül tízen. Álljon itt emlékeztetőül a nevük: Aulich Lajos, Damjanich János, Kiss Ernő, Knezich Károly, Lahner György, Leiningen-Westerburg Károly, Nagy-Sándor József, Pöltenberg Ernő, Schweidl József, Török Ignác. Knezich Károly nem akarta, hogy a szabadságharc küzdelmeiben viselt kardját legyőzői is használják. Egy szekér kereke alá feszítette, s rászólt a kocsisra: „Hajts!” A kerék a pengét a markolatnál eltörte.

A térben külön vitrinben látható egy 16. századi tornaöltözet, a mennyezeten pedig a Hunyadi, Kerecsényi, Derencsényi, Frangepán, valamint az Enyingi Török, Derzsi Petri, Czibak, Szapolyai családok címerei láthatók.

LOVAGTEREM

A helyiség berendezési tárgyait – a rendezvények miatt – középkori előképek alapján készített másolatok képezik, s nagy örömeinkre kizárólag gyulai szakemberek munkáját dicsérik. (12. kép, 138. oldal). Így a hosszú tölgyfaasztal, a Gyula címerével ellátott háttámlás székek, a középkori kályharekonstrukció és az alábbi, a várral kapcsolatos személyek címerkövei láthatók: Zsigmond király, Mátyás király, Gyula város, Aragóniai Beatrix királyné, Derencsényi család, Maróti János macsó bíró, várúr, Brandenburgi György várúr, Frangepán Beatrix várúrnő, Corvin János herceg, várúr, II. Ulászló király.

* * *

A kiállítás tárgyait az alábbi múzeumok kölcsönözték: Hadtörténeti Múzeum, Budapesti Történeti Múzeum, Damjanich János Múzeum, Déri Múzeum, Dobó István Vármúzeum, Erkel Ferenc Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Katona József Múzeum, Koszta József Múzeum, Jantyik Mátyás Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum, Móra Ferenc Múzeum, Munkácsy Mihály Múzeum, Orlai Petrics Soma Gyűjtemény, Szántó Kovács János Múzeum, dr. Gulyás István magángyűjteménye és természetesen a Corvin János Múzeum.

Az állandó kiállítás rendezésében közreműködtek: Bútormásolatok és rekonstrukciók: Csikós Mihály és az Inventum-Invest Bt. Fém tárgyak másolása és rekonstrukciója: Alb Miklós. Kő tárgyak másolása és rekonstrukciója: Csőke Péter. Bőrtárgyak rekonstrukciója és kárpitozás: Juhász Imre. Kályhák, kerámiaak tervezése és kivitelezése: Sabján Tibor, Bandrus János, Faragó Ágota, Szalontai Gizella és a Diabol Bt. Egyéb tárgyak rekonstrukciói: Bereznai Miklós, Bereznai Péter, Gubis Mihály, Sipos Enikő, Veres József és a Speedy Holz Bt., Zámoriné Fikó Katalin. Grafika: Bereznai Péter, Megyeri Sándorné. Fotó: Kocsis Attila, Nagy Imre. Restaurátorok: Császár Péter, Deák Endre, Füzes Andrea, Horváth Mária, Kovács András, Lengyel Boglárka, Morgós András, Németh György, Péterfi Gyöngyvér, Petrovski Zoltán, Sikéné Kovács Melinda, Veresné Vendrei Katalin. Fordítás: Bódán Zsolt, Kruzslit Tibor. A kiállítást kivitelezte: a Kiáll Kft. és a Corvin János Múzeum munkatársai. Látvány és installációs tervezés: Héjjas Pál. A kiállítást rendezte: dr. Havassy Péter.

Szuromi Pál

Tisztán, takarékosan és tömbösen Oroján István művészetéről

A szegedi nyáridők igencsak rakoncátlanok. Itt a hőmérők mozgékony higanyszálai egyre-másra fittyet hánynak az országos átlagokra, s könnyedén kúsznak a legmagasabb csúcspontok felé. Még szerencse, hogy a hűsítő Tisza-partra vagy az enyhe ligetekre minduntalan számíthatunk, nem is szólva a szabadtéri játékok késő esti varázsáról. Csak mit kezdjünk ilyenkor a biztonságosan elszeparált, zárt terű képzőművészeti rendezvényekkel? Ne tagadjuk: a verejtékes nyár korántsem a kiállítási szemlélődések optimális időszaka. Bár a fontosabb, rangosabb bemutatókat ilyenképp se kellene elszalasztanunk. A gyulai Oroján István szegedi tárlata például rögvest egy meghökkentő látomással fogad bennünket. Nem elég a befogadó terem vakító fehérsége, de a képek tetemes hányadát is ugyanez a tiszta, foszforeszkáló színhangulat uralja. Igaz, a barnás, vaskosabb plasztikákkal egyféle józanabb, földközeli érzetünk keletkezik. Egészében azonban mintha némiképp a tágas, hófödte alföldi puszták misztikus áramkörébe csöppentünk volna bele.

Azt is mondhatnám: a szegedi B-Galériában most szokatlanul megnőtt a rejtőzködő némaság, a csend ázsiója. Ami azért a végtelen, titokzatos téli puszták képzetével is összecseng. Elvégre a szépségesen behavazott földek és tanyák látványvilágában aligha van helye a részletformák felemás, olcsó csevegésének. Inkább csak a dolgok összefüggő, egységesebb rendjére figyelünk: mintegy a létezés közös nevezőire. Mondjuk a vertikális alakzatok konok élni akarására vagy a horizontális elemek jótékony, megvészterhes nyugalma. Nos, Oroján István alkotói szemléletét is a formai, szellemi lényeglátás kérlelhetetlen szándéka vezérli. Akár konstruktív szigorú képeket, akár tömbös, organikus szobrokat hoz létre: ez az alapállása folyton-folyvást ott kísérti. Mégsem egy rideg, hideg és racionális művész tárlatán nézelődünk. Amiről persze a részletek árulkodnak leginkább. Hiába ugyanis a jelszerű, mértanias komponálás, a testetlen fehér tónusok feltűnő dominanciája, mindezen belül egy rendkívül érzékeny, intim, már-már melegsívvű személyiségről kell tudomást vennünk.

Téli szikárság és tavaszi enyheség? Geometrikus határozottság és lírai sejtelmesség? Az alkotó művei egyre-másra ilyen szélsőséges, kihegyezett tartalmi és formai dimenziókat sugallnak. Jellemző többek közt, hogy képei alkalmanként cím nélküli megjelöléssel kerülnek elénk. Mintha igazában nem lehetne mindent befogni a szavak tágas, szélfúttá köpönyegébe. És igaza lehet a művésznek. Mint ahogy egynéhány komor, tragikus képzetű látomását is autentikusan bevonja a mindenható csend tartományába. Csak itt súlyosabb, anyagszerűbb tónusokat kölcsönöz fájdalmas, visszafogott érzéseinek. Talán ennyiből is kiderül: itt egy rendkívül lakonikusan, igényesen építkező művésszel szembeesünk. Számára az alkotás, a formateremtés nem csupán olcsó szépelgés vagy kalmárkodó business, hanem egyenesen élet és halál kérdése. Pedig Oroján István ugyancsak messze él a képzőművészeti közélet elevebb, progresszívebb földrajzi székhelyeitől. Gyula sokkal inkább a természetelvű, hiperrealista tendenciák ismertebb gyűjtőbázisa. Ő viszont egy avantgárd gyökerű, korszerű irányzat konzekvens és szuverén hangú képviselője.

Úgyhogy egy minőségi magányt teremtő, jóra való „végvári vitézzel” van dolgunk.

Más kérdés, hogy a mostani bemutató nagyrészt csak az utóbbi időszak válogatott termését tárja eléink. De innen is sejthető: kicsoda szorgos, küzdelmes utat kellett megjárnia az alkotónak, amíg a kimódoltabb, keményebb konstrukcióktól eljutott a rusztikusabb, gazdagabb hatású képekig, egyben a tömösebb, archaikusabb plasztikáig is. Annyi bizonyos: Oroján pályafutásában a szegedi főiskola nagy tudású mestere, Vinkler László ugyancsak sokat jelentett. Ő nyitotta rá szeméit a modern tendenciák izgalmára, ezek szellemi kihívásaira. Aztán mindenekelőtt Fajó János emberi, szakmai támogatása következett, bár Nádler Istvánra, Bak Imrére vagy Csiky Tiborra ugyanolyan hálával, szeretettel gondol, mint Barcsay Jenő, Konok Tamás vagy Ovidiu Maitec példamutatására. Persze az a lényeges: a gyulai alkotó ilyenképp sem morzsolódott fel a sokszínű hatások lenyűgöző, felemelő hálójában. Annál is inkább, mivel a nyolcvanas esztendőikig pusztán csak a konstruktív festészet kifejezési alternatíváival foglalkozott. S csak ezután lépett be az anyagszerűbb szobrászi formálás szintetikusabb térbeli igénye is. Ahogy ez a kortárs művészetben is oly gyakran megfigyelhető.

Nézzünk hát szét először a képek kontrasztos, változatos léptékű táborában. Nem nehéz felfedeznünk a nyolcvanas évekhez kötődő munkákat, minthogy ezeknél még egy fölöttébb fegyelmezett, dekoratív tisztaságú konstruktőr jelentkezik előttünk (pl.: *Ünnep, Nyár, Ivek II.* stb.). Míg egyfelől terebélyes és apróbb színfoltok polemizálnak egymással, addig ugyanitt a rendkívül törekeny, hajszálvékony és eleven vonalbetétek érdemi szerepköréről is világosan meggyőződhetünk. Olyan ez, akárha az alkotó a robusztusabb hegyek, a szelídebb dombok és a parányi fűszálak sajátos energiabázisait szedné egyetlen vizuális csokorba. És lám – miként ez József Attilánál is többször felbukkan –, ő is feltétlenül óvja, tiszteli a kisebbségi formák becsületét. Már csak azért is, minthogy a finomabb, lírikusabb színbetéteken keresztül talán közelebb lehet kerülni egy ember és szellemcentrikusabb szemlélethez. S ezzel együtt némileg ki lehet szakadni a hazai konstruktivizmus jellegzetes tendenciáiból, amelyekre voltaképp a keményebb, szeriálisabb és architektonikusabb mentalitás nyomta rá bélyegét.

Látható azonban: egyetlen formalelemény nemigen elég az érdemi megújuláshoz, a szuverénebb nyelvezethez. Így Oroján Istvánnak a színek átfogóbb szféráit, a felületképzési metodikákat is tüzetesebben számba kellett venni. Ami azért csak-csak derék, termékeny szorgoskodásnak bizonyult. Hisz itt jutunk el a végsőig kifinomult fehér ragyogású képek tartományába, ahol az apró, jelszerű forma- és színbetétek amolyan kivételes mennyei csilingeléseknek tűnnek fel. Tényleg: valami szakrális, ikonszerű áhítat és fénykultusz övezi e műveket. Habár a művész gondoskodik arról is, hogy a tiszta, magasságos színhangzatoknak esetenként bizonyos rusztikus, gesztikus és anyagszerű felületi bázisuk legyen. Amivel aztán a szellemi, kozmikus energiák még inkább megelevenednek. Elég csak megnéznünk a *Cím nélkül* sorozat fényittas darabjait, mert itt a geometrikus komponálás már-már csak járulékos eszköznek látszik. Ergo: a matéria, a szín és a fény lett a főszereplő. Ahogyan a puritán képzetű *Katedrális*-képek sorfalánál is a rusztikus, energikus térdinamikára, egyszersmind az átütő erejű, magányos tündöklésű vörös-lő színpöttyökre esik a hangsúly.

Szóval: ismét csak a parányi elemek különös példaadásánál tartunk.

Minimál formaelemek és szervesen kitáguló, végtelen térélmények? Aki ilyenféle végletek közt keresi az emberi létezés fundamentumait, annak az átvezető, hídteremtő momentumok hiteles kapcsolatrendjére is különösen ügyelnie kell. Mert a szikár, geometrikus ritmusok ötletes kidolgozása még csak kézenfekvőnek tűnik. Csak mi van akkor,

amikor e szabályosabb konstrukciókba a lágyabb, hullámos és körkörös alakzatok is beszállnak? Nos, ilyenkor látjuk csak igazán: mennyi szakmai, művészi érzékenység irányítja Oroján István filozofikus, meditatív munkálkodását (pl.: *Méhesben I.*, *Fészek*, *Vasárnap I–III.*, *Ünnep*, *Cím nélkül I–V.*). Ennek köszönhető: nála a tunya, statikus csend ugyanúgy elválik összefogottabb, koncentrált rokonától, ahogyan a szétfolyó, parttalan némaság sem azonos dinamikával töltött, feszült alteregójával. Közben az alkotó művei lényegében azt sugallják: valójában csak igen kevés fontos dolog van a világban. Ezt nemcsak jellegzetes, karakteres tematikáival érzékelteti, hanem lakonikus színhasználatával is. Nála a bordó, vöröslő tónusok majd mindig az örömteli, méltóságos ünnepek megtestesítői, míg az ibolyás, kékes árnyalatokban leginkább a távlatosabb, misztikusabb és archaikusabb élménykörök jelennek meg. A világló fehérék térnyerésével

pedig némiképp megáll az idő kereke, s valami nyakon csípett szintetikus tisztaság és állandóság ragyog fel előttünk.

Nem csoda hát, ha első látásra tekintélyes szellemi szakadékot érzünk a tárlat képi és plasztikai produkciói között. Mintha itt az áttetsző, transzcendens szférák és a józanabb, vaskosabb földközeli régiók képviselői találkoznának egymással. Amiben akad is némi igazság. A figyelmesebb szemlélő mégis észreveszi, hogy megannyi formai, szellemi analógia vibrál a kétféle tolmácsolásmód között. Igaz, a bálványszerű faszobrok közegében jelentősebb pozíciót nyernek a lágyabb, organikusabb formahajlatok, de azért a szerkezetes, konstruktív megoldások ezúttal is tisztas, autentikus helyet kérnek maguknak. A középső, toronyszerű alkotást például akár a képi felfogások térbeli kivetülésének is tekinthetjük. Mint ahogy a fatömbök belső érrendszerének többszöri felmutatása is érdekesen összecseng az alkotó intim, embercentrikus szemléletével. Nem is szólva a szúrós, ékszerű alakzatok szimultán szerepeltetéséről, amelyekkel egyféle fenyegető, vészjósló hangulat is belopódzik a művek közé.

Holott Oroján István tömbös, monumentális és jelszerű plasztikái a természeti létezés távlatos erejét és igazságát hirdetik. E körkörösén áttört, összefogott művek valamelyest a nagyszerű Brancusi és Csiky Tibor örökségére apellálnak, noha egyéni invenció is tisztesen akad bennük. A Szféra formateste mindenesetre egy íves, félkörös modulációra alapozódik, csak itt a felső anyagsávok elmozgatásával bizonyos öblös térdinamika keletkezik. Aztán a *Szeget szeggel* talányos kompozíciója a vájatosan tagolt ék alakzatot és a háromszögű szöges behatásokat szikráztatja össze. Persze kár lenne megelégednünk az egyik legszellemesebb teljesítménnyről, a *Nagyapám bajuszáról*. Elvégre olyanféle tartása, méltósága van e kedves plasztikának, mintha voltaképp egy szálkás, kiterjesztett szárnyú madár feszítene előttünk. Alighanem ennyiből is kitűnik: a művész a szobrászi munkálkodással óhatatlanul közelebb jutott az emberi világ plasztikusabb, érzékletesebb természetéhez.

Ámde végtelenbe nyúló, kozmikusabb eszméit ilyenképp sem adta fel.

Talán emlékszünk még: korábban a minőségi magányt, a végvári vitézséget emlegettem Oroján István munkásságával kapcsolatban. Mégsem kell különösebben féltelnünk e különleges emberi, művészi pozíciót. Az alkotó ugyanis világosan érzi, hogy valódi közösségeket pusztán csak szuverén egyéniségek képezhetnek. Őt mégis alapvetően egy konzekvens, türelmes és közösségi szellemű egyéniségnek tartom. Már csak azért is, mivel a konstruktív elkötelezettségben eleve ott rejlik egyféle általánosabb érvényű közösségi mentalitás. De ennél is fontosabb, hogy nálunk az utóbbi évtizedekben valahogy szórén-szálán elapadtak az efféle törekvések. A gyulai művész ellenben váltig ragaszkodik eredeti eszméihez, s mindezt újabb és újabb formai, gondolati tartalmakkal bírja feldúsítani. Innen adódik, hogy nála a biokonstruktivista felfogás is hiteles otthonra talált, nem beszélve a minimalista elvek természetes kiaknázásáról. (*Oroján István tárlata a szegedi B-Galériában látható július 29-ig.*)

Figyelő

Füzi László

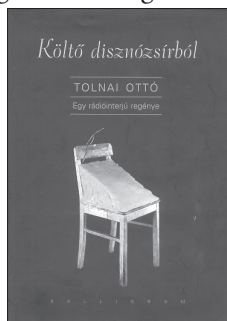
A szükséges felesleg

Tolnai Ottó: *Költő disznózsírból* – Egy rádióinterjú regénye

Egy rádióinterjú regénye – mondja Tolnai Ottó könyvének alcíme. Az alcím összefoglal: ha a teljes történetet akarnánk jelezni, akkor azt kellene mondanunk, hogy egy rádióinterjúból kinőtt regény. Mint Bodor Ádám könyve, *A börtön szaga*, vagy mint Ferdinandy György, a *Robinson úr töprengései*. Bodor Ádámmal Balla Zsófia készített életút-interjút, ebből nőtt ki a kötet, a magyar irodalom egyik legjobb könyve a félelemről és a félelem legyőzéséről, és a hatalom működéséről. Ferdinandy György interjúvolója Kulcsár Katalin volt, a könyv az állandó úton levésről szól, a folytonos út- és kiútkeresésről, a kényszerről és az állandó újrakezdésről – az esztétikai megújulás alapkövetelményéről. Mindezek mellett és mindezekkel együtt mindkét könyv a Móríc Zsigmond által megteremtett *Életem regényét* mondhatja őséne, bizonyítva, hogy minden író – alkotó – életében létezik olyan mag, amelyikből az egész életmű organikusan bomlik ki. Tolnai Ottó „megkísértője”, rádiós kőpadra vonója Parti Nagy Lajos volt: Parti Nagy 1998-ban, háborús időszakban tizenhárom ülésben készített interjút Palicson Tolnai Ottóval, hogy aztán, ahogy az interjú készítése során is tette már, háttérbe húzódjon, Tolnai pedig elkezdte a munkát a szöveggel, a meglévő magot ápolta, gazdagította, segítette a burjánzását, mígnem a szöveg papíron is élni kezdett, és él most már nyomtatott változatban is, Bodor Ádám, Ferdinandy György, közös ősként pedig

Móríc Zsigmond szövegének, könyvének méltó párjaként. Pár éve a kezdeti szakaszokból néhány folytatás megjelent a *Jelenkorban* – a könyvben egy helyütt megtalálhatjuk a jelzést is, eddig terjedt a Nagy Boglárka által gondozott szöveg –, akkor a legjobb-legfeszítettebb prózaként olvastam a pár folytatásnyi anyagot, s féltettem is Tolnai Ottót: ha valóban Tolnai-prózává akarja formálni a magnetofonra felvetteket-rádióban lejátszottakat, akkor soha nem ér, nem érhet a munka végére, merthogy Tolnai prózája a lényege szerint lezárhatatlan, a világot-valóságot lassú terjedéssel-amőbyszerű alakzatok megteremtésével és birtokba vételével írja le, a legjobb példákat erre a *Kéktűzgolyó* prózái mutatják. Vagy: kedvelt festőjének, valamiképpen mesterének és társának, Benes Józsefnek a tájképei, nála a Tisza-part töredékességét ábrázoló képeken a „kép” túlfut önmagán, áterjed a keletre, jelezve a táj, a téma lehatárolatlanságát. Tolnai is úgy írja le a homokszemet, hogy figyelme a másik homokszemre is kiterjed, magát a világ lehatároltságát nem fogadja el, ezért lép egy homokszemnyit mindig tovább. Lehet ezt akár módszernek is nevezni, én inkább a világhoz való viszonynak nevezném – ám legkevésbé a meg-

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2004.

nevezés fontos, a megnevezésnél fontosabb, hogy ezzel az alapállással alig-alig lehet teljes művet megteremteni, hiszen ebben az esetben a lehatárolatlanság hordozza magában a teljességet.

Mindezek alapján némi meglepetéssel hatott rám a Tolnai-kötet megjelenésének híre. Noha beszélgettem is róla a szerzővel, nem hittem, hogy lesz ereje az egész történet újraírására, rögzítésére, a monológ kiteljesítésére. Volt – így minden elismerés megilleti. A könyv olvasásakor pedig leginkább arra voltam kíváncsi, hogy miképpen sikerült a meglévő, az elmondott anyagot valódi prózává formálni. Azt kell mondanom, hogy az adott keretek között a legteljesebb mértékben, a szükséges és lehetséges kompromisszumok-megkötöttségek figyelembevételével – ami azt jelenti, hogy a Tolnaira jellemző személyes prózával találkozunk mindvégig. Mire gondolok a szükséges és a lehetséges kompromisszumok kapcsán? Elsőként arra, hogy a szükségszerűen burjánzó szöveget valamilyen határok mentén mégiscsak mederbe kellett terelnie, és követni is kellett az induláskor felvázolt vonalakat, ha úgy tetszik, a pálya ívét. Mindezeket figyelembe véve a könyvben a gyermekkor, a családi élet, az indulás időszaka tűnik a legkidolgozottabbnak, annak az időnek és térnek a bemutatása, amelyikben a tehetség megmutatta magát, aztán pedig jöttek pályatársak, a munkák, barátságok, ütközések, ahogy az minden pálya esetében adja magát, ez a szakasz immáron „csak” a főbb vonalakban tárulkozik fel a szövegben. Ne vegyük ezt csonkaságnak: minden más esetben lezárhatatlannak-megírhatatlannak bizonyult volna ez a némiképp kitarulkozásnak is mondható vallomás. S ha ismét csak legtermészetesebb elődjére, Móricz Zsigmond már említett önvallomására gondolunk, akkor is azt látjuk, hogy hasonló szerkezet és hasonló alapvonások mutatkoznak meg abban is.

Ha ajánlanom kellene ezt a könyvet bár-

kinek is, akkor azoknak ajánlanám, akikben még létezik a fogékonyság olvasói alapélményekre, akik még mindig képesek éjszakákat végigolvasni csak a történet kedvéért, akik képesek követni az induláskor felfedezett ritmust-dallamot. Tolnai Ottó nagy titka abban rejlik, hogy a maga történetét az ember történeteként képes elmondani, úgy, hogy olvasója is képessé válik a maga történetének felidézésére, s így állandó szembesítésekre kerül sor, legalábbis az olvasó gondolkodásában. Aztán, ha túllépünk ezen az olvasói alapélményen, s „filoszfá” formáljuk magunkat, akkor megkérdezhetjük azt is, hogy milyen tudással is gazdagodunk az olvasás során. A kérdésre egyszerű a válasz: a vajdasági-jugoszláviai magyarság történetével, aztán a jugoszláviai magyar szellemi élet-irodalom történetével találkozunk, ha tetszik, testközelből és enciklopédikus gazdagsággal. Ha készült volna a kötethez névmutató, akkor láthatnánk, hogy valóban enciklopédikus méretekről van szó, hiszen Tolnai találkozott, találkozott és ütközött, találkozott és barátkozott szinte mindenki, aki ebben a kultúrában valakinek is számított. Ám ha készült volna ehhez a kötethez névmutató, akkor azt is láthatnánk, hogy a legtöbben szinte csak egyetlen említéssel szerepelnek, ami azt is jelenti, hogy abban a mélységben, ahogy Tolnai megélte ennek a kultúrájának a mindennapjait és történetét, kötetek hosszú sorában sem lehetne feldolgozni a megélteteket. Közben persze tágul is a kép: az irodalom mellé a képzőművészet és a filozófia is társul, a jugoszláviai magyarság mellé a jugoszláviai és a magyar szellemi élet képe, aztán pedig a huszadik század második feléhez köthető szellemi élet képe. S a szerzőre jellemző elképesztő érzékenység, figyelem, a jelenségek elemzése és összekapcsolása. A szellemi élet történetét adott időhatárok között kétféleképpen lehet megírni: egyrészt minden történés adatszerű rögzítésével, másrészt a történetek lényegszerű összehasonlításával, egymás

mellé állításával. Tolnai nagy képessége ebben a második megközelítési módban mutatkozik meg, hihetetlen képessége van az egyes szellemi-művészeti törekvések lényegének megragadására. Ha tetszik, könyve akkor éppen az ilyen „lényegszerű” megállapítások révén nő túl a hagyományos írói önéletrajzokon, s megkerülhetetlen kalauzává válik a huszadik század utolsó harmadához kapcsolódó szellemi-művészeti mozgalmaknak. S ha érteni akarjuk Weöres Sándort, Mátyás Ivánt, Nemes Nagy Ágneszt, aztán Koncz Istvánt, vagy éppen Németh Istvánt, hogy Domonkos Istvánról vagy Ladik Katalinról, vagy Végel Lászlóról most ne is beszéljünk, akkor ismételtén csak azt mondom, hogy Tolnai könyvét kell olvasnunk.

Ám miközben Tolnai Ottó prózát írt, közben, mint minden igazi író, mítoszt is teremtett, miközben ugyanis a vajdasági magyarságról, Koncz Istvánról vagy éppen Thomka Beátáról, vagy az őt Végel Lászlóhoz, Domonkos Istvánhoz kötő barátságról beszélt, önmagáról is pontos portrét rajzolt. Azt hiszem, megkerülhetetlen lesz az, amit önmagának a vajdasági magyar irodalomban-művészetben betöltött szerepéről mondott. Önmagát médiumnak tartja, aki magához indukálja a történeteket és magához rántja a történetek által kavart viharokat, ezért tartja természetesen, hogy az „irodalom és a politika” repülő tárgyai számos esetben őt találták el. „Ilyen tulajdonságokkal bírok mind a mai napig, azért nem beszélek a *Symposion* sok dimenziójáról.

Ezt így fogtam föl, megszenvedtem, és arra gondoltam, hogy amortizálom a dolgot, és nem ültetem át ezt a félelmet másokba. Az én kocsonyám rezegjen, ne a többieké, én ezt a rezgést, vacogást aztán verseimbe tudom transzportálni. A mai napig annyi különös dolog történik velem, annyi hősi történetre futná belőle, de valahogy magamban felejttem, amortizálom, transzformálom, jóllehet, olykor félek, egy-

szer csak elesek az utcán és vége...”. Még mindig szeretünk skatulyákban gondolkodni, Tolnai pályája, s immáron a pályát kísérő önvalomás azt is megmutatja, hogy minden irodalommal-művészettel kapcsolatos előfeltevésünket el kell hajítanunk. Régóta sejtettem már, éppen Tolnai Ottó szövegeit olvasva és vele beszélgetve, hogy az avantgárd költő és a sültrealista prózaíró igencsak megfér egyetlen ember bőrében, nem beszélve arról, hogy az említett jelzőkhöz a kisebbségi művelődési stratégia kifejezést is hozzá kapcsolhatjuk. Ha rajtam múlna, akkor Tolnai mostani és korábbi prózáját is azok kötelező olvasmányává tenném, akiknek csak külsődleges elképzeléseik vannak a művészet mibenlétéről. Íme, így működik a művészi szenzibilitás, mondanám, s Tolnait olvasnék fel. Vagy órák hosszat hallgattatnám hosszú monológjait mondjuk a magyar mozi kezdeteiről, ahogy magam is hallgattam ilyen irányú fejtegetéseit, jelezve, hogy művészet és művelődés között nem léteznek határvonalak. Tolnai egyébként is a határhelyzetek meghaladója, létének-életének alighanem ez a leginkább és legáltalánosabban jellemző vonása.

Ha képesek vagyunk kellő módon felemelni a fejünket, akkor a kötetben a Tolnai Ottó által elmondott Mátyás-anekdótában is fellelhetjük az önjellemző mozzanatok. A történet szerint Mátyás Hamburgban, miközben a házigazda köszöntötte a neves vendégeket, s hozzájuk kapcsolódó szükséges felesleget, egy térkép szélére írt egy mondatot, majd részt vett a társasági beszélgetésben. Ám egyszer csak lefékezett. „Holdkóros, Weörest idéző járásából hirtelen kateleptikus állapotba ment át. Azt hittük, rosszul lett. A szíve tán, súgták. Körülvettük. Meg kellene kérdezni, hol tartja a nitroglicerint, mondták. Végre megszólalt. A mondat!, mondta. Segélykérően, ám ugyanakkor parancsolóan is, ellentmondást nem tűrően. Ezt, hogy mondat, senki sem ejtette úgy ki, mint akkor, ott, Ham-

burgban Mándy Iván. Kapcsoltam. Elmondtam a szervezőknek, hogy a kis térkép szélére felírt egy mondatot, de a térképet ott felejtette. Visszafutottak, noha közben már a takarítók megjelentek a helyszínen. Végül a kis térképet meglelték a szemetes kosárban, szaladtak vele vissza a Mesterhez. A mondat!, síkított vékony, most meg Pilinszkyt idéző hangon. Majd vigyázva eltette belső zsebébe. és mintha mi sem történt volna, libegtünk-lebegtünk tovább. A későbbi napokban olykor megpróbáltam a mondatra terelni a szót. Egyértelmű volt. Magára vonatkoztatta. Már-mint hogy ő az a szükséges felesleg. Itt.

Otthon. A világban. Ő a szükséges felesleg a kozmoszban...”

Tolnai Ottó könyvéről bizonyára sokan sokat beszélnek majd, a beszéd során bizonyára magáról a Tolnai-jelenségről is esik pár szó. A lebegéséről, vállalásairól és teljesítményéről. Eltűnéseiről, felbukkanásairól, úton levéséről. Arról, ahogyan belelép az életünkbe. S arról is talán, hogy ma ő, s ami eggyé vált vele, a műve a szükséges felesleg legalább a mi világunkban. S ha eddig eljutunk, akkor talán azt is megkérdezi majd valaki, hogy miért a naplóból, vallomásból kinövő személyes hangoltságú próza bír a legnagyobb erővel manapság...

12. Részlet a lovagteremből

Tóth László

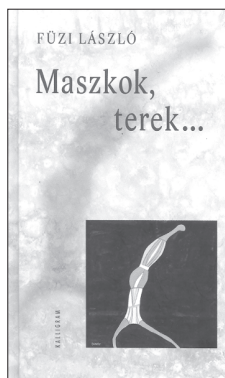
A belső utak könyve, avagy az út mint élmény és léttapasztalat

Füzi László: Maszkok, terek...

A pozsonyi Kalligram Könyvkiadó – más kiadói műhelyekhez hasonlóan – számos jeles kortárs írónkkal alakított ki az elmúlt években rendszeres munkakapcsolatban (is) megnyilvánuló, közös gondolkodáson és értékrendjeik közelségén alapuló szellemi szövetséget. A szlovákiai illetőségű műhely közel másfél évtizedes fennállása óta köztudottan arra törekszik, hogy integratív szerepet töltsön be az összmagyar, illetve szlovák nyelvű könyveivel a szlovák, valamint, tágabb értelemben, a közép-európai kulturális, irodalmi-művészeti folyamatokban. Nyolc esztendővel ezelőtt Fried István a következőképpen foglalta össze a kiadó eme törekvéseit: „A Kalligram Könyvkiadó működési helye szerint szlovákiai magyar kiadó. Ugyanakkor örömdetesen fejlődő tevékenységi területe szerint akár »összmagyarnak«, akár kelet-közép-európainak is nevezhetnők. S bár nem előzmény nélküli irodalmi intézményeink történetében, viszonylag csekély azoknak a nem fővárosi kisebbségi/nemzetiségi/szomszédos országokbeli intézményeknek a száma, amelyek befogadják – nyelvileg – az egész magyar nyelvterületet, az érdeklődést tekintve meg az egész régiót. [...] A Kalligram [...] részt vállal abban a folyamatban, amelynek során várható, hogy a magyar irodalmi értékrend átstrukturálódik, tisztázódnak az értékelésnek lehetséges esztétikai szempontjai, s ezek mind érzékelhetőbben függetlenednek politikai vagy pusztán morális megfontolásoktól.” Köztudott például, hogy a kiadónak milyen szoros kapcsolatai voltak Mészöly Miklóssal (még ha írónk műveinek zöme nem is itt jelent meg), s a mé-

szölyi magatartás, illetve életmű tanulságai, stratégiái milyen közvetlenül meghatározták – s meghatározzák ma is – a Kalligram különböző törekvéseit és értékstratégiákat egybeszervező magatartását, magyarság- és Európa-képét, történelemszemléletét és értékhorizontját. Jelképértékkel bír az a kapcsolat is, melyet a pozsonyi műhely – műveik rendszeres szlovák nyelvű kiadásával, tehát a szlovák műveltségképbe való beemeléssel is – többek között Nádas Péterrel vagy Esterházy Péterrel az utóbbi évtizedben fenntart. De ezt illetően mindenképp példa- és mintaszerű az az önmagán túlmutató kiadói eltökéltség, mellyel a Kalligram a holdudvarában található szerzők közül Grendel Lajos és Pályi András műveit sorozatszerűen megjelenteti – az ilyenféle dicséretes együttműködés a tapasztalatok szerint mindkét oldalról kölcsönösen gyümölcsöző lehet.

Közvetlenül mellettük helyezhető el Füzi László, akinek eddigi kilenc könyve közül hat – az utóbbi hat! – Pozsonyban látott napvilágot. (Föltehetően az sem véletlen, hogy Fried István imént idézett Kalligram-értékelő tanulmánya első ízben a Füzi szerkesztette kecskeméti Forrásban jelent meg, mely az utóbbi évtizedben a magyar irodalmi értékrend Fried által is említett „átstrukturálódását” a leg-

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2005.

következetesebben és legkövetkezőtöbbben, a legszélesebb értékskálán szolgáló kevés magyar irodalmi fórumok egyike. Vagyis a Kalligram és Füzi László mind szélesebb mederben folyó kapcsolatában egyfajta, közösen (is) konstituálódó irodalomkoncepció, a 20–21. század fordulójának, a harmadik évezred első perceinek, óráinak kihívásaira közösen keresett válaszokban mutatkozó koncepcionális párhuzamok, világképi és önszemléleti azonosságok, átfedések, konvergenciák jelentik a közös motivációt (önszemléleten itt közösségi önszemléletet értek), amit könnyen ki lehetne mutatni a Kalligram eddigi kiadványai, illetve Füzi kalligramos könyvei – tételes felsorolásban: *Balvégzetű évtized* (esszék, tanulmányok, 1996); *Lakatlan Sziget. Napló – 1997* (1998); *Lakatlan Sziget I–III. 1997–1999* (2000); *Alkat és mű. Németh László 1901–1975* (monográfia, 2001); *A Semmi közelében... Három magatartás. József Attila, Németh László és Márai Sándor gondolkodói alkatáról* (tanulmányok, 2003); *Maszkok, terek...* (esszék, tanulmányok, 2005) – összevetésével, a köztük meglevő elvi és tartalmi egyezések, diszkurzív megfelelések számbavételével.

Ugyanezért le is kell szögezni, hogy – mindemellett – a *Maszkok, terek...* kétségtelenül Füzi talán eddigi legszemélyesebb hangú esszékötete is egyben. Igaz, szerzőnk-től kezdettől fogva nem idegen a személyesség, a bensőséges hangütés; irodalomkritikusi és -történeti munkásságának fontos eleme – már-már kiindulópontja – az elsődleges olvasói-befogadói élmény, a személyes érintettség hangsúlyos szerepbe helyezése.

De lehet-e egy irodalomtörténész, irodalomkritikus az írásában személyes, megüthet-e személyes hangot?

Álkérdés ez; némely, a mindentudás álcájában tetszelgő ítések, illetve, még rosszabb esetben: a tárgyilagosság, elfogulatlanság öntudatától mellüket düllesztő ízlésszótárak és kánonbandériumok félre-

vezetők lehetnek itt, hiszen értelmezésüket megfellebbezhetetlen ítélkezéssé avatják, ilyen-olyan érdekérvényesítő szándékukat az értéképviselő leplebe burkolják. A tudomány náluk nem a világ – világuk, önmaguk – megismerésének, világképük, világról való látomásuk kibontásának segítője, hanem sokszor ezek hiányának eltakarást szolgálja; nyelvük nem a negyedik dimenzió, nem nedvdús és színgazdag vegetáció, nem eleven entitás, hanem zörgőnyekergő konstrukció, a tudományosság látszatát erősíteni hivatott mesterséges tákolmány, a szakzsargon leltári tételeinek színházi kelléktára, tolvajnyelv. Füzi László – e könyve tükrében (is) – más alkat, más etika. Ő a *szöveg öröme*ről értekező Roland Barthes meggondolásai szellemében olvas, mérlegel: „Ha elfogadom, hogy a benne rejlő öröm alapján ítélek meg egy szöveget, nem ragadtathatom magam ilyen kijelentésekre: ez jó, az rossz. Nincs rangsor, nincs kritika, minthogy a kritika mindig feltételez valamiféle taktikai célt, társadalmi rendeltetést és igen gyakran egy imaginárius lepelt is. Nem méricskélhetek, nem gondolhatom, hogy a szöveg tökéletesíthető, nem mehetek bele normatív állításokkal való játszadozásba: ez túlságosan is *ilyen*, ez nem eléggé *olyan*; a szöveg [...] csak egyetlen ítéletet válthat ki belőlem, amely végképp nem minőséghatározó: *ez az!* Vagy még inkább: *ez nekem való!*” Az irodalmi művekbe szerveződött világot Füzi egyre programosabban – s új könyvében szinte kizárólagosan – erre a „nekem való!”-ra, az „ez az!” antikanonikus gesztusával bontja le, s konstruálja meg aztán újra. Ő nem nyelvi komponenseket vagy szövegstruktúrákat vizsgál elsősorban (persze, azok értékelését sem kerüli meg), hanem számára az esztétikai minőség a személyiség- és világkép dichotómiájával együtt érvényesül. Ha magának a *fordításnak* a fogalmát metaforikusan fogjuk fel – miként azt különböző kultúr- és szociálintropológiai irányzatok is vallják a lehetséges kulturális

ekvivalenciákat keresve –, Füzi nem tesz mást, mint hogy a világot – így a művekben megképződött világot – a maga nyelvére fordítja (át, le), s azon mondja tovább. A műértelmezéssel ugyanis adott, térben és időben meghatározott entitások *fordítják le* a maguk nyelvére, s tételezik meg az adottságaik, ismereteik és tapasztalataik szintjén a másik – ugyancsak a maga térbeli és időbeli meghatározottságai közé szorított – entitást. (Már első könyvei egyikének, az 1993-as *Az irodalom helyzettudatának* is fontos eleme a naplójelleg, az esszéisztikusan hangolt vallomás mint értelmezői attitűd – lásd ottani *noteszlapjai* csokrát! –, hogy aztán a *Lakatlan Szigettől* kezdve „az írói önleltetés vagy »gyónás«, a számadás vagy tanúsítás célzata” – Fried István kifejezései egy másik, *A naplóíró Kertész Imréről* szóló esszéjéből – meghatározó szövegteremtő és struktúraszervező tényezővé lépjen elő. Mélyen egyetérthetünk Füzivel: „Az irodalomról való beszédnek az irodalom közelében kell maradnia” (*Játék*). Új könyvét akár *regényként* – keretes regényként – is olvashatjuk: egy magatartás, egy érzékelésmód – néha a témája és önmaga közt elemző távolságot tartó, néha líraian színezett, néha pedig drámai konfliktusokban összesűrűsödő epikkus megjelenítődésként.

A *Maszkok, terek...* mint prózapoétikai konstrukció, gyakorlatilag oda tér vissza, ahonnan elindul: terét a gyermekkor világának kibontása, illetve a felnőtt világával való összezsindítése (*Játék*), valamint az előbbi végleges elvesztésének tragikuma (*Világok között*) tölti be. Az író világhoz való viszonyulását – az örökös úton levés mellett – itt az otthonkeresés, az otthonépítés, az otthonosságérzet létélménye, az – Esterházy Péter kifejezésével – „otthon lehetőség” szinte ontologikus átérzése határozza meg. Az otthonkeresés azonban Füzinél mindig énkeresés és önzonosságvágy, történetkutatás és történetfaggatás is. Ennek terepét egyfelől a világerzékelés és önvizs-

gálat kettősségén alapuló, már-már elégikus hangú esszéi (*Kecskemét Fő tere – és ami körülötte van; Firenze – Róma – Nápoly; valamint A „kultúra jelzője” és a „fogyasztélmiségiek”*), másfelől a példa- és társkezes morfondírozások adják (Illyés Gyuláról, Vekerci Lászlóról, Ilia Mihályról, illetve Esterházy Péterről szólva – kicsit kilógatva ebből a sorból a József Attila és Németh László közötti „gondolkodástörténeti párhuzamot” tételező „*Győzelem havan*”-t). S hát ide, a mintanéző írások közé tehető a Sándor Ivánnak ajánlott címadó opus is, a *Maszkok, terek...*, melyet bevalottan az ő egyik legutóbbi regénye, a *Drága Liv* invokált, s talán ez inspirálta magát ezt a könyvet is. Ezt a könyvet, mely az élet – a személyesen megélt és *befogott* élet – tereinek úgymond az átvilágítása, ami azonban az irodalom, a művek áramfejlesztőjének, generátorának a segítségével történik. De Füzi esetében ez nem is lehet másként, hiszen – alkatának megfelelően – mindaz, ami élete első fél évszázadában megtörtént vele, „az irodalmon keresztül történt meg”.

Írónk világának, figyelmének, érzékenységének középpontjában tehát vállaltan a személyiség – a vizsgált alkotóé (de egy *városé* mint entitása is!) és a saját magáé – áll, számára a látóterébe vont művek aranypróbáját az jelenti: meg tudják-e érinteni, meg tudják-e szólítani őt. (S itt sietve hozzá kell tenni – futó pillantást vetve Füzi korábbi könyveibe is –: kevesen vannak kortárs irodalmunkban, akiknek értelmezői horizontja oly széles mezőt fog át, mint az övé.) Neki a könyv, az olvasás, a kultúra nem munkaterület, nem a megélhetés, illetve nem a mindenáron való önérvényesítés gladiátorarénája. Életszükséglet inkább: bevalottan személyes problémáit kívánja megoldani velük, s ugyanilyen problémaérzékelő tevékenység számára az írás is (sőt, szerkesztőként egy-egy lapszám összeállítása szintén), miként arra a kötetzáró *Világok között*ben is rávilágít. Füzi megfordítja a dolgot: reflexív próza ez is,

de az önreflexió mozzanat kerül benne előtérbe – nem a másik teljesítményét méricskéli, hanem annak megfigyelői pozíciójából saját magát figyeli („...ragaszkodom a kultúra érzelmi tartományához” – jelenti ki irigylésre méltó határozottsággal, meghatározó elszánással ugyanitt). S érvényesség dolgában különben sem a kritikus, különben sem az író, illetve nem is az ember dönt, hanem az idő – az jelöli ki úgyis, mire lesz/lehet szükség(e) belőlünk. Irodalomtörténeti, irodalomkritikai tevékenységével nem elsődlegesen saját értékszemponjtait kívánja érvényre juttatni, nem másokat akar befolyásolni: számára olvasás és írás sokkal inkább egy szünetlen tanulási folyamat része, amelyek segítségével nem elsősorban a mindenkor s mindenre érvényes válaszokat keresi (hiszen jól tudja: ilyen válaszok nincsenek, minek fáradozna hát álságos megkonstruálásukkal), sokkal inkább kérdezni tanul velük – jó s megfelelő kérdéseket föltenni önmagának, környezetének és a világnak („A kérdések jobban izgatnak, mint a válaszok” – vallja be a *Játékban*). Más oldalról nézve az írást mint tanulási folyamatot: „Arról, amiről most írok, akkor még nem tudtam semmit. Akkor sem tudtam róla, amikor a gép elé ültem” – leplezi le magát ugyanitt, mely írása elé szokatlan (de talán így is igaz: sajátlagos) mottót – vagy, még inkább: „mottót” – illesztett. Egy fényképet, melyen egy lasztival „dekázgat”. Azt a képzetet keltve tehát – sőt, a piktogram nyelvével azt állítva –, hogy a labdával foglalkozó gyermekben, ifjúban már az íróasztalánál a világ dolgai fölé görnyedő, szünet nélkül önmagára rákérdező, felelős felnőtt előképe rajzolódik meg. Hiszen a gyermekkorban s a játéknak ugyanaz a jelentése az ember életében, mint az írásnak: a világhoz való lehetséges viszonyulásaink láncolatát adják ki. Ezt erősíti, hogy annak idején, futballcsapatában, bevallása szerint, kapus is azért lett, mert a kapuból „más összefüggésekben látni a világot” (lásd az Esterházy Pé-

ternek ajánlott *Könyv a szabadságról* című írását!). S különben is, a kettő – játék és irodalom, írás – között lényegi összefüggés van: „A játék mindig egyenlő esélyt teremt, mert nem a győzelem a célja. Az írás is, mert az írás törvénye közelebb áll a játékhoz, mint a győzelemhez” (*Játék*). Hiszen ha küzdelem is a játék, illetve az írás, akkor is elsősorban önmagunkkal való birkózás, magunk előtti vizsga, hogy bírjuk-e képességeink, tulajdonságaink, alkattunk tesztelése, új és új embert próbáló feladatokra való serkentése. Szembenézés a „kínálkozó mozgássorok végtelen számú változatával”, a *mozgás megélése* – azaz: a *szabad asszociációk tere* mindkettő.

Írónk – ama tolsztoji értelemben – a „belső történetek” könyvét tette le asztalunkra e mostanival. Műfajánál fogva „a befelé fordulás dokumentumait” adja a *Lakatlan Sziget* korábbi, háromkötetnyi naplósora is, de míg ott a világot racionálisan elrendező értékelői attitűd a meghatározó, itt, e legújabb könyvében a vallomássósság metafizikus síkja – az egész eddigi életével való szembenézés dramaturgiája – kerül előtérbe, a személyesség lélektani aspektusai domborodnak ki, a „körül kell néznem a világban, hol is voltam, hol is vagyok” szinte a fehérizzásig hevített drámája vetítődik elénk (*Világok között*). Az idő, a múlt s világot-embert formáló idő tehát ennek a mostani könyvének a központi eleme – miként már utaltam rá –, belőle vezetődik le minden. Füzi fokozottan köztes helyzetben érzekeli-tudja magát, mert a mindenkori jelen mindig afféle *világok közötti* átmenetiségnek is a megnyilvánulása, hordozója – vagyis sokkal inkább leírható az előzményeivel és konstituálható lehetséges következményeinek áttekintésével, mintsem konkrét, egyértelmű *valóság*-ként (írásomban nem véletlenül kerülöm a „valóság” szót, s használok helyette „világ”-ot, „világok”-at –, s ez az átmenetiség egyszerre ragadható meg időben is, térben is. Hiszen nemcsak a szerkesztés kezdődik

mindennap újra, ahogy Füzi mondja, hanem – hozzáteszem – az írást, az életet, a világot is nap mint nap újra kell kezdenünk (a mindenkori helyzetünkhöz kapcsolódó/kapcsolható lehetséges nézőpontok függvényében – sugallja a *Világok között*-ben). Mai világunkat – Vekerdi László kifejezését kölcsönvéve – „determinisztikus káoszként” éli meg, melyben már nincsenek „előre kijelölt utak”, még kevésbé eleve azokhoz kapcsolható értékek, hanem „az értéket mindenkinek magának kell megteremtienie azon az úton, amelyet választott” (*Szépség-pillanatok*). Pontosabban: amelyet választhatott, hiszen amit Füzi Esterházy Péter kapcsán mond („az utat az alkat jelöli ki, a többi csak következmény”), az rá is teljes mértékben vonatkoztatható (*Könyv a szabadságról*). Az úthoz formális logikánk – és neveltetésünk – szerint általában bizonyos célképzetek kapcsolódnak, az utat a valahonnan valahova tartás kényszereként éljük meg, jóllehet fontosabb itt magának az útnak a dimenziója, maga az út, mint a mozgás metaforisztikus megfelelője, hiszen sokszor a letérések, eltévelyedések hoznak eredményt, s alapvetően az út mindig előbbre való, mint bármiféle determinisztikus cél – az ember nem valami előre kijelölhető cél felé tart, hanem a megszakítás nélküli úton-lét révületében villannak föl előtte különböző lehetséges célképzetek –, azaz, éppen hogy maga az út, az úton-levés lehet egyedüli célunk: „...az eredménynél fontosabb maga a megtett út, az az élmény, ami az út bejárásából fakad” (*Szépség-pillanatok*).

Elemi élménye Füzinnek is a világ szét hullásának, valamikori (feltételezett? valószínű?) egysége felbomlásának, atomizálódásának, *átíródásának* (transzkripciójának) a megélése, csakhogy míg az elmúlt, de a még sokáig magunkban hordott századot nyitó Ady életműve a „Minden egész eltörött” tragikumának sűrítményévé tudott válni, addig napjainkban az embernek, alkotónak már nemcsak a részek, hanem a részek részeinek a széttöredezettiségevel is

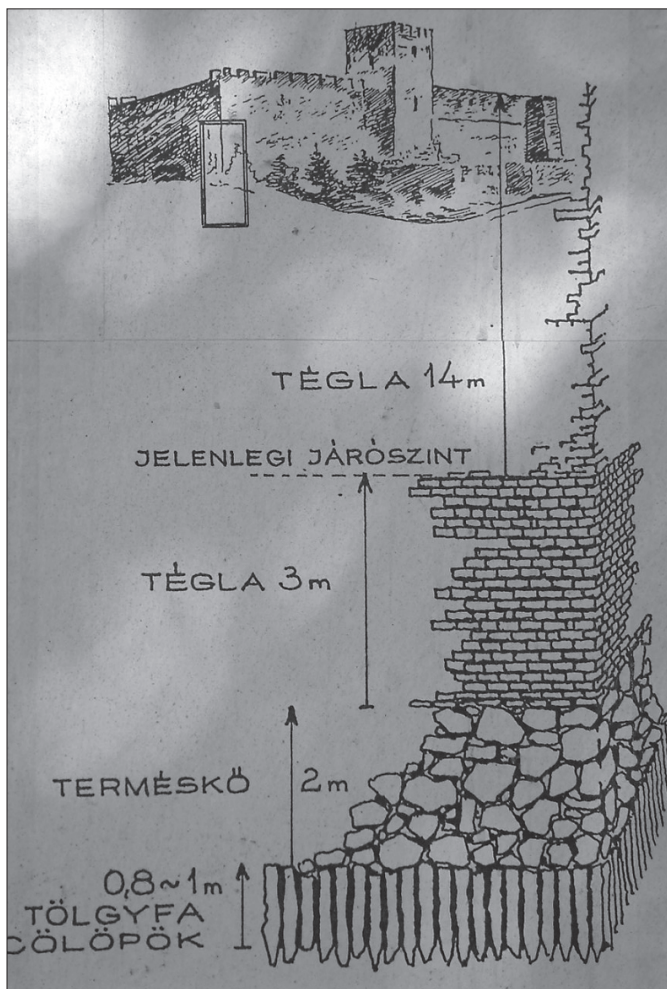
számolnia kell, szembe kell néznie.

Füzi könyvének számomra legfontosabb, paradoxális megfigyelése az „életünkbe beiktatódott csapdáról” szól; ezek egyike a távlat- és térlátás rendjének megváltozása, irányának megfordulása, a világ *szűkülésének* felismerése (*Könyv a szabadságról*), azaz hogy az ember lehetőségeinek a látszólagos bővülésével és megsokszorozódásával tulajdonképpen megélhető világának határai húzódtak s húzódnak összefebbe. A szűkülést, a személyiség kiteljesíthetőségének terepvesztését látja Füzi abban is, hogy nincsen többé (közös) történetünk, „csak történeteink vannak” (*Könyv a szabadságról*) – párhuzamosan ugyanez a felismerés figyelhető meg a különböző egyéni és közösségi önazonossági problémák, identitásválságok kapcsán Végel László újabb írásaiban is –, vagy, más irányból megközelítve ugyanazt: „...a közérzetek ma már nem összegződnek”, a külön-külön megélétekből nem válhat közös tapasztalat, „mindenki a maga helyzetének igazolására használja fel a közérzetre való hivatkozását” (*A „kultúra jelzője” és a „fonnyadt értelmiségi*”). A közös tapasztalatok összeadódása helyébe egyfajta erősen nivelláló hatású, a karakteres személyiségjegyeket elmosó „tömegesedés” lépett, a valódi emlékek, a valódi műveltség helyét afféle, a tömeges használatra termelt „ikonok” veszik át (*Firenze – Róma – Nápoly*). Riadtan tapasztalja, ahogy a kultúra az utóbbi évtizedben egyre inkább a társadalom periferiájára látszik szorulni, megretten a „kulturális élet szétesésétől”, attól, hogy eltűnőben van a „kultúra és a műveltség organikussága”, s jóllehet, a szóban forgó esztendőknek is „megszülettek azok az alapművei, melyekkel a későbbi időszakokban a mostani évtizedeket fogják jelmezni”, elvitathatatlan, hogy „a kultúra közege régen nem létezett már olyan rossz vagy legalábbis ellentmondásos körülmények közepette, mint manapság”, amit számára „a mű és lehetséges közönsége közötti mai kapcsolat minimálisra apadása vagy

éppen megszűnése” is egyértelművé tesz. A kiüresedés, az igénytelenség általános eluralkodása, egy egyre kaotikusabbá váló világ – lásd a Vekerdi-féle „determinisztikus káosz” – látomása, a tudatlanság eluralkodása, a korábbi kulturális hagyományok és civilizációs értékek kiüresedése, zárójel közé helyeződése olyan toposzokként jelennek meg esszéiben, melyekkel a 20–21. század fordulójának magyarországi helyzetképe körülírható. Keserű szájíz keltő tapasztalataitól meghökkenve szinte sármányos révülettel motyogja maga elé – mintegy önmagát is győzködve –, hogy a kultú-

rát „nem lehet fogyasztani, azon csak felnőni lehet” (*A „kultúra jelzője” és a „fonnyadt értelmiségiek”*).

A „már csak a belső világ felépítésére van lehetőségünk” felismerése háttérrel is, távlatot is egyszerre ad a *Maszkok, terek...*-nek. Annak tudatosítását erősíti bennünk, hogy a *ránk nővő* külső világ súlya alatt egyedüli lehetőségünk azt írunk, amire a tolunk „rááll”, s nem azt, amit e *külső világ* diktál. Nos, Füzi László tolla nagyon „ráállt” erre a – belső utakon kalandozó – könyvre. S örülnünk kell, hogy erre állt rá éppen.

7. A vár alapozásának sematikus rajza

Tarján Tamás

Fényháló

Kiss Ottó: Javrik könyve

Az én könyvem, a te könyved.

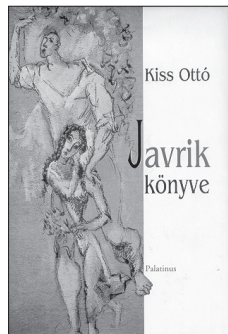
Az autobiografikus szövésű, laza anyagkezelésű, a külső regényjegyek csillámaival is ékes novellafüzérek szinte mindig tartogatnak valamit a „helyettem írták”, a legszemélyesebb ráismerés örömeiből és misztikumából. Főleg, ha tárgyak az, ami leg hamarabb verőfénybe vagy ködbe vész: a gyermekkor, az ifjúság. A maguk módján bibliai könyvek, szent írárok ezek mind. Hát még ha olyan finom tollal formáltak, érzékeny számítógépen alakítottak, mint Kiss Ottótól a *Javrik könyve*. Odaszegődnek a történetek egy személyhez – hozzá, hozzád, hozzám –, beivódnak egy (voltage mélységesen hétköznapi) nagytörténetbe, amely a különbségek szembeütő volta és a variációk nagy száma ellenére is közös sorstulajdonnak, kollektív históriának, egy-szerre nemzedéki és nemzedékek feletti eseményáramlásnak tétszik. Inkább a lélek lüktet bennük, mint a külvilág.

Csak hogy a tűnékeny emlékezésnek, a mélabú nélkül rapszodikus felidőzésnek ezeket a légies elbeszéléseit kőkeményen meg kell csinálni. Vésve a matériát, faragva a fölösleget, mindig dísztelen prózaritmusra szedve-hordva a motívumokat. S akkor jó, ha a munka komolyságából nem marad vissza a verejték sója.

Kiss Ottó alighanem legfontosabb – nem éppen előzmények nélkül való, ám igen szerencsésnek bizonyuló – megoldása a párbeszédek kiszitálása a novellákból. Legálábbis a hagyományosan gondolatjelekkel kezdett-jelölt párbeszédeké. Így a szöveg a Javrik néven nevezett címszereplő benső létére, a kisfiúból fiatalemberré érés folyamatára: az elemi perszonalitásra koncentrállhat. A textus homogenitását erősíti az

egy elemű – név-iniciáléként ugyancsak nem egyszer felbukkanó – Javrik név sűrű használata is. Javrik: ennek a nomennek vezetőnévi és személynévi funkciója, hangsúly is lehet. Hangzása különleges, pergése dinamikus, utolsó két betűjében kicsinyítő képzői vonatkozások sejenek. Nevének köszönhetően is kellőképp literarizált, teatralizált alak a megtörténtek és az éppen történők írásbeli újrakomponálásához. Az élet „átművésziesítésének” e viszonylata többször is előkerül a kisregénybe hajló, mégis alapvetően novellákból szerkesztett könyv lapjain. Az Anna-szerelem esetében például ekként: „Mindketten nagyon ügyeltek minden csekélységre, annyira vigyáztak a kapcsolatra, hogy Javriknak néha az volt az érzése, szerepeket játszanak, egy film főszerepeit, vagy inkább egy tizenkilencedik századi regényben alakítják a két főhőst, és nemcsak egymásnak, az olvasói igényeknek is meg akarnak felelni. Talán ez a soha el nem hangzott, soha meg nem fogalmazott elvárás is hozzájárult ahhoz, gondolta később, hogy észrevétlenül, szinte szándékuk ellenére kerültek olyan meghitt viszonyba, amelyet e regényekben szerelemnek szokás nevezni” (79. oldal). A külföldön tanuló, élni is külföldön kívánó Salió Anna Greifswaldból küldött levelei rájátszának erre. „A lány olyan szép mondatokkal mutatta be a helyet, ahol él, olyan szép mondatokkal írt tele oldalakat, hogy Javriknak

Árkád-Palatinus Kiadó, Bp., 2004.

néha az volt az érzése, nem is levelet, hanem valami regényrészletet olvas. Ha kedve támadt, ő is belemerült a részletekbe, néha gondolatban ő is elhelyezte magát abban a környezetben, amelyben Anna volt, mintha most is részese lenne a lány sorsának. A repülés óráit kivéve kétségtelenül élhetőbbnek tűnt az a virtuális élet” (113.). Az idézett szöveghelyek megelőzik, közrefogják a szépírással kacérkodó Javrik hivatásválasztásának felbukkanásait („Javrik akkor gondolt először az írásra. Hogy le kéne írnia mindazt, ami történt. El kellene beszélnie úgy, ahogy volt Fáry Bertával, a körrel és a szerelmespárral” – 89.; „Hosszú idő után Javrik akkor gondolt megint az írásra. Először katona korában, egy havas novemberi szombaton jutott eszébe. A Mágocsy utcában állt, közel a kápolna kitört ablakához, egy zöld vakolatú ház előtt. Akkor este meg is próbálta, de nem tudta, hol és hogyan kezdje. Közel két órán át figyelt a fehér lapot, mire rájött, hogy írni mennyire félelmetes. Hogy egyszerre tett, szembesülés és ítélet” – 162. A citátumok jelezhetik, hogy a művet meg-megkísérti a közhelyesség, s alkalmanként a stílus megbicsaklik az „elvárás” és szó-társai által, vagy a túl sok „gondolta” terhe alatt.)

A romantizálás és az anekdotizálás ellen a megnyerően kiegyensúlyozott, tartózkodó tónussal és az elharapott, félbeszakítottokban hagyott mesekezdemények vibrálásával védekezik a szöveg. Természetesen annyi romantika ezért szökdösik benne, amennyi az értelmiségi család harmóniájában nevelkedő gyermek és ifjú korai esztendeit bizonyosan átlengi. A földön járó, mindennapi élettel szemben regényes az érzület és a szemszög, amelyet a repülés ad (az An-2-esen, az MI-2-esen, a kiszolgált helikopteren). Erősek a burjánzás és a romosság motívumai – lásd a „Kedves gyerekek, vajon mi a halál? Virágtenger?” (157.), és hasonló közbevetések fordulatait, a senkit nem szerető és senki által – úgymond – nem szeretett Vas Lajos elgyomosodott kertjét,

vagy akár – más összefüggésben – *Az elágazó ösvények kertje* című, szimbolikussá váló Cuj Pen-könyvet, ezt a nyilván „filozófiai” alapvetést stb. Salió Anna Greifswaldja egyben Caspar David Friedrich szülővárosa is, s a talán homoerotikus kalandba bocsátkozó nő nem is mulasztja el a nagy romantikus festő zsenijének magasztalását, képei fontosságának ecsetelését. A romantikus, újromantikus tapasztalatokat a váratlan, vagy különös halálesetek, a félelmetes balesetek, családokat szétziláló hűtlenségek és öngyilkosságok szintén gyarapítják. A közzelmúltat – a legutóbbi negyven-ötven év közelebbiről nemigen határolt szakaszát – a személyes élmények, emlékfoslányok szintjén romantizáló előadásmódot azonban a realiztikus, tárgyias, kendőzetlen beszéd ellenpontozza, amely márkanévvel – köztük „a családi Volvóval” –, a tizenegy hónapos kötelező sorkatonai szolgálatot teljesítő előfelvételi honvédek bakaszókinccsével, egyik országrész nyelvéről a másikra fordított lokális kifejezésekkel él (megte-mertve azt a lebegést, amely nem csupán a kissé elmosódott cselekményidő, hanem a kódoltság könnyű feloldhatóságában körvonalazott helyszínek sajátja is).

Bár kitüntetett mintája, úgy fest, nincs a *Javrik könyve* eredeti hanghordozású epikájának, a novellista és drámaíró Csehov szelleme mégis ott lebeg a fejezetek felett. Igaz ugyan, hogy „Lung Béla, Fáry Berta osztályfőnöke és a gimnázium legelhivatottabb történelemtanára” – aki, mint kiviláglik, küldetéstudatába hiúságot is csempent – „madáchi alapokon” ír hatórás, egy felvonásban előadandó, harminchárom képből álló színdarabot a világtörténelemről, ám ez a kétséges nivójú alkotás (maga a *Világtörténelem*) Trepljovnak a *Sirály* elején megjelenített világdramájára enged asszociálni. Az – a könyvbéli, félszeg vagy tévesztett elvágyódástudatok ismeretében – logikus következmény, hogy Csehov neve a *Három nővér* modernizált fonadékában szerepel („kettő közülük bármikor kapha-

tó egy kis pezsgőfürdőre, igaz, a harmadik is kapható, csak az meg nagyon csúnya” – 150.). Az irodalmi utalások nem mindig simulnak a helyükre. Goethe még csak-csak, Cortázar sokkal kevésbé, s a Janus Pannonius-fantáziálás is túlméretezett.

A regényszerűséget a képzettársítások-ra, serkentő mozzanatok elegáns visszavisszaforratása tartja fenn elsősorban. A történetmondó, aki vélhetően Javrik minden ismeretének a birtokában van, s az ő ismeretein kívüli, további és későbbi ismereteket is birtokol, különösebb kommentárok nélkül gyűjtja ki azokat a fénypontokat, melyekhez első felvillanásukkor tán nem is gyanított jelentések tapadnak. Ilyen – számos más, költői vagy kevésbé költői izzócska hálójában – a nyolcvanhárom évesen történő meghalás képzete, utalással az épp ilyen időszen hirtelen családjától búcsúzkodó, anyai ági ükapa előképével. Az öreg álmod lát, reggel felül az ágyában, magához szólítja övéit, majd gyalogszerrel elindul Arad felé, hogy az öccsétől is búcsút vegyen, „míg nem késő” (66.). Az álomlátás és a vele rokon vizionálás fontos történetalkotó elem, de sehol sem ássa alá a hitelesség, a szavak révén visszaadható-megszervezhető valóságosság benyomását.

A fejezetcímekről nem nagyon derül ki, mit hordoznak, milyen struktúra felé mutatnak. Az első és az utolsó részbe (*Pannon üledék; Regényrészlet*) egy-egy olyan szöveget került, amely iniciáléval indítva tételezi önállóságát (korábban név-iniciálénak neveztük azt az eljárást, ha Javrik neve – az alany neve – állt bekezdést indító pozícióban). A *Hangyák élete*, a *Latin táncok* és a *Mondatok vonattal* öt-öt kisebb egységből tevődik össze. Az elrendezésnek nyilván többféleképp olvasható számmisztikus értelme van. Kiss Ottó az *Angyal és Tsa*, (2003) töredék-*Dekameronjának* novellisztikájában, az ötös és a négyes (valamint a kettes) számok mögöttesében is ügyelt az irodalmi matematikára. A *Javrik könyvé*ben sem

a számokkal gyűlik meg a bajunk, hanem a jelölő szó szerkezetekkel mutatkozik gond. Valamennyi mintha egy-egy külön regényt (vagy novellaciklust) takarna. Teljességgel széttartó mivoltuk elfedi a prózai anyag elbeszélésvilág és regénykompozíció közötti hálószerűségét.

Az egy, öt, öt, öt, egy még megtoldható eggyel és eggyel, így lesz a tizenkilenc egy híján húsz. A mottót – „Nincs fogalmazvány, mely igaz ne lenne – ám hamis is egyben. Minden leírható és semmi sem írható le” (5.) – az író társ szerkesztő, Háy János az első tollvonással kihúzhatta volna. A *Tartalom* után következő függelékkéfé, mely Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* (1986) című opuszának nevezetes – eredetileg majdnem hat nyomtatott nagy oldalt kitevő – utalásjegyzékét lyuggatja összesen hét sorocska citátummá (az alapszöveg *könyven* sajtóhibáját korrigálva), nem sok értelmet kristályosít ki. A (magyar) próza két évtized alatt végbement „takarékosabbá válását” tudatná, hogy az Esterházy nál sorakozó nevek garmadájaival ellentétben Kissnél „A könyvben szó szerinti vagy torzított formában többek közt” és csakcsupán „Borges-, Csáth Géza-, Erdély Miklós-, Garaczi Zászló-, Grendel Lajos-, Hajnóczy Péter-, Hamvas Béla-, Kosztolányi Dezső-, Krúdy Gyula-, Mészöly Miklós-, Nádas Péter-, Ottlik Géza-, Pilinszky János- és Valéry-idézetek vannak”?, (171. – s ebbe még tessék beleképzelni a tipográfiaiilag tetszetős [...] tömkelegét.) Sem az Esterházy-referencia, sem éppen az említett szerzői nevek többségének referenciája nem segít tájékozódni a *Javrik könyve* karakterét illetően, de még az „ellenkarakter” sem e nevek intelmeiben bújjik meg. A szöveg öntársítása, az esetleges hagyománykeresés tévesztett.

Kiss Ottó kiteljesedő, változatos pályáján ez a mű néhány nagyszerű fejezetével tűnik ki (ilyen az apa halálának krónikája, s benne a gyönyörű anyakép; mindez a megszakasztás, a késleltetés, az újraindítás

mesterien kezelt technikájával kiformálva), s motívumainak fénylő könnyedségbe vont súlyos jelentéseivel (mint a szép nevű testvérpár, Dorina és Tomisláv balladai kettségének újbóli előtűnése az időt: Javrik életidejét meglendítő-visszafogó történet, történetssorozat vége felé). A *Javrik könyve* legemlékezetesebb szólamai a három belső fejezetbe írták magukat. A lezárás, a *Regényrészlet* már mintha a címével is a

féljövőbe, új utak felé mutatna, egysoros mondataival, egymondatos bekezdéseivel – s azzal, hogy a félmúltat idéző realisztikusságában, egyben jelképi ereje teljével megpendít egy (újabb) számot (a 167. oldal közepén), a 33-ast: „Messziről olyanok lehetünk, mondta aztán, mint valami jég-táncospár vagy egy 33-as fordulatszámú bakelitlemezt”.

9. XVI. század eleji lovassági tárcsapajzs

G. Komoróczy Emőke

„A múlt a jelenbe csúszik, a jövő a múltba...”

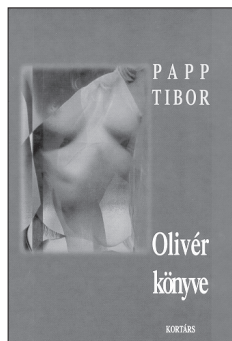
Papp Tibor: Olivér könyve

Papp Tibor első nagysikerű regénye (*Egy kisfiú háborús mozaikja*, 2003) után máris itt a folytatás: *Olivér könyve*. Úgy tűnik: az író regényciklust épít, hiszen a két mű több szálon is kapcsolódik egymáshoz: a szerkezet itt is mozaikos, a családi hagyományok állnak most is a középpontban, s a főhős fel-felködlő emlékei – a kamaszkori: debreceni, tokaji, egri, pesti stb. élmények – határozzák meg az író világlátását. Olivér természetesen a szerző alteregója, aki – azaz, hogy egyes szám első személyben adja elő a történetet, de magával az exkluzívnak számító névadással is – bizonyos értelemben eltávolítja magától alakmását, s megkísérel objektív képet rajzolni a benne zajló (érzelmi) folyamatokról. Hősiünk látszólag már egészen kiszakadta hazai valóságból, s most mint liège-i diák, tudatalattijában visszapergeti az Időt. Fel-felidézvén egy-egy emlékmozsaiót, összeveti azokat újabb tapasztalataival – keresi az összefüggéseket múltja-jelene – s a majdan arra építhető jövő között. Hiszen a belga határ – „mint egy képzeletbeli élesztő-vágó drót” – „lát-hatatlanul metszette ketté” az ’57 tavaszán „Németországon keresztül busszal érkező magyar diákok” életét, sejtetvén velük, hogy „az életükben addig megszokottól alapjaiban elütő, más világba” jönnek, ahol ugyan szívélyesen fogadják őket, mégis idegenek. A látszólag rendszer-nélküli, szabad asszociációkra épülő élmény-idézésből végül is egy kerek történet áll össze az ötvenes évek hazai valóságáról, Olivér ’56-os meneküléséről, s a befogadó Belgiumban való – átmeneti – megtelepedéséről.

A Meuse folyó partján fekvő belga nagy-

város, Liège, nem kápráztatja el Olivért, ellenkezőleg: szívesebben időzik a szomszédos kisvárosban, Hervében, ahol mint menekült, olcsóbb albérléthez jut, így onnan jár be az egyetemre. Szállásadónője, az idős özvegy nyomdászné, Mme Lulu, anyai érzelmekkel és gondoskodással veszi körül; így némiképp pótolja Olivér számára a „vesztett Éden”-t, az odahagyott otthont. A fiatalember védettségben, biztonságban érzi magát a közelében, mint egykor anyja mellett, szobája gyermekkori hangulatokat áraszt. „Olyan mély barátság szövődött közöttük, olyan természetükből adódó közelség, amilyen csak az egymás mellett álló fák összetetalálkozó ágai, szellő-mozgatta levelei között létezik.” Mme Lulu számon tartotta Olivér minden kalandját, tanácsokkal látta el őt, eligazította ügyes-bajos dolgaiban, hiszen ő ismerte a városka minden lakóját, s mindenkiről mindent tudott. Olykor „kerítőnő” módjára terelte ifjú barátját újabb kalandok felé: az általa mesélt történetek, az ő környezetében élő nők lángra lobbantották a fiatalember képzeletét. Kettejük meghitt beszélgetései valamiképp Rezeda Kázmér és Madame Louise kapcsolatára emlékeztetnek (Krúdy: *A vörös postakocsi*). „A csipkefügőnyös földszinti ablak mellett ülve a nagy hópelyhekkel együtt leszálló est sűrű homályában” Olivér megnyitja szívét házi-

Kortárs Kiadó, Bp., 2004.

asszonya előtt, s őszintén elmeséli neki a nők körüli szerencsés/szerencsétlen csetlés-botlásait.

Papp Tibor világképében kulcsszerepe van az erotikának – ezt számítógépen komponált gyönyörű képversei is bizonyítják (*Generált versek és logo-mandalák*, 2001). Mondhatnánk: Eros alakítja létérzékelési módját. A regényben a legkülönbébb női figurákat idézi meg (részint a múltból, részint jelenéből). Nevek – arcok – kézmozdulatok – mosolyok bukkannak fel tudatalattijából s kavarognak színes kavalkádban előttünk; Anna – Aneika – Bea – Blanka – Dóra – Éva – Eszter – Gertrúd – Gizella – Júlia – Katica – Krisztina – Lujza – Teri stb. stb. – odahagyott s új életének „tartozékai”. A nők vezették/vezetik be a legkülönbébb életkörökbe, s általuk talál biztos fogódzókra élete új kereteinek kiépítéséhez. Nem egyetlen (vagy egy-két) mélyebb kapcsolat belső köreit járja végig, hanem a női nem egészének erotikus légkörében fürdőzve (női alakok láncolatán át, sodrásukra bízva magát) tárulnak fel előtte az Élet titkai. Kalandjai révén tesz szert valóságismeretre, érzékszervein át szívja magába a magasabb tudást az életről.

Az első húsvéti szünidőt – egy karitatív szervezet jóvoltából – Bellinben, egy jómódú, mesterségére büszke, ötgyermekes harangöntő polgárcsaládnál tölti. Az ebédlőasztalnál ülő három lány a hazai csitrik tüzes kacérságát idézi fel benne, s a legidősebb, Eszter, szinte agresszív kihívással fogadja széptevését, de – természetesen – a polgári miliő megóvja hősünket attól, hogy „kalamajkába” keveredjen. Az ünnepi ebéd is az otthoni ünnepek ízét-zamatát hívja elő Olivér tudatában, s „a húsvéti szentelt kalács régi puhasága” a gyermekkorba viszi vissza képzeletét (mint Proust híres „petit Madeleine”-je Marcelt). Az ebédlő falán az ősök festett portréi a több évszázadon átívelő legnemesebb tradíciókat őrzik. Hősünkben feltámad a múlt, kezdődik az emlékezés, de két idősíki elemei

vegyülnek egymással az elbeszélés idejében: a régmúlt, az otthon képei s az új életindítás történései. Az író montázsszerűen illeszti egymásba a hazai–hervei–liège-i–bellini élmény-szegmenseket, olykor felhasználja a „látható nyelv” eszközeit is (hol egy tojás- vagy csillag-, hol egy harang-alakú jel, más-hol kígyószerű vonaltekervény, vagy a szabadkőművesek egyezményes jelvénye épül be a szövegbe, mintegy képileg is hangsúlyozván, amit kiemelendőnek tart). A kép Papp Tibornál mindig vizuális jel, nem illusztráció! A mélytudatból fel-felbukkanó élmény-mozaikokat – ugyancsak Proust nyomán – „szőlőfürt-szerkezetbe” fogja: mint indázó kacsok, egyik emlék vonja maga után a másikat. Egykori klubdelutánok, társastánc-partik, kirándulások tüzes pillanatai, a debreceni diáklányok szoknya alól ki-kivillanó térde, egyik-másik gimnáziumi tanárnőjének vonzóan kacér mozdulatai, a budai fonodában – hol érettségi után pár hónapig dolgozott, mert nem vették fel egyetemre – hajladozó, magukat kellettő munkáslányok, a pesti csillogó-villogó új éjjel-nappalos közértben minden-reggeli találkája az ismeretlen Évával stb. merülnek fel emlékezetében, s vegyülnek el a frissebb – és már életszerűbb – kalandok emlékképeivel (első liège-i albérletének forróvérű háziasszonyával, Laurával való „összerobbanása”, Ellával, a hűtlenül-hűségese szeretővel töltött hosszú, forró nyara, a Mme Lulu unokahúgával töltött lázas estéje, vagy a hevréi „Boldog Elmélkedés”-szektabeli félresikerült kalandja Beával stb. stb.).

Olivér tudatában minduntalan fel-felbukkan dédnagyapja „szellemképe” is, aki hajós volt, „behajózta a félvilágot, s valamelyik távoli szigeten megtanulta egy sámántól az árnyék továbbadásának tudományát”, majd órá ruházta át „világjáró, természetisztelő, asszonyszerető, ingyenckedő, magányán borongó árnyékát”. A családban véget-nem-érően keringtek a róla szóló történetek, így dédunokája már gimnazista korában mindent tudott róla; ő lett számá-

ra a „kontroll-személyiség”, a férfi-minta, aki ismerte az élet működésének törvényszerűségeit, s nagyon értett a nőkhöz. Az ő példája nyomán Olivér is arra vágyott, hogy „vitorlaszárnas lepke”-ként átrepüljön Dél-Amerikába, s „valamelyik zajos kikötői kocsmában rumot szürcsölgetve” meghódítsa „a kihajózott tengerészek kalandra éhes, csillagszemű feleségeit”. Ez a bizonyos „szellemkép” egyúttal Krúdy Szindbádjának is rokona, aki szintén hajósként evezett az élet tengerén, vére és vágyai „virágról virágra” úzték, s képtelen volt bárki mellett is hosszabb időre „lehorgonyozni”. Ha valaki mellé mégis kitartóan odaszegődött, Olivérnek csakhamar „földrengés-érzete támadt, imbolyogni, mozogni kezdett lába alatt a talaj”, indult újabb kaland(ok) felé... Ezekből kerekednek ki aztán a regény rövidebb-hosszabb betét-történetei (szövevényes szerelme a liège-i egyetemen egy japán lánnyal, Pintyével; Valéria, a liège-i fuvoláslány bizarr kapcsolata vele és egyik menekült-társával, Robival; vagy a furcsa, erotikus és eufórikus együtt-elmélkedés a Boldog Elmélkedés-szekta hölgyeivel, mígnem eljutnak közösen a nirvána-boldogságig, a tárgyaltalan szerelemből fakadó misztikus öröm-érzetig stb. stb.). Kitűnő szerkesztői arányérzéssel szövi bele az író ezeket a történeteket az elbeszélés folyamatába. A tudatáram meg-megtörik egy-egy emlékkövön, amelyek mint támpillérek kiemelkednek az életfolyóból, maradandóan és szétmorzsolhatatlanul.

Papp Tibor prózája voltaképpen önálló, nem egybefüggő epizódok összekapcsolásából, egymásra vonatkoztatásából áll. És mégis megvan a szilárd alapszövege: a tudatalattiban munkáló vágyak és a valóság folyamatos ütköztetése révén Olivér – az Időben előrehaladván – új, s jövőbeni sorsalakítása szempontjából fontos (mondhatnánk: „hasznos”), integráns tapasztalatokra tesz szert. Személyiségét végső soron ezek a tapasztalatok érelik, a kalandok az ő szá-

mára az életismeret forrását jelentik (nem pusztán felületi érzéki vágy, hanem ismeret-szomj vezérli egyik nőtől a másikig). Biztonságot egyedül Mme Lulu személye (mint anya-pótló) jelent számára, így ő képviseli az állandóságot hősiünk ekkori életében. A szerző élményvilága háttérben – éppúgy, mint a kisfiú „háborús mozaikja” alaprétegében – igen kemény valóság-mozzanatok rejlenek. A budapesti csillogó-villogó éjjelnappallos közért állandó „vendégei”: csoszogó, leépült kis öregek, igazi szegények, egykor tartásos, deklasszáldott úriemberek, lecsúszott egzisztenciák, akik félénken szedegetik össze a csikkeket, hörpintik ki a poharakban, a kávécsészék alján maradt kortynyi italt, csipegetik fel a tányéron feledett étel-darabkákat, s a fal mellé húzódván majszolgatják, amit találnak. Reménytelen kiszolgáltatottságuk emlékképei éppúgy megmaradtak Olivér emlékezetében, mint a közvetlen családi környezetében történt méltánytalanságok. Debreceni tanárnagybátyja, Rápolti Sándor, elveszti igazgatói állását, otthonába egy detektív fészkei be magát, aki éveken át megfigyeli, mindenben korlátozza a családot; a környezetében élő felnőttek csak suttogva mernek egymás közt beszélni. Vagy a hortobágyi kitelepítettek iszonyatos nyomorúsága, amit szinte véletlenül ismert meg egy osztálytársa elszólásából, amikor diákmunkára kivezényelték őket a kócsi állami gazdaságba. A Borsós tanyaközponttól a szó szoros értelmében „rémhírek” keringtek a városban az ötvenes években, de nyíltan beszélni senki nem mert róla, hiszen ha rajtakapják, órá is internálótábor, börtön várt volna! Vagy a Szalajka-völgyi „sárga lány”, Vaksi, aki a külvilágtól szögesdróttal elzárt hadiüzemben dolgozott, s ólomszennyezéstől elszíneződött bőrét – mint megannyi sors-társa – örök bélyegként viselte; de munkájukról ők sem tehettek említést senkinek (mert esetleg még borzalmasabb helyre – munkaszolgálatra – hurcolták volna őket). „Fortélyos félelem” tartotta érzelmi kalo-

dában az embereket, se szólni, se cselekedni nem mertek, hiszen senki soha nem tudta, ki és mikor fogja besúgni s miért; milyen rágalommal lehetetleníti el a világban való helyzetét.

Olivért gyakran gyötrik álmában a mélytudatba alányomott szorongásos emlékek. A regény záróképe egy hajnali, ébredés-előtti állapot, amikor gondolatai múlt s jelen között cikáznak, s ő még „nem akar kibújni az alvás félhomályának vastag ködéből”. Félálmában otthon jár képzelete, gimnazista-kori nádszálvékony, selyemszőke Katicájánál, aki a Hortobágyon, a Fehér-tanyán, szintén diákmunkában, pulykákkal vesződik; majd egy teherautó robaja kitépi álmából, s ő hirtelen feleszmél: liège-i otthonában, biztonságban van, s – vasárnap lévén – nem kell az egyetemre se sietnie. Érti: az otthonhoz kötődő szálak (még)

igen erősek, talán nem is fognak elszakadni soha, hiszen „az emberi agy nem akarja elfogadni, hogy ami megtörtént, az nincs”. Valami mindig marad belőle. „Ez a valami itt van vele, itt van a fejében, ez az, ami összeköti jelenét a múlttal”. Hirtelen megcsapja lelkét a valóság hidege; „ugyanolyan bizonytalanság lett úrrá rajta, mint gyermekkorában, amikor rájött, hogy a petúnia nem olyan kék a kertben, mint amilyennek a szobájában elképzelte”. A „kék virág”, akár csak a „kék madár”, csupán a mesében léteznek. A valóság mindig fakóbb, mint amilyennek a képzelet – álmodozásaiban – kiszínezi. Olivért végül is e felismerés érleli férfivá: mint liège-i diák, megtanult végre számot vetni helyzetével, s már tudta: saját két lábán kell az életben megállnia. A múlt s jelen így csúszott át a jövőbe: elkezdődött Olivér felnőtt élete.

6. A várúrnői hálószoba részlete

Erdész Ádám

Pygmalion az iskolában

Szabó Tibor: A ciprusi király

A lehatárolt térben, pontokba szedett rendtartással és nemzedékekről nemzedékekre öröklődő szokásjoggal aprólékosan szabályozott világban játszódnak iskolaregények kiválóan alkalmasak társadalmi és emberi viszonyrendszerek modellezésére. Az iskola világát bemutatva láthatóvá válhat, hogy az uralkodó rend milyen mintára szeretné formálni az ifjú nemzedékeket. Ottlik Géza nevezetes iskolaregényében nagy erővel mutatta meg a húszas évek katonai alreáljában hogyan és milyen kegyetlenül törték össze azt az értékrendet, amit a még kis gyerekek otthonról hoztak, hogy azután a cserepekből és a hozzáadott kötőanyagból alapvetően más világszemléletet rakjanak össze. E regényből ismerhettük meg azt az utat is, amin még ilyen körülmények között is el lehet jutni a lelki függetlenséghez. Máshová tette a hangsúlyt Mario Vargas Llosa *A város és a kutya* című regényében: ő ugyancsak a gyerekek uralkodó rendhez törését ábrázolta, de az iskolai történetet a perui társadalom rajzává formálta. Az iskolaregények fókuszába kerülhet a diákok között „spontán” kialakuló viszonyrendszer s kedvelt téma a lázadó figurája is. Van példa arra is, hogy valaki szinte mindent szeretne megmutatni: a ma már kevésbé emlegetett, de a megjelenése idején, 1979-ben, komoly figyelmet kiváltó *Iskolavár* című regényében Czákó Gábor egy bentlakásos szakközépiskola tanári karának belső viszonyait megrajzolva a kádári rendszer hol nyílt, hol rafináltan álcázott diktatorikus működését állította a középpontba, mégpedig úgy, hogy párhuzamosan megmutatta azt az erőt is, amely – nem is tudatosan, hanem évezredes archetipikus mintát követve – újra és újra

nekilendül e nyomorító rend felszámolásának.

Az iskolaregények sorát folytatta az elmúlt évben a gyulai Szabó Tibor *A ciprusi király* című művével. A fiatal – korábban tanárként dolgozó – szerző egy „keleti határszélen” lévő városban működő református általános iskolába vezeti el olvasóit. A történet két, számos ponton összefonódó fő szálon fut: az egyik eseménysor egy fiatal pedagógus csoport – ennek tagja az egyes szám első személyben mesélő narrátor is – és az iskola vezetésének egy tanéven át tartó konfliktussorozatát követi nyomon. A másik fő szál a narrátor és egy nyolcadikos tanítványa között szövődő Pygmalion-történet. A szöveg az idősíkok váltogatására épül: egy távolabbi látószögből kapunk képet az iskola egy esztendejéről, hétköznapi működéséről, a drámai konfliktusok pedig a tanév utolsó két hetébe sűrűsödnek.

Az író helyenként lehetővé teszi, hogy az olvasó a szövegformálás kulisszái és prózapoétikai elképzelései mögé is bepillant-hasson. „Mondtam neki, hogy irányregényre gondoltam, vagy valami hasonló, harmaddokumentarista formára” – olvashatjuk a műfajkeresés gondjait idéző fejezetben. A módszer keresés végül egy dokumentumelemekből is nagy mértékben építkező, szabályos fikciós formához vezetett. Abban a határszéli városban, ahol a Szirákinak mintát adó isko-

ITEM Könyvkiadó, Békéscsaba, 2004.

la áll, alighanem sokan feloldják a regénybeli neveket. Ha azt olvassák a történetben szereplő beosztott lelkészeiről, hogy „mellig érő, dús szakálla van, mint az ortodox pópáknak, és szúrósabb tekintete, mint Zwinglinek”, mondanak egy létező nevet, ám ez nagy tévedés. A dokumentumelemeket is bőségesen felhasználó író éppen úgy a kor egyik tipikus – modellértékű – helyzetét jelentette meg, mint a fentebb említett neves elődei.

A regény alapkonfliktusának középpontjában a minőség fogalma áll. A regénybeli narrátor újra és újra visszatér ahhoz a kérdéshez, hogy a maga számára mit jelent a református kultúra. „A Szirákiba azzal a hittel mentem, hogy viszontlátok majd valamit az érték tiszteléséből. Bod Péterek, Árva Bethlen Katák és Comeniusok befelé forduló igazságkeresésével vágytam találkozni azzal a református emberrel, aki lehunytt szemmel imádkozva is túllát a falakon. A szellem emberével, aki Rotterdamból hoz egy Elsevir könyvet... Arra számítottam, hogy olyan testvérekkel kerülök majd egy közösségbe, akiknek a tettei mögött ott a teljes református kultúrtörténet.” A nyugati műveltség, a kulturált magabiztosság, az ízléses keresztyén tematizálás. Ám az iskolában mindennek kevés nyomát lehetett felfedezni, a hétköznapi iskolai világa mögött nem volt ott a mélység, a múlt felhalmozott értékei. 1948-ban az egyházi iskolák államosításakor megszakadt az a protestáns oktatási és nevelési folyamat, amely Szegedi Kis Istvánig, a debreceni, a pataki kollégium legkorábbi hagyományáig nyúlt vissza. Akik a rendszerváltozás után a református iskolákban a katedra mögé léptek, közvetlen elődeik napi tanítási gyakorlatban szerzett tapasztalataikra nem támaszkodhattak. S ha valahol bizonytalanok az értékek, elvesznek a közvetlen fogódzók, ott könnyen kérdésessé válik, hogy mi is az a mérték, amivel a teljesítményeket mérni lehet. Mércé nélkül pedig nem lehet élni, „így aztán, jobb híján az lett a mérce,

hogy ki mennyire képes és hajlandó megjeleníteni, reprezentálni keresztény formai elemeket a hétköznapiakban. Ezeket a sablonokat tényleg könnyű mérni is, ezért egy gyors szelekciós folyamat után a legkülönbözőbb díjakra felterjesztett mintanevelők-ké váltak azok, akik a legtöbbször használtak igeszakaszt a kommunikációban, a legtöbbször éltek bizonyágtétellel, és mindenféle apró-cseprő viták során a legtöbbször hozták fel hitvallásukat érvként.”

Az ilyen szituáció melegágya a konfliktusoknak: mindig akadnak olyanok, akik magukat a minőség igazi képviselőinek tekintik, s elveikért küzdeni is hajlandók. Ha többen is vannak, csoporttá szerveződve összecsapnak a többség által támogatott, formalításokra erősen támaszkodó értékrend képviselőivel. A ciprusi királyban a sablonokat értékekkel felváltani akaró csoport vezetője és emblematisz figurája egy, a külsőségekben „laza”, tartalmi kérdésekben rendíthetetlen fiatal lelkész. Mivel erejénél, befolyásánál fogva képes ellenpórust képezni az iskolavezetéssel szemben, távoznia kell. A regényidő a távozását követő tanév, amely során a vezető nélkül maradt egykori „holdudvar” megvívja a maga végül vereséggel végződő csatáinak sorozatát az iskolavezetéssel.

A folyamatosan gyorsuló eseménysor mellé fonódik a „ciprusi király” története. A tanév utolsó heteiben az igazgatónő megbuktatására szőtt konspirációban kulcsszerpet játszó narrátor, miközben szinte már kontrollálhatatlan pörgéssel szervezi a „politikát”, rádöbben hogy különleges erő vonzza egyik nyolcadikos tanítványához. Nem amolyan hétköznapi vonzalom, hanem valami különleges lelki azonosságon alapuló, a reális világ határának kitágítását felcsillantó érzés. Olyan vonzalom, amelynek a kibontakozása elvileg lehetetlen egy 14 éves gyerek s egy harminc felé közeledő, nő tanár között. Ugyanakkor ez a találkozás az emberiség nagy mítoszaiban megörökített érzelmek átélését ígéri. Valójában nem

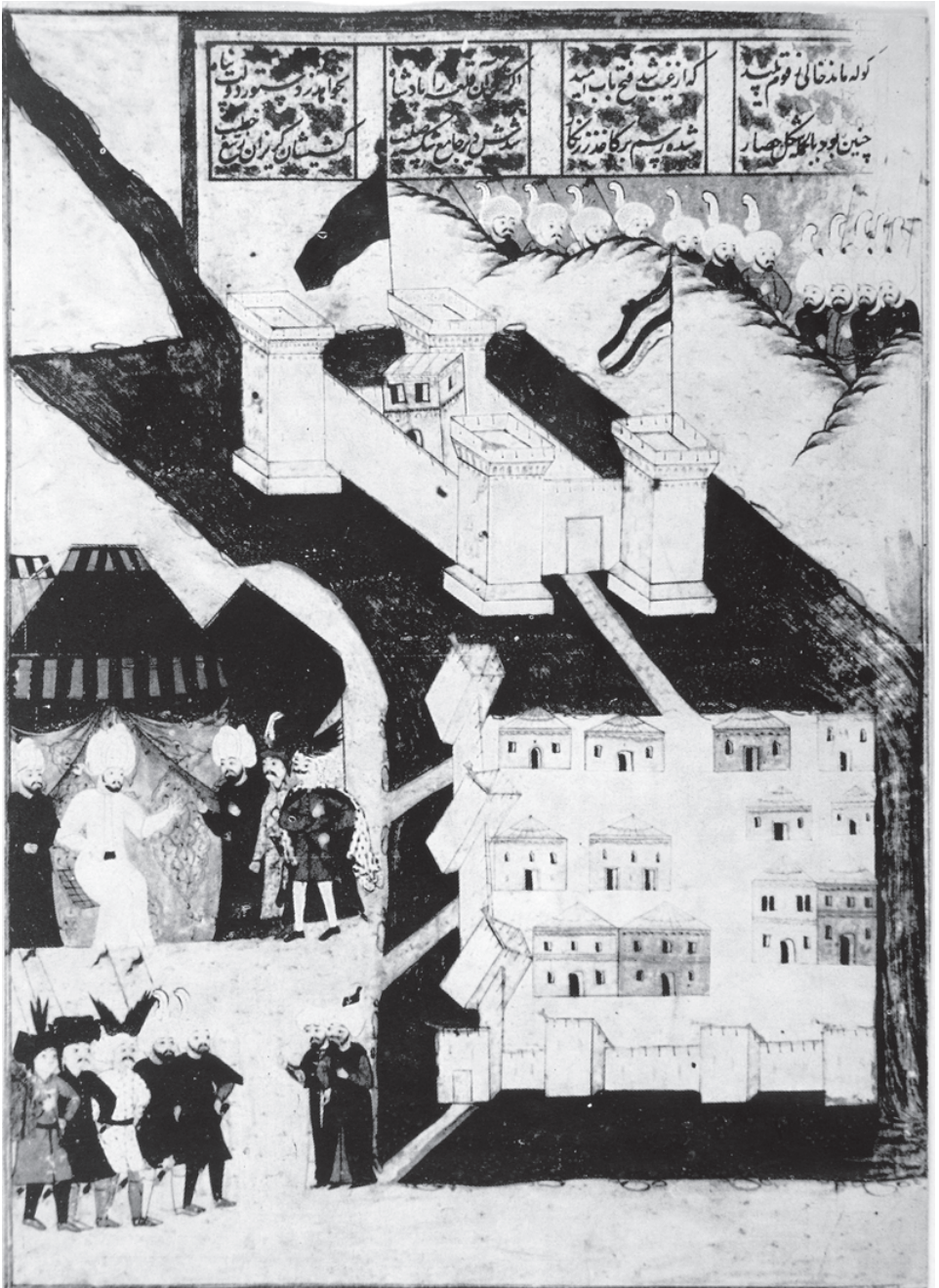
is lehetünk biztosak abban, hogy ez valóban olyan szerelem-e, amilyennek a narrátor-főhős megéli, vagy csak kompenzáció: ellensúly mindannak az utólag maga által is viszolyogtatónak minősített, machiavellisztikus elemeket sem nélkülöző igazgatóellenes konspirációnak. Barátja, a korábban eltávolított fiatal lelkész mindenesetre így magyarázza: „...szerintem ez egyszerű kompenzáció. Téged most szakmai kudarcok értek, akárhogy is vesszük, Lídia meg a te nevelésed, amolyan magyaros-filozófiás gyerek. Előfordul, hogy az ember így kapaszcodik, ez teljesen természetes.”

Ákár így, akár úgy van, írói remeklés, ahogy az egyre közelebbi idősíkok váltogatásával Szabó Tibor egyszerre mutatja meg a tantestületet, a presbitériumot, a szülőket mozgósító akció egyre vadabb pörgését és a hirtelen támadt vonzalom időtlen mélységét. Az utóbbit azzal, hogy egybekapcsolja a Pygmalion-, a Trisztán-mondakörrel, Szaturnusz gyermekeinek mítoszával. S azután mindkét szál egyszerre fut el a végső ponthoz: az iskolai küzdelem egy nagy nyert csata után – százszor lejátszott forgatókönyv szerint – elbukik, és Szabolcs, a történet elbeszélője nem is annyira a vereség miatt, hanem az alkalmazott eszközök tisztátalansága miatt szomorúan, de elveihez ragaszkodva önként távozik az iskolából. A tanítványa és közte kialakult különös vonzalomnak pedig maga a narrátor vet véget, barátja tanácsa szerint „elvdítva” magától lányt. Ám mindezzel nemcsak a közös jövő lehetőségét számolja fel, hanem a közös múltat is. A vereség és a veszteség nyomán marad a keserűség, s gyarapodik mindazon tapasztalatok halmaza, amely az évek során kikristályosodó férfibölcsesség feltétele – olyan bölcsesség, amely a dolgoknak utólag értelmet adó interpretáláshoz nélkülözhetetlen.

A regény a két fő vonalába – anélkül, hogy a narráció lendülete megtörne – számos esszéisztikus betét épül be. Ezek a gondolatfutamok a rendszerváltozás után

újjászervezett református nevelés és oktatás számos kulcsfontosságú kérdését érintik: vajon mit is jelent, ha valaki kereszténynek vallja magát – vajon azt, hogy helyes úton jár vagy csak annyit, hiszi, hogy helyes úton jár. Mit tehet egy magát elkötelezett reformátusnak tartó pedagógus – aki a tanulást istentisztelet eseménynek tartja –, ha tanítványai között, olykor nap mint nap, a korból fakadó legelkeserítőbb hétköznapi silányságokkal találkozok? Egy, az egyház vezetőit is felvonultató oktatási konferencia kapcsán Szabó Tibor kísérletet tett a reformátusság lényegnek megragadására is. A regény egyúttal jelzés: az újjáéledt protestáns egyházakban felnőtt egy új nemzedék, amely számára az újjáéledés már múlt, hiszen ez már mögöttük lévő, természetesnek tartott értékeket helyreállító folyamat. Ők immár a jobbítás lehetőségeit keresik, konfliktusokat vállálnak, ha kell, s természetesen olykor tévednek. Vélhetően az ábrázolt világ nem minden szereplőjének tetszik a kép, de ez természetes. A lényeg az, hogy lassan minden visszazökken a normális kerékvágásba, ahol a konfliktusok, a nyomukban felparázsló feszültségek, a kompromisszumok az élet természetes velejárói.

Szabó Tibor, a szokásos úttól eltérően, nem folyóiratokban megjelent rövidebb szövegekkel, hanem regénnyel lépett az irodalom színpadára. A vállalkozást siker koronázta: első kötetben keveseknek sikerül primer élményeiket ennyire adekvát formában papírra vetni, mégpedig úgy hogy a regényvilág sok-sok szállal szervesen illeszkedjék az európai kultúra mélyrétegeibe. S mindemellett a szerzőnek még arra is marad ereje, hogy finoman, a próza szövegét nem sértve, reflektáljon aktuális szövegpoétikai elképzelésekre. Ezzel az első kötettel Szabó Tibor önmaga számára magasra tette a mércét, nem lesz könnyű hasonlót vagy még jobb második kötetrel előrukkolni.

10. A gyulai vár 1566. évi ostroma egy török miniatúrán

E számunk szerzői

Acsai Roland (Cegléd, 1974) – Budapest
 Balogh Tamás (Gyoma, 1975) – Szeged
 Bedecs László (Budapest, 1974) – Miskolc
 Czifrik Balázs (Győr, 1975) – Budapest
 Csehy Zoltán (Pozsony, 1973) – Dunaszerdahely
 Darvasi Ferenc (Gyoma, 1978) – Budapest
 Erdész Ádám (Mezőberény, 1956) – Gyula
 Farkas Wellmann Éva (Marosvásárhely, 1979) – Székelyudvarhely
 Fűzi László (Lövő, 1955) – Kecskemét
 G. Komoróczy Emőke (Budapest, 1939) – Budapest
 Havassy Péter (Balassagyarmat, 1953) – Gyula
 Kántor Péter (Budapest, 1949) – Budapest
 Kiss Ottó (Battonya, 1963) – Gyula
 Lászlóffy Aladár (Torda, 1937) – Kolozsvár
 Magyari Barna (Nagyszalonta, 1965) – Szeghalom
 Méhes Károly (Pécs, 1965) – Pécs
 Nagy Mihály Tibor (Békés, 1959) – Békés
 Niedzielsky Katalin (Gyula, 1953) – Békéscsaba
 Orcsik Roland (Becse, 1975) – Szeged
 Polgár Anikó (Vágselye, 1975) – Dunaszerdahely
 Papp Tibor (Tokaj, 1936) – Párizs-Budapest
 Sicz György (Gyula, 1941) – Békéscsaba
 Szabó Ferenc (Orosháza, 1935) – Gyula
 Szabó László (Gyula, 1949) – Gyula
 Szabó Tibor (Gyula, 1976) – Elek
 Szilágyi András (Békéscsaba, 1954) – Békéscsaba
 Szuromi Pál (Hódmezővásárhely, 1942) – Szeged
 Tandori Dezső (Budapest, 1938) – Budapest
 Tarján Tamás (Budapest, 1949) – Budapest
 Tornai József (Dunaharaszti, 1927) – Budapest
 Tóth László (Budapest, 1949) – Budapest

Bárka 2005/4.

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonként. Kiadja a Békés Megyei Könyvtár.

Felelős kiadó: dr. Ambrus Zoltán. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Telefon: 66/530-206; 66/454-354/106. E-mail: barka@bmk.hu. Internet: www.bmk.iif.hu/barka

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A társadalmi szerkesztőbizottság tagjai: Ambrus Zoltán (elnök), Banner Zoltán,

Cs. Tóth János, Erdmann Gyula, E. Szabó Zoltán, Timár Judit.

A lapot tervezte: Lonovics László.

Alapítók: Cs. Tóth János (felelős kiadó), Kántor Zsolt (főszerkesztő),

†Petőcz Károly (művészeti vezető)

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 900 forint.

Terjeszti a LAPKER Rt.

*Kéziratokat nem őrzünk meg, de visszakiüldjük, ha kapunk megcímzett, felbélyegzett válaszborítékot.
 Az elektronikus úton küldött írásokat lehetőleg „rtf” formátumban kérjük.*

Az előző számunk tartalmából

MEMENTÓK

Száz éve született József Attila

Az egész számon átívelő összeállításunkban Alföldy Jenő, Füzi László, Papp András, Simai Mihály, Szilágyiné Szabó Ágnes és Zalán Tibor írása olvasható

Nyolcvan éve született Nagy László

Fodor Miklós írása

Nők a páston

Berniczky Éva és Nagy Gabriella prózája, Lárjai Eszter versei

Herder-díj

Az idei díjazottról, Klimó Károlyról Szilágyi András írását olvashatják

Ligeti Ernő munkásságáról

Balázs Imre József, Filep Tamás Gusztáv és Márkus Béla tanulmánya

Kritikák

Dérczy Péter Berniczky Éváról, Szilágyi Zsófia Dérczy Péterről

Papp Endre Alföldy Jenőről

Hibajavítás: Előző számunk 114. oldalán Tóth László kritikájának utolsó sora sajnálatos módon lemaradt. A mondat helyesen így hangzik: *S amikor a múltra figyel, mindig a jövőt tartja szem előtt, tudatosítva, hogy „A múlt eltüntetésével a jövő is felszámolódik”*. A szerző és olvasóink elnézését kérjük.

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte a tetszését, legyen a szponzorunk és a megrendelőnk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, töltsd ki ezt a megrendelőlapot és küldje el szerkesztőségünkbe! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!

Címünk: 5601 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot példányban.

Név:

Lakcím:

Aláírás:

Vélemény:

